

I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

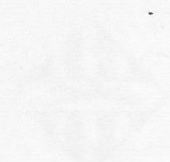
INCA — 6 i 7 — MAIG — 1994

Ajuntament d'Inca

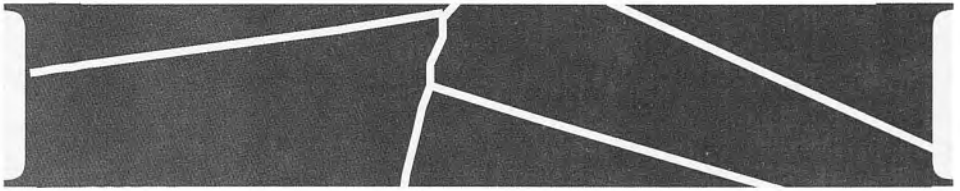
I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

IEL
617 DE
M A I G
1974

I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

I N C A
6 i 7 DE
M A I G
1 9 9 4

Comissió científica Maria Barceló Crespí
 Pere Fullana Puigserver
 Pere-Joan Llabrés i Martorell
 Pere Rayó i Bennàssar
 Joana Maria Seguí Pons

Amb la col·laboració de la Comissió de Cultura del CIM

L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als autors respectius.

I Jornades d'Estudis Locals

Coberta: Documenta Balear

Edició: Ajuntament d'Inca

Producció i fotocomposició: Documenta Balear

Impressió: Xisco Arts Gràfiques

ISBN: 84-606-2190-1

Dipòsit Legal: PM-1532-1994

ÍNDIX

Presentació.....	7
GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY Mecanismes de formació de la toponímia àrab al <i>djuz</i> d'inca	9
JOAN MIRALLES I MONTSERRAT Entorn de l'impost del monedatge d'inca del 1329	21
M. ANTÒNIA MATAS RIUTORT / AINA M. VIDAL MATEU Esclaus a Inca al llarg del S. XV	35
PERE FIOL I TORNILA Creació i consolidació del monestir de Sant Bartomeu d'inca.....	51
PERE-JOAN LLABRÉS I MARTORELL Un retaule d'Oms, signat i datat (1592-93)	61
EMILIO BEJARANO GALDINO El sector ganadero de Inca en el siglo XVIII	79
GABRIEL PIERAS SALOM El problema de l'aigua a Inca en el període 1849-1850	103
MIQUEL PIERAS VILLALONGA El procés d'industrialització i l'organització del temps en el treball	117
MIQUEL A. MARQUÈS SINTES / MIQUEL PIERAS VILLALONGA Temps lliure i oci a Inca i Alaior	127
ANTONI MARIMON RIUTORT Inca i les guerres de Cuba i de les Filipines de 1895-98.....	155
PERE FULLANA PUIGSERVER El cercle d'obriers catòlics d'inca (1900-1910)	159
ARNAU COMPANYY I MATES La premsa comarcal i local a Mallorca. Aproximació a la premsa d'inca	177
BARTOMEU CARRIÓ I TRUJILLANO <i>La Veu d'Inca</i> : un setmanari catòlic i nacionalista	199

DAMIÀ PONS I PONS	
El certamen literari d'Inca de l'any 1905	213
PERE RAYÓ BENNÀSSAR	
L'arquitectura a Inca durant el segle XX (1900-1940)	223
SANTIAGO CORTÈS I FORTEZA	
Aproximació al fet musical d'Inca	239
DAMIÀ PERELLÓ I FEMENIA	
<i>Sa Revetla d'Inca</i> . Una visió des del 1991	257
JOSEP BENÍTEZ MAIRATA / FRANCESCA VIVES AMER	
El recull toponímic d'Inca per a la nova cartografia de Balears.....	275
MÀXIM CAMPILLO ILLAN / SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS	
Emigració i immigració a Inca	287
MIQUEL SBERT I GARAU	
L'ensenyament en català a la comarca d'Inca	303

PRESENTACIÓ

Un any després de la celebració de les I Jornades d'Estudis Locals, i convocades ja les segones, em plau de presentar-vos aquest volum.

Hi trobareu les diverses comunicacions que es presentaren els dies sis i set de maig de 1994 al Casal de Cultura de la nostra Ciutat; comunicacions que abasten un ampli ventall de treballs d'investigació, que des d'un o altre enfocament, centrant-nos en un període històric o en un espai geogràfic, en el camp de la literatura, de l'estadística, de la toponímia, dels mitjans de comunicació, etc., ens acosten a l'anàlisi de la nostra realitat més propera: el nostre poble.

Aquesta publicació era precisament un dels objectius que perseguia, d'antuvi, l'organització de les Jornades: posar a l'abast de tots els estudiosos, i d'un públic senzillament interessat per esser d'Inca, les enriquidores aportacions dels participants en aquelles primeres jornades. L'èxit d'aquella primera convocatòria ens confirma que fou una bona idea i ens permet albirar que la publicació continuada de les successives edicions ens dotarà d'un corpus documental molt valuós per al propi coneixement i per a la recerca científica, no tan sols del fenomen localista sinó en una ampla perspectiva d'estudis locals.

Certament la lectura de les comunicacions no copsarà tot l'interès que suscitava la presència en el Casal de Cultura en el moment de la lectura, les aportacions dels participants presents en els debats amb els autors, el traspàs de coneixements i la veritable festa que suposà la trobada d'estudiosos amb una inquietud comuna: comprendre millor el món, aprofitant les clarsors que ens pot dar l'estudi d'un cas local.

No podria acabar aquesta presentació sense expressar el meu més sentit agraïment a tots els qui, amb el seu esforç, feren possible l'existència de

les I Jornades d'Estudis Locals. En primer lloc, als seus veritables protagonistes, els participants en les comunicacions; també als membres de la Comissió Científica que no han escatimat esforços, ni consells, per a la celebració de les jornades. Així mateix al comitè organitzador que treballà amb la dificultat afegida de ser el primer cop que l'ajuntament d'Inca organitzava unes jornades d'aquestes característiques i per últim, i no per això menys important, a tots els assistents a la lectura de les Jornades ja que la seva presència i les seves intervencions en els debats foren també, com ja he dit, un dels aspectes profitosos de l'acte.

Antoni Alorda i Vilarrubias

Regidor de Cultura, Educació i Esports

MECANISMES DE FORMACIÓ DE LA TOPONÍMIA ÀRAB AL *DJUZ* D'INCA

GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY

L'estudi que es presenta avui als assistents a les I^{es} Jornades d'Estudis Locals organitzades per l'Ajuntament d'Inca està basat en un intent de recerca sobre la situació administrativa del districte de **Inkân** mitjançant les informacions extretes del *Llibre del Repartiment de Mallorca*.¹ L'anàlisi de la toponímia permet anar més enllà de la simple traducció dels topònims. D'acord amb els interrogants que planteja l'historiador, un simple llistat de noms de lloc pot aportar un cabal de referències no sempre esbrinades a partir d'altres tècniques de investigació.

El *djûz* d'**Inkân** estava format per 116 establiments agrícoles que varen pertànyer a la porció reial i que Jaume I, a la vegada, va repartir entre els seus mainaders. Com a tal districte fou una part important de l'illa de **Mayûrqa** que ha quedat segmentat en una sèrie de municipis, dels quals el terme actual d'Inca no n'és més que una petita part. Ara per ara no es pot establir quines de les possessions enregistrades al *Llibre del Repartiment* o *Llibre del Rei* són les que integren en l'actualitat el terme d'Inca. En aquest sentit el meu estudi al referir-se al districte o *djûz* d'**Inkân** abasta el territori que ara comprén els termes municipals d'Inca, Campanet, Buger, Caimari, Selva, Mancor i Sa Pobla de Uialfàs.

La informació aportada pel cadastre establert al moment de la conquesta catalana és molt variada i en aquesta ocasió tan sols voldria donar a conèixer els trets principals obtinguts a partir d'una acurada anàlisi d'aquest text. La recerca està en una fase inicial i, a dir veritat, encara no s'ha pogut aconseguir treure-li tot el suc al document.

¹ La informació està recollida directament dels textos originals del *Llibre del Repartiment* conservats a l'Arxiu del Regne de Mallorca A.R.M. (Còdex llatino-àrab, Còdex llatí i Còdex català), Arxiu de la Corona d'Aragó A. C.A. (Còdex llatí) i Arxiu Capítular de la Seu de Mallorca A. C. S.M. (Còdex llatí), prescindint de les edicions fins ara a l'abast dels investigadors.

Les referències ens donen a conèixer des de la toponímia a l'organització social i de manera especial ens il·lustren sobre els canvis imposats pels nous dominadors en aquesta. Consider que, malgrat tot, és possible establir unes línies d'investigació, vull repetir una vegada més, inicials que crec no han estat mai aplicades a la història de la nostra ruralia.

Respecte a l'organització agrària del districte d'*Inkân* trobam dos tipus fonamentals d'establiments: l'alqueria i el rafal, és a dir, 68 alqueries, 45 rafals i tres llocs que els escrivans deixaren sens definir la seva categoria: BILAMALA, AXILA i MANCOR, els tres foren propietats d'una gran extensió no habitual entre les altres del mateix.

Deixant de banda aquesta qüestió, sobre la qual serà prudent tornar-hi més endavant observam la presència d'una ALCARIAT AZOCH o sia *al-qaryat as-sûq* (= alqueria del mercat) que reflecteix de manera especial el lloc on es celebrava el mercat setmanal. Dit topònim no és exclusiu d'*Inkân*. Al *Repartiment* el trobam a altres indrets i a la *Remenbrança de Nunyo Sanç*² és l'antecedent directe de la vila de Manacor. De moment no sabem si l'esmentat nom de lloc és l'indret on després es va aixecar la vila de Inca, emperò en aquest sentit cal recordar que al referir-se al rafal ALMERII l'Escrivà va deixar una nota aclaratòria que recorda que està «prop de la vila». Aquesta nota ens fa pensar que endemés de les dues categories abans establertes, al moment d'escriure el *Repartiment* existia quelcom d'especial a Inca amb superior categoria, extensió o importància arquitectònica que uns simples rafals o alqueries.

Recordem que al districte de SIXNEU es recull una referència semblant que no es repeteix a cap altre indret del document. No és hora de polemitzar sobre l'existència de viles o pobles a la Mallorca musulmana. Habitualment es nega tal existència, malgrat tot és una qüestió sobre la qual cal retonar-hi en algun moment.

En quant a l'extensió dels diferents establiments agraris es pot considerar que els percentatges més elevats corresponen a aquelles de grandària mitjana, entre 4 i 6 jovades. Resta per aclarir en què consistia tal mesura. Totes les opinions sobre la qüestió no acaben de convèncer-me i molt manco la definició clàssica de què la jovada és l'espai que es pot llaurar mitjançant un parell de bísties al llarg d'un dia, puix el fet està sotmés a tant de condicionants que és millor deixar-la de banda i cercar una explicació més plausible, per difícil que sia trobar-la.

Extensions de les propietats del districte d'Inkân:

1	jovada	1
2	jovades	3
3	jovades	12
4	jovades	18

² Mut Calafell, A. i Rosselló Bordoy, G.: *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Palma, C. de Cultura, 1993, 116-117.

5	jovades	19
6	jovades	19
7	jovades	2
8	jovades	11
9	jovades	2
10	jovades	6
12	jovades	8
14	jovades	1
15	jovades	2
18	jovades	2
20	jovades	3
23	jovades	1
24	jovades	1
30	jovades	1

En alguns casos les propietats de menor extensió patiren una mena de concentració parcel·lària reflectida en determinat nombre de mainaders que per les circumstàncies que sien, reuniren dues o més propietats. Cal pensar que aquest fet anava vinculat a la seva participació especial a l'afer i a les condicions establertes segons els lligams feudals que els unien amb els barons de més alta categoria.

Un fenomen invers es pot veure en el cas de determinats col·lectius que després de reunir un elevat número de finques les havien de repartir després entre els seus components. Aquest seria el cas pel que fa al districte d'**Inkân** del homes de Barcelona, dels de Lleida i els jueus de l'Almudayna.

Els mainaders que concentraren diverses propietats foren Arnau de Montroig (6 + 6), Berenguer de Moncada (8 +3 + 5); Martí Ferrándiz (3 +2); Meem Périz (4 + 12); Pere Martel (4 +8); Paborde de Tarragona (5 + 20 + 10 + 20 + 20). Directament quedaren en mans del Rei En Jaume vuit establiments que després pasaren tres d'ells a l'Infant En Pere de Portugal, un a Pere Lay i un altre a Bernat Martí.

Els llinatges dels barons catalans, Montroig i Moncada, són prou importants i justifiquen una concentració de propietats d'acord amb el que aportaren a l'expedició. Pere Martell gaudia d'un tracte especial, el Paborde de Tarragona anava acompanyat de la seva pròpia mainada i els magnats aragonesos, Ferrándiz i Périz, tenien uns vincles especials amb la figura del Monarca, fins i tot els esmentats reberen algunes altres possessions a altres zones de la part reial i que en aquesta ocasió no analitzam.

Deixant de banda els lligams senyoriais que es mantenien entre senyors i mainaders es de tot punt convenient recordar que el canvi en l'orientació agrària imposada a les terres de bell nou conquistades obligava a una redistribució del territori.

Tots els col·lectius esmentats i amb tota seguretat podríem afegir en el grup al Paborde de Tarragona, hagueren de subdividir les terres assignades. Com ho feren

és altra història. No sabem com es va dur a bon termini perquè no s'ha fet una investigació acurada sobre el tema que ens permeti esbrinar com va ser la posterior evolució dels territoris repartits.

Pel que fa als sistemes de denominació de les propietats inqueres al llarg de l'època islàmica podem observar que el percentatge més nombrós es refereix als antropònims o noms de persona. És un sistema habitual a qualsevulla època mitjançant el que un territori determinat sia conegut pel nom del seu propietari. En conseqüència la desaparició d'aitals topònims sol ser molt ràpida puix el canvi de propietari dóna lloc a un canvi immediat. Els antropònims recollits son 31 més 4 que formen part d'altres topònims compostats a partir de diferents elements. El percentatge és 28,68 %.

Antropònims

1. Abdella abn Alhacen
2. Abdella bin Abderahamain
3. Abe Muezar
4. Abe Rabyme
5. aben Aamor
6. aben Bazzo
7. aben Bothaina
8. aben Bunel
9. aben Danum
10. aben Halaz, Arrahuyn
11. aben Haldun
12. aben Neffa
13. aben Neffe
14. aben Petracan
15. aben Xerif
16. aben Zale
17. abeni Atda
18. abenu Abdela
19. abn Elhazen
20. Abo Bazat
21. Abo Lazat
22. Ali aben Abdela...
23. Azmeth abn Alhazen
24. Enmet Arrahin
25. Hacin aben Ali Huzabi
26. Lup mine bi...
27. Mahomat aben Iafia aben Xerif
28. Mahomet aben Abdon

29. Mahomet aben Iafia
30. Mahomet abn Alhacen
31. Mahomet himn Ahag
32. Maymon aben Hut
33. Munem aben Ayza
34. Tale aben Ali
35. Teit abn Alaciin

Segueixen en importància els noms derivats d'accidents geogràfics, sien hidrònims, sien orònims. Amb un total de 14 exemplars abasten el 11,47 %. Entre els hidrònims s'observen un LAIN o sia **al-'ayn** (= la font), LOYON ALGARBIA i LOYAN EXARQUIA, deformació de **al-'uyûn al garbiya** (= les fonts occidentals) i de **al-uyûn ash-sharquiya** (= les fonts orientals); HUATEL-que cal relacionar-lo amb **wâd** (= riu) i una terminació **el** no esbrinada encara i les dues HUYER ALFAZ (de 3 jovades) i HUAYAR ALFAZ (d'una jovada) que cal intepretar-les com a grafies diferents de **'uyûn al-fahs** (= les fonts de la plana) que donen lloc al nom medieval de Huyalfas o sia l'actual Sa Pobra.

Els accidents geogràfics de caràcter orogràfic estan representats per un LUCH ABEN XERIF i UN LUC ABEN DANUM. La primera part és conflictiva. Habitualment es considera com a pervivència d'un **lucus** llatí (=bosc sagrat) emperò cal pensar també en un **ludjdj** (= penyassegat) tal com vàrem explicar a la *Remenbrança*.³ La segona part del nom de lloc són antropònims que els defineixen i que han estat contabilitzats en el llistat de noms de persona recollits.

Els altres orònims són XUAIP que seria el diminutiu **shu'ayb** de **sh'ib** (= con-gost, freu, barranc entre muntanyes), encara que podria tractar-se d'un antropònim si recordam l'existència del Xuaip documentat a la *Crònica reial*.⁴ La interpretació pot resultar conflictiva puix com a tal nom de persona **Shu'ayb** no és freqüent a l'o-nomàstica àrab andalusina, fins i tot podríem afirmar que és un nom totalment aliè als usos i costums establerts per tal de designar a les persones. Si el redactor de la *Crònica* utilitzà el nom de la finca per identificar al seu propietari és cosa que se'ns escapa, encara que sia plausible. ATHIN pot derivar de **at-fîn** (= fang) amb inclusió de l'article determinat.

SANTI ANI és altre dels topònims conllictius per quant està relacionat amb els noms suposadament hagiogràfics. De totes maneres la pervivència a Campanet de Santiani, a un coster pronunciat ens fa pensar que la relació amb **sanad** (= costa, pujada) no és gaire desgavellada, la qüestió és trobar un ètim escaient per a la segona part del topònim.

³ Mut Calafell, A. i Rosselló Bordoy, G.: *La Remenbrança de Nunyo Sanç...* 59-63.

⁴ Jaume I: *Crònica o Llibre dels feits*, 98. Veure Soldevila, F.: *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Ed. Selecta, 1983, p. 53.

D'altra banda ALGEIR està relacionat amb **al-gâr** (= la cova) i ALGEBELI és un denominatiu o paraula que indica procedència, derivat de **djabal** (= montanya) i que podriem traduir com a alqueria del muntanyenc.

El propi nom que serveix per identificar el districte Incha o Inqua deriva d'**Inkân**, grafia determinada pel text àrab del *Repartiment*, seria un orònim al parer d'origen bereber i el seu significat (= peu de mont) és prou congruent amb la topografia del territori.⁵

Accidents geogràfics:

<i>hidrònims</i>	1. Huatel
	2. Huayar Alfaz
	3. Huyer Alfaz
	4. Lain
	5. Loion algarbia
	6. Loyan exarquia
<i>orònims</i>	1. Algebeli
	2. Algeir
	3. Athin
	4. Incha, Inqua
	5. Luc aben Danum
	6. Luch aben Xerif
	7. Santi Anni
	8. Xuaip

Els topònims provinents de noms tribals o clànics segueixen en importància. Són 14 o sia un 11,47 %. Dins del costum de l'època hem de reconèixer que és un minvat percentatge, en extrem reduït i que contrasta amb l'abundància observada a altres zones. En aquest grup trobam un nom tribal Marniza, d'origen bereber, semblant als que es deformen en les actuals Vernissa de Sta. Margalida i de Lluçmajor. La resta ens dóna poques referències, tots ells són noms de família, generalment d'origen àrab. L'índex de pervivència és també molt reduït: Biniaroi, Biniatzent i Binisetí, serien els principals fòssils conservats.

Tal volta seria oportú incloure dins d'aquesta nòmina el topònim Mancor que es pot relacionar també amb el Manacor recollit a la *Remenbrança...*, el qual d'acceptar-se la proposta de Miquel Barceló tendria un origen bereber, tal volta un epònim de caràcter clànic.

⁵ Barceló, M.: «Un topònim berber més: Manqur, Manaqur > Mancor, Manacor» a *B.S.A.L.*, Palma, 1985, XLI, 35-36.

Tribals o clànics:

1. Bani Caodin, Beni Ali bi
2. Beni Ali bi Bani Caodin⁶
3. Beni Atzen
4. Beni Aziza
5. Beni Calel
6. Beni Har
7. Beni Racha
8. Beni Rasohel
9. Beni Rocaibi
10. Beni Roy
11. Beni Setir axarquia
12. Benu Gezen
13. Mancor
14. Marniza

Els noms derivats d'elements arquitectònics s'entén en un sentit ample puix es considera com a tal tot el referit a un treball manual de l'home per tal de bastir un lloc, un habitacle, fins i tot un jardí, encara que en aquest cas no sempre han de tenir elements d'obra que complementin el seu contingut. Són molts pocs, tan sols 6 que abasten un percentatge de 4,91.

En primer lloc cal dirigir l'atenció a dos derivats de **al-qarya** (= alqueria): ALCA-RIAT AZOCH, ja esmentat, o sia **al-qaryat as-sûq** (= l'alqueria del mercat) i CARIA ARAZECH, en el qual el segon element no pot identificar-se de moment encara que presenti alguna semblança amb AZOCH, cosa que ens fa pensar si no seria una errada de l'Escrivà. Com a tals alqueries l'element arquitectònic està perfectament justificat.

Trobam també un ALMADRABA acompanyat del nom del propietari ENMET ARRAHIN, que deriva d'**al-madraba** (= la teulera) origen de l'actual Mandrave als voltants de la vila d'Inca. ARRAHUYN també amb el nom del propietari ABEN HALAZ, podria venir de rahâ (= molí) amb una terminació de dual, degenerada, que hauria de ser **ar-rahayân** (= els dos molins). Observem que la mateixa arrel està representada en el nom del propietari de ALMADRABA que en realitat seria una deformació de un **Ahmad ar-râhî**, o sia Ahmed el moliner.

ALGENEN I ALHANNAT poden ser derivats d'**al-djînân**, plural d'**al-djanna** (= hort, jardí).

⁶ Barceló, M.: «A Mayurqa: qui eren els 'Beni Sicdin'?» *B.S.A.L.* Palma, 1983, XXXIX, 499-502. Reproduït a *Sobre Mayurqa*, Palma, 1984, 129-132.

Elements arquitectònics:

1. Alcariat Azoch
2. Algenen
3. Alhannat
4. Almadraba
5. Arrahuyn aben Halaz
6. Caria Arazech

Els noms d'ofici formen una categoria definida dins la llengua àrab. Generalment adopten una morfologia especial reflectida per la combinació dels tres radicals, dels quals el segon es reduplica i allarga la seva vocal. Aquest seria el cas del topònim ATHAUAPI, derivat de **at-tawwâbî** (= el fabricant de toves), ètim de l'actual Talapi entre Búger i Sa Pobla. El mateix topònim està documentat a la *Remenbrança*.⁷

Dins aquest grup cal afegir aquells altres noms que sens adoptar l'esmentada forma gramatical indiquen que el portador exerceix o ha exercit un càrrec o ha realitzat un determinat fet. Així trobam ALHAZIN i ALHAZEN, derivats d'**al-hâzin** (= el tresorer); ALHAG que vé d'**al-hâdjî** (= aquell que ha fet la peregrinació a La Meca) i ALMOXERIF, deformació d'**al-mushrif** (= el recaptador d'impostos). El que no podem aclarir és si la finca que portava qualsevol d'aquests noms era propietat d'un artesà, d'un funcionari, fins i tot d'un pelegrí o si tal nom era en recordança d'un avantpassat que havia exercit tal funció. En el cas de ATHAUAPI la troballa d'una terrisseria en aquell indret donaria molta llum al problema.

El conjunt abasta cinc noms amb un 4,09 %.

Noms d'ofici:

1. Alhag Almengi
2. Alhazen
3. Alhazin
4. Almoixerif
5. Athauapi

Entre les possibles pervivències de la llengua emprada a Mallorca abans de l'època islàmica podríem incloure quatre noms de lloc. Dos d'ells BILAMALA i BILELA recorden el llatí **villa** en sentit d'explotació agrària pròpia de l'època tardoromana. Precisament al referir-se a BILAMALA l'Escrivà no indicà la seva categoria agrària. Seria la resta d'una vil·la tardoromana? Seria l'ètim del mot velar que encara ara vol designar uns restes de poblat talaiòtic? Sens trobar l'emplaçament de la tal BILAMALA fa mal dir-ho.

⁷ Mut Calafell, A. i Rosselló Bordoy, G.: *La Remenbrança de Nunyo Sanç...* 112-113.

ALMAIORI podria ser un hibridisme de l'article determinat i el llatí **maior** i MASARELLA, possiblement origen de la Massanella actual. És un topònim que ha fet correr rius de tinta.⁸ De moment les quatre formes recollides suposen tan sols el 3,27 %.

Pervivències del llatí:

1. Almaiori
2. Bilamala
3. Bilela
4. Masarella

Finalment trobam un denominatiu o sia el nom que indica l'origen geogràfic de la persona que el porta. ALMERII, de **al-mâr'îi** (= aquell que prové de Almeria). El percentatge tan sols és del 0,81%.

Denominatiu:

1. Almerii

Amb igual percentatge tenim l'únic nom derivat de vegetal AZEITONA, de **az-zaytûn** (= l'oliva), curiosament Mallorca no restà dins l'àmbit lingüístic d'aquesta arrel i avui es manté dins de l'àrea de l'oliva i l'olivera. El percentatge és també del 0,81 %.

Els mecanismes de formació dels topònims del districte d'**Inkân** no són excessius com es pot comprovar a altres indrets. Manquen molts dels sistemes de formació i els percentatges habituals presenten alteracions evidents entre les quals el més característic, al meu entendre, és l'escassa incidència dels noms tribals o clànics.

D'altra banda cal remarcar que els topònims que encara resten sens identificar suposen un número molt elevat. Són en total 42 noms de lloc i el percentatge és del 34,42 %, és a dir, el més alt d'entre tots els analitzats.

Sens identificar, de moment:

1. Acrexpi
2. Adducutz
3. Aducutz
4. Agratex
5. Agrestes
6. Albaranca
7. Albeti

⁸ Alcover - Moll, *Diccionari Català Valencià Balear*, sub voce. Mascaró Pasarius, J.: *Corpus de Toponímia*, sub voce, Coromines - Mascaró: *Onomasticon Cataloniae. Toponímia antiga de les Illes Balears*, Barcelona, 1989, sub voce. En especial veure Galmés de Fuentes, Álvaro: «Sobre toponímia mozàrabe balear», *Anaquele*, Madrid, 1992, III, 309.

8. Alcaxal
9. Alharayat
10. Alharix
11. Alhualit
12. Alhuarzuci
13. Almerendi
14. Alxaritx
15. Allelutx
16. Anaya
17. Annaxtira
18. Arracli
19. Arraya
20. Arretli
21. Atdaarix
22. Atzat
23. Axila
24. Azzar
25. Buclus
26. Buja
27. Bujunar
28. Caimaritx
29. Campanet
30. Carroba
31. Carrobes
32. Caymarix
33. Hualma
34. Huariaron
35. Morages
36. Moscarix
37. Orioles
38. Ortella
39. Puniar
40. Rochament
41. Xiluar
42. Xubian

Ara bé una acurada investigació reduirà sens dubte aquesta nòmina, circumstància del tot punt necessària per quant en aquest grup trobam un gran nombre de supervivències toponímiques que de moment no és possible escatir els seus ètims. Així veim CAIMARITX i CAIMARIX, MORAGES, ORIOLES, XILUAR, MOSCARIX, CAMPANET, BUJA i BUJUNAR.

Les altres pervivències constatades són ALMADRABA (Mandrave); HUYER ALFAZ i HUYAR ALFAZ (Huyalfàs); ATHAUAPI (Talapi); SANTI ANNI (Santiani); ALGEBELLI (Gabel·lí), MASARELLA (Massanella); BENI ROY (Biniaroi); BENI ATZEN (Biniatzent), BENI SETIR (Binisetí) i ABEN AAMAR (Biniamar), escampades al llarg i a l'ample del gran districte d'Inkân, avui segmentat i dividit en una sèrie de municipis.

La recerca dels possibles ètims modificarà els percentatges proposats emperò el més important que resta per fer en aquesta investigació és el poder determinar l'ordre en què els escrivans varen recollir els diferents noms de lloc que altre temps pertanyeren a l'actual Inca. És una de les informacions que a hores d'ara és la que més ens interessa. Aquesta és una tasca d'arxiu a partir de la qual podrem saber la transmissió del territori que els primers porcioners feren poc després de la conquesta. Això i altres coses ho deixarem per les properes Jornades d'Estudis Locals, si Allâh, clement i pietós, ho vol.

Apèndix: Relació de les propietats enregistrades al terme d'Inca

1. Abdella abn Alhacen	2. Abdella bin Abderahamain	3. Abe Muezar
4. Abe Rabyme	5. Aben Aamor	6. Aben Ali
7. Aben Bazzo	8. Aben Bothaina	9. Aben Bunel
10. Aben Haldun	11. Aben Neffa	12. Aben Neffe
13. Aben Petracan	14. Aben Zale	15. Abeni Atda
16. Abenu Abdela	17. abn Elhazen	18. Abo Bazat
19. Abo Lazat	20. Acrexpi	21. Adducutz
22. Aducutz	23. Agratex	24. Agrestes
25. Albaranca	26. Albeti	27. Alcariat Azoch
28. Alcaxal	29. Algebeli	30. Algeir
31. Algenen	32. Alhag Almengi	33. Alhannat
34. Alharayat	35. Alharix	36. Alhazen
37. Alhazin	38. Alhualit	39. Alhwarzuci
40. Ali aben Abdela...	41. Almadraba ...	42. Almaiori
43. Almerendi	44. Almerii	45. Almoxerif
46. Alxaritx	47. Allelutx	48. Anaya
49. Annaxtira	50. Arraclí	51. Arrahuyn aben Halaz
52. Arraya	53. Arretli	54. Atdaarix
55. Athauapi	56. Athin	57. Atzat
58. Axila	59. Azeitona	60. Azmeth abn Alhazen
61. Azzar	62. Beni Ali bi Bani Caodin	63. Beni Atzen
64. Beni Aziza	65. Beni Calel	66. Beni Har
67. Beni Racha	68. Beni Rasohel	69. Beni Rocaibi
70. Beni Roy	71. Beni Setir axarquia	72. Benu Gezen

73. Bilamala	74. Bilela	75. Buclus
76. Buja	77. Bujunar	78. Caimarix
79. Campanet	80. Caria Arazech	81. Carroba
82. Carrobes	83. Caymarix	84. Hacin aben Ali Huzabi
85. Hualma	86. Huariaron	87. Huatel
88. Huayar alfaz	89. Huyer Alfaz	90. Incha, Inqua
91. Lain	92. Loion algarbia	93. Loyan exarquia
94. Luc aben Danum	95. Luch aben Xerif	96. Lup mine bi...
97. Mahomat aben lafia
aben Xerif	98. Mahomet aben Abdon	99. Mahomet aben lafia
100. Mahomet abn Alhacen	101. Mahomet himn Ahag	102. Mancor
103. Marniza	104. Massarella	105. Maymon aben Hut
106. Morages	107. Moscarix	108. Munem aben Ayza
109. Orioles	110. Ortella	111. Puniar
112. Rochament	113. Santi Anni	114. Teit abn Alaciin
115. Xiluar	117. Xuaip	116. Xubian

ENTORN DE L'IMPOST DEL MONEDATGE D'INCA DEL 1329

JOAN MIRALLES I MONSERRAT

El municipi d'Inca es troba en la Mallorca septentrional, en la part central del Raiguer de la serra de Tramuntana. El territori és essencialment pla, però es destaca el puig de Santa Magdalena (287 metres) i el puig des Minyons o de sa Creu (307 metres). L'extensió del terme municipal assoleix els 58,21 km². El seu terme és conreat en un 88,6% però manté zones de garrigues (320 hect.) i de boscos de pins i alzines (423 hect.). La ramaderia representa un complement de les explotacions agrícoles i són destacables sobretot les seves activitats industrials i comercials: pell, sabates, etc. Pel que fa a la població, el 1991 arribava als 20.438 habitants i era el quart municipi de les Illes Balears per la seva demografia, després de Palma, Manacor i del municipi turístic de Calvià.

Inca durant l'època islàmica era ja vila i cap del districte d'Inkan, que comprenia els actuals termes municipals d'Inca, Búger, Campanet, Mancor de la Vall, Selva i Sa Pobla. Amb la conquesta catalana seguí l'impuls econòmic i demogràfic que havia tingut durant l'època islàmica, de tal manera que pràcticament fins a la pesta del 1652 fou la segona vila més important de l'illa després de la ciutat de Mallorca. A això degué contribuir sens dubte l'excel·lent situació que ocupava en l'eix viari que comunicava des de l'època romana les ciutats de Palma i Pollentia. L'any 1300 el rei de Mallorca Jaume II la confirma com a «vila reial» junt amb altres poblacions mallorquines. Inca tingué una important aljama judaica. Fou establert un call i una sinagoga però el fort ambient antisemita es manifestava adesiara fins que el 1391 l'aljama local sofrí un greu daltabaix com en moltes altres localitats de la Península Ibèrica i en la mateixa ciutat de Mallorca. Segons la llista d'homes d'armes elaborada el 1359 en ocasió de la guerra amb Castella, la vila d'Inca tenia 719 homes en edat propícia per a dur armes, 30 dels quals eren jueus.

1. L'IMPOST DEL MONEDATGE

El monedatge és un impost que es pagava cada set anys de vuit sous de moneda del regne de Mallorca que s'havia de fer efectiu a la procuració reial per part dels veïns que tenien un patrimoni de deu lliures o més, en moneda de Mallorca. Estaven exempts de pagar-lo els veïns que, amb el corresponent jurament i amb el testimoni de dos veïns, acreditaven no tenir bens o tenir un patrimoni inferior a deu lliures. No pagaven, en definitiva, els cavallers o homes de paratge, els preveres, els menors d'edat, els esclaus no manumissos o els veïns que tenien una residència a la vila inferior a 10 anys. També, l'absència del veí o el desconeixement de la seva residència, així com la separació matrimonial o el fet d'haver pagat a una altra banda apareixen com a justificació per a no fer efectiu el monedatge.

2. DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT

El monedatge d'Inca del 1329 que ens ocupa es troba a l'Arxiu del Regne de Mallorca, a Palma, i porta la signatura Reial Patrimoni (RP) 2029. Conté 34 folis de paper numerats amb llapis i els fulls mesuren 0,31 cm x 0,22 cm. Les úniques pàgines que apareixen en blanc són. 26v, 27, 27v, 28, 28v, 29, 29v, 30, 30v, 31, 31v, 32, 33. El tipus d'escriptura és la gòtica cursiva normal a la Mallorca del primer terç del segle XIV. No porta cobertes originals sinó, simplement, unes guardes de paper actual i a la portada hi ha, escrit: Monedage 1329. El plec apareix cosit però el full primer i darrer estan deslligats. Sembla que manca algun full a l'inici. Tot i que nombrosos folis apareixen amb senyals d'arna a la vorera inferior, tanmateix, per sort, això no perjudica la lectura de la immensa major part dels noms que hi apareixen. Al foli 26 hi ha constància que es tracta del monedatge de la vila d'Inca corresponent a l'any 1329. Ens trobam, doncs, durant el regnat del rei de Mallorca Jaume II (1315-49), el qual, com és sabut, morí a la batalla de Lluçmajor (Mallorca) el 1349 contra les tropes del rei Pere el Cerimoniós, i amb el qual s'acaba el regne de Mallorca independent. D'altra banda, sembla que el ms. fou escrit per un sol copista, però no en coneixem el seu nom.

L'incipit del ms. és: «na Busq(ue)ta, cu(n)yada d(e)l dit B(er)n(at) Guitart: i mor(a)b(e)tí» i l'explícit: «l bal(e)sta d(e) n'A(rnau) Andreu. I d(e)stral...» El ms. apareix en dues parts ben diferenciades. La primera conté els noms dels veïns amb la contribució al monedatge, fins al foli 26, en què hi ha la suma total de la contribució: 1012 morabetins, que pugen en total 404 lliures i 16 sous. En total hi ha 1002 assentaments de veïns, la qual cosa deu fer un mínim de 4000 habitants. Els darrers fulls contenen una relació d'estris venuts probablement en una subhasta. La llista de contribuents, en català, apareix destriada per illes de cases.

3. CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ

Quant als criteris de transcripció, hem respectat al màxim la grafia del ms. Deixam entre parèntesi les lletres que apareixen abreujades, d'acord amb la grafia actual. També, com en la col·lecció «Els nostres clàssics», regularitzam l'ús de majúscules i minúscules i accentuam d'acord amb la convenció ortogràfica actual. Tenim també en compte els criteris d'ús de l'apòstrof, punt volat, punts suspensius i parèntesis quadrats, signes d'interrogació i sic, de la col·lecció esmentada. Cal remarcar, així mateix, que separam amb una coma els afegitons referits al nom del veí o contribuent, com és ara, l'ofici, la filiació familiar, el lloc d'origen o residència, el malnom, etc.

4. ILLES DEL CASC URBÀ DE LA VILA D'INCA

Segons el ms. que ens ocupa les illes del casc urbà d'Inca que hi apareixen són les següents:

- la ila d'(e)n G(uillem) Malf(er)it
- la ila d'(e)n Borr(e)ll
- la ila d'(e)n R(amon) B(e)rtran
- la ila d'(e)n Thomas Dura(n)
- la ila d'(e)n P(ere) Po(n)s
- la yla d(e) na Alosa
- la ila d(e) na Maymo(n)a, carnicera
- la yla d(e) la p(re)só
- la ila d(el) rector
- la ila d'(e)n Coyll
- la ila d(e) n'Abenàs(er)
- la ila D'(e)n Domi(n)go Puig
- la ila d'(e)n Porcellly
- la ila d'(e)n R(amon) Puig
- la ila d'(e)n B(er)n(at) Malf(er)it
- la ila d'(e)n Thomàs Oromir
- la yla d'(e)n R(amon) Dura(n)
- la ila d'(e)n P(ere) Castel
- la yla d'(e)n Gras
- la yla d'(e)n Jac(me) P(ar)atge
- la yla de n'Osona
- la ila d'(e)n Baliot
- la ila d'(e)n R(amon) Sorell
- la ila d'(e)n Susq(ue)da
- la ila d'(e)n Nicholau, bast(er)

la yla d'(e)n Nadal d(e) Cassa(n)ya
 la yla d'(e)n P(ere) Val(è)s
 la yla d'(e)n Jac(me) Paschal
 la yla d'(e)n Gruet
 la yla d'(e)n B(a)rthom(e)u P(er)ayó
 la yla d'(e)n Lopis
 la yla d'(e)n B(er)n(at) Nadal
 la ila d'(e)n P(ere) Coyll
 la ila d'(e)n Vidal R(amon), not(ari)
 la ila d'(e)n Guile(m) Burdils
 la yla d'(e)n P(ere) Reboyll
 la ila d'(e)n Pelagri Lebrés
 la ila d'(e)n Johan Burdils
 la ila d'(e)n G(uillem) Font
 la ila d'(e)n Jac(me) Lebrés
 la ila d'(e)n B(ere)ng(uer) Peliss(er)
 la ila d'(e)n P(ere) Masq(ar)ó
 la ila D'(e)n G(uillem) S(er)ra

A més, hi figura una relació de veïns de «la p(ar)ròq(ui)a d(e) fora la vila d(e) Incha «i una altra referida a l'aljama» d(e)ls jue(us)».

Són, per tant, 44 les illetes del casc urbà que hi apareixen, inclosa la dels jueus. Si comparem aquesta llista amb la del monedatge d'Inca del 1336 (ARM, RP 2028), veurem que en aquesta darrera llista hi ha 70 illetes de cases. La diferència no creim que es degui només a un creixement extraordinari del casc urbà sinó també al fet de mancar, com ja hem dit, alguns fulls a l'inici del ms. Prova d'això és que segons el nostre còmput el nombre de morabetins que apareixen en la llista que ens ocupa és de 934, mentre que segons el copista del ms. el nombre total de morabetins d'aquest any assolia la quantitat de 1012 morabetins.

5. REFERÈNCIES ALS QUI NO PAGUEN EL MORABETÍ

En la llista que ens ocupa veim que hi ha 118 assentaments de veïns que no paguen per diferents motius. En molts casos el copista afegí en lletra petita: «No à», «no n'ha» o «no an». Per exemple:

No à, na Se(re)na, candal(e)ra
 No à, na Saura, amiga d'(e)n Pratz
 No à, R(amon) Ffebrer
 No à, B(er)n(at) Ffebrer
 No à, na Gonsava
 No à, la mul(e)r Q(ue) fo d'(e)n R(amon) Andr(e)u

No à, Il fils d'(e)n Jac(me) d(e) Salt
 No à, en Sagarra
 No à, la dida d'(e)n B(er)n(at) Dura(n)
 No à, la mul(e)r d(e) n'Oliv(er)
 No à, Elicsè(n), palafa(n)guera
 No à, mestre Jac(me)
 No à, lo genovès
 No à, na Dousa, juiha
 No à, sa filla Nor
 No à, en Salamó Isach
 No à, en Bonjua, matamulers
 No n'ha, B(er)n(at) Bonet
 No an, los h(er)eus d'(e)n Jac(me) Solan(e)s
 No an, los fils d'(e)n P(ere) Joha(n)
 No an, Ill fils d'(e)n P(eric)ó Messina

De vegades aquesta expressió apareix postposada:

la mul(e)r que fo d'(e)n Simo(n) And(r)eu, no à
 La fila d'(e)n Fra(n)cesch Leig, no n'ha
 R(amon) B(e)rga, no n'ha

En alguns casos trobam d'altres justificacions:

B(ere)ng(uer) Jordà. Agem-na l albarà d'(E)scorcha
 sor Ramo(n)a. Aporta let(ra) d(e)l lochtenent, q(ue) la féu francha
 la mul(e)r q(ue) fo d'(e)n B(ere)ng(uer) Buad(e)lla, ga ha pagat en alt(re) loc
 Anà-se'n, mestre Joha(n), metga
 No és d'(e)dat, G(uillem) Val(è)s, fil d'(e)n P(ere) Val(è)s
 Po(n)set Stalela, no està asy, a mo...està
 Il ffiles d(e)l dit Jac(me) Marc, no són d'adat
 la mul(e)r q(ui) fo d'(e)n P(ere) Cazà, no la t(r)obam
 No ic està la mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Math(e)u sa Oliv(er)a ab l fila
 No n'i à nagú, Il h(er)eus d'(e)n Camfuyós
 Po(n)s Febrer, està a la Ciutat
 No està así, Gil P(er)is, no.l t(r)obam
 Il files d'(e)n B(er)n(at) Nabot, d(e)fu(n)ct, no só(n) d'(e)dat d'anys
 en Salamó d(e) Barbastre, ha pagat a villa

En algunes ocasions trobam només el nom rònec o la referència personal més o menys explícita però sense cap justificació:

G(uillem) d(e) B(er)ga
 la mul(e)r q(ue) fo d'(e)n B(er)n(at) Cifre
 Maffum(e)t, Portugal, sarrey

I. SISTEMA DE DENOMINACIÓ ANTROPONÍMICA PER ALS HOMES

1.1 Nom de pila o prenom + cognom patern:

Joh(an) G(ri)mau
 P(ere) Mir
 Antoni Pot(er)
 B(er)n(at) Pratz
 Joh(an) d'Alòs
 G(uillem) d(e) B(er)ga
 G(uillem) d(e) Suau
 A(rnau) d(e) Se(n)t M(ar)tí
 Barcelo d(e)s Bosch
 P(ere) d(e)s Puig
 B(a)rthom(e)u s'Olzina
 G(uer))au s'Espaha
 Nicholau sa Oliv(er)a
 Massià sa Rovira
 P(ere) ses Com(e)s
 Domi(n)go ses Esgleyes

1.2. De vegades aquest esquema va precedit de l'article personal:

en B(ere)ng(uer) Molins
 en Vid(e)s Salamó
 en Cresq(ue)s Porfayt
 en Vivas sa Grasa

1.3. Amb el tractament de mestre:

mestre Mich(e)l d(e)s Prats

2. Article personal + cognom patern:

en Lobera
 en Cunill

3.1. Nom de pila o prenom + cognom patern + nom o càrrec:

P(ere) Ff(errer), sartre
 R(amon) Vidall, sartre
 P(ere) Oliv(er), carniss(er)
 B(er)n(at) Ff(errer), pelic(er)
 R(amon) Marí, sabat(er)
 Simo(n) Nadal, saig
 B(er)n(at) Ff(errer), bast(er)

G(uillem) M(ar)tí, tend(er)
 B(er)n(at) Muln(er), barb(er)
 P(ere) Gomila, ortolà
 P(ere) Po(n)s, lo p(ro)hom

3.2. Article personal + cognom patern + nom ofici:

an Ripoll, fust(er)
 en Rubí, sartre
 n'Ascuder, tragin(er)

3.3. Article personal + nom de pila o prenom + nom d'ofici:

en Pedro, texidor
 n'Abram, ergent(er)
 en Salamó, sartre

3.4. Amb el tractament de mestre + nom de pila o prenom + nom d'ofici:

mestre Joha(n), metga
 mestre G(uillem), físich

4. Nom de pila o prenom + cognom patern + adjectiu de condició ètnico-social:

P(ere) Ff(errer), batiat

5. Article personal + cognom patern + adjectiu de defecte físic:

en Bomacip, tort

6.1. Nom de pila o prenom + adjectiu gentilici:

Geordi, grech
 Pere, tartre

De vegades hi ha també la menció de l'ofici:

Joha(n), grech, forner

6.2. Nom de pila o prenom + cognom patern + adjectiu gentilici:

Domi(n)go Mu(n)tan(er), aragon(è)s

7.1. Nom de pila o prenom + cognom patern + nom de lloc d'origen o de residència:

P(ere) F(errer), d(e) Cataluyha
 P(eric)ó Malf(er)it, d(e) Almeluig
 P(ere) Polaria, d(e) l'Ort

B(ar)tomeu Fo(n)t, d(e) s'Astor(e)
 Simon(e)t Malf(er)it, d(e)s Pou
 G(uillem) d(e)s Puig, d(e)s Pi
 B(er)n(at) Barber, sa Tora

7.2. Article personal + prenom o cognom patern + nom de lloc d'origen o de residència:

en Salla, d(e) Rafal Garcés
 en Salamó, d(e) Barbastre

Hi ha un exemple, sense article personal, amb un adjectiu de condició ètnico-social:

Maffum(e)t, Portugal, sarrey

8.1. Nom de pila o prenom + cognom patern + nom de referència familiar:

B(er)n(at) Pelic(er), fil seu
 P(ere) Calabuig, lo fil
 G(uillem) Fig(uer)a, fil d'(e)n R(amon) Fig(uer)a
 Jac(me)Ff(errer), fil q(ue) fo d'(e)n G(uillem) Ff(errer)
 G(uillem), fil d(e) n'Ulcz(n)a, q(ui) està ab na Boscha
 G(uillem) Morgals, so(n) fil
 Rom(e)u Nadal, jove
 R(amon) Lore(n)s, lo jov(e)
 P(eric)o F(errer), frare seu
 Mich(e)l Malf(er)it, so(n) genre
 Mich(e)l Lofriu, nét d'(e)n Moreyll

8.2. Article personal + nom de pila o prenom + nom de referència familiar:

en Samuel, son fil
 en Banet, marit d(e) la metgesa

Amb el prenom postposat:

lo genre d'(e)n Cerdà, en Mateu

9.1. Nom de pila o prenom + cognom patern + malnom (amb la construcció «qui en altra manera és apellat en...»)

P(ere) Mestre, q(ui) en alt(ra) man(er)a és apelat en Cardó

9.2. Article personal + prenom + malnom:

en Bonjua, matamulers

10. *No són infreqüents els casos d'esments innominats de veïns amb una simple referència familiar o d'origen:*

lo h(er)eu d'(e)n B(er)n(at) G(ri)mau
 lo h(er)eu d'(e)n Sarrià
 lo h(er)eu d'(e)n B(er)n(at) d(e) na B(e)rnada
 lo fil d'(e)n Sagí
 lo fil d'(e)n Simo(n) Se(n)trich
 lo fil q(ue) fo d'(e)n Jac(me) Tixador
 I nebot d(e)l dit Vidal Plan(e)s
 un fil d'aq(ue)la
 lo grech d'(e)n Clariana
 lo genovès

Hi ha tota una sèrie d'exemples d'aquest tipus en plural:

II enffa(nt)s d(e)l dit P(ere) Val(e)ntí
 fils d'(e)n T(er)rassa
 los fils d'(e)n P(ere) Joha(n)
 II fils d'(e)n G(uer)au Torr(e)lla
 III fils d(e)l dit B(er)n(at) Poq(ue)t
 II fils d(e) la dita Lobeta
 II fils d(e) la dita Elic(èn), fila
 dos fils d'(e)n P(ere) Jov(er), sa enrera
 II fils d'(e)n G(uillem) Malf(er)it, la I està a Manorca e deu pagar-la, e
 l'alt(re) assí
 II fils d'(e)n P(eric)ó Malf(er)it, d(e) Almeluig
 III fils d(e)l dit P(ere)Bover
 III fils q(ui) fore(n) d'(e)n B(er)n(at) Oromir
 II, entre g(er)mà e g(er)mana d(e)l dit A(rnau) Ff(errer)
 lo h(er)eu d'(e)n G(uillem) Andreu ab II g(er)ma(n)s dels q(ua)ls és
 tudor lo dit B(er)n(at) Castayó
 II h(er)eus d'(e)n Camfuyós

II. SISTEMA DE DENOMINACIÓ ANTROPONÍMICA PER A LES DONES

1. *Article personal + nom de pila o prenom:*

na Miq(ue)lla
 na Coloma
 na Ungria
 na Georgieta
 na Gonsava

na Clar(e)ta
na Gacopa

2.1. Article personal + cognom:

na Staleta
na Plegama(n)s
na Mor(a)nta
na Massina
na Caraps
na T(er)rassa

2.2. Article personal + cognom feminitzat

na C(er)dana
na Massag(uer)a
na Lobeta
na Gen(er)a
na Sabat(er)a
na Guitarda
na Borrassa
na Bagura
na Castel(e)ta
na Mayola
na Barbarana
n'Astranya
na Faliua
na Magera
na Huyastrella
na Catalana
na Salada
na Camfuyosa
na Se(n)toliva
na Folqeta

3.1. Article personal + nom de pila o prenom + cognom, feminitzat o no:

na P(ereta) B(a)rthom(e)va
na Eliqçè(n) Alosa
na B(ere)ng(uera) Ff(errer)
na Miq(ue)la Saura

3.2. Nom de pila o prenom + cognom, feminitzat o no:

Sibília Baldovina

4.1. *Article personal + prenom o cognom + nom d'ofici o càrrec o de condició social:*

na Se(re)na, candal(er)a
 na Babana, la p(ro)fembra
 na Com(e)s, flaq(ue)ra

4.2. *Prenom + nom d'ofici:*

Elicsè(n), palafa(n)guera
 Maymona, carnicera

5. *Article personal + prenom + nom de condició ètnica:*

na Dousa, juiha
 na Zanina, juiha

6. *Forma de tractament + prenom o malnom:*

sor Ramona
 la dona na Vale(n)sa
 la dona na Tartre

7.1. *Nom de pila o prenom + nom de referència familiar o afectuosa:*

G(uillema), mul(e)r q(ue) fo d'(e)n B(er)n(at) Peliss(er)
 Math(e)va, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Capd(e)bou
 Jacma, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Jac(me) M(er)cadal
 Astruga, mul(e)r q(ue) fo d(e) n'A(rnau) Soler
 Ermessèn, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Jac(me) Aragonès, ab I fil
 Sibília, Mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Siriol
 Astruga, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Dev(e)sa
 M(ar)tina, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n G(uillem) M(e)ssi(n)a
 Maria, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Vilanova
 Frescha, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Jac(me) Marc
 Caterina, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n P(ere) Daviu
 Alama(n)da, mull(e)r q(ue) ffo d(e) n'Ordin(e)s
 Serena, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Jac(me) Banet
 Anglesa, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Reyes
 Romia, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Math(e)u Jov(er)
 Ma(n)seya, fila q8ue) fo d'(e)n Ff(errer) d(e)s Prats
 Math(e)va, fila d'(e)n G(uillem) d(e) Déu
 Math(e)va, fila d(e) la dita Sibília
 Dolça, fila d(e) na Fforn ab II g(er)man(e)s
 Dolça, fila d(e) n'Almedrà

Fra(n)cescha, fila d(e)l dit P(ere)
 B(a)rthom(e)va, fila q(ue) fo d'(e)n Speciayr(e)
 Brunissèn, fila d'(e)n P(ere) Com(e)s
 Elicssè(n), d'(e)n Morr(o)
 Sibília, fila d'(e)n Sabat(er), q(ue) està ab lo dit P(ere)

Amb el prenom postposat:
 sa filla, Nor

7.2. Article personal + prenom o cognom feminitzat + nom de referència familiar o afectuosa:

na Astruga, mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Massan(e)t
 na B(e)rnadona, fila q(ue) fo d'(e)n Messina
 na Simo(n)a, q(ui) està ab en R(amon) d(e)s Bruyl
 na Saura, amiga d'(e)n Pratz
 na Boulona, mar(e) sua
 na Busq(ue)ta, cu(n)yada d(e)l dit B(er)n(at) Guitart

Amb el prenom postposat:
 sa tia, na Mariam

7.3. Article personal + nom de pila o prenom + cognom + nom de referència familiar:

na Elic(èn) Alosa, fila sua

8. Són freqüents els esments innominats de veïnes amb una simple referència familiar o d'afecte:

la mar(e) d'(e)n G(uillem) Simó
 la mara d'(e)n B(er)nat Sart(re)
 sa mar(e) d(e)l dit B(er)n(at) Nebot e l filla
 la sogre d'(e)n Jac(me) Marí
 la dida d'(e)n B(er)n(at) Dura(n)
 una g(er)mana d(e)l dit B(a)rthom(e)u, e sa mara
 una g(er)mana d'(e)n Jac(me) Ff(errer)
 l filla d(e)l dit B(er)n(at) Alb(e)rt
 i filla d(e) la dita Janera
 la filla d(e) la dita Coloma
 la filla q(ue) fo d'(e)n R(amon) F(er)ran
 la filla d'(e)n Ffra(n)cesch Leig
 una filla q(ue) fo d'(e)n P(ere) Nadal
 una filla d(e)l dit P(ere) Febrer e ll g(er)ma(n)s

una fila d(e) la dit Se(n)toliva
Il files d'(e)n P(ere) Faliu
la mul(e)r q(ue) fo d'(e)n P(ere) Val(e)ntí
la mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Sarrià
la mul(e)r d(e) n'Oliv(er)
la mul(e)r d'(e)n Serdà, q(ue) fo
la mul(e)r que fo d(e) n'A(rnau) P(er)ayó ab Il fils
la mul(e)r d'(e)n Porceyl ab Il enfa(nt)s
la mul(e)r d'(e)n Lodrà ab V enfa(nt)s
la mul(e)r d'(e)n Crespí, fila d(e) la dita Ermessè(n)
la mul(e)r d'(e)n B(er)n(at) Castayó
la mul(e)r q(ue) fo d'(e)n B(er)n(at) Fig(uer)ola ab I fil
la mul(e)r d'(e)n B(er)n(at) Viv(e)s, q^e
la mul(e)r q(ui) fo d(e) n'A(rnau) Viv(e)s
la mul(e)r q(ue) fo d'(e)n Torre(n)t ab I fila
la amiga d'(e)n Tortrela

ESCLAUS A INCA AL LLARG DEL S. XV

M. ANTÒNIA MATAS RIUTORT
AINA M. VIDAL MATEU

1. INTRODUCCIÓ

Les pàgines següents pretenen aproximar-se a l'esclavitud a Inca en el marc de la Mallorca del s. xv. Dita centúria es caracteritza per les dificultats econòmiques (deute públic) que s'intentaren solventar el 1405 amb el Contracte Sant. Però la crisi continuà. En aquest context es produí la mort de Martí l'Huma, que provocà la divisió de l'oligarquia de la Corona d'Aragó que acabà amb l'elecció de Ferran d'Antequera amb el Compromís de Casp de 1412.

Durant el regnat d'Alfons el Magnànim s'establí el sistema de «sac e sort», per elegir els jurats o consellers. Això determinà un predomini del nombre de consellers de la ciutat enfront als de les viles. Va ser aquest un dels motius de la revolta forana de 1450. Les conseqüències d'aquesta, junt amb les repercussions que en el camp financer derivaren del conflicte català, romangueren presents durant el regnat de Joan II. Aquest fou succeït per Ferran el Catòlic que no aconseguí donar solució a les dificultats econòmiques amb la política de redreç.

Durant tot el segle la problemàtica dels bàndols estigué present a l'illa. El seu sorgiment es degué a raons diverses: econòmiques, polítiques, religioses, familiars... i participaren des de l'aixecament forà a les Germanies passant per la Guerra Civil Catalana.

Els bàndols no estigueren sols presents a la ciutat, també les viles de la part forana en foren testimoni amb enfrontaments interns i enfrontaments entre les viles veïnes.

Les dificultats econòmiques i socials repercutiren directament sobre la població i el s. xv es caracteritza pel seu estancament demogràfic, tal i com ho demostra la font més utilitzada per al seu estudi: el morabati. No oblidem, en aquest sentit, les freqüents epidèmies que assotaven la població mallorquina, en general, i al grup esclau, en concret.

Dins les coordenades espacials i temporals anteriors cal situar-hi Inca, que visqué tant la Revolta Forana com la manca de blat i les epidèmies.

Malgrat les dificultats del segle, els mercaders saberen beneficiar-se de l'avançada situació estratègica de Mallorca, no sols procurant blat als mallorquins (definitòria a la nostra illa) sinó també esclaus procedents dels més diversos indrets.

La paraula «esclau» apareix en els documents escrits en català, i així es diu «la dita esclava» (1), malgrat que en algunes ocasions aparegui el terme «catiu» o «cativa» que, segons P. Montaner (1985), es refereix a aquells individus procedents de presa corsària. El mateix autor assenyala, pel que fa a l'Epoca Moderna, la diferència entre esclaus urbans, rústics i de lloguer (setmaners), classificació, possiblement, aplicable al període estudiat. Els bords també apareixen a la documentació, situació que queda especificada amb el dit adjectiu. Són freqüents, per referir-se a l'esclau nascut a Mallorca, expressions del tipus: «vernacle», «nutricatum de la terra», «ortam in presenti regno». Seria aquest darrer el cas de l'esclava venuda per en Miquel Jove de la Vila d'Inca pel preu de 4 OL (2). També es poden trobar situacions com la d'una esclava que, en relació a la seva procedència, el document assenyala que és de nació de russos, però nascuda i criada «in principatum Catalonia» la qual cosa ens indica que la seva mare era russa malgrat que ella hagués nascut a Catalunya.

Es manté la forma llatina classica «servus» en els documents redactats en llatí.

Segons R. Soto i Company, l'esclavitud medieval té dues etapes «essent la primera la que recull en certa mida la tradició esclavista de l'Imperi Romà (...) i una segona en què els esclaus són fonamentalment producte de l'expansió que inicia la societat feudal a partir dels segles XI i XII» (3). Això suposa un descens de l'interès pels esclaus d'origen esclau, fruit dels avanços de la reconquesta, durant els s. XII-XIII els quals proporcionaren un gran contingent de musulmans captius; però, la despoblació dels camps catalans, com a conseqüència de la Peste Negra (1348-49), estimula un nou creixement del comerç d'esclaus i provoca l'arribada d'un elevat nombre d'ells a la Corona d'Aragó.

L'esclavitud continua durant tota l'Epoca Moderna fins que la qüestió abolicionista desperta l'interès dels contemporanis.

És probable que l'esclavisme s'introduís a la nostra illa en època romana; malgrat tot, no és fins a l'edat Mitjana quan es genera una gran quantitat de documentació. En aquest sentit cal destacar les compra-vendes, inventaris, testaments presents en els Protocols Notarials, als quals ens hem aproximat realitzant un sondeig a l'atzar. Però, no sols aquests han constituït el suport documental, les Lletres Comunes que el Governador dirigeix al batle d'una vila determinada ens ha estat de gran ajut pel cas d'Inca.

1. A.R.M., A.H.-139, f.214 r. Dat.: 30 Octubre 1444.

2. A.R.M., Prot. C-257, f.2. Dat.: 3 Gener 1498.

3. SOTO I COMPANYY, R.: El primer tràfic esclavista a Mallorca a «L'Avenç». Febrer, 1981, nº 35, Barcelona, pp. 60.

Com a resultat de la Conquesta i Repoblació s'estengué el fenomen de l'esclavitud i, així, Mallorca es convertí en un mercat tant de consum com de distribució d'esclaus a partir del s. XIII (Cateura Bennasser, 1991).

L'elevat nombre d'esclaus, fruit de les massives importacions i resultants de la minva de la població musulmana autòctona, provocà el temor de les autoritats. Així, Pere el Cerimoniós es queixava de l'excessiu nombre d'esclaus d'alguns senyors, que arribaren a posseir-ne fins a seixanta (Munar, G. i Rossello, R. 1977). No és estrany, doncs, que el monarca intentàs disminuir aquesta importació l'any 1374 després de l'únic intent d'aixecament constatat per la Història de Mallorca aquest mateix any (Ensenyat Pujol, 1985).

2. ESCLAUS: CAUSES I PROCEDÈNCIA

A l'hora de parlar del nombre d'esclaus a Inca en el segle XV cal partir de l'estudi realitzat per Sevillano Colom (1973) qui, en base al morabati de 1427 i de les llistes d'esclaus per pobles de 1428, estableix una relació percentual entre població total i esclaus, tenint present la diferència d'un any. Assenyala l'existència de 3200 habitants a la vila d'Inca l'any 1427 i 335 esclaus l'any següent, i hi ha una relació d'un 10,4%. Partint del fet que el 10% era el més normal: Bunyola (30%), Esporles (28%), Valldemossa (22,4%), Escorca (17,3%), Campanet (17%), Alaró (14,4%), Sant Joan (13%), Petra (12%), Robines (actual Binissalem, 11,8%) superaven dita normalitat, fenomen explicat per esser localitats llunyanes a la costa, i així s'evitava la concentració d'esclaus en llocs vulnerables.

Inca, juntament amb Soller, Campos, Selva i Sta. Margalida de Muro, tenia un percentatge d'esclaus pròxim al 10%, xifra general a la Mallorca forana del segle XV. Però la pesta de 1440 provoca un gran nombre de defuncions dintre aquest col·lectiu, fet que és un fort cop per a la població i l'economia illenca.

2.1. Causes

Les circumstàncies que conduïren a l'esclavitud foren diverses, entre elles destaquen: el naixement i la guerra, causes que Cortes, V. (1964) complementa, pel cas de València, amb la presa d'enemics en temps de pau, captures per naus, endeutament, o comissió de delictes, entre d'altres.

L'infant que neixia de pares esclaus mantenia la situació jurídica dels seus progenitors. Fins i tot, si la mare era esclava i el pare lliure el fill conservava la condició materna, tal com ho demostren les vendes de bords. És el cas de la borda Catalina de 6 mesos i la seva mare, l'esclava Margarita d'uns 25 anys, que són canviades, pel notari Gregori Vives d'Inca, per un esclau (4).

4. A.R.M., Prot., M - 176, f. 54 v. Dat.: 28 Febrer 1449.

No menys important fou l'esclavitud per guerra. Possiblement, aquest seria el cas de l'esclau granadí que Esclarmonda, esposa del difunt Joan Bertran, canvia amb un rossí de pèl negre (5).

La inseguretad de la Mediterrània és un fet ben present donat el nombre d'esclaus i esclaves fruit de captures a la mar, tant per corsarisme com per accions piràtiques. D'això, n'és una mostra la venda a «modo piratum» de Pau, procedent de l'illa de Sicília, pel paraire Vidal Cerdà a Joan Bunyola i a Antoni Cases de la vila d'Inca pel preu de 4 OL (6).

Una altra manera de caure en la servitud era empenyorar-se per deutes, com ocorregué al llibert Joan, de nació de turcs, qui per pagar un deute de 50 L. a Bartomeu Mesquida ven «omnia opera mea, et personae mei» a Margalida, esposa del donzell Guillem Ramon (...), per la quantitat abans esmentada (7).

La comissió de delictes constituí una altra font d'esclavitud, així com, també ho era ser considerat infidel i enemic de la religió catòlica; aquests enemics eren els musulmans. També foren esclavitzats els pobles primitius desconexors de l'Evangeli; això explica la presència d'esclaus negres considerats inferiors culturalment i social, puix no eren cristians.

2.2. Procedència

La societat mallorquina medieval, de la qual els esclaus eren una part important, ofereix una gran heterogeneïtat de races, orígens i costums. Els documents consultats ens informen del seu origen perquè a les compra-ventes apareixen, entre les seves dades personals, el lloc del qual provenen.

Un primer grup seria el format pels esclaus «de nació sarraïns» o «de nació de moros». Podem diferenciar dintre aquest col·lectiu: els de la Península Ibèrica (com granadins) i els procedents del Nord d'Àfrica. D'aquest indret provenia Abranyi que, per 55 L., fou venut per Antoni Forner, habitador d'Inca a Antoni Demero, donzell de Mallorca (8).

Els documents posen de manifest la presència a Inca d'esclaus russos. Seria el cas de l'esclava Caterina de «nació de russos» que el Batle d'Inca ha d'alliberar, per ordre del Governador, de les «carsers reials» on fou tancada per l'algutzir(9).

De la importància del col·lectiu rus n'és un fet il·lustratiu la creació d'una confraria d'esclaus russos a la Capella del «Sant Esperit» dedicada a S. Amador, gràcies a la donació del solar, per part de fra Joan Garcia, Vicari General, i Joan Ardit, Ministre del Monestir del Sant Esperit, a Nicolau Cunilleres i Joan Cifre, màximes autoritats de dita confraria. (Llinas i Socies, G., 1978 i Rafael Juan, P., 1974). Els esclaus d'alta

5. A.R.M., Prot, S - 27, f. 47 r. Dat.: 10 Novembre 1480.

6. A.R.M., PROT., m - 602, F. 80 R. Dat.: 25 Setembre 1516.

7. A.R.M., Prot., C - 420, f. 89 r. Dat.: 10 Octubre 1497.

8. A.R.M., Prot., C -2641, f. 71 v. Dat.: 12 Agost 1441.

9. A.R.M., A.H. 133, f. 166 r. Dat.: 12 Agost 1441.

condició social es comportaren com a colònies d'emigrants, tal com ho demostra la creació d'aquesta confraria pròpia, com també ho feren els circassians a la Seu.

D'esclaus negres, a Mallorca, se'n tenen notícies per les representacions pictòriques de la conquesta de Mallorca per Jaume I donat el color de la pell dels defensors dels castells (Cortés Alonso, V., 1986). Seria la introducció dels portuguesos a l'Àfrica Negra el que permetria l'arribada d'un elevat nombre a tota Europa. Abans del s. XV el tràfec d'esclaus negres havia estat realitzat per genovesos i castellans; però ara, l'increment dels descobriments i exploracions de la costa africana pels portuguesos augmentaria el seu nombre (Franco Silva, A., 1979).

Els autors coincideixen a assenyalar les dificultats d'adaptació que la diferència cultural podia provocar a aquestes persones. A més, es pot afirmar, segons mostra la documentació, un complet desconeixement dels mateixos. Pensem que aquests parlen, genèricament, de «nació de negres», sense distingir el poble al qual pertanyen; si bé, en alguna ocasió, junt al color de la pell, s'indica «Munt de barques» (10).

Els esclaus, amb freqüència, són qualificats com a bords. Tal com assenyala P. Montaner (1985), cal distingir dins aquest col·lectiu entre «els de casa», fruit de la unió entre una esclava i el seu propietari, i «els de la terra», resultat de les relacions entre una esclava i un home lliure que no fos familiar del seu amo. Així doncs, creim que els esclaus nascuts a Mallorca mereixen ésser considerats dins aquest apartat dedicat a la procedència.

En ocasions, els propietaris podien sentir algun afecte per aquells infants que havien vist créixer dins casa seva i els alliberaven. Però no sempre fou així; en nombroses ocasions, els casos en què no tenen cap tipus de remordiments a l'hora de desfer-se d'ells es manifesta a través de les transaccions, de les quals són objecte. Cal recordar com el notari Gregori Vives d'Inca canvia a l'esclava Margarita, junt amb la seva borda de 6 mesos, per un esclau (11).

A part dels grups fins ara assenyalats, que pareixen ésser els col·lectius més nombrosos a Mallorca, la documentació ofereix alguns casos d'individus procedents d'indrets diferents als fins ara indicats. És el cas dels: albanesos, sards, sicilians, tartars, circassians, grecs, turcs, canaris...

La presència d'esclaus turcs a Mallorca ha suscitat l'interès dels estudiosos, és el cas d'Ensenyat i Pujol, G. (1985) qui analitza algunes de les mesures restrictives que s'imposaren contra la importació d'aquells a Mallorca. Una d'elles es comença a aplicar cap a l'any 1462 afectant tan sols els esclaus turcs «mascles» important un dret d'entrada a l'illa, per cada captiu, de 70 L. L'ordre no fou respectada i de bell nou al 1481 es renova la seva execució. El motiu de l'adopció d'aquestes mesures fou el perill que significava la formació d'una colònia de captius d'origen turc, quan el seu Imperi anava avançant.

10. A.R.M., Prot., C - 2955, f. 58 v. Dat.: 19 Juliol 1459.

11. A.R.M., Prot., M - 176, f. 54 v. Dat.: 28 Febrer 1449.

La venda que Vidal Cerdà realitza a Joan Bunyola i a Antoni Cases de la vila d'Inca (un esclau de l'illa de Sicília anomenat Pau, d'uns 19 anys, pel preu de 40 L.) testimonia l'existència de sicilians a Mallorca (12).

Finalment, al·ludirem als canaris. Dels quals ens proporciona algunes dades Lobo Cabrera, M. (1986), quan considera la importància de Canàries com a zona de frontera amb Africa, on abunden els enemics de la fe catòlica. També Rosselló Vaquer, R. (1990) recull informació documental sobre la insistència de Ferran el Catòlic per lliurar els esclaus de la Gomera, presents a la nostra illa. La recerca de noves rutes comercials dóna lloc, en el s. XIII, al redescobriment de la costa occidental africana i, en el s. XV, de les Canàries. Les zones costeneres d'aquestes illes es venen afectades per ratzies que es convertiren, durant els anys 1494 i 1495, en formes habituals per aconseguir esclaus canaris (Cortes Alonso, V. 1964).

De principis del s. XVI, per exemple, és la transacció de l'esclau Canari anomenat Pere, de 28 anys, qui és venut, per Joan Liula de la Ciutat de Mallorca, a Mateu Oliver i al seu fill Antoni d'Alaró per 60 L (13).

3. EL NEGOCI DELS ESCLAUS

La situació estratègica de Mallorca, immersa en el centre de les rutes marítimes més importants dels s. XIII i XIV, la convertí en dipòsit de mercaderies i lloc de pas per als mercaders. Foren aquests personatges qui permeteren els intercanvis. Malgrat les prohibicions en relació a l'exportació des de l'illa de productes que poguessin afavorir els enemics i debilitar els propis, junt amb les interdiccions d'extreure esclaus, pareix ésser que, en alguns períodes, fou Mallorca centre de la seva retribució (Sevillano Colom, F. 1968).

Parlar del negoci dels esclaus implica repassar les dades que ofereixen els protocols notariais, on es mostra una detallada informació dels aspectes més destacables del comprador, del venedor i de l'intercanviat.

Les compra-vendes es solien realitzar en pública subhasta o bé per acord directe entre venedor i comprador. Així aquests darrers podien adquirir directament la mercaderia o bé servir-se d'intermediaris com procuradors, mercaders, familiars... Quan el comprador era una dona, el seu nom apareixia associat al del pare, marit o fills.

Ja que els escrivans anotaven, junt amb el nom del comprador, la seva professió o «status», ara és possible estudiar qui eren els propietaris d'esclaus. Aquests formaven un cos integrat pels membres de la més diversa posició social. La diversitat ve explicada per l'interès a disposar del seu treball. L'individu era una propietat més del seu amo que podia arribar a servir per pagar un deute « (...) lo

12. A.R.M., Prot., M. - 602, f. 80 r. Dat.: 15 Juliol 1513.

13. A.R.M., Prot., R - 567, f. 79 v. - 80 r. Dat.: 15 Juliol 1513.

dit Arnau ha assignat un sclau per so de que panyora a panyora hara mes dilacions» (14). Per altra banda, «las hembras esclavas podian proporcionar al dueño lo que Bennassar define como «salario del placer (15)».

Quant al nombre d'esclaus, tant els inventariats com els testaments es converteixen en fonts claus a l'hora de saber la quantitat que en podia posseir una família. Segurament, l'estament eclesiàstic, juntament amb els nobles, degué esser el major posseïdor, fet estrany si pensam en la igualtat dels homes predicada per Crist. En aquest sentit, el cristianisme ja es va trobar des dels seus orígens amb la institució de l'esclavitud estesa a tot el món i per tant: «Amb tot i esser tan oposada dels principis de l'Evangeli, no l'ataca directament, perquè això sols hauria promogut una revolució sens resultat positiu i hauria fet odiosa la nova religió als senyors. L'ataca amb més eficàcia d'una manera indirecta, predicant per tot arreu que davant Déu, Pare de la família humana, tots els homes són iguals» (16).

Sovint trobam eclesiàstics participant de la compra i venda tant d'homes com dones esclaus. Així Magdalena Puigdorfila, priora del monastir i convent de Santa Margarita, comprà una esclava de 16 anys al paraire Bernat Llaneres per 130 L (17). És aquest un exemple més de la importància que, pot esser, tengué l'esclavitud dins la institució monacal.

En els documents apareix freqüentment, rera el nom, l'ofici de mercader, la qual cosa ens fa pensar en la importància d'aquest col·lectiu a Mallorca. Són molts els comerciants mallorquins; així trobam, a Sineu, Joan Gelaber qui ven, al prevere Antoni Torner, un bord negre de 12 anys, anomenat Joan, pel preu de 66 L (18). Junt amb aquests en trobam de fora. Així, Joan Proca de Barcelona (19); Bernat Galier i Dídac Rodrigues de Portugal (20); un biscai de Sant Sebastià anomenat Joan de Sorinsola (21); Guillem Morell (22), Jordi Moner (23), Berenguer Moner (24), habitants de l'illa d'Eivissa...

Alguns autors han assenyalat la importància que pogué tenir el col·lectiu jueu en el tràfic d'esclaus; així ho fa Cortes Alonso, V. (1964) pel cas de Valencia. Cal pensar, en aquest sentit, que per Mallorca no fou gaire diferent. La mateixa autora parla també d'altres personatges que intervingueren en el comerç d'esclaus. Es

14.A.R.M., A.H. - 134, f. 227 v. Dat.: 4 Agost 1441.

15. FRANCO SILVA, A.: La esclavitud en Sevilla y su tierra a fines de la Edad Media, Graficas del Sur, Sevilla, 1979, p. 276.

16. MUNAR OLIVER, G. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Porreres, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1977, p. 87.

17. A.R.M., Prot., M - 250, f. 110 v. Dat.: 20 Novembre 1477.

18. A.R.M., Prot., P - 478, f. 31 r. Dat.: 9 Juliol 1490.

19. A.R.M., Prot., M - 163, f. 83 v. dat.: 4 Febrer 1439.

20. A.R.M., Prot., C - 2663, f. 83 v. Dat.: 15 Setembre 1506.

21. A.R.M., Prot., C - 255, f. 34 v. dat.: 2 Abril 1496.

22. A.R.M., Prot., C - 242, f. 116 r. Dat.: 24 Abril 1500.

23. A.R.M., Prot., V - 285, f. 23 r. Dat.: 2 Abril 1502.

24. A.R.M., Prot., C - 263, f. 89 v. Dat.: 16 Octubre 1502.

refereix al «factor» que s'encarragava de la recerca d'una embarcació, de pagar les despeses, rebre les mercaderies..., en definitiva, es pot dir que substituïa el comerciant. Destaca la figura del procurador, de qui hem trobat nombrosos exemples als documents. Aquesta rellevava a persones particulars, que no anaven directament al mercat, a l'hora d'aconseguir esclaus o vendre els que no volien. El notari Jaume Martines, de la ciutat de València, mitjançant el seu procurador Perot Rosselló, compra, a Gabriel Valero, una esclava negra anomenada Felipa de 24 anys, per 55 L (25).

No menys importants són els corredors d'orella, encarregats de situar la mercaderia, cercant per això possibles compradors, seguint l'encàrrec del venedor.

Tots aquests personatges estaven, d'alguna manera, lligats a les autoritats. Quan arribaven esclaus, els corredors observaven la mercaderia. Per altra part, el mercader es dirigia a la cúria del Batle que prenia declaració als esclaus i els taxava, fet pel qual s'havia de pagar una quantitat al Rei. Després, el mercader podia encarregar al corredor la venda del captiu. Aquest cercava un comprador i establia amb ell unes condicions de venda.

L'esclau era considerat una mercaderia més i era tractat com a tal. El seu preu variava en funció del sexe, raça, malaltia, «defectes morals», edat,...

En general, les dones són més cares que els homes de la raça a la qual pertanyen, les russes eren les més cotitzades amb un valor mig aproximat d'unes 89 <l. L'elevada cotització de les femelles podria respondre a diversos factors, entre ells cal assenyalar: la capacitat de tenir fills, el rendiment, la longevitat i el caràcter més obediènt. També eren menors els intents de fuga en elles. A tot això cal afegir el plaer que podien proporcionar als seus amos. Malgrat la maternitat d'una esclava implicà, durant un temps, una disminució del seu treball, suposava, a mig plaç, un augment del nombre d'esclaus (Franco Silva, 1980).

Un factor valorat pels compradors i que, per tant, tenia influència directa sobre el preu era la «raça» de l'esclau, encara que dins un mateix grup ètnic aquesta variava. El col·lectiu negre pareix que era el més barat - s'establia per aquest un preu mig d'unes 44-45 L-, seguit de bords, moros i turcs, amb una mitjana de 64-65 L.

La salut, tant física com psíquica, resultava un element més a tenir en compte a l'hora de taxar els esclaus; així com les tares, que podien resultar a la vegada identificatives d'un determinat individu. És el cas de Domingo, un bord negre, de 17 anys, tort d'un ull (26).

Les condicions de vida els convertien en víctimes de tota casta de malalties (en els documents: «vici») entre les quals es solen trobar l'epilèpsia, la «stulticia» i la «carentia mestrorum». A més, el preu es podia veure afectat per la conducta immoral de l'esclau, on s'inclou: robar, fugir o beure. Així Joan, esclau nascut i criat

25. A.R.M., Prot., R - 322, f. 12 v. Dat.: 9 Abril 1518.

26. A.R.M., Prot., M - 490, f. 61 r. Dat.: 6 Setembre 1496.

a la Ciutat de Mallorca, d'uns 25 anys, té el costum de fugir per engatar-se (27). Un altre cas és el de l'esclau Pau, venut a dos habitants de la vila d'Inca, perillós de fugir (28).

La «immoralitat» podia reflectir-se a través d'una «inadequada» conducta sexual.

Les dones dedicades a la prostitució foren tolerades, per considerar que aquesta activitat no era una amenaça per al matrimoni. Però, malgrat això, existeix un cos legislatiu relacionat amb aquesta matèria a Mallorca que, tal com indiquen Bover Pujol, J. i Rosselló Vaquer en editar les disposicions legals que es donaren a conèixer entre els s. XIV i XX.

La prostitució estava prohibida a les esclaves i eren castigats, amb penes econòmiques, aquells amos que ho consentien. Així, el 18 de Desembre de 1392 es feia una crida per les viles de Mallorca, on el rei Joan i els batles de l'illa manaven que cap home ni dona podia tenir «captives o esclaves» dedicades a aquesta pràctica. A més, el 1414 es reforçà el ja establert a finals del s. XIV, indicant que si es transgredia el que s'havia ordenat s'haurien de pagar 10 L. Fins i tot, en una carta del rei Ferran, datada el 13 de Juliol de 1481, consta «que a instància del governador de Mallorca s'han publicat uns capítols o bans» per mitigar determinats vicis, a la vegada que s'insisteix en la prohibició de dedicar esclaves a la prostitució.

Les dones esclaves no eren les úniques practicants de conductes perseguïdes. També ho varen esser els homes de la mateixa condició que realitzaven pràctiques homosexuals, de zoofília... Aquelles persones a les quals es sorprenia en aquests comportaments patien la persecució tant del poder civil com de l'eclesiàstic i solien acabar cremats.

Per tant, la malaltia o els defectes físics, psíquics i morals eren un factor clau a l'hora d'establir el preu.

L'ocultació d'aquestes tares podia dur el comprador a exigir la devolució dels diners. La restitució del preu s'anomena «redibició» en els documents. Així, mossèn Miquel Font demana, a Miquel Mora, la devolució de les 55 L. pagades per una esclava negra, anomenada Ursola, que tenia una fístola a la barra «la qual per la dita malaltia és molt perilosa de morir» (29).

No sols els defectes físics, psíquics o morals junt amb la salut de l'esclau eren causa de reclamació dels doblers. Hi podia haver altres motius, com ocorregué a Gabriel Estaràs d'Inca qui comprà una esclava anomenada Margarita a Antoni Periz que, sense saber-ho, estava obligada a Lluís Belliure «per la qual raho lo dit exposant sera estat dessebut en la compra d'aquella» i demanà la restitució de les 24 L. que ja havia pagat el dit Antoni Periz (30).

27. A.R.M., Prot., R - 562, f. 138 r. Dat.. 5 Desembre 1481.

28. A.R.M., Prot., M - 602, f. 80. Dat.: 25 Setembre 1516.

29. A.R.M., R - 573, f. 21 r - 37 v. Dat.. 18 Febrer 1507.

30. A.R.M., A.H. - 139, f. 214 r. Dat.. 30 Octubre 1444.

Un altre element important a l'hora de determinar el valor dels esclaus fou l'edat. Aquesta s'acompanyava de l'expressió «vel inde circa» degut al desconeixement de l'edat, tant per part de l'esclau com dels seus amos (Franco Silva, 1980).

4. ELS ESCLAUS I LA SEVA VIDA

Les condicions de vida dels esclaus no devien esser gaire bones. Per molt bé que fossin tractats, la impossibilitat de viure allà on volguessin, estar sotmesos a la voluntat d'un altre i, per tant, no poder disposar lliurement de la seva persona, era ja una condició suficientment difícil.

Apareix, amb freqüència, en els protocols, la venda d'una esclava amb el seu fill. Aquestes dones havien de patir la persecució d'alguns membres de la seva família o de la del seu amo. Els fills d'una esclava seguien la condició materna i continuaven com a tals si no eren alliberats. Si el pare era un home lliure i volia que el seu fill ho fos havia de pagar una elevada quantitat al propietari.

Cal indicar que el nom de l'esclau era definidor, en ocasions, del seu origen. Així podem trobar noms musulmans com Fàtima, Axa, Abdela, Alia... i pels homes, Cassim, Abranyi; tartars amb el nom d'Ali o turcs amb el de Mostaffa... o russes com Stassia... Però els més abundants són els cristians.

Pel que fa als esclaus nascuts a la nostra illa presenten, segons sembla confirmar la documentació, noms corrents; encara que, si són infants sol acabar aquest en un diminutiu, i així trobam Joanet...

Entre els esclaus apareixen individus amb un comportament diferent, des d'aquells que passaven desapercibuts a aquells que podien participar de robatoris, assassinats i altres tipus de delictes. Així, Bernat Fàbregues d'Inca ha comparegut davant el Governador Berenguer d'Oms «allegant com un seu sclau de nacio de moros apellat Johan per altres esclaus sia estat mort en lo terme de la parroquia de Sineu». Per aquest motiu, dit Berenguer d'Oms manà fer complir sota pena de 100 L. les Ordenacions de les Parts Foranes, on s'assenyala que «si algun sclau o sclaus dels habitants de la vila d'Inca ni d'altres seran morts per algun altre sclau o sclaus que sien de la parroquia o seran morts dins lo terme d'Inca o fora d'aquell o qualsevol lloc de l'illa de Mallorca. Que aqueis (?) sclau o sclaus sien paguat al senyor de qui seran lo dit sclau o sclaus mort» (31). Amb la finalitat de controlar el col·lectiu esclau: «les penes pels captius estaven fortament incrementades -assots, encadenament, amputació de membres, etc.- arribant fins i tot a la mort, que podien donar-li els seus propis amos» (32). De l'execució d'un captiu és testimoni la carta que Berenguer d'Oms envia al Batle d'Inca, on mana als jurats fer «venda com exe-

31. A.R.M., A.H. 135, f. 37 r. Dat.: 16 Febrer 1441.

32. FERRER MASSANET, R. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Manacor, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1977, Vol. I. p. 85.

cucio de tans bens com panyores dels dits jurats presens o absens fins los presens bastan a paga complida de la restant quantitat de les dites sinquanta lliures» que devia per la mort d'un captiu. Quantitat a què fou condemnada la Universitat de la parròquia d'Inca (33).

Quan els contactes esclau-propietari no eren favorables, era normal que el primer pensàs en la fuga. És lògic doncs que es prenguessin mesures per tal d'evitar-la i, així, el 1387 es prescribí que tots els esclaus sarraïns i altres que no fossin cristians, si eren compresos en el grup d'edat que abarcava entre els 18 i 60 anys, havien de dur ferros i cadenes, al menys en una de les cames, d'unes 10 L. A més, havien d'estar fermats durant la nit. Cal afegir a això la creació, que el 1381 s'havia produït, d'un càrrec amb la funció de la guarda d'aquells (Verlinden, Ch., 1972).

La fuga d'un esclau suposava l'inici d'una sèrie de tràmits per tal de recuperar-lo; així, a més de fer-se saber per a totes les viles aquest fet, es donaven a conèixer els seus trets característics.

De la captura d'esclaus en tenim notícies quan: «el Governador mana al Batle pagui el salari a Pere Catala, capdeguaita d'Inca, i Antoni Colomer que han portat pres a la preso de Ciutat Antoni, tartre, i Margarita, captius de Jaume Figuerola» (34). La participació en una fuga, i la posterior captura, suposava la pèrdua de qualsevol tipus d'esperança per aconseguir una possible llibertat.

Els documents consultats no solen fer referència a les tasques realitzades pels esclaus, encara que, possiblement, estaven vinculades a la professió dels seu amo. Les dones, a més, solien dedicar-se al servei domèstic, a cuidar dels fills del seu propietari (fent de dides), els vells i malalts. També es devien dedicar a tasques com la de filar. Malgrat el cançoner popular la considera com una activitat exclusivament femenina, la Història ho desmenteix (Bernat i Roca, M., 1987). Així ho posa de manifest el bord Gabriel qui emmalaltí de tant de filar (35).

5. ELS LLIBERTS

Els esclaus perseguïen durant tota la seva vida l'objectiu d'alliberar-se. Alguns adquirien doblers suficients per comprar la llibertat; per això havien treballat per guanyar un salari, fins i tot n'hi hagué que disposaren d'una quantitat suficient com per fer préstecs a alguns lliures. La tinença de diners per part dels esclaus és un fet constatat, com ho demostra la carta que Berenguer d'Oms envià al Batle d'Inca,

33. A.R.M., A.H. 138, f. 274 v. 275 r. Dat.: 30 Octubre 1443.

34. A.R.M., A.H. 64, f. 179 v. a ROSSELLÓ VAQUER, R. I VAQUER BENNÀSSAR, O.: Història de Sencelles i Costitx 1229 - 1600 editat per la Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Impremta Politécnica, Palma, 1993, p. 15.

35. A.R.M., Prot., R - 574, f. 71 v. Dat.: 21 abril 1496.

on manà retornar 10 L. a una esclava, les quals foren emprades per la poda i cultiu de les vinyes del difunt Leonard Ferrer (36).

Una altra manera d'adquirir la llibertat era per testament deponent, en aquest cas, de l'estima que per l'esclau sentia el propietari.

En ocasions, en lloc de donar directament l'alforria es lliurava una quantitat perquè l'esclau pogués aconseguir-la.

L'esclau convertit en llibert solia prendre el llinatge del seu amo.

Els testaments són de gran importància a l'hora de conèixer dades sobre els lliberts. Pareix ésser que aquests es casen amb dones de la mateixa condició i es dediquen a professions com: matalasser, bracer...Aquesta mateixa font posa de manifest la fortuna de què disposaren els lliberts i el lloc elegit com a sepultura.

La llibertat permetia als individus començar a formar part de la societat de manera diferent a com ho havien fet fins aquell moment.

Caldria demanar-se fins a quin punt es pot parlar de la plena integració d'aquests nous membres de la societat. En aquest sentit, la repetició de matrimonis entre lliberts ens fa pensar en la possibilitat que no fos immediata; si bé, el pas d'algunes generacions degué permetre que aquesta s'aconeguís.

6. RECAPITULACIÓ

A manera de recapitulació de les pàgines anteriors, que han pretès centrar-se en l'esclavitud a Inca en el marc de la Mallorca del s. XV, s'oferiran els aspectes més destacats.

Tant les Lletres Comunes com els Protocols Notarials aporten nombroses notícies sobre el tema dels esclaus.

S'ha insinuat la distinció que fan alguns autors entre captius i esclaus i les diverses causes que podien dur a un individu lliure a deixar de ser-ho, entre elles: el naixement, la guerra, la pirateria, l'endeutament... Això va fer que a Inca n'hi haguessin, com a la resta de l'illa, de la més diversa procedència: de nació de sarraïns, russos, tartres, sicilians...

La situació estratègica de Mallorca la convertí en un punt important pels viatgers que recorrien la Mediterrània i, per tant, centre de confluència de mercaderies entre les que cal incloure els esclaus.

Compradors i venedors varen pertànyer als més diversos estaments socials. Es podia adquirir un esclau directament o bé fent servir intermediaris com els procuradors.

A l'hora de comprar un esclau les malalties, l'edat, el sexe i, fins i tot, factors ètnics, junt amb altres aspectes, eren tenguts en compte a l'hora d'establir la quantitat a pagar.

36. A.R.M., R. - 574, f. 71 v. - 77 v.

Les condicions de vida dels esclaus no eren gaire bones, fet al qual hi contribuïa la incapacitat de disposar de si mateix. Malgrat tot, les relacions amo-esclau variaven en funció d'ambdós individus i, si eren favorables, podien aconseguir l'allforria mitjançant testament o bé treballant per comprar-la. Una vegada obtinguda es convertien en lliberts i passaven a formar part d'una societat en què, potser, durant les primeres generacions es casaven amb individus de la mateixa condició.

BIBLIOGRAFIA

- A.A.V.V.: Gran Enciclopèdia de Mallorca, Vol. V. Ed. Promomallorca, Inca, 1989.
- ALOMAR ESTEVE, G. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Muro, Edita ajuntament de Muro, Vol. II, 1989, pp. 116-123.
- BARCELÓ I PONS, M.: Sobre la divisió administrativa de Mayurqa, «B.S.A.L.», 1978, N° 36, pp.238-145.
- BERNAT I ROCA, M.: Per filar. Primeres notes, Institut d'estudis Baleàrics, 1987, N° 24, pp, 51-58.
- BOVER, J. I ROSSELLÓ, R.: Esclaus albanesos a Mallorca i Menorca a l'Edat Mitja a «Estudis Balearics», Palma de Mallorca, 1983, N° 9, pp. 57-58.
- BOVER, J. I ROSSELLÓ, R.: El sexe a Mallorca. Notes històriques, Editor Miquel Font, Palma de mallorca, 1992.
- CAPO VILLALONGA, J.: Història de Lloseta, Vol. I, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca 1985.
- CATEURA BENNÀSSAR, P.: Política, guerra y esclavitud: cautivos griegos en la Mallorca de 1388. Separata, Asociacion Hispano-Helenica, Anuario 1989, Atenas 1991, pp. 101-143.
- CORTÈS ALONSO, V.: La esclavitud en Valencia durante el Reinado de los Reyes Catolicos (1479-1516), Publicaciones del Archivo Municipal, Excmo. Ayuntamiento de Valencia, 1964.
- CORTÈS ALONSO, V.: «Valencia y el comercio de esclavos negros en el s. XV» a SOLANO, Fco. (Coord.): Estudios sobre la abolicion de la esclavitud. Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Cientificas, Centro de Estudios Historicos. Departamento de Hº de America, Madrid, 1986, N° 2.
- DANÚS, M.: La vila de Santanyí i el seu terme. Estudi Històric (1391-1479), Ajuntament de Santanyí, Mallorca, 1990, p. 82.
- ENSENYAT PUJOL, G.: Algunes mesures restrictives contra la importació d'esclaus turcs a Mallorca (1462-1481), a «B.S.A.L.», Palma de Mallorca, 1985, Vol. XLI; N° 839.
- ESCARTÍN BISBAL, J.M.: «Sobre el tràfic de negres a la Mallorca setcentrista. Alguns elements d'estudi» a PIÑA HOMS, R.: Les illes Balears i Amèrica, Congres Internacional d'Estudis Històrics. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, Gener, 1992, Vol. I, pp. 167-170.
- FERRER MASSANET, R. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Manacor, segle XIII, Gràfiques Miramar, Mallorca, 1977, Vol. I, pp. 83-85.
- FONT OBRADOR, B.: Història de Lluçmajor. Gràfiques Miramar, Mallorca, 1973, Vol. I i II.
- FRANCO SILVA, A.: «Aspectos diversos sobre la esclavitud en las ciudades andaluzas en los siglos XV y XVI» a SOLANO, Fco. (Coord): Estudios sobre la abolicion de la esclavi-

- tud, Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Históricos, Departamento de Hª de America, Madrid, 1986, Nº 2.
- FRANCO SILVA, A.: La esclavitud en Sevilla y su tierra a fines de la Edad Media, Ed. Graficas del Sur, Sevilla, 1979.
- FRANCO SILVA, A.: Los esclavos de Sevilla, Sevilla, 1980.
- LOBO CABRERA, M.: «Ideología y praxis en la proyección comercial y esclavista de Canarias hacia Africa Occidental» a SOLANO, Fco. (Coord): Estudios sobre la abolición de la esclavitud, Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Históricos, Departamento de Hª de America, Madrid, 1986, Nº 2.
- LLINÀS I SOCIES, G.: La capilla de la cofradía de los rusos en el monasterio del Santo Espiritu, a «B.S.A.L.», 1978, Vol. XXXVI, pp. 143-144.
- MARTÍNEZ CARRERAS, J. V.: «España y la abolición de la esclavitud durante el siglo XIX» a SOLANO, Fco. (Coord.): Estudios sobre la abolición de la esclavitud, Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Centro de Estudios Históricos, Departamento de Hª de America, Madrid, 1986, Nº 2.
- MONTANER ALONSO, P.: Aspectos de la esclavitud en Mallorca durante la Edad Moderna a «B.S.A.L.», Vol. XXXVI, Nº 83º, pp. 289-329.
- MONTANER ALONSO, P.: El brazo noble mallorquin durante los siglos XVI y XVII: su estructura y sus bases económicas. Resumen de la tesis presentada para aspirar al grado de Doctor en Geografía e Historia, Centre de Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1985.
- MUNAR OLIVER, G. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Porreres, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1977.
- RAFAEL JUAN, P.: Los esclavos del prior de Lluç, M.N. Gabriel Vaquer, Mallorca, 1974.
- ROSELLÓ VAQUER, R.: Història de Manacor, segle XIV, Gràfiques Miramar, Mallorca, 1978.
- ROSELLÓ VAQUER, R.: Relacions entre les Balears i les Canaries. Notes històriques, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de mallorca, 1990.
- ROSELLÓ VAQUER, R. I LÓPEZ PONS, A.: Història de Campanet. De la Prehistòria al segle XVII, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1982.
- ROSSELLO VAQUER, R. I VAQUER BENASSAR, O.: Història de Sencelles i Costitx: 1229-1600, Govern Balear, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Impremta Politècnica, Palma, 1993.
- ROSELLÓ VAQUER, R. I XAMENA FIOL, P.: Història de Felanitx, Gràfiques Miramar, Mallorca, 1976.
- SASTRE MOLL, J.: Notas sobre la esclavitud en Mallorca: «El llibre de Sarenys e de grecs de lany de MCCCXXX» a «Mayurqa», 21. Annals de Ciències històriques i Teoria de les Arts, 1985-1987.
- Servei de Publicacions de la U.I.B., 1987.
- SEVILLANO COLOM, F.: De Venecia a Flandes (Via Mallorca y Potugal s. XIV) a «B.S.A.L.» Vol. XXXIII, Nº 808-809, pp. 31-33.

- SEVILLANO COLOM, F.: Demografia y esclavos del siglo XV en Mallorca a «B.S.A.L.», Palma de Mallorca, 1973, Vol. XXXIV, pp. 160-197.
- SOTO I COMPANYY, R.: El primer tràfic esclavista a Mallorca, «L'Avenç», Barcelona, Febrer 1981, N° 35, pp. 60-65.
- SOTO I COMPANYY, R.: La aljama judaica de Ciutat al s. XIII a «B.S.A.L.», Palma de Mallorca, Vol. XXXVI, N° 828-829, 1978 b, pp. 145-148.
- SOTO I COMPANYY, R.: La població musulmana de Mallorca bajo el dominio cristiano a «Fontes Rerum Balearium», Mallorca, 1978, Vol. II, N° 3, pp. 549-564.
- SOTO I COMPANYY, R.: Sobre mudeixars a Mallorca fins a finals del s. XIII a «Estudis de Prehistòria, d'història de Mayurqa i d'història de Mallorca», Mallorca, 1982, Separata, pp. 197, 221.
- VAQUER, O.: Aspectes socio-econòmics de Manacor. Segle XVI. Ed. Moll, Mallorca, 1978.
- VERLINDER, Ch.: L'esclavatge dans l'Europe medievale, Peninsule Iberique, France, Brugge 1955, Vol. I.
- VERLINDEN, Ch.: Une taxation d'esclaves a Majorque en 1428 et la traite italianna, Extrait du Bulletin de l'Institut Historique Belge, 1972, Fascicule XLII.
- XAMENA FIOL, P.: Resum d'història de Mallorca, Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1977.

CREACIÓ I CONSOLIDACIÓ DEL MONESTIR DE SANT BARTOMEU D'INCA

PERE FIOI I TORNILA
INCA, MAIG 1994

1. EL MONESTIR DE SANT BARTOMEU D'INCA

Sabem que en la bul·la papal de dia 14.04.1248, Innocenci IV fundava les parròquies de Mallorca i la d'Inca era dedicada a «Sanc ta Mariae de Incha ecclesiae cum omnibus pertinentiis earundem»(1) «domus, possessiones et redditus, quos habet in civitate praedicta (civitate Maioricarum): possessiones et redditus quos habet in territorio de Incha»(2) «et pars quam habet in villa de Incha»(3).

Aquesta és l'acta de naixença de la nostra comunitat cristiana inquera, ja des del primer moment posada sota la mirada benèvola i maternal de Maria. Encara perdura son patrocini havent canviat el nom de Santa Maria d'Inca pel de Santa Maria la Major, nom amarat de la romanitat d'un poble en què l'apòstol Pere i son ministeri, hi ha vist la nota d'autenticitat de la fe aquí viscuda i predicada.

Mentre s'anava aixecant el temple parroquial dedicat a Maria sabem que s'anava bastint, en el Puig d'Inca, un oratori a «la gran Apostolessa qui rentà los peus de Cristo Redemptor de lagremes», doncs en 1240 el notari Guillem de Formiguera signa un document pel qual es fa una donació per aquesta construcció i dia 30.07.1284 Na Saurina, esposa de Jaume de Sant Martí, deixa dos sous a l'ermita inquera(4). La documentació va creixent, per ara, a mesura que es fa més abundosa en les cases noterials, com ho pots comprovar en l'obra esmentada.

1. Santa Maria d'Inca, l'església amb totes les seves pertinences ¿ja hi hauria un edifici?

2. Cases, finques i rèdits que té a Ciutat: les finques i els rèdits que té en el territori d'Inca.

3. La part que té en la vila d'Inca. He emprat la transcripció que dóna: Villanueva, Don Jaime en «Viaje literario a las iglesias de España» Madrid 1851 Tomo XXI planes 288-289

4. Fiol i Tornila, Pere. Puig de Santa Magdalena. Inca 1991 planes 13 i 14

També trobem «deixes» piadoses a una església dedicada a Sant Bartomeu que hi ha a Inca. La primera, per ara, és de 1250 i ens diu que aquesta església estava aixecada al Puig de Mandrava, nom àrab que significa «teulera». Més nombrosa ja és la documentació quan arribem al segle XIV, i només en relació amb la història de Muro he trobat que dia 27.03.1315 Bartomeu Martorell de Muro, en son testament, deixa dos sous a la dita església (5). Cinc anys després, 05.07.1320, Seguina, esposa de Ramon de Sant Martí, deixa també dos sous a la nostra església(6), i dia 24.04.1324 Guillem Desclós, també murer, en son testament fet davant el notari Miquel Terriola, deixa sis diners al nostre antic temple del Serral(7).

No podem oblidar que dia 01.01.1325 el papa Joan XXII donava permís per a la fundació del Convent franciscà d'Inca, cosa que fa suposar que els frares ja haurien mirat les possibilitats de fer-lo real a part o banda de la vila. No seria gaire cosa la construcció que s'hi féu, perquè sabem que dia 14.05.1492 el Rei Ferran escriu al Ministre General de la Província d'Aragó, Pere Castrevel, dient-li que per la informació que ha rebut, carta de dia 27.01.1492 del lloctinent general i dels Jurats de la Ciutat, el Convent d'Inca està molt ruïnós, sols hi ha 3 o 4 frares i molts de dies ni tan sols hi ha missa (8).

Enmig d'aquesta panoràmica d'obres religioses que es van fent a Inca ¿quin lloc hi té l'església de Sant Bartomeu?

Baix del punt de vista arqueològic és l'edifici que ens dóna la resta religiosa més primitiva, doncs l'espadanya de l'actual temple monacal ens parla d'una edificació semblant a la de l'actual esglesiola parroquial de Sant Pere d'Escorca, única resta mallorquina de les aixecades en el segle XIII.

A més d'aquesta resta arqueològica tenim una documentació escrita, no gaire abundosa per ara, però pens que n'anirà sortint, que ens diu que aquesta església fou emprada com a seu de la primitiva comunitat parroquial inquera:

(A) Quan el Gran i General Consell es reuneix dia 21.08.1538 per tractar diferents problemes que hi ha en els monestirs de vida contemplativa, quan parlen de les Monges que hi ha en el Puig d'Inca(9) tot parlant de la manca d'aigua i de la pobresa de les edificacions diu:»dites religioses deguessin lur domicili, y monestir transportar, en la sglésia de Sanct Barthomeu qui antigament era cap i parroquial de dita vila»(10). En la cinquena visita pastoral que féu el Bisbe Dídac Arnedo a

5. Rosselló i Vaquer, Ramon. Història de Muro vol. II plana 191

6. Ibidem plana 197

7. Ibidem plana 265

8. Rosselló i Vaquer, Ramon. Noves dades per a una història de la sexualitat a Mallorca XIII-XVI en Fontes Rerum Balearium 1 Mallorca 1990, plana 16

9. Tradicionalment es diu que davallaren del Puig al Serral pel Desembre de 1534, però sembla que malgrat el permís fos del 25.09.1534 el trasllat no fou tan ràpid com s'haguera volgut Ja s'explicarà més endavant.

10. ARM AGGC 28 f.39V-40V apud Rosselló R.-Bover, J. «Sant Bartomeu d'Inca. Monestir de Monges Jerònimes. Notes històriques.

Inca, feta pel Dr. Focilles dia 15.05.1572, cànon 5.048 es diu el següent:»Item dictus admodum Rdus. dominus visitator Focilles, intellecta petitione a venerabili communitate pres biterorum de Incha facta super eo quod in dicta ecclesia maiori de Incha ponatur bacinus pro suffragiis animarum et quia dictus bacinus in ecclesiae Sancti Bartholomei a multo tempore in qua in presentiarum sunt pauperes moniales vulgo dicte del Puig de Incha et qui ecclesia antiquitus parochialis erat attenda ex una parte dicta antiquitate et ex alia dictarum Rdarum monialium paupertate, ipsis in sua possessione dicti bacini conservat, depulsa petitione dictorum presbiterorum dicte ecclesiae de Incha»(11).

Aquests dos documents, sens dubte en podran sortir altres, ens diuen (A) la simple constatació del fet; l'altre (B) a més de constatar el mateix fet ens diu que el bassinet de les ànimes era cobejat tant per la comunitat de preveres com per la comunitat de religioses. Que malgrat el Monestir esser terriblement forà, era molt visitat per la gent d'Inca, que hi feia les seves donacions. Potser també el nucli de gent que vivia entorn del Monestir i dels molins també era força significatiu (12).

Això no pot consonar de cap manera amb la titularitat de Santa Maria d'Inca que es dóna a la parròquia inquera, però potser que en el Serral hi haguera un nucli humà àrab, les construccions del qual, en els primers anys, fos emprat pels nous pobladors cristians, els quals aquí també aixecaren llur lloc de culte. ¿Transformarien un lloc de culte musulmà en cristià? per ara no podem donar cap resposta documentada, però sembla que les coses podien haver anat així, i que posteriorment l'assentament humà cristià passés el petit comellà i es translladàs on oferia més possibilitats geogràfiques per a més construccions.

2. LA FUNDACIÓ DEL MONESTIR

Dia 11 de Novembre de 1530 sortia, del Monestir Jerònim de Sta. Elisabet de Ciutat, una nova comunitat de religioses per establir-se al Puig de Santa Magdalena d'Inca. Estava integrada per Sor Antònia d'Espanya, Priora, i les professes Sor Joana Joan (professà 10.07.1508), Sor Damiana Faret (13.12.1526), Sor Antònia Ursula Reus (18.10.1517), l'inquera Sor Miquela Guaita (11.06.1526), Sor Margalida Constança Mascaró (30.11.1525), la novícia Antònia Olesa qui professà, a Santa Magdalena, dia 11.08.1532 i la postulant Sor Eulàlia Metge, qui també professà a Inca.

11. «També el dit Rd.Sr.Visitador Dr.Focilles havent escoltat la petició formulada per la venerable comunitat de preveres d'Inca sobre el que es posi en l'església major d'Inca una bacina per a sufragi de les ànimes, i com que aquesta bacina, de fa molt de temps està en l'església de Sant Bartomeu, on actualment hi ha unes pobres monges, vulgarment anomenades del Puig d'Inca, i que aquesta església antigament era la parroquial ateses per una part l'antiguitat i per altra la pobresa de les dites Rdes Monges, es determina que segueixin tenint la dita bacina, arraconant la petició dels capellans de la dita església d'Inca».

12. Segons el morabatí, multiplicat per 5, en 1566 hi hauria a Inca 2.225 persones i en 1573 3.690 mentre que Domínguez Ortiz ens diu que en 1585 n'hi hauria 6.801.

La vida contemplativa, que duien aquelles dones a l'altura inquera, atragué la joventut de la contrada, sens dubte els anys que hi viviren les filles de Santa Clara, ja posaren la bona llavor contemplativa entre la juvenesa de la part forana, i ara, aquests anys que hi ha les filles de Sant Jeroni, acabaren de completar l'atractiu per aquest tipus de vida. Sabem que al Puig hi començaren l'inquera Catalina Fàbregues i la murera Jerònia Font, qui professaren en 1538.

L'estada al Puig d'Inca no tengué molta durada. La manca d'aigua fou determinant a l'hora de prendre la decisió, i la bona disposició de Mossèn Martí Cifre, el capellà Romaní, qui era qui cuidava del culte a l'església de Sant Bartomeu, feren que es pensàs en el trasllat de les Religioses.

Tradicionalment, i seguint la documentació que hi ha al Monestir(1), s'ha dit que les Religioses davallaren del Puig el Desembre de 1534, i en concret el dia de Sant Tomàs, dia 21.

L'any 1980 els investigadors Rosselló i Vaquer, Ramon, i Bover i Pujol, Jaume, en el fulletó titulat Sant Bartomeu D'Inca.

Monestir de Monges Jerònimes. Notes històriques, ens ofereixen una documentació que cal tenir en compte, ja l'hem citada en el primer capítol, ara posarem esment a tot el text: «El Gran i General Consell reunit el 21 d'agost de 1538 tractà diversos assumptes referents als monestirs que fan oració, entre ells el de les monges del Puig d'Inca, dit de Santa Magdalena» en lo qual monestir han convolat algunes venerables religioses que hi tenien llur pròpia habitació en lo monestir de Sanct Jherònim (de Ciutat) per millor i més còmodament i ab augment de religió». Es fa referència al fet que el lloc del Puig d'Inca és freturós d'aigües i cases i de la indisposició de fer-n'hi «per esser les obres molt costoses en dit loch i de poca durada». Per això els jurats i prohoms d'Inca, amb decret del Vicari General han decidit que «dites religioses deguessin lur domicili, i monestir transportar, en la sglésia de Sanct Barthomeu qui antigament era cap i parroquial de dita vila en lo qual loch no tan solament concorre la abundància de aigües, més encara aires sans e salubèrrims e gran commoditat de edificar, alargar e ampliar dit monestir ab poch dispendi, cosa molt magnífichs senyors, savi e General Consell, molt utilosa per dites religioses, conservatió e augment de aquelles de tal forma que mitgensant lo auxili divinal se té deguda esperança, dit monestir tant en un temps augmentarà i ampliarà que en aquell confluiran no sols monjes d'estat principal del present regne, més encara mediocres i plebeies de tal manera que lo culto divino pendrà en semblant coses gran augment»

«Per tal d'adobar i cloure el lloc de Sant Bartomeu demanen una ajuda econòmica al Gran i General Consell el qual determinà que si sobren diners d'un tall els sien entregats. Les monges confiaven rebre l'adjutori dels jurats de la vila d'Inca»(2).

1. Gabriel Benet Mir, Josep Barberí, Joan Coli i Pere Fiol i Tornila en llurs obres.

2. Rosselló, R. - Bover, J. Obra citada plana 5 La conclusió d'aquests autors és ben clara. Les monges romangueren al Puig de Santa Magdalena fins a 1538.

Hem de dir que aquest document no consonà ni poc ni gens amb tota la documentació que hi ha al Monestir, perquè si Gabriel Benet Mir, Josep Barberí, i jo mateix hem donat la data de 1534 és fonamentats en aquest document:

ACTA DE FUNDACIÓ DEL MONESTIR DE SANT BARTOMEU D'INCA

«En nom de Nostre Senyor Déu i de la gloriosa Verge Maria mare sua i dels gloriosos Sancts S. Bartomeu i Sta. Magdalena i lo gloriós S. Hieroni pare nostre: E perquè a nostres advenidores religioses tinguen notícia e memòria d'aquest nostre Monestir com se principià ne de quina manera Axí com veureu en la tenor següent.

Primerament dimarts dia que era de Sanct Martí, a XI de Noembre Any Mil DXXX vingueren del monestir de Sanct Hieroni de la Ciutat set monges en què hi havia una fadrineta, les quals s'anomenen d'esta manera: Sor Antònia d'Espanya, àlias alemanya, i Sor Francina Johana i Sor Pereta Damiana i Sor Ursula Reus i Sor Miquela Guaita i Sor Constança Mascarona i Sor Antònia Olesa i la fadrineta que es deia Eulàlia, vingueren en lo puig nostre de Incha per pregàries dels honrats jurats i prohomens de la villa, les quals monges foren molt ben acompanyades per lo Senyor Official qui era lo magnífich Mestre Gaspar Bartomeu, canonge, i de moltes altres així homens com dones, entre les altres era la Senyora Consolosa i la Senyora Jordana i la Senyora Metge, mare de la sobredita fadrineta Fonch elegida per Priora la sobredita Sor Anthonia Despanya i per confessor d'elles lo venerable Mestre Thoni Bauçà. Mes com dites monges vingueren lo dit dia de S. Martí, lo honrat balle i honrats jurats i molts prohomens de la villa les isqueren a camí i aquelle amb gran cavalcada resebiren e les aportaren i acompanyaren en lo puig e astigueren en el Puig fins a XXI de Desembre Any MDXXXVIII.

En après, mirant los honrats jurats que en lo monestir del sobredit Puig les monges estaven en molta penoria, feren congregar consell e en lo consell determinaren, amb decret del Senyor Offici al, d'abaixar-les en S. Bartomeu que los fonch donat perquè dites monges estigueren més remediades en tot.

Après lo dia de Sanct Thomàs apòstol que comptam a XXI de Desembre Any MDXXXVIII abaixaren dites monges del puig en S. Bartomeu lo després dinar molt acompanyades per los jurats i balle e per homens de dita villa i moltes honrades dones e estant en lo Puig s'afegiren dos monges en que era Sor Catalina Fàbregues e Sor Hierònima Font de la villa de Muro, e la dita Sor Fàbregues de la present villa és ver que essent en S. Bartomeu se feren proffesses i priora de les monges la sobredita Sor Anthònia e après d'haver acabat son temps de priorat fonch elegida en priora Sor Francina Johana.

E après essent les monges en Sanct Bartomeu los jurats i prohomens de la villa han baixat uns vestiments, això és una casulla de vellut de grana i un calze i la campana, i la de Sanct Bartomeu pujaren al Puig, en après los alquerians feren questió que vestiments e galçer i campana fos tornat en lo Puig, e los jurats que

eren Jacme Gual, Johan Monistrol, Raphael Serra, Lorens Riera hagueren previsió amb tractant tots davant lo Senyor Official Miser Bartomeu Mir, que perquè los jurats i prohombres de dita villa los ha paregut que vestiments, galçer i campana estigue en S. Bartomeu, trobar sea la sententia en lo palau episcopal en lo libre de previtions en lo mes d'Abril de l'Any MDXXXV.

Aprés lo dia de Sanct Bres, que comptam a XIII de Noembre Any MDXXXVIII vingueren del monestir de S.Hieroní de la Ciutat Sor Batista Mates i Sor Hierònia Desmas i Sor Angella Angellats en lo monestir de Sanct Bartomeu de nostre present villa, la causa de que vingueren fonch aquesta que eren poques en dit monestir de S. Bartomeu. Nostre Senyor Déu qui les hi conserva per molts anys al seu sant servici»(3).

Per ser la primera professió que es féu a Inca i per les curiositats que l'acompanyen, mirem la professió de Sor Antònia Olesa, feta al Puig de Santa Magdalena dia 11.08.1532: «Jo Antonina, filla del Magnífic mossèn Francesc d'Olesa, Ciutadà de Mallorca, fas professió i promet obediència a Nostre Senyor Déu i a la benaventurada Verge nostra Senyora Sancta Maria, i al benaventurat pare nostre S. Hieronim i al molt reverend Sr. Bisbe de Mallorca e a sos legítims successors, i a Vós, Rda. Mare Sor Antònia d'Espanya, Priora d'aquest Monestir, e a vostres successores.E promet de viure sens propi, i en castedat segons la regla de nostre pare S.Agustí. E de guardar perpetua clausura en aquest monestir de Sancta Magdalena fins a la mort. E per veritat d'aquesta cosa prenh en testimonis lo Rd. Mossèn Antoni Bauçà, prevere e sacerdot d'aquesta casa, e les honestes religioses Sor Damiana Fereta i Sor Margarita Mascarona, monges d'aquest monestir pregant-los que firmen aquesta charta signant-la de sos noms, feta en lo present monastir de Sancta Magdalena del orde de S. Hieroni, avui que és diumenge a XI d'Agost de l'any MDXXXII. Antoni Bauçà Pvre. Sor Damiana Fereta, Sor Margarita Mascarona»(4)

No concordar la documentació que s'ha trobat a Ciutat i la d'Inca ens crea problemes. Sens dubte arreglar el nou emplaçament geogràfic fou costós i fet paulatinament. Ara ho veurem en el següent capítol.

3. Arxiu del Monestir.Carpeta especial.De l'autenticitat d'aquest document no en podem dubtar gens ni mica. A més es veu que és un document especial, doncs està escrit en lletra gòtica, se cercà un paper bo i es veuen tot d'una les pretensions que volgueren donar a un document d'aquest tipus. A la cara posterior, i després d'haver acabat la lletra gòtica hi ha una nota, escrita en lletra normal, de la qual no podem dubtar gens ni mica, on és escrit el document pel qual les religioses es comprometen a celebrar perpètuament l'ofici del dia de Sant Martí en sufragi del capellà romaní. Duu la data de 08.08.1549. Crec que es pretenia que aquest document, pel fet de posar-lo en paper tan solemne, es guardés perpètuament i fos conegut per totes les possibles i futures religioses.

4. Arxiu del Monestir de Santa Elisabet de Ciutat. Al Monestir d'Inca s'hi guarda una fotocòpia. Fixem-nos. Diu: «E de guardar perpetua clausura en aquest monestir de Sancta Magdalena fins a la mort». Aquí, damunt les paraules «de Sancta Magdalena» està completament ratllat per un grapat de retxes posades damunt aquestes paraules que no han estat substituïdes per res. La segona vegada «feta en lo present monestir de Sancta Magdalena» està poc ratllat i es pot llegir perfectament. Les ratlladures no substituïdes ens diuen que la professió es realitzà en el Puig de Santa Magdalena i sor Antònia és la primera d'aquesta nova família jerònima que arrelarà a Inca.

3. EL NOU MONESTIR

El nucli del monestir (1534) és format per la donació de Mn. Martí Cifre: l'església de St. Bartomeu, unes cases que tenia vora l'església i dos trossos de terra. Gest que la comunitat jerònima agrafí, i capitularment, pens després de la mort del capellà Romaní, es compromet perpètuament a fer un ofici aniversari, cada any el dia de Sant Martí(1).

Les monges per traslladar-s'hi sols miraren d'acordonar un seguit d'edificis per a mantenir la clausura. El lloc era completament forà, inclús la creu del terme actual està abans d'arribar al Monestir, i en el plànol de Barberí de 1849 encara podem veure un monestir terriblement llunyà, i el petit comellà del camp de l'Oca encara devia fer donar més la sensació de fora vila.

La situació física de les construccions no era gaire afalagadora, i pens que ja queda reflectida en altres escrits (2), però he de pensar que la consolidació de la fundació fou ràpida i sense destorbs, perquè en 1575, 40 anys després del trasllat, ja han pogut encarregar a la família Llopis, pare i fill, el nou retaule que ara podem contemplar en els nous parladors, i que si ho ajuntem al Retaule de la Mare de Déu del Roser (1575), el quadre del taller de Natzaret (1580-1582), La Resurrecció (1583-1584) ens parlen ben clarament que en el Monestir hi havia una bona recuperació econòmica.

Com s'anà consolidant aquesta fundació? Pens que aquest document ens ho explica ben bé: «Jo debaix scrit, Ponsetí Bennasser, altre dels compradors de les notes i actes dels scrits del discret Mn. Miquel Trobat, notari quondam de la present vila d'Incha, en les quals estan incorporades les notes de Mn. Barthomeu Vives, Llorenç Vives i altres notaris quondam, he rebut de la Mt. Rd. Sor Magdalena Serra, priora del present monestir i convent de St. Barthomeu de l'orde de St. Jeroni de la present vila d'Incha, 38 lliures i són per los salaris dels actes debaix scrits, los quals se són trobats en dites notes i són ço és 2 sous 10 diners per salari d'actes de donatio de 8 lliures censals i 4 diners fet per Mn. Gabriel Axertell a sa filla Jerònime, monja de dit monestir, a 21 de Febrer 1538 en poder de Mn. Llorenç Vives notari, autenticat per Mn. Miquel Trobat desus. De més una lliure 10 sous per salari convent i lo honor En Pere Mollet de 4 ll. i 4 diners que és fet a 13 d'Octubre 1584 composició davant Miquel trobat, notari, autenticat de ma de Mn. Pere Fiol notari, més 2 ll. 10 diners per acte de jo mateix de 2 sous fet per Mn. Nadal Rosselló a Sor Joana Rossellona a 15 de Febrer 1579 en poder de Mn. Miquel Trobat notari autenticat per dit Fiol. Més dos sous 10 diners per salari de acte de venda de 10 sous cens fet per Pere Serra Monjo a 13 de Febrer 1580 en poder de dit Miquel Trobat autenticat pel dit Fiol. Més dos sous 10 diners per salari de donatió de 16 sous censals feta per Mn. En Tomàs Trobat a dit Convent a 8 de Març 1594 en poder de

1. Arxiu del Monestir. Carpeta especial

2. Rosselló, R. - Bover, J. Obra citada planes 9 i 10

Mn. Miquel Trobat autenticat per dit Fiol. Més dos sous 10 diners per salari de venda de 8 diners i 8 sous fet per Antoni Mesquida al dit Convent a 30 de Setembre 1582 en poder de dit Miquel Trobat autenticat per dit Fiol. Més dos sous 10 diners per acte de gravament de 16 sous fet per Miquel Axertell al dit Convent a 20 de Novembre 1582 en poder de dit Trobat autenticat per dit Fiol. Més dos sous 10 diners per salari d'acte de compra de una quarterada de terra feta per Mn. Barthomeu Vives notari de Joana Campins fet al primer de Maig 1567 en poder de dit Vives autenticat per Mn. Rafel Serra, notari. Més un sou per salari de compra de cases feta per Mn. Barthomeu Vives notari dels de Jaume Massanet ciutadà fet a 15 de Març 1514 en poder de Llorenç Vives, notari, autenticat per Mn. Rafel Serra notari.

Més un sou per salari de donatio de 5 diners fonch feta per Jaume Bergues fet a 31 de Octubre 1519 en poder de Mn. Llorenç Vives notari, autenticat per Mn. Miquel trobat, notari. Més vint sous per salari de compra de una peça de camp olivar feta per Mn. Llorenç Vives notari, fet a 23 d'Abril 1539 en poder del dit Vives notari, autenticat per Mn. Rafel Serra notari. Més dos sous 10 diners per salari de donatio de 150 sous feta per Pere Serra a Sor Joana Serra sa filla, fet a 13 de Febrer de 1580 en poder de Mn. Miquel Trobat autenticat per dit Fiol. Més un sou 10 diners per salari de venda de 8 sous censals fet per Sor Ursula Mas i Mesquida fet 13 de Maig 1585 en poder de Mn. Miquel Trobat autenticat per dit Fiol. Més un sou per acte de donatio de 50 sous feta per En Jaume Burgues a Sor Ursula, sa filla fet a 8 de Març 1520 en poder de Mn. Llorenç Vives notari, autenticat per Mn. Miquel Trobat. Més un sou per salari de donatio feta per Mn. Bibiloni al Convent fet a 2 de Octubre 1519 en poder de Llorenç Vives notari, autenticat pel dit Miquel Trobat. Més dos sous 10 diners per acte firmat per Francesc de Olesa de 8 sous censals i 6 diners fet a 29 d'Abril 1579 en poder de Llorenç Vives autenticat per dit Trobat. Més un sou per venda de 2 sous 6 diners firmat per Barthomeu Morro fet a 7 d'Agost 1586 en poder de Miquel trobat autenticat per dit Fiol. Més un sou per salari de compra de 15 sous cens fet per Mn. Barthomeu Vives fet a 22 d'Abril 1573 en poder de dit Barthomeu Vives autenticat per Mn. Miquel trobat. Més un sou 10 diners per acte firmat per Sor Magdalena Busquets al dit Convent fet a 21 de Octubre 1537 en poder de Llorenç Vives autenticat per Miquel Trobat. Més un sou per acte de donatio de 6 sous cens i 25 sous cens fet per Cristòfol Almantra notari. Més vint sous per salari d'acte de obligatio i fiança feta per la Magnífica Barthomeua Llaneres fet a 21 de Octubre 1537 autenticat per Rafel serra seguint notes de Llorenç Vives. Més un sou per certa adventio feta per Miquel Vidal sots a 5 de Març 1552 en poder de Llorenç Vives notari autenticat per Miquel Trobat. Més un sou per salari d'establiment de terra firmat per Mn. Andreu Planes Pvre. sots a 27 de Setembre de 1562 en poder de Mn. Barthomeu Vives autenticat per Mn. Rafel Serra notari, los quals actes en nombre de 21 que sumen dits 38 sous he donat per lliurats al dit Convent en sa pública forma, obligant-me que sempre que constàs dit Convent tenir algun dels dits actes en sa pública forma, o, altrament pagats amb

albarà, o, liberatio de aquells, o, part de aquells, restituiré lo que serà fet avui als 2 de Juliol 1607, dich sis-cent i set. Pere Ponsetí Bennassar (3)

A més dels sufragis al gran benefactor del Monestir, Mn.Martí Cifre, cada any les monges havien de pagar:

- Quatre lliures a la Comunitat de preveres d'Inca per l'heretat de Bartomeu Vives. Les pagaven per Sant Joan de Juny, Per St. Bartomeu.

- 17 sous 8 diners, per Sant Miquel, a l'Hospital General

- Un sou sis diners al Patrimoni Reial

- 24 sous al Senyor Baltasar Desbrull

- 8 sous censals alodials a Mn. Vicenç Dauso, beneficiat (4)

Malgrat aquestes servituds hem de veure que en el s. XVII el nostre Monestir serà una entitat econòmicament consolidada que es farà present en el joc de les mercaderies(5), i podrà projectar un nou i ambiciós temple monacal.

4. L'ESGLÉSIA CONVENTUAL

L'actual temple monacal fou començat en 1667 i beneït dia 30 de Març de 1671. L'anterior, del qual sols queda l'espadanya, era de l'estil de l'actual església de Sant Pere d'Escorca. Com seria?

Seguint les Visites Pastorals del Bisbe Dídac d'Arnedo (1), en la segona visita feta a Inca, ens parla d'un temple monacal format per l'Altar Major on hi havia el Santíssim, i tres altars més dedicats a la Mare de Déu, a la Passió de Nostre Senyor Jesucrist i l'altre dedicat al Sant Crist. També hi havia el Cor, lloc on resen les religioses, i peça clau en la vida monacal. Això és el que visità el Sr. Bisbe.

Sens dubte l'altar major, com ara, mirava l'Orient, i la porta d'entrada dels fidels, com ara, també estaria posada a un costat i completaria l'edificació de les dues corbades que tendria l'església.

Això és una simple suposició, ja m'agradaria poder tenir més dades i veure com seria. Els dies de la vida de Sor Clara +1628 estava així, i sabem que, degut a la devoció que ella tenia a Sta. Clara, es dedicà un dels altars a la santa franciscana, però per ara no sé quin.

Un altre punt que crea certa confusió també és que segons la tradició, el Sant Crist actual del Monestir fou duit d'Itàlia, pel germà franciscà de Sor Clara. ¿i el

3. Arxiu del Monestir. Llibre d'Albarans de les Rdes. Monges de St. Barthomeu del Orde de St. Jeronim de Incha. Fols 6 i 7

4. Ibidem Fols 1,5,12,41

5. L'any 1621, dia 28 de Juliol el Monestir compra 16 lliures cens a Antoni Bisquerra i en paga 210 ll. 10 sous i 6 diners Dia 25.09.1621 compra 20 lliures cens i per la prorrata en paga 104 a Antoni Perelló. Dia 27.02.1622 compra 6 lliures 12 sous censals a Joan Reura i en paga 82 lliures 10 sous. Arxiu del Monestir, Llibre d'Albarans citat foli 39.

1. Arnedo. Bisbe de Mallorca de 1561-1572 Entre ell i sos ajudants feren cinc visites a Inca entre l'Octubre de 1563 al Maig de 1572.

que ja hi havia en el temple? Realment en tota la casa no hi ha cap talla que es vegi que pogués ocupar aquest lloc en l'antic temple, i encara més, l'altar de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist havia de tenir també un Sant Crist. No en sabem res d'ell.

Església dedicada a Sant Bartomeu. El més normal és que hi hagués una talla o un quadre que el representés, i el més antic que coneixem és el de Mateu Llopis de 1575. L'actual talla que hi ha a l'altar major és completament barroca. Tant si era quadre, com si era talla tenen temps d'haver-se esbaldrit, però no hem trobat cap notícia ni una.

UN RETAULE D'OMS, SIGNAT I DATAT (1592-93): EL DEL ROSER DE L'ANTIGA PARROQUIA D'INCA

PERE-JOAN LLABRÉS I MARTORELL

Els primers mesos de l'any passat es va dur a terme una restauració general a l'antiga església conventual de Sant Domingo d'Inca, que és parroquial des de 1962. Els treballs de neteja i restauració dels retaules ens va proporcionar una firma i unes dates que sens dubte poden ser una bona contribució a l'estudi de l'art mallorquí en el segle XVI, i en concret a l'important taller dels Oms, que tantes obres han deixat a esglésies i convents de Mallorca.

Com remarcarem més envant, a l'església de Sant Domingo d'Inca hi ha dipositat un retaule de la Mare de Déu del Roser des de 1983 i que prové de l'antiga parròquia de Santa Maria d'Inca. En procedir a la neteja d'aquest retaule, situat a la primera capella devora la sagristia, el qui feia la restauració, Miquel Celià Pasqual, del taller de Salvador Ramon de Pollença, va trobar la firma de l'autor i dues dates: en un quadret inferior, hi llegí la data de 1592, i al fris que separa l'àtic del cos central del retaule la data més completa, segurament de la fi de l'obra: *a 12 mrs 1592*. Aquesta data és pintada a dreta i esquerra del cap de l'àngel amb ales que ocupa el centre del dit fris, mentre que la firma HOMS se situa sota la cara de l'angelet, de tal forma que qui mira, des de baix, el retaule no pot destriar la signatura de l'autor, per tal com li ho impedeix la cornisa.

Després d'haver pres, doncs, bona nota de la troballa feta el 1993, just quatre-cents anys després de l'acabament del retaule, serà bo fer una mica d'història d'aquest, del seu significat dins l'art mallorquí de final del segle XVI i de les vicissituds que, al llarg dels anys, ha sofert fins arribar a la seva restauració.

1. LA DEVOCIÓ DEL ROSER A MALLORCA I A INCA

Deixem clar, de bon començament, que el retaule no és dedicat només a la Mare de Déu del Roser, sinó també a la Mare de Déu de l'Assumpció. Són dues advocacions marianes, venerades alhora en el retaule, i que donen nom a dues confraries, molt arrelades a l'antiga parròquia de Santa Maria d'Inca.

En la visita pastoral de l'u d'octubre de 1568, sota el pontificat del bisbe Diego de Arnedo, ja s'esmenta a la nostra antiga parròquia l'altar de la benaventurada Verge «de la Rosa»¹.

La devoció a la Mare de Déu del Roser, o de la Rosa, s'estenia a Mallorca des de finals del segle XV per obra dels frares dominics, que entre 1480 i 1517 construeixen la primer capella a la dita advocació mariana a la seva església de sant Domingo de Ciutat. El roser, o rosari, dedicat a Maria consistia a saludar-la cent cinquanta vegades -com qui li oferís una rosa, la flor de l'amor- meditant els quinze misteris de la vida de Jesús, a la qual Maria es va associar singularment. Les cent cinquanta ave-maries es dividien en 15 desenes, cadascuna de les quals era encapçalada per un parenostre i conclòia amb un Gloria patri. El nombre de 15 evocava també el salteri de David, d'aquí que les quinze parts del rosari fossin anomenades també «saltiri», dins la tradició mallorquina.

Per conrar tal devoció, ben adient als corrents espirituals de la «devotio moderna» que aleshores movien la ment i els llavis dels creients i que es potenciarien encara en la Contrareforma, es formaren confraries de devots que eren agregades espiritualment a l'Orde dels predicadors. Ells, com hem dit, varen ser els propagadors de la devoció del Roser des que Alà de Rupe a la Bretanya (1428-1475) i Jacob Sprenger a Colònia, el 1474, promogueren el rés i les confraries del rosari, a les quals donà l'aprovació pontifícia el papa Sixt IV el 1478.

Del convent i església dominicans de Ciutat, la devoció del Roser s'estengué arreu de Mallorca. Més d'una església de la part forana encarregà un retaule d'aquesta devoció. Tal feren els devots felanitxers el 1498 a Pere Terrencs: li comanaren un retaule de «Nostra Dona del Rosari amb los misteris»².

El retaule havia sorgit en l'Edat Mitjana perquè els misteris celebrats en la litúrgia o les vides santes recontades pels predicadors, i àdhuc escenificades en el teatre religiós, romanguessin davant els ulls del poble feal, en bona part il·lustrat.

Eren la Bíblia del poble vulgar, eren les llegendes àuries i el «Flos sanctorum» exposat perennement a la devoció dels creients.

Una devoció que a Mallorca havia tingut anteriorment els seus retaules era la dels Goigs: el septenari de misteris de la vida de Crist i de Maria, cantats i dansats

¹ L. PÉREZ MARTÍNEZ, *Las visitas pastorales de don Diego de Arnedo a la diócesis de Mallorca (1562-1572)* (Palma de Mallorca 1963-1969), t.II. p. 603.

² G. LLOMPART, *La devoció popular al Rosario en la isla de Mallorca*, «Revista Balear» 40-41 (1975), p. 28; ID. *Nostra Dona de la Rosa y su iconografía en el manierismo mallorquín*, «Estudis Baleàrics» 1986, nº 20, p.63-64).

Fotos Payeras.

en honor de la Mare de Déu. La predel·la del retaule major de la Seu, beneït pel bisbe Berenguer Batle l'u d'octubre del 1346, reproduïa en baix-relleus els set Goigs de Maria. Encara es pot admirar, col·locat per Gaudí damunt el portal del Mirador dins la Seu. També la trona major, obra de Joan de Salas (1531), presenta en set baix-relleus els Goigs de Maria, ja dins l'estil del Renaixement.

La parròquia de Manacor també venerava la Mare de Déu dels Goigs en un retaule decorat amb les set alegries de Maria ³.

A la devoció dels Goigs, tan fruïda pels mallorquins antics i que ha estat font de la mostra més permanent de la poesia catalana, entre culta i popular, fins als nostres dies, li succeí la devoció del rosari, propagada per dominics i després també pels jesuïtes. Els quinze misteris del rosari, prou s'avenien també a formar retaules que inspirassin la devoció dels feels a perseverar en el rés de les 150 avemaries meditant els passatges principals de la vida de Jesús i de sa Mare.

Ja hem esmentat com el 1498 Felanitx encarrega un retaule a Pere Terrencs amb els misteris del rosari. Dos pintors, pare i fill, que duïen el mateix nom de Mateu López, en feren també diversos, de retaules del rosari. Fins a 11 n'arriba a inventariar el seu catàleg publicat el 1988 ⁴, entre els quals hi comptam el de les monges jerònimes d'Inca, datat devers 1579 ⁵. Els retaules dels López són més aviat de dimensions reduïdes, fora d'un, el que obraren el 1582 per a la parròquia de Binissalem ⁶ i que té fortes semblances amb el d'Inca que ens ocupa. Així una nova pietat, molt acostada a la història evangèlica com volia el Concili de Trento ⁷, començat a aplicar a Mallorca pel bisbe Diego de Arnedo el 1561, s'obria camí gràcies també al taller dels Mateu López, que continuaren els seus deixebles, entre els quals cal destacar Gaspar Oms.

³ En la visita pastoral a Manacor del bisbe Vich i Manrique, del 1597, és esmentat el retaule de N.Sra. del Roser, però el 1626, a la visita del bisbe Baltasar de Borja, s'esmenta el retaule de N.Sra. dels Goigs; igualment en la visita del bisbe Juan de Santander, de 1633, es parla de la capella de N.Sra. dels Goigs, que és a protecció dels jurats; el mateix bisbe el 1638 esmenta altar, capella i retaule de N.Sra. dels Goigs (Visites pastorals a l'arxiu parroquial de la Mare de Déu dels Dolors, de Manacor). Notícies facilitades per Mn. Jaume Cabrer Lliteras

⁴ G. LLOMPART, J.M. PALOU, J.M. PARDO, *Els López dins la pintura del segle XVI a Mallorca*, Palma de Mallorca 1988. Vegeu els n. del catàleg 17, 18, 19, 20, 21, 24, 47, 50, 52, 55, 61.

⁵ *Ibid.* nº 52 p. 92.

⁶ *Ibid.* nº 55, p. 94-95.

⁷ El Concili de Trento en la sessió XXV (desembre 1563) ensenyà que el poble cristià és instruït i confirmat en la veneració assídua i contemplació dels articles de la fe quan veu plasmades en pintures i imatges els misteris de la nostra redempció. Defensava, doncs, la veneració de les imatges perquè conviden al poble a adorar i estimar Déu i a conrar la pietat. Ordenà el bandejament de qualssevol abusos. Així retaules, com els que hem esmentat, del Rosari i del Nom de Jesús, estaven plenament en la línia del Tridentí.

2. LES DUES CONFRARIES QUE COMANAREN EL RETAULE DEL ROSER D'OMS

El diumenge dia 28 de setembre del 1586, el bisbe Joan Vich i Manrique era de visita a la parròquia d'Inca. Per una disposició de tipus econòmic, tenim notícia que els confreres del Roser feien capella i retaule ⁸. Per una visita anterior del mateix bisbe, la de 1578, sabem que la capella del Roser tenia confraria i disposava de bacina per al seu culte i que era situada a la part dreta, entrant a l'església, cap a mitjan lloc ⁹. Però la capella nova, que era en construcció el 1591, dedicada al Roser, era la primera entrant a mà esquerra, devora el cementiri, i tocant la del Nom de Jesús ¹⁰. A partir del 1643 ja trobam aquesta capella amb la denominació que perdurarà per molt de temps: nostra Senyora del Rosari i de l'Assumpció ¹¹.

Amb aquestes notes de les visites pastorals, podem reconstruir aproximadament l'obra de l'antic retaule del Roser de la parròquia d'Inca. La confraria, documentada el 1578 -tal volta ja era establerta abans a la capella de la Rosa, deu anys enrere-, exposa al bisbe Vich i Manrique el 1586 el seu projecte d'alçar capella i retaule nous, però la capella no es construeix fins al 1591. Aquest any o l'any següent, Oms ja pogué emprendre la tasca de fer el retaule nou que en el quadret de damunt la predel·la, a la part esquerra, que representa el nin Jesús en el temple ensenyant als doctors, porta la data, en un rodolí estès pintat als peus del diví Mestre, de 1592.

Però no va ser la confraria tota sola del Roser que va costejar el retaule ni fou aquesta l'única advocació del nou retaule i capella. La confraria dels honorables paraires de la vila d'Inca, que s'aplegaven en la confraria de l'Assumpció, s'ajuntaren als confreres del Roser per dedicar també el retaule a la seva titular i per dipositar-hi, en un magnífic sepulcre, obert darrere la predel·la i decorat amb dos escuts seus, la imatge jacent de nostra Senyora de l'Assumpció, que avui anomenam «la Mare de Déu morta».

Ja en la visita pastoral del 1568 havia estat manat que es reparàs la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció «vulgo d'agost»¹². És probable que, a partir d'aquesta ordenació, s'encarregàs l'estàtua de la Mare de Déu morta que encara presideix les festes de l'Assumpció a la nostra parròquia major ¹³. En la visita del 1586 ja hi ha documentada la confraria de l'Assumpció dels honorables paraires. Aquests formaren col·legi propi, separant-se del de Ciutat, el 7 de maig del 1590. Aleshores feren constar que la seva confraria datava «de temps antiquíssim». Entre els actes

⁸ *Liber visitationis* del bisbe Vich i Manrique 1586-1589, a ADM, Reg.V, Part.V, f. 51.

⁹ P.J. LLABRÉS, *Culte i devoció a santa Maria, Mare de Déu a Inca, a Santa Maria a Inca. L'art marià inquer*, Inca 1992, p. 28.

¹⁰ *Ibid.* p.28-29.

¹¹ *Ibid.* p. 29.

¹² Vegeu nota 1.

¹³ Vegeu el n.44, p. 91, del catàleg citat *Santa Maria a Inca...* i el meu art. *Culte i devoció...*, p.28.

de culte, en què participaven, destaquem les processons de la festa de l'Assumpció i del Corpus en les quals portaven la imatge jacent de nostra Dona ¹⁴.

Per les visites pastorals de 1578 i 1586, sabem que aquesta imatge de la Mare de Déu d'agost era estotjada en la capella de sant Pere, però el 1591 la trobam a la capella de sant Blai, segurament perquè feien el nou retaule de l'Apòstol ¹⁵. D'aquesta col·locació provisional, passà el 1593 a ocupar el bell sepulcre que Gaspar Oms havia pintat i que s'obria i tancava just darrera la predel·la.

Així, doncs, el retaule de nostra Senyora del Roser i de l'Assumpció va ser fruit de l'encàrrec de dues confraries que certament tenien tradició a Inca i anaven pol·lents: ambdues ens han deixat el retaule manierista del Roser més sumptuós i artísticament més valuós de tot Mallorca. La potència econòmica dels comanadors és ben palesa en l'obra ben acabada de tot el retaule tant en la seva estructura com en les pintures i ornamentació.

3. UN RETAULE CONTEMPORANI A INCA: EL DEL NOM DE JESÚS

El retaule del Roser de Gaspar Oms pertany a la mateixa època, comparteix la mateixa florida espiritual i, amb tota probabilitat, és del mateix autor o taller que el del Nom de Jesús. Crec, per tant, que un estudi del retaule de 1593 que ens ocupa ha de fer referència necessàriament a aquesta altra joia del manierisme mallorquí que conserva la parròquia major d'Inca.

El bisbe Arnedo, en la seva primera visita pastoral de 1563, ja havia ordenat a la família dels Llompart, obrers de la capella, que refessin el retaule i capella del Corpus Christi, altrament se'ls llevaria la titularitat ¹⁶. En la visita de l'any vinent, se'ls commina novament a reparar dins quatre mesos el retaule, aportant-hi una tercera part; les altres dues, les aportarien els honorables jurats d'Inca ¹⁷. Encara la visita de 1572 insisteix que les imatges del retaule del Corpus Christi han de ser adobades ¹⁸.

Va ser en el pontificat del successor del bisbe Arnedo que es donà solució definitiva a tal empresa. En l'esmentada visita de la tardor de 1586, el segon bisbe reformador tridentí de Mallorca, Joan Vich i Manrique, pogué constatar amb goig que es feia «un bon retaule», ajuntant les invocacions del Corpus Christi i del Santíssim Nom de Jesús. Encoratjà l'obra «exhortant en nostre Senyor Jesucrist als honors jurats hi posen la diligentia possible y al poble vulle favorir y ajudar en passar avant les dites obres tant pies y hermoses» ¹⁹.

¹⁴ P. LLABRÈS, *Culte i devoció a Santa Maria...*, p. 28.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ L. PÉREZ, *op.cit.*, p. 588.

¹⁷ *Ibid.*, p.595.

¹⁸ *Ibid.*, p.612.

¹⁹ *Liber Visitationis* del bisbe Vich i Manrique 1586-1589. ADM, f.47.

Pel que es desprèn de l'exhortació d'aquest bon prelat, que tant malavejà en el seu llarg pontificat (1574-1604) per elevar el nivell espiritual del poble mallorquí afavorint conjuntament la creació artística, varen ser els jurats d'Inca i el poble que costejaren el retaule del Nom de Jesús. Certament la confraria que tenia cura de la capella -el patronatge dels Llomparts ja no és esmentat el 1586- degué promoure la construcció del retaule. El seu nom titular ja devia unir el del Corpus Christi, antic, al del Nom de Jesús. Aquesta advocació havia estrenat confraria a Palma, a Sant Domingo, pocs anys abans, el 1581. La primera confraria del Nom de Jesús havia estat fundada a Saxònia, pels dominics, l'any 1400. Cal recordar que els franciscans eren també grans propagadors d'aquesta devoció, sobretot a partir de la predicació de sant Bernadí de Sena. Les confraries del Nom de Jesús celebraven la festa principal l'u de gener, festa que aleshores tenia la denominació de la Circumcisió del Senyor, misteri representat en el quadre central del retaule inquer que historiam. Segons el P. Llopart va ser Inca la primera de les viles mallorquines que tingué altar i retaule del Nom de Jesús ²⁰. Assenyalem que, com a Inca, també a Campos el Corpus Christi i el Nom de Jesús eren venerats al mateix altar ja el 1569 ²¹.

El retaule del Nom de Jesús d'Inca porta, com a data del seu acabament: «fet a XI de mars de 1587», escrita gairebé en el centre del quadre principal. En el fris que separa l'àtic del cos central s'hi veu, en el centre, el trigramma del Nom de Jesús IHS, flanquejat a cada banda, a l'indret central dels dos carrers laterals, per dos escuts amb el calze i l'Hòstia a damunt, emblema de la confraria del Santíssim Corpus Christi.

Aquest retaule del Nom de Jesús, acabat sis anys justs abans del del Roser que estudiem, pertany de fet al retaule-rosari segons la classificació que dels retaulles del segle XVI va fer Martín González i que Margalida Escanellas va seguir en l'estudi publicat per l'Ajuntament d'Inca el 1991 ²². Entre els dos retaulles s'hi nota una gran semblança, gaudeixen ambdós d'una perfecció artística que els vingué sens dubte de la suficient aportació econòmica que pogueren fer a l'artista i taller els jurats d'Inca i les confraries que hem esmentat i que en aquells moments devien gaudir d'una empremta religiosa i d'una disponibilitat econòmica notables.

El retaule del Nom de Jesús presenta, com el del Roser, un conjunt de tretze escenes de la vida de Jesús, que envolten el misteri central de la Circumcisió, ambientada per l'himne de sant Pau a Fil 2,10: «Que tothom al cel, a la terra i davall la terra doblegui el genoll al Nom de Jesús». Efectivament el cel és representat pel trigramma de IHS amb aurèola i envoltat d'àngels; a la terra es fa la circumcisió del

²⁰ G. LLOPART, *Devoción e iconografía popular del Nombre de Jesús en la isla de Mallorca*, «Mayurka» VII, 1972,p.56-9.

²¹ L. PÉREZ, *op.cit.*, p.107.

²² J.J. MARTÍN GONZÁLEZ, *Tipología e iconografía del retablo español del Renacimiento* (Valladolid 1964); M.ESCANELLAS BONAFÉ, *Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants* (Inca 1991), p. 45, 49.

nin Jesús per part del sacerdot de la Llei antiga en presència de Maria i Josep, mentre a baix un monstre representa l'infern, derrotat pel poder del Nom de Jesús. Les tretze escenes, sense ordre cronològic, es distribueixen així en el retaule: l'àtic presenta tres esdeveniments: en el frontó semicircular de la part central, el baptisme i les temptacions de Jesús; als laterals, l'empresonament de Jesús i la seva mort a la creu. En el carrer dret, de dalt a baix: Jesús escarnit pels soldats, davant el Sanedrí, l'oració a l'hort de Getsemaní i la flagel·lació. En el carrer esquerre, també de dalt a baix, l'enclavament de Jesús a la creu, l'Ecce Homo, la coronació d'espines i l'última Cena. A la predel·la hi ha la presentació de Jesús al temple i la fuga a Egipte. Mentre el carrer central podem dir que pertany al cicle del Nom de Jesús: des de la infantesa fins a l'inici del ministeri públic, els carrers laterals -de 10 escenes- presenten el cicle de la Passió, estretament vinculada per la devoció medieval a la celebració i adoració del Corpus Christi ²³.

Aquest retaule va ser restaurat en el rectorat de Mn. Bernadí Font (1887-1914) ²⁴.

No duu signatura, però se l'ha atribuït a Gaspar Oms. Amb contundència ho escriví Joaquim Bover el 1842: «Aunque no expresa (el retaule) el nombre de su autor, es cierto que este fue Gaspar Homs pues su estilo lo tengo muy conocido» ²⁵.

Jaume Lladó Ferragut, el 1935, també afirma que el retaule del Nom de Jesús d'Inca és de Gaspar Oms, i li atribueix així mateix el del Nom de Jesús d'Algaida ²⁶.

Del mateix parer és Jeroni Juan. Escriví el 1974 que un dels millors retaules de Gaspar Oms era el del Nom de Jesús d'Inca «que dará la pauta para una serie de retablos del mismo tema que se irán sucediendo durante los años en casi todas las iglesias de la isla». ²⁷

Quan s'escometi un estudi seriós de l'obra de Gaspar Oms, caldrà repassar minuciosament el retaule del Nom de Jesús d'Inca per veure si es troba la signatura a algun indret. De totes formes crec que la datació que trobam en aquest i d'una forma simètrica gairebé en el del Roser que estudiem (dia, mes i any) i que acaba de ser descobert, aporta un argument de probabilitat a favor d'un mateix autor per ambdós retaules, a més de l'estudi de la tècnica i característiques formals de la pintura.

²³ G. LLOMPART, *L'ombra de la custòdia és allargada*, en *Eucharistia. Art eucarístic* (Palma 1993), p. 33.

²⁴ P.J. LLABRÉS, *Culte i devoció a santa Maria...*, p. 29.

²⁵ J.M. BOVER, *Misceláneas*, t. 13 (Palma 1842), p. 232 (ms. a la Biblioteca Bartomeu March).

²⁶ J. LLADÓ FERRAGUT, *Rincones de Palma II. Las ventanas del Renacimiento* (Palma de Mallorca 1935), p. 11-12.

²⁷ J.JUAN TOUS, *La pintura mallorquina (siglos XVI al XVIII)*, a *Historia de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró Pasarius, tom V (Palma 1974), p. 198. Cal fer notar que hi ha la data errada en aquest article: el retaule inquer és de 1587, i no de 1585. El fragment del retaule del Nom de Jesús a l'església de Ruberts -que J.Juan sembla insinuar que és de Gaspar Oms- és catalogat com a dels López, en el catàleg de la nota 4, nº 35, p. 79.

4. UN RETAULE MANIERISTA DEL ROSER: EL MÉS ESPLÈNDID DE MALLORCA

Es compost aquest retaule per quinze quadres que representen els quinze misteris del rosari a més del quadre central i de l'àtic; la predel·la, com hem dit, formada també per tres quadres dels misteris, s'obri per mostrar el sepulcre de la Mare de Déu morta. Tota l'obra és pintada a l'oli sobre taula.

Els quinze misteris es disposen ordenadament per formar el retuale. Pel carrer esquerre, des de dalt, davallen els misteris de goig: l'Anunciació, la Visitació, el Naixement de Jesús, la seva presentació al temple i el nin Jesús entre els doctors de la llei. Aquest se situa ja entre el quadre central i la predel·la, al costat de la fornícula que, com veurem, es va obrir en el centre del retaule en el segle XIX; aquest misteri cinquè de goig duu escrita la data de 1592, any segurament del començament del retaule.

Els cinc misteris de dolor formen la part inferior del retaule i la predel·la: des de l'esquerra, successivament, l'oració a l'hort, Jesús assotat, coronat d'espines, carregat amb la creu, mort en el Calvari. L'elecció de la predel·la per pintar-hi la Passió de Jesús segueix una pauta medieval, la que hi col·locava el «baró de dolors». Efectivament, el sacerdot celebrant de cara a la predel·la tenia al seu davant el misteri que celebrava, puix l'eucaristia, dins la teologia i l'espiritualitat medievals, eren per excel·lència «Memoriale mortis Domini», memorial de la Mort del Senyor.

Simètricament amb els de goig, es van elevant els de glòria, a partir de la Resurrecció de Crist, que fa joc amb el cinquè de goig, i va seguint i pujant després per l'Ascensió, la vinguda de l'Esperit Sant, l'Assumpció de Maria i finalment la seva coronació per la Trinitat.

El quadre central representa la Mare de Déu del Roser segons el model que ja era clàssic a finals del segle XVI, i que havia estat difós tant pels diplomes d'agregació a la Confraria romana del Rosari com especialment pels gravats de Nicolau Beatrizet (1515-1565), que des de Roma divulgà una iconografia que el P. Gabriel Llopart descriu així: «La Virgen entronizada bajo dosel con corte de representaciones de toda la Cristiandad con ángeles revoloteando repartiendo rosarios y, todo ello, envuelto en un marco constituído por un rosario ornamental de gran tamaño que incluye a todos los misterios»²⁸.

Aquesta iconografia és calcada en el retaule inquer, llevat que els quinze quadrets dels misteris, que hem descrit, vénen a substituir el rosari ornamental que inclou i enllaça 15 medallons que duen pintats els quinze misteris.

En el retaule inquer Maria és asseguda en trono de domàs vermell, teixit amb dibuixos i amb bella flocadura. Maria sosté amb el braç dret l'infant Jesús tot nu i

²⁸ G. LLOPART, *Nostra Dona de la Rosa...* p. 66. Vegeu la reproducció de dos gravats de Beatrizet a p. 67 i 80.

dret que porta una rosa amb sa mà esquerra sobre el pit de sa mare i ofereix un rosari amb la dreta al grup d'homes de la dreta, mentre nostra Senyora dóna també un rosari al grup de dones que té a l'esquerra. A cada banda de la part alta del trono, dos angelets volant («putti») porten rosaris a cada una de les mans. En el grup d'homes agenollats i en actitud de rebre el rosari, en primer lloc hi ha Sant Domingo de Guzmán i, també en primera fila, un papa (tal volta sant Pius V) i dos prínceps; en segona línia guaiten els caps de dos cavallers, d'un frare i de dos homes; en tercera línia es destrien dos fronts d'homes. Entre les dones, es veu primerament santa Caterina de Siena i 5 dames més, una amb el cap velat i un nin, que una dona porta per sa mà. La part inferior d'aquest quadre central va ser retallat per l'esmentada fornícula oberta al segle passat.

La composició iconogràfica d'aquest quadre ja va ser difosa pel taller dels Mateu López, en diversos retaulets del roser, depenents també dels gravats italians esmentats ²⁹.

El retaule és coronat per l'àtic, que consta de tres parts: la central és un frontó de volta rodona que conté la figura del Pare en actitud d'enviar l'Esperit Sant en forma de colom, com qui disposa tota l'obra de salvació presentada al retaule; i dues aletes que repeteixen l'emblema de quatre lletres enllaçades i compostes: la M de Maria que forma la part exterior mentre l'interior és ocupat pel trigramma de IHS (Jesús Salvador del homes): la I ocupa el lloc central incrustada en la H, mentre la S serpenteja sobre les dues precedents. Com direm més envant, trobam aquest mateix emblema al capdamunt del retaule de Loreto de Puigpunyent, signat per Gaspar Oms el 1597.

Com es veu, tota la composició del retaule vol atreure els fidels a la devoció del rosari que és, al cap i a la fi, contemplació de la història evangèlica de Jesús i de sa Mare. Es la iconografia exigida per aquesta devoció, que fa que cristians de totes les classes, adrecin com roses els afectes del seu amor en quinze desenes d'avemaries a nostra Dona del Roser; és iconografia volguda i escampada per la Contrareforma que convida els catòlics a una pietat sempre més sòlida, fonamentada en la història evangèlica. Només dos misteris del rosari, els darrers, no consten en la història bíblica: l'Assumpció de Maria i la seva coronació al cel.

Aquests dos misteris, de tanta devoció en el poble medieval, que els venerava en imatges i representacions teatrals, provenien de textos apòcrifs, singularment del «Trànsit i Assumpció de santa Maria» (s.VI), que influí en la «Legenda aurea» de Jaume de Varazze ³⁰.

²⁹ Vegeu en el catàleg esmentat a nota 4, els retaules de la rectoria de Sencelles (1569), p. 66-7; de Son Servera, p. 68; de l'hospital de Sineu, p. 68 i de Comasema (Orient), p. 71.

³⁰ Llegiu la veu *Assumpció* de J.Romeu i Figueres en el *Diccionari dela literatura catalana* (Edicions 62, Barcelona 1979), p.59-62. L'esmentat apòcrif ha estat publicat al v.17 de «Clàssics del Cristianisme», *Apòcrifs del Nou Testament* (Barcelona 1990), p.325-346.

Ja hem indicat com la predel·la de l'altar del Roser és constituïda per dues portes, que s'obrin migpartint el quadre central de la coronació d'espines de Jesús, i descobreixen el sepulcre de nostra Senyora de l'Assumpció, que amb la del Roser compartia la titularitat del retaule.

El sepulcre servia per estotjar durant l'any la imatge de la Mare de Déu morta, de què ja hem parlat més amunt i que tal volta fou esculpida al mateix temps que el retaule; és certament de les darreries del segle XVI ³¹.

El sepulcre que s'obri darrera la predel·la (230 x 66 cm) és ornat amb les figures de mig cos de Jesús, que té a ses mans una figura petita amortallada de blanc que representa l'ànima de Maria Santíssima, i a cada costat onze apòstols. A la dreta del Salvador, que ocupa el centre just a l'enfront del centre de la predel·la, hi ha sant Pere amb un llibre obert i un salpasser, i cinc apòstols més, dos dels quals porten un llibre, i a l'esquerra, sant Joan evangelista amb una palma a ses mans i 4 apòstols més, dos dels quals llegeixen un llibre. La part inferior de les dues portes de la predel·la és decorada amb dos escuts del gremi de paraires que, com hem dit, formaven confraria de nostra Senyora de l'Assumpció. A la fulla dreta de la porta l'escut presenta les tiores d'abaixar i a la vora àngels músics: tres fan sonar instruments musicals: una viola de gamba tenor, una viola de braç i un sacabutx, mentre un altre àngel canta sostenint un full a ses mans. A la fulla esquerra de la porta ornada amb un altre escut de paraires: les cardes, trobam altres dos àngels músics: un maneja una arpa gran, una arpa senгле, d'un sol joc de cordes, unes catorze, que poden fer una octava i poc més i que és un element arcaïtzant dins el conjunt; un altre àngel fa sonar un cornetto, un altre àngel està cantant.

El conjunt musical, pintat a les dues fulles de la porta d'aquest sepulcre, és ben propi de l'època; Gaspar Oms no se l'inventà sinó que certament n'havia vist actuar, de conjunts com aquest. Es un conjunt musical propi de les darreries del s.XVI, un conjunt manierista i anticipador del barroc. Cal incloure'l entre els que des de Venècia, marcaven la pauta arreu d'Europa i als països hispànics concretament. Tret ben hispànic és la presència de l'arpa i de l'arcaica viola de braç. No havien entrat encara els violins.

Els àngels cantants són acompanyats i reforçats harmònicament per la viola de braç, pel cornetto i el sacabutx. Podem deduir que el conjunt musical pintat era a tres o quatre veus més un baix acompanyant, realitzat per la viola de gamba i l'arpa. Així s'introdueix el concepte de baix acompanyant o continu, característic de la música del barroc. ³²

Cal destacar que possiblement aquests dos escuts de paraires siguin els millors entre els pintats i uns del més ben conservats de Mallorca. ³³

³¹ P.J. LLABRÉS, *Culte i devoció a santa Maria...*, p.28,91.

³² La descripció dels instruments musicals l'he d'agrair a Xavier Carbonell.

³³ Podeu veure altres escuts dels paraires en l'obra de B.QUETGLAS, *Los gremios de Mallorca* (Palma 1939; reedició 1980), p. 42-44. A l'autor li passaren per alt aquests dos escuts d'Inca fins que els esmentà a un opuscle que ell i jo publicàrem: *Cofradías gremiales de Inca* (Palma 1962) p. 10.

Cal notar que la decoració del sepulcre de Maria amb la figura dels 11 apòstols envoltant el llit de la Mare de Déu morta -hi manca sant Tomàs que arribà tard a la cita- té precedents en l'obra dels López, que tal volta s'inspiraren en pintures del valencià Joan de Joanes ³⁴ i és fidel a la tradició dels apòcrifs, que pervivia en les representacions medievals del misteri de l'Assumpció. Notau que dia 15 d'agost a la processó d'Inca, organitzada pels paraires, l'apòstol Joan portava la palma ³⁵, com ho feia també a la Seu ³⁶.

Diguem finalment dos mots sobre l'estructura del retaule (3'92 ample per 5m. aprox. d'alt). Es dividit en tres carrers, essent el central molt més ample (1'92 m.) que els dos laterals (1 m.). Els dos laterals queden flanquejats per una doble fila de columnetes adossades amb capitell d'ordre jònic i anell en el seu terç inferior. Hi ha setze parelles en total d'aquestes columnetes. Els 5 quadres que formen la part inferior i predel·la són separats per 6 columnes planes decorades amb grotescos, ben propis de l'estil manierista. La predel·la és separada del cos central per una cornisa estreta. El cos central és separat de l'àtic per un fris ample adornat amb garlandes i tres caps d'àngels amb ales, de bon estil renaixentista ³⁷. Recordam que és en aquest fris, en la part central, on es llegeix la data i la firma de l'autor, «Homs».

L'estructura del retaule inquer recorda molt el del Roser de Binissalem de 1582, ja esmentat, singularment en l'àtic (un frontó de volta rodona i dues aletes) i en el fris; el de Binissalem presenta cinc caps d'angelets.

5. L'AUTOR: GASPARD OMS

Com hem dit al principi, el retaule manierista del Roser d'Inca és datat (1592-1593) i signat per HOMS. Tals dates i tal signatura el fan obra del primer pintor de la família dels Oms, que inaugura una saga d'artistes documentada fins al s.XVIII. Es l'anomenat Gaspar Oms major, que també tingué un fill pintor anomenat Gaspar (menor), hereu de la casa pairal i taller del carrer dels Apuntadors, mort el 1650.

Gaspar Oms, major, autor del retaule que ens ocupa, era fill de Gaspar, mariner de la parròquia de Santa Creu, que el 1565 es va casar amb Margalida Capó, filla de Miquel, que era veí de Bunyola i natural d'Inca. La família Oms era originària probablement del País Valencià ³⁸.

Per l'anàlisi de l'obra que coneixem de Gaspar Oms i dels ja esmentats López, es dedueix la relació de deixeble-mestre. Gaspar Oms devia pertànyer a la mateixa generació de Mateu López júnior (1549-1584) i es podria haver format al taller

³⁴ Catàleg dels López, nota 4, p.78-79. 93.

³⁵ P.J.LLABRÉS, *Culte i devoció a santa Maria...*, p.28.

³⁶ Així ho prescrivia la *Consueta de sagristia*, f.99v-101 (Arxiu capitular de Mallorca)

³⁷ M. ESTARELLAS, *Arquitectura religiosa a Inca...* p. 47.

³⁸ J.JUAN, *op.cit.*, p. 197; vegeu l'entrada *Oms* a la «Gran Enciclopèdia de Mallorca», vol. 12 (1994) p. 84; i Oms, Gaspar *ibid* p. 85-6.

de Mateu López sènior (Còrdova devers 1520-Ciutat 1591). Es pot pensar que Gaspar Oms treballà en el retaule del Roser de Binissalem (1582); hom li ha atribuït l'Anunciació i Jesús entre els mestres de la llei del retaule binissalemer. «La simple contemplació de l'obra coneguda d'aquest pintor» (Gaspar Oms) ens la fa veure com una «clara evolució en la pintura dels López»³⁹.

Cal apuntar aquí que el quadre de Ruberts de la Circumcisió del Senyor, té una forta semblança amb la taula central del retaule del Nom de Jesús d'Inca, i es obra dels López (devers 1574).

Obres signades per Gaspar Oms són el retaule del Nom de Jesús d'Algaida (1539)⁴⁰, la Mare de Déu de Loreto de Puigpunyent (30 de maig de 1597), el qual tenia també la predel·la que eren certament les portes d'un sepulcre de la Mare de Déu de l'Assumpció; una Pentecosta, del convent de la Concepció de Ciutat (1598)⁴¹ i una altra a Monti-Sion; una flagel·lació del Senyor (1580) del marquès de Campofranco; el davallament de la creu (1597) a Sant Bonaventura de Lluçmajor; el retaule de Sant Onofre de la Real (1601). Se li atribueixen el retaule de Sant Jeroni de la Seu (1593-1600), dues taules del retaule de l'Assumpció (de la Grada) també a la Seu (Anunciació i Naixement de Jesús); una visitació al Museu de Mallorca⁴².

Gaspar Oms morí a Ciutat el 1614 i el mateix any el notari Pere Ribot alçà un inventari del seu taller per manament del fill del pintor, dit també Gaspar. En ell s'hi troba consignat un llibre en italià que contenia l'explicació del rosari⁴³.

Qui va atribuir, sense cap vacil·lació, el retaule que estudiam a Gaspar Oms va ser Jaume Lladó Ferragut, el 1935. El considera «el mejor de los retablos de Homs».⁴⁴

Per tota la seva obra, i significativament pel retaule del Roser d'Inca, Gaspar Oms és un exponent del manierisme que florí entre les acaballes del s. XVI i començament del XVII i que ja preludiava el barroc. La pintura mallorquina del segle XVI depèn dels nous corrents que s'obren camí a València, especialment a partir dels Macip. A València, ciutat la més pol·lent de la corona d'Aragó aleshores i ben relacionada amb la cort napolitana des de mitjan s.XV i amb la dels Borja a Roma, s'hi formaren Mateu López senior, que pogué ser condeixeble de Joan de Joanes⁴⁵, i altres pintors mallorquins. Per bé que documentalment la història d'aquestes relacions artístiques entre València i Mallorca no està fermada, les influències són paleses. A la primera dècada del s.XVI s'havia inaugurat el Renaixement

³⁹ Vegeu catàleg citat a nota 4, p. 51, 95.

⁴⁰ J.LLADÓ, *op.cit.*, p. 11-12.

⁴¹ *Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí* (Palma 1988), n. 95, p. 150.

⁴² *Ibid.* n. 10, p. 50.

⁴³ G.LLOMPART, *La pintura medieval mallorquina*, t.IV (Palma 1980) p. 242; ID. *Nostra Dona de la Rosa...*, p. 64.

⁴⁴ J.LLADÓ, *op.cit.*, p. 11.

⁴⁵ Catàleg citat a nota 4, p. 18.

pictòric a la dita ciutat; a partir del 1530 el factor italià s'instal·là definitivament a la pintura valenciana; al final del s.XVI els esquemes medievals són substituïts per fórmules noves del manierisme. Aquesta fou aleshores la tendència predominant, temperada pel romanisme que connecta amb el moviment internacional i el sentit més tens, mogut i colorista del manierisme venecià. La figura mallorquina més important d'aquest període va ser Gaspar Oms, fundador de la saga dels Oms ⁴⁶.

6. PERIPÈCIES DEL RETAULE DEL ROSER D'INCA

La devoció al Roser, documentada a Inca, com hem vist, en el s.XVI a la parròquia va experimentar una creixuda i un desplaçament a començaments del segle XVII. Efectivament L'Orde que més havia propagat la devoció al rosari, la de sant Domingo, obria convent a Inca el 1604. En el conveni signat amb la parròquia, constava que aquesta mantenia la confraria del Roser amb tots els privilegis, però els dominics en la seva església promogueren, com és natural, la devoció al rós del rosari i el culte a la seva titular. El 7 de març de 1666 iniciaren les obres de la capella fonda del Roser, dos anys després que s'hagués escomès la construcció de la segona església que és l'actual. El 1694 ja hi havia una tomba per als confreres del Roser a la dita capella fonda ⁴⁷. Va ser en aquesta església on es va consolidar a Inca la devoció al Roser. Mostra esplèndida d'aquesta devoció és el retaule barroc del s.XVII que els frares dominicans i els devots inquers dedicaren en la dita capella fonda a la Mare de Déu del Roser. El retaule té a l'àtic una pintura de sant Pius V, gran devot del rosari, al rós del qual s'atribuí la victòria de Lepanto (1571). Deu quadrets umplen la resta del retaule i representen els misteris de goig i de glòria ⁴⁸. Els misteris de dolor són pintats a l'antiga capella del Nin Jesús, devoció molt dominicana, la titularitat de la qual fou substituïda al 1937 per la del Pilar ⁴⁹.

A la parròquia, consta per la visita del bisbe Rubio, de 1780, que ja no es deia missa a la capella del Roser per mor de les obres de la nova església que s'havien iniciat el 1706 ⁵⁰.

El 1789 Jeroni Berard, en el seu viatge a les viles de Mallorca, va veure el retaule del Roser de Gaspar Oms a l'actual capella de la Puríssima. «Sigue la de la Purísima donde han acomodado por motivo de la obra el altar de Nuestra Señora del Rosario, pintura en tabla antigua, grande, sentada en majestuosa silla bajo dosel, y en muchas figurillas bajo de ella pintadas en la misma tabla, de estilo raro pero no del todo inferior, y a cada lado forma un a modo de pilar unos cinco lien-

⁴⁶ Tina SABATER REBASSA, *La introducción del lenguaje pictórico renacentista en Mallorca*, «Estudis Baleàrics» 29-30, 1988, p.54-57.

⁴⁷ P.J. LLABRÈS, *Sant Domingo d'Inca: el convent, l'església, la parròquia* (Inca 1987), p. 27, 41.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 40.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 38.

⁵⁰ P.J. LLABRÈS, *Culte i devoció a santa Maria...*, p. 29.

cesillos o tablas de los misterios, uno sobre otro, guarnecidos de columnitas paradas con capitel y cornijón, unas sobre otras, que todas juntas sustituyen a dos cañas a cada lado del altar, y los cuadritos a los entrecolumnios, idea rara y antigua»⁵¹. Les expressions: «de estilo raro, pero no del todo inferior», «idea rara y antigua», palesen que el viatger del XVIII ja no valorava gaire el retaule d'Oms. Tampoc el clero d'Inca el devia apreciar: era acomodat allà, però la capella de l'església nova estava destinada a la Puríssima Concepció, advocació que a l'església antiga se situava a la capella del Roser que agombolava diversos altars; així consta per les visites pastorals de 1686, 1704, 1713 i 1731. En la visita del bisbe Rubio (1780) ja s'assenyala que l'altar de la Puríssima es troba entre les capelles de Sant Joan i Sant Sebastià, on el 1789 Jeroni Berard va veure el retaule del Roser⁵².

El 8 de desembre de 1854 Pius IX definí el dogma de la Immaculada Concepció. La devoció a la Puríssima, tan arrelada a Mallorca i a Inca, cobrà nou vigor per les festes que se celebraren el 1855 amb motiu de tal definició. Degué ser aquest fervor, plasmat en el desig de tenir retaule i capella dedicats a la Puríssima en l'església parroquial nova, que va obrir en mala hora una fornícula en la part central de l'antic retaule del Roser per col·locar-hi una imatge de la Immaculada. A la visita que el 1860 fa a Inca el bisbe Miquel Salvà, al seu corresponent inventari, s'assenyala entre les dites capelles de sant Joan i sant Sebastià: «Un cuadro de tela - s'equivoca en la matèria, era una taula- com marco dorado representando los misterios del Santísimo Rosario con una figura de madera de la Purísima Concepción»⁵³. Aquesta era instal·lada a la susdita fornícula evidentment.

El 1866 la parròquia de santa Maria la Major ja havia encomanat i estava pagant a un fuster el nou retaule de la Puríssima⁵⁴, que és l'actual i que fou ampliat i remodelat el 1919⁵⁵.

El retaule no és de gaire qualitat com no ho solen ser els d'aquella època. Es ben probable que l'artesà constructor del retaule fos el mateix fuster Coli a qui la confraria de santa Maria la Major encarregà, també el 1866, el lliit de la Mare de Déu d'agost⁵⁶. Les restes que se'n conserven fan probable aquesta atribució.

Instal·lat el nou retaule neoclàssic de la Puríssima a la capella entre Sant Joan i Sant Sebastià, l'antic retaule del Roser fou arraconat a la sagristia segona, vora la capella de sant Joan. El clero de la parròquia, com ja ho havia fet Jeroni Berard, el devia considerar rar i antiquat.

⁵¹ J. BERARD *Viaje a las villas de Mallorca. 1789* (Palma, 1983), p. 257-8.

⁵² P.J. LLABRÈS, *Culte i devoció a santa Maria...*, p. 30.

⁵³ Visita-inventari del bisbe Miquel Salvà a la parròquia d'Inca, 1860, a ADM, sense foliar.

⁵⁴ Libro de culto y fábrica de 1859 a 1866, carpeta 114, de l'arxiu parroquial de santa Maria la Major d'Inca, sense foliar.

⁵⁵ P.J. LLABRÈS, *Culte i devoció a santa Maria...*, p. 31.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 22.

D'aquest arraconament el va treure el 1893 el qui era custos de Sant Domingo d'Inca, Mn. Pau Ferrer (1888-1902)⁵⁷. Se l'endugué de la parròquia per col·locarlo a l'antiga capella de sant Tomàs d'Aquino, just devora la sagristia, on roman encara el dia d'avui. Per això, a la fornícula central s'hi col·locà una estàtua nova del sant Doctor Angèlic, que actualment ocupa un altre lloc.

El 1920 el seminarista Joan Coli Llobera redactà un treball, una «Monografia històrica de la Iglesia y ex-convento de Santo Domingo de Inca», que fou premiada l'any següent al certamen científic-literari del Seminari diocesà. A la p.44 del manuscrit, després de descriure el retaule del Roser que estudiam, afirma: «Mas debemos consignar aquí que el mencionado retablo es propiedad de la parroquia y está depositado en esta Iglesia porque antes de la definición del dogma de la Inmaculada sólo tenían en la Parroquia esta capilla, pero después de la definición se tuvo la mala idea de hacer un pequeño nicho...». I en la p.77 insistia: «A sus (de Mn. Pau Ferrer) repetidas instancias se depositó el antiguo retablo de la V. del Rosario de la parroquia»⁵⁸.

Consta, doncs, per aquest testimoni de Mn. Coli que el retaule del Roser de Gaspar Oms pertany al patrimoni artístic de la parròquia antiga d'Inca i que està en dipòsit a Sant Domingo, església que, com hem dit, posseeix a la capella fonda el seu propi i magnífic retaule barroc del Roser.

S'hauria de mirar la possibilitat que el retaule manierista del Roser fos reintegrat a la parròquia per a la qual va ser bastit, one era tan arrelada la devoció del rosari, i que era endemés estoig i sepulcre de la bella imatge de la Mare de Déu morta, patrona dels paraires d'Inca. El canvi no hauria de suposar cap menyscabament per a Sant Domingo, que ha guardat en dipòsit per més de 100 anys el retaule de Gaspar Oms i que té el seu propi retaule del Roser, sufragat pels devots inquers per esser venerat a l'antiga església conventual.

Crec que hi ha diverses raons que avalen el retorn del retaule d'Oms a la parròquia de santa Maria la Major. Primerament que aquesta n'és la propietària i que el retaule manierista del Roser és una de les peces més significatives del seu patrimoni artístic del s.XVI, juntament amb el del Nom de Jesús. Per a la parròquia antiga d'Inca fou bastit pels confreres del Roser, i pels de l'Assumpció, els paraires, que hi col·locaren el sepulcre de la seva patrona, la bella imatge de la Mare de Déu morta. La parròquia de santa Maria la Major tindria una capella ben adequada per acollir novament el retaule d'Oms, la que està devora la del Sant Crist, anomenada de les Animes i que ara ve a ser un doble de la capella fonda on veneram el sant Crist dels suors, o dels sants Abdon i Senén.

⁵⁷ P.J. LLABRÈS, *Sant Domingo d'Inca...*, p. 46-48.

⁵⁸ He d'agrair la consulta d'aquest manuscrit a Mn. Santiago Cortés que el conserva i que porta moltes notes posteriors a 1920, fetes per l'autor mateix, Mn Joan Coli.

Les capelles de la parròquia major tenen unes dimensions més adequades que les de Sant Domingo per agombolar el retaule d'Oms, ja que es veu a simple vista que el retaule queda constret i gairebé arraconat en la col·locació actual.

Endemés l'església inquera de Sant Domingo manté en general, i salvant algunes intervencions desafortunades d'aquest segle, un conjunt harmònic de retaules barrocs on el retaule manierista d'Oms no troba el lloc adequat. Si es trobàs un retaule barroc, possiblement amb una tela i no una imatge en el quadre central, podria omplir el buit que deixaria el retaule d'Oms amb més encert i harmonia amb la resta de retaules. Per altra banda, així com a la parròquia de santa Maria la Major hi ha dues capelles del sant Crist, així també a Sant Domingo n'hi ha dues del Roser. El doblatge, amb una substitució escaient, podria ser suprimit aconseguint, per ambdues esglésies inquieres, avantatges d'ordre artístic, històric i devocional-litúrgic.

La proposta queda feta, només amb l'ànim d'ajudar a un recobriment sempre més identificador i potenciador del patrimoni artístic inquer.

EL SECTOR GANADERO DE INCA EN EL SIGLO XVIII

EMILIO BEJARANO GALDINO

1. EL TEMA PECUARIO Y SU INTERÉS HISTORIOGRÁFICO

El estudio del sector ganadero de Mallorca tiene un enorme interés por doble motivo, a) su destacado papel en la economía agropecuaria de la isla, reflejado en las fiestas y tradiciones principales que se celebran a lo largo y ancho de la isla, que todavía no han perdido la importante referencia con la actividad económica ganadera, hasta el punto de recibir estas el refrendo sacro de la iglesia a través de la mediación y patrocinio de determinados santos, «Sant Miquel» (1), «Sant Antoni» (2), «San Bartolomé» (3), «Santa Catalina» (4). Incluso las celebraciones paganas eran una estación o período que preludiaba un tiempo religioso, el «Carnestoltes» precedía a «Sa Corema»; a la abundancia que producen las «matan-

1. La onomástica de San Miquel (29 de septiembre) era la referencia de comienzo de la cubrición tardía del ganado ovino; se hacía la «miquelada» en torno a esta fecha y como tope para las actividades reproductivas estaba la fiesta del 1 de noviembre, Todos los Santos.

2. «Sant Antoni dels ases» (17 de enero) es el santo protector de los animales domésticos en la ruralia, la fiesta de los «foguerons», símbolo de la unión y el calor dentro de las comunidades payesas de la isla. En este día los animales reciben las «beneides», bendiciones que los preservan de los morbos epidémicos y acrecientan su fruto o rendimiento.

3. San Bartolomé (24 agosto) era el patrón de los carniceros, dedicados especialmente al sacrificio de las carnes comunes: carneros, castrón, oveja, cabra, vaca y ternera, en menor medida cerdo. Este día hacían fiesta religiosa en el oratorio gremial, con panegírico del santo y donde no faltaba un señalado festín, como era de ordenanza: «Que al dits carnicers cascum any en la dita festa fasen piatanse als Frares de la Orde de Santa Maria del Carme e a als dits carnicers sian tinguts aquel jorn menjar aquí en los dit. Frares, é la dita piatanse sia feta cumplidament dels dines de la dita Almoyna a Conagude dels dits Sobreposats». Capítulos del gremio de Cortantes formados en 18 de noviembre de 1395.

4. Santa Catalina el 25 de noviembre, solía ser referencia como fecha límite para señalar la entrada de los fríos que permitían realizar las matanzas, y dar comienzo a la actividad de los vendedores de «xulla» y cerdo salado. Hace doscientos años los fríos a veces entraban prematuramente a partir de octubre, si bien era noviembre el mes de las matanzas, cuando a cada cerdo le llegaba su «San Martín».

ces» de los primeros fríos seguían las fiestas de «Nadal», ciclos donde la carne, producto principal de la ganadería tenía su protagonismo. La carne, era además base de la riqueza gastronómica común a toda la isla donde de manera ingeniosa e inteligente, la secular escasez mueve a aprovechar todos los subproductos cárnicos de las reses (5).

b) Otro motivo para abordar la economía pecuaria, es porque este subsector en el Antiguo Régimen tuvo una dedicación importante sin que se le haya otorgado hasta ahora la atención historiográfica que le corresponde.

La riqueza del tema, si no se delimita metódicamente, puede llevarnos a vertientes diversas como la de los abastos (6), y en última instancia a la bromatología. Otras curiosas como «El dietari del Dr. Fiol», nos da abundantes pistas sobre la alimentación y dietas de un determinado estrato social de Palma, al igual que obras literarias existentes (7) lo hacen de otras clases sociales y lugares (8) de España. No hace ni un lustro que se publicó un recetario culinario del siglo XVIII (9) de Jaume Martí i Oliver, que ayuda a recuperar datos sobre alimentación.

El estudio de la ganadería es un tema que enlaza con la actividad agrícola, sin embargo, la complejidad de las relaciones sociales que se derivan del binomio hombre-tierra, y los problemas derivados de la producción, apropiación y empleo de los excedentes, han hecho que toda la actividad investigadora haya centrado su objeto de interés en la renta de la tierra, circunscribiéndose a la agricultura, soslayando la ganadería uno de sus «inputs» importantes. Muchas veces los beneficios producidos por el ganado estante que se cuidaba en las posesiones no se conta-

5. Como «menudos» o como «torna», se comercializaban las patas, vísceras e intestinos animales. En un arancel se hacía público el precio de: cabeza, con o sin sesos, «peus», «morro», «llengua», «fetge», «cor», «lleterolas», «melsa», «llets», «vena», «butza», «nora», todo ello por unidad, o al peso. El «Aranzell», nos permite unas precisiones semánticas, hoy no reconocidas: los pies del ganado ovino («peus»), difieren de la denominación «garras», del caprino, o «potas», utilizado en el caso del ganado vacuno; (A.M.P. «Aranzell de los preus a que se han de vendre ...» R.A. Auto de 30 de junio, 1789). Todos los menudos dan como resultado el «frito mallorquín», que se añade a la «frigmatella», «tacons», «trunyella de be», «blanquets», «lleteroles», «llengo an taperes», «greixonera», ...

6. Las ordenanzas del antiguo Almotacén que ejercía de policía del mercado, tenían un primer capítulo muy importante dedicado a la actividad cárnica; y dentro de los abastos hay temas muy específicos como pueden ser el abastecimiento a ejércitos, la Casa Real, instituciones: hospitales, conventos, colegios y todo lo que se refleja en sus libros de cuentas de cocina. J. SUAU nos da muestra como la falta de abastos, la escasez, pone en tela de juicio el orden social.

7. La literatura nos deja interesantes testimonios sobre el consumo de determinados productos. Los datos de Torres de Villarroel, en sus visitas por Madrid, la «Carta de un señor, que sé yo quién, que da cuenta del desarreglo de su casa ...», (Anónima) que nos ofrece Cristobal Romea y Tapia, y todo lo que nos cuenta Palacio ATARD en «Alimentación y abastecimientos de Madrid en la segunda mitad del siglo XVIII».

8. B. BENNÀSSAR, nos da referencias a Valladolid en el Siglo de Oro, o el monográfico de la Institución Milá i Fontanals, «Alimentació i societat a la Catalunya medieval», lo hace de los territorios orientales de la península, y SAENZ DIEZ lo enfoca desde la óptica social, en su obra «Los alimentos que consume la clase obrera».

9. Jaume MARTÍ I OLIVER (1712-1728), «Receptari de cuina del segle XVIII», publicación hecha por la Abadía de Montserrat (1989) bajo el cuidado de Joan Miralles y Francisca Cantallops.

bilizaban, si bien los ilustrados (10) toman conciencia de esta omisión en el siglo XVIII al constatar la importancia del rendimiento cárnico y la importancia que en la fertilización de los suelos tenían los estiércoles que se producen con el concurso de las deyecciones animales. Los ilustrados creen que el ganado lejos de sustraer superficies de cultivo puede contribuir a que las tierras no se esquilmen y reduzcan el efecto decreciente de los rendimientos. Los avances técnicos que proponían, en ese momento no llegan a calar y tienen cierto rechazo entre la payesía por la inercia de prácticas y costumbres seculares. El tema ganadero permite profundizar en el estudio del campo mallorquín buscando un modelo de trabajo específico que escape de los esquemas aplicados a la ganadería extensiva trashumante peninsular, aunque no hemos de olvidar el interés que en la isla tuvo la trasterminancia.

Dentro de la amplitud del tema está el apartado del producto ganadero y todos los elementos que integran la estructura de esta actividad: áreas de pastoreo (11), propiedad, sistemas de explotación, la producción y cría de ganado, y las formas de distribución y venta. El volumen de ganado tiene una relación estrecha con el precio a que se vendían las carnes, y nos permite estudiar en sus datos seriales la tendencia del sector, relacionándolo con la obtención de los subproductos laneros y cueros que enlazan con actividades del sector textil, las de la piel, y en general con el comercio.

Por razones de espacio vamos a centrar nuestra comunicación en el volumen de producción ganadera en el término de Inca, y el producto que genera durante el siglo XVIII, precediéndolo de una breve referencia a fuentes y bibliografía, siguiendo un esquema similar al utilizado en nuestros trabajos de investigación.

Las fuentes de investigación han sido diversas, teniendo importancia decisiva para el cálculo ganadero las hojas de escrutinios de ganado y los libros de «Resoluciones de Ayuntamientos» del Archivo Municipal de Palma, además del copiadorelaciones de ganado o «Libro de Escrutinis». El Archivo del Ayuntamiento de la Ciudad de Palma centralizó información económica de la isla, como heredero de las atribuciones en materia de aprovisionamiento, que habían competido a la antigua Universidad de Mallorca. Esta información era enviada por los «batles» de los municipios forenses de la isla a la Real Audiencia, y esta la pasaba a los Regidores de Palma. En el Archivo del Reino de Mallorca hemos consultado el fondo (S.E.M.A.P.) perteneciente a la «Sociedad Económica de Amigos del País» (1778-1975), y su publicación «Semanao Económico», que llevaba escrutinios

10. La Sociedad Económica de Amigos del País de Palma de Mallorca tiene un importante papel en la divulgación agronómica a través de publicaciones llevadas a cabo por sus miembros.

11. El tema de los bienes públicos y la reconversión que sufrieron las tierras «comunas» de la isla, existentes en muchos términos municipales (servían de mantenimiento al ganado del «común de las gentes»), o su apropiación por sectores privilegiados, padece una grave carencia; tema por otro lado muy debatido en el área occidental peninsular. La refeudalización de tierras comunales y de propios es un fenómeno negado por algunos autores, pero el hecho de que sea objeto de interés es que esta ahí, y en Mallorca aún no ha motivado estudios en uno u otro sentido.

ganaderos y resúmenes de algunos años. Están además los «Extraordinaris Universitat», el bloque «Carnes» del fondo «Audiencia», expedientes del Real Patrimonio, y las Secciones Diputación y Notarios. Sería prolijo detallar otros fondos consultados, la mayoría de ellos referentes a los términos municipales «forenses».

Por lo que respecta a la bibliografía específica referida a la ganadería de la isla hemos de decir que no es abundante, si hay trabajos que lo hacen de forma general o interdisciplinariamente. En el siglo XVIII hay referencias a la ganadería en las breves narraciones de los viajeros y geógrafos como André GRASSET DE SAINT-SAUVEUR, José VARGAS PONCE, y Gerónimo de BERARD I SOLÀ. De los ilustrados tenemos informes de divulgación a través de diversas memorias como la de Juan LLEBRES I MOPORTER (1789); la Memoria «... En que se proponen los medios prácticos de aumentar y rectificar la cría de ganado, lanar, cabrío, vacuno y de cerda; de modo que el de Mallorca baste para su consumo, sin necesidad de hacerle venir de fuera, y sin perjudicar los demás ramos de nuestra agricultura.» (1789); o la Memoria, «... sobre las ventajas de la agricultura de Mallorca (1798).»

En ocasiones el tema ganadero viene en las pequeñas referencias que se hacen para folletos conmemorativos de fiestas o ferias, en las recopilaciones documentales hechas por eruditos y en trabajos de historia local. La cantidad de pequeñas publicaciones de estos apartados hace que citemos únicamente a los investigadores que se han prodigado en el estudio de distintos términos municipales: José RULLAN (Soller); Ramón ROSSELLÓ VAQUER (municipios del Pla e Inca), al igual que Jaime LLADÓ FERRAGUT; Bartolomé FONT OBRADOR (comarca de Mitgjom); Juan MUNTANER BUJOSA (Valldemossa); Jaume ALZINA MESTRE (Artá) y otros, de no menos interés. La historia local de Inca no es pródiga en el tema pecuario (12).

Destacan las referencias a la ganadería, en los trabajos de Onofre VAQUER BENNÀSSAR, que toma aspectos cuantitativos, pero en general sus referencias van hacia la ganadería de las posesiones y predios estudiando los contratos de arriendo y aparcería. Hay trabajos monográficos sobre las grandes posesiones agrarias, como el de Antonia ALBERTÍ y Antonia MOREY, con breve referencia a la ganadería. Baltasar COLL TOMÀS y Damián CONTESTÍ SASTRE DE ESTAHACAR abordan el tema de las ferias. En los prolíficos trabajos de Enrique FAJARNÉS TUR aparecen referencias a la veterinaria y las epizootias. Muchos de estos trabajos son poco extensos y faltos de precisión (13). No faltan las publicaciones e informes de colegios profesionales, o fundaciones y asociaciones para defensa de espe-

12. En la Historia local de Inca predominan los aspectos descriptivos, artísticos y religiosos sobre las síntesis generales al estilo de los trabajos de Josef BARBERI. Hay recopilaciones archivísticas y documentales, como la de Jaime LLADÓ I FERRAGUT que pueden ser una base para trabajos mas amplios.

13. El problema de todos estos trabajos menores publicados en revistas sin ISBN (International Standard Book Number) es que son difíciles de localizar y no entran en los registros bibliográficos nacionales autorizados y exhaustivos, ya que por ley están excluidos del Deposito Legal.

cies autóctonas con referencias históricas breves y concretas de escasa profundidad. En Mallorca citamos a Juan JAUME MIRALLES, y los estudios monográficos de instituciones dedicadas al fomento de la riqueza pecuaria realizados por técnicos agrónomos, destacando en este sentido a Bartolomé ANGUERA SANSÓ.

El Archiduque Luis Salvador HASBURGO-LORENA, nos ha dejado interesantes apuntes, tanto de las formas de cuidado y pastoreo de toda la cabaña de la isla, como de su valoración económica, comparándola con otros países en el siglo XIX (14). El estudio de la ganadería, a veces viene de la mano de estudios geográficos, si bien estos, se interesan más por los aspectos agrícolas y la propiedad, como hace Jean Bisson, ciñendo el contenido histórico a una banda cronológica reciente. La Memoria de licenciatura de Antoni QUINTANA TORRES, «La ramadería mallorquina en el segle XVIII» es un trabajo específico, que se decanta hacia un intento de valoración cuantitativa, y deriva hacia los abastos de carne y estudio de los precios, tomando como base de investigación los «Libros de cocina de los conventos». Presta atención a la propiedad del ganado, circunscribiéndose al área de Lluçmajor en el siglo XVIII. Este historiador sigue las referencias a la ganadería que hace el geógrafo Vicente Mia. ROSSELLÓ VERGER.

Aunque hay publicaciones sobre ganadería de cierto detalle, con una perspectiva histórica, algunas se apartan de nuestro marco territorial o cronológico, como las de Jean-Paul LE FLEM, Carmelo PELLEJERO MARTÍNEZ; Joan Salvador VENTURA BENAIGES, y el más reciente de la JUNTA CONSULTIVA AGRO-NÓMICA.

2. EL VOLUMEN DE LA PRODUCCIÓN GANADERA DEL TÉRMINO DE INCA

Las series (15) de producción ganadera que hemos elaborado proceden de las «Escrutinios de ganado» (16) recogidos a petición de la Audiencia, lo que le da una característica de homogeneidad a las cifras en cuanto al organismo y personas que las recogían y a la finalidad con que se emitían. Las cifras seriales reúnen otros requisitos necesarios para determinar su fiabilidad. Se trata de originales o copias auténticas de documentos emitidos por instituciones públicas, o al menos con su refrendo, algunos son los originales debidamente firmados, otros están compulsados.

14. Archiduque Luis Salvador HASBURGO-LORENA, «Mallorca agrícola» Palma de Mallorca. Alcover, 1960.

15. Autores como P. CHAUNU, F. FURET, Ernest LABROUSSE consideran que las series estadísticas son una alternativa para la interpretación de la historia y un elemento esclarecedor de los acontecimientos, único elemento que consideraba la escuela positivista como decisivo. F. Furet indica los requisitos necesarios que han de reunir las fuentes seriales: Validez, homogeneidad, continuidad y abundancia.

16. Estas certificaciones se formaban de orden de la Real Audiencia y venían firmadas por el Bayle Real y uno de los Regidores de la Villa, o también por orden las podía rubricar el Escribano real, de mandato del Bayle.

dos certificando su autenticidad y veracidad de los datos. La información se recababa y emitía mediando juramento y con conocimiento de las penalizaciones en que se incurría cuando se realizaban asientos falsos de ganado; por ello creemos que son cifras auténticas que tienen validez.

La ocultación ganadera que reflejasen unos escrutinios bajos, determinaba una actuación de los Regidores del Ayuntamiento de Palma dirigida a asegurar el abastecimiento cárnico de la isla. La medida más radical para paliar la escasez era la «introducción» de ganado de los reinos peninsulares o de países extranjeros, con todos los inconvenientes que suponía para los criadores de la isla (17). Una de las primeras normas o capítulos que se contemplaban en los contratos de asiento, era la de fijar las medidas a tomar en caso de escasez de ganado en la isla. Como medida preventiva se requería la realización anual de un escrutinio, y se contemplaba la introducción de ganado por cuenta del asentista como fórmula de resolutive de la escasez (18). Las importaciones tenían un efecto negativo para el ganadero, ya que el ganado forastero solía tener preferencia de corte y la mayor oferta de carne provocaba un movimiento inverso en la fluctuación de los precios. Otro peligro estribaba en que las introducciones de carne facilitaban un contrabando paralelo y el peligro de introducir epidemias de viruela de los lugares donde se compraba ganado muy barato o sin control, como ocurría con el ganado africano.

Es significativo comprobar como existe una concordancia entre los coeficientes de los valores de ganado escrutado y el importe anual de los Derechos Universales y Diezmos del Ganado (19), lo que abunda en la fiabilidad de las cifras:

año	importe anualidad	ganado escrutado	coeficiente
1776	66.019	240.519	0.27
1777	81.584	238.686	0.34
1778	59.994	216.524	0.28
1779	5.175	227.880	0.37
1780	70.406	221.665	0.32

17. En caso de necesidad el Ayuntamiento con el visto bueno de la Real Audiencia, fijaba la cantidad de ganado a introducir. En un momento crítico, el Ayuntamiento adelantaba al asentista el líquido necesario de los Caudales Comunes, que posteriormente debía de reintegrar. En los asientos se solía redactar un capítulo del tenor siguiente: Si hay que traer carnes extranjeras franquearle -el Ayuntamiento- 6000 pesos al sujeto que designe el asentista. Que se restituirán en seis meses. «Ayuntamientos 1779», cap. 29°.

18. En los capítulos que presentan los licitadores para el asiento de carnes en 1779, fijan expresamente la observación de la práctica política la prevención de la escasez: La ciudad en enero mande hacer el escrutinio de carnes. Lo que el Ayuntamiento aprueba. «Ayuntamientos 1779», cap. 28°. En otra plica se presenta un capítulo que recuerda la necesidad de realizar la práctica del escrutinio anual, y dar información de ello a los asentistas. Doc. cit. pag. 84

19. Según una certificación de los Derechos Universales y Diezmos de ganados de Miguel Frontera, Contador de los «Caudales Comunes» y de los «propios y Arbitrios». «Resoluciones de Ayuntamientos», 10 de febrero de 1781.

Como se aprecia por los coeficientes hay una oscilación de una décima, que va de 0,27 a 0,37, confirmando la relación entre las recaudaciones por transacciones y diezmos y el recuento total de la cabaña ganadera.

La serie que hemos recogido tiene una continuidad que la hace interesante y abarca casi toda la segunda mitad del siglo XVIII con datos sueltos de 1727 que nos sirven de referencia o contrapunto con la primera mitad del siglo. La duración de los recuentos nos permite contemplar la tendencia o movimiento de la misma, aplicando el método de las medias móviles. Con todo ello los datos son susceptibles de unas correcciones para darle total fiabilidad compensando las variaciones debidas a la fecha de recopilación de datos, teniendo en cuenta las parideras tardías motivadas por ciertas prácticas de cubrición.

3. LOS REBAÑOS

A) Estructura del rebaño en el término de Inca

Los escrutinios que nos proporcionan las resoluciones de Ayuntamientos, el libro de escrutinios y el fondo legajos a partir de 1754, traen un recuento de los animales según especie por cada villa o lugar y su término.

Uno de los primeros problemas a la hora de analizar la documentación serial de los «Escrutinios» ha sido de índole semántica. Los recuentos de ganado se hacían según una clasificación de sus individuos, a nuestros ojos equivocada y sin una finalidad clara. La clasificación o nomenclatura del ganado era como sigue; ganado ovino: carneros (carneros padre o «moltons»), «primals», «toisons» (borros o borregos), «añells» (corderos), «añellas» (corderas), «ovellas» (ovejas) y «toissas» («toissa»).

El ganado cabrio se clasificaba en: machos, «crestats» (castrones), primales, «segays» (chivos), cabritos, cabras, cabritas y «segayas»; y el ganado vacuno: bueyes, vacas terneros y terneras.

La reducción estadística y la constancia con que se repetían los valores de cada individuo dentro de la cabaña de cada término, nos hizo comprender que al evaluar se trataba, no sólo de un recuento global del ganado existente, sino de controlar los valores de los individuos dentro de las explotaciones para mantener la capacidad reproductora; y así la proporción de carneros, «moltons», se refiere a los moruecos reproductores, y las ovejas a las hembras de cría. Este criterio se fundamenta, también, en el hecho de que en 1761 se avalúa no el ganado existente, sino el que ha de permanecer en propiedad de sus titulares para mantener la cabaña (20). Los primales y primales son los corderos jóvenes que quedan como reposi-

20. Certificación de 1761, legajo 717/l. En ella, se certifica nada más la parte del ganado que el propietario debe obligadamente de mantener en su poder. Señala preferentemente ganado macho de reproducción. «Relación de los ganados que se hallan hoy día (fecha) existentes, en esta villa de (nombre),

ción, un porcentaje que esta en función de la vida útil de los reproductores, y que cada año van sustituyendo a los animales adultos que se desechan por rebasar su óptimo fecundador. La hembra bovina joven, cordera, al pasar del año, no solía recibir el nombre de primala, ya que a partir del segundo año, si podía criar, ya se la reconocía como oveja. Los valores con que aparece cada individuo del contingente ovino en la tabla oscilan entre: carneros, 2-4% (valores redondeados); primales, un promedio de 0,46%, y «toisos», 1-9%; corderos, 11-20%; corderas, 14-20%; ovejas, 52-76%, y «toisas», 1-10%; si bien los valores que mas se repiten se sitúan en la mitad de ambos extremos. El otro problema a la hora de definir el resto de animales de la nomenclatura, es consecuencia del desuso del vocabulario pecuario, dado que estas ocupaciones han perdido en la actualidad su antiguo protagonismo. Los borregos y borregas son animales de dos años, es decir, que se han dejado para una segunda cría de explotación cárnica extensiva, a fin de conseguir el máximo peso de adulto. A veces, son individuos de un segundo parto anual o animales endebles, y hembras poco aptas para la reproducción o estériles. De los corderos («anyels»), hay una parte que se consume en su primera fase de cría antes de completar el año con motivo de fiestas, pero se procuraba evitar el sacrificio de los animales jóvenes cuando había escasez, a fin de aprovecharlos en el momento en que alcanzaba su mayor rendimiento. Los machos más aptos quedaban para la reproducción en un bajo porcentaje y el resto se dedicaba para aprovechamiento cárnico. El 14-16% de corderas pasaban en su totalidad a reproductoras, si bien había un porcentaje de individuos que se desechaban por no mostrar unos caracteres idóneos para la cría, entonces podían engrosar el grupo de las «toisas vacías».

Las cifras guardan relación con las que se establecen actualmente para formar rebaño. Si tenemos en consideración la escasez de tierras y la precariedad de forrajes, en aquel entonces, comprenderemos que el numero de hembras que se dejaba de un año a otro fuese fluctuante. La capacidad procreativa de los machos hace que se necesiten pocos individuos y con aptitudes para la cubrición. El valor de los individuos reproductores en las explotaciones actuales es como sigue: el 83% son ovejas adultas, y un 12,4% corderas de reposición (21); los moruecos son

y su distrito, en el nombre y apellido de sus dueños propios como arrendadores de quien son, que son como se sigue, y quedan depositados en poder de los mismos dueños arrendadores como se los ha prevenido de orden del Exmo. Señor Comandante General por Dn. Pedro Lasala los que deban existir en su poder y están enterados del Auto del Real Acuerdo, que no pueden vender traspasar ni enajenar a persona alguna, ninguno de estos ganados, sobre la pena de ser severamente castigados lo que se les ha prevenido en presencia del Bayle Rl. y de mi el Escribano infraescrito».

21. Los valores actuales de los individuos reproductores son: moruecos, 3,3 ; ovejas, 83,4; Bartolomé ANGUERA SANSÓ, «La oveja de raza mallorquina», Palma, 1985; pag. 85. La relación o coeficiente entre ambos es de 0,039, número similar al obtenido con las cifras del ganado de la isla en el quinquenio 1760-1764, (1,94 «moltons», 51,5 ovejas) cuyo coeficiente es 0,037. El coeficiente promedio de «moltons» dentro del rebaño, iba desde un mínimo, poco frecuente, de 0,95 hasta 4,20, cifra correspondiente a un término de montaña, donde se dejaba un número mas elevado de sementales, a fin de que las hembras que ocupaban áreas dispersas en pastoreo libre, tuviesen más posibilidades de cubrición.

el 3,3% y un 0,9 quedan de reposición (22). Esto a la hora de recontar la explotación después de la cría supone que casi la mitad del rebaño son hembras, irían de un 42 a un 60% de los animales. Este hecho al hacer la evaluación de la renta ganadera supone que la mitad del rebaño, no se puede considerar venal, constituyendo un activo fijo o inmovilizado. Un valor necesario para obtener el beneficio pero que no es comercializable, como si fuese la infraestructura productiva, y que si uno se desprende de este patrimonio pone en peligro la capacidad de reproducir su actividad.

El ganado cabrío se repartía en: machos, entre 2 y 10% los valores dominantes; primales, en un número mínimo o cero; «segays», promedios de 12-14, pero dentro de cifras muy irregulares; cabras, cifras muy irregulares y normalmente entre el 26-57%; «segayas», entre 3 y 20%; cabritos, 10-15% y cabritas los mismos valores. Esta cabaña algún año presenta cifras exageradas de individuos sin relación con las necesidades de cría, y si con acopio de cara al mercado. Inca concentra ganado con destino al mercado de Palma, por tanto las partidas de ganado que se recuentan pueden no ser el modelo de rebaño productivo; por otra parte, el ganado caprino por tener el «bec maleit», es de las especies en recesión, lo que suele valorarse más de ellas es su producción láctea.

Del ganado vacuno, otra especie poco valorada gastronómicamente, predominan el porcentaje de bueyes, el animal idóneo para tiro y arrastre en las labores del campo, la proporción de vacas adultas era baja y en recesión. No eran muy rentables las explotaciones de cría en los municipios con escasez de agua. Al igual que el ganado menor, el coste alimentario y la baja prolificidad van a dejar paso a la cría del ganado porcino. La disminución de las hembras de cría no suponía ningún problema de cara al mantenimiento de las yuntas para arar ya que fácilmente se podían mercar estas en Campanet, Muro, Sa Pobla, Sineu, Selva, Sencellas, es decir, en todos los municipios limítrofes, que eran los mayores criadores de vacuno, y siempre quedaba la posibilidad de contratar a yunteros y carreteros en ellos, en el momento de realizar determinadas labores agrícolas.

B) Las explotaciones ganaderas del término

Inca con sus algo más de dos millares de cabezas de ganado ovino no estaba a la altura de los grandes municipios ganaderos de la isla. Artá y Llucmajor sobrepasan ampliamente los diez millares de cabezas y Manacor casi les doblaba, sin embargo, teniendo en cuenta la extensión de sus términos estaban a su mismo nivel. Inca tenía un número de cabezas por hectárea superior al resto de municipios de la comarca del Raiguer, superando notablemente a los de Muntanya, exceptuando Soller. Consideradas globalmente todas las especies el panorama

22. Bartolomé ANGUERA SANSÓ, «La oveja de raza mallorquina», Palma, 1985; pag. 69.

cambiaba, si bien el ganado más apreciado en el siglo XVIII era el ovino y el que tenía mayor cotización. La ternera estaba por debajo del caprino castrado, y las hembras de ganado mayor y menor eran la carne más común.

La mayoría de ganado de Inca dependía de posesiones agrícola-ganaderas, situadas de norte a sur en la parte oriental del municipio, Son Catlar, Son Blay, Son Seriol, Son Ramis, y de forma destacada Son Bordils (Véase el Escrutinio de ganados de 1795). En el recuento de 1761 aparece, además, con partidas (23) altas Son Vivot (24), que en el recuento de 1795 censa ganado; partidas medio-altas, Son Ramis, Son Mateu, y no menos importantes Son Cota y Son Vich; otras posesiones de este recuento, en una categoría inferior serían Son Fiol, Son Sastre y Son Arnau. Aquí nos referimos exclusivamente a explotaciones no incluidas en el recuento de 1795. El ganado de las posesiones se explotaba generalmente de forma extensiva bajo el sistema de arrendamiento. Las posesiones ganaderas se hallaban emplazadas en las zonas bajas del término, si bien, muchas estaban en torno al Puig de Santa Magdalena, y fuera de la zona con mas reservas de agua, dedicada a cultivos hortícolas en lo que son las proximidades del torrente de Sa Vinagrella de Muro. Unas tierras que continuaban a los llanos de marjal de Sa Pobla. El ganado de particulares, que aparece no asociado a una posesión, suele agruparse en partidas medio-bajas o pequeñas. Hay en esta comarca una tradición importante de explotación de ganado menor a través del pastoreo. La relación de 1761 (25), precisa más partidas asociadas a pastoreo, que la de 1795. El sistema de propiedad usufructuaria en estos casos solían ser formas de aparcería (las «amitges»).

23. Hemos establecido una tipología de los rebaños (las titularidades de ganado), atendiendo al número de cabezas que tenían: Fijamos tres atributos, subdividiéndolos en unos intervalos para agrupar las frecuencias. Los valores de cada grupo intentamos que tengan una operatividad comparativa con otro tipo de clasificaciones, guardando una proporción dentro de las magnitudes que se barajan en la isla. Nuestra clasificación de los rebaños es como sigue:

Pequeño doméstico, hasta	7 cabezas	
pequeño,	«	15 «
alto,	«	30 «
Medio bajo,	«	60 «
medio,	«	120 «
alto,	«	240 «
Grande extenso	«	480 «
muy grande	«	960 «
máximo	«	1920 «

24. Esta posesión que en 1761, tiene censadas mas de seis centenares de cabezas ovinas, y en 1795 no aparece en los escrutinios. Distintas razones podían explicarlo: a) haber disminuido drásticamente el ganado lanar, siguiendo la tendencia general que se muestra hacia finales de siglo, tratando de incrementar la superficie de tierras cerealícolas; b) ceder el ganado bajo otra formula de explotación; c) eludir los recuentos por medio de la influencia a través de los cargos de regiduría encargados de supervisar las relaciones de escrutinio en Palma, o usando de la influencia jurisdiccional que esta ostentaba. 25. A.M.P. Serie Lligalls, año 1671.

En Inca no había registradas más que dos explotaciones ganaderas grandes en 1795: Son Catlar y Son Ramis (26), que significando un 6% de las titularidades englobaban un 37% de la ganadería; el 78% de las explotaciones de tamaño medio, agrupan al 62% del ganado. Las explotaciones clasificadas como pequeñas referidas a ganado ovino son mínimas y el ganado que reunían también. El valor medio de ganado por explotación era similar a la media isleña. El hecho de que existiese mucha diferencia entre los valores máximos y mínimos nos da un coeficiente de variación sobre el promedio del 93%, ateniéndonos a la desviación estándar que se señala en la reducción de datos del ganado bovino de 1795. Esta desviación es mucho menor en las otras especies de ganado. El promedio de la isla daba una distribución de frecuencias similar en cuanto a los tipos de rebaño; los promedios municipales más altos, teniendo en cuenta el número de posesiones radicaban en Palma, Marratxi y los municipios de montaña (27) (Escorca tenía media docena de posesiones de más de 500 cabezas).

Si atendemos a las cifras de ganado que acopiaban los valores diferían: en Lluçmajor un rebaño alcanza las 1880 cabezas ovinas, en Santa Ponça de Calvia se registra una partida caprina de 1350 cabezas, y Guillermo Cerda de Formentor reunía 64 cabezas de vacuno en Pollença; esto suponía mayores oscilaciones cuantitativas sobre el valor promedio en el resto de la isla (28). Las respectivas desviaciones estándar de cada cabaña serían: Ganado ovino, Inca 112, toda la isla, 146; caprino, Inca 54, Mallorca 173, y vacuno 1, Mallorca 13. ¿Son estos datos un indicador de un término con una riqueza más repartida que el conjunto de la isla?

4. LA DIFÍCIL EVALUACIÓN DEL PRODUCTO DEL SECTOR GANADERO DE INCA

El producto de una res ovina adulta

Los precios de la carne fijados por la Regiduría de Palma con la aprobación del Real Acuerdo solían tener una validez anual, variando estacionalmente de acuerdo a la cría y la abundancia de pastos del año. Se fijaban los precios de la ciudad y servían de pauta a la parte forense, donde habían de correr seis dineros más bajos. Inca al ser uno de los centros abastecedores de la ciudad presentaba el mismo nivel de precios, o incluso algo más elevados, como hemos observado en 1792, en que tenemos documentados unos precios de mercado de 12 dineros (un

26. En la relación de 1761, cuando comienza la contracción ganadera se rebasan estas cifras en Son Vivot.

27. En estos municipios el promedio por explotación era elevado, dado que existían pocas explotaciones dedicadas a la ganadería, y las existentes eran muy extensas.

28. Los rebaños más grandes de la isla estaban en Lluçmajor (La Torre de la casa Villalonga, 1880 reses ovinas, Cas Frares 880), Calvia (Santa Ponça, 1450 ovino y 1350 de ganado caprino), Marratxi (Miguel Nadal tenía 1260 cabezas), Artá (1144 cabezas en la Alquería Vella) y Algaida (Miguel Puigserver, 1050).

sueldo) mas altos (29) que Palma (30). Nos interesan aquí los precios, como relación que son entre los bienes que se demandan en mercado y la moneda que se establece de unidad, para calcular el producto del sector ganadero; necesitamos además de las unidades numerarias, un método para calcular todos los valores que se van añadiendo al coste del ganado tras salir de la explotación criadora, con los servicios de transporte, cuidados, supervisión, recuento e imposición y distribución. A este valor bruto le deducimos los distintos gastos, para diferenciar los beneficiarios que participaban de la riqueza que generaba el sector, resaltando a los principales implicados que se distribuían el valor neto. La valoración exhaustiva de todas las partidas del producto ganadero y el sector cárnico, es un tema a menudo ignorado. Para su análisis hemos comenzado haciendo un calculo de cada uno de los individuos (31) de las especies cárnicas comercializadas públicamente: ovina, caprina y vacuna, y una estimación de la especie porcina que por su carácter de explotación familiar particular era difícil de evaluar localmente.

Vamos a resumir el método empleado para hallar el valor de un carnero, dando el global de los subapartados en libras, moneda de cuenta, referido al 1795. El precio de un carnero medio al coste, se situaba según nuestro calculo en 4,4 libras, que revertían en el propietario. El valor de los subproductos: pieles, estiércol, lana (4 libras), además de los menudos y asaduras, ascendía a 2,2 libras, que revertían en propietarios e intermediarios y/o carniceros.

Los valores añadidos: ganancias de distribución, derecho de sisa, matanza y corte de ganado, ascendían a un total de 1,5 libras, que se los repartían intermediarios, administración y carniceros. Incorporamos valores normalmente no contabilizados como los impuestos por subproductos y los fraudes «quasi» institucionalizados para compensar el efecto restrictivo de la tasa de precios, evaluado en 0,4 libras; iban estos valores a la administración y a los carniceros. El producto bruto final ascendía a 8,4 libras por carnero, que menos los gastos de distribución que se repartían entre la administración y diversos individuos, y con un monto de 0,7

29. En mayor o menor medida este fenómeno se da en los municipios que atienden el abasto de Palma, o aquellos términos costeros de donde se extraen ganado. La fechación de este dato se sitúa en noviembre de 1792.

30. Este dato de los precios nos interesa para situarnos en el nivel cuantitativo, antes de aproximarnos a evaluar el producto de la ganadería inquera. Teniendo en cuenta que el centro de nuestro análisis se centra en un momento de tendencia alcista, variable debido a las guerras de la monarquía española contra el gobierno republicano francés.

31. El modelo de análisis que utilizamos es una novedad de nuestros trabajos de investigación que presentamos ahora resumido. Calculamos todo lo que recae sobre la actividad de comercialización de cada especie animal para obtener el producto ganadero que se generaba por individuo, y de ahí pasamos a valorar las explotaciones y el conjunto del sector ganadero. Es claro que todo sector tiene unos elementos coyunturales perturbadores de la producción, que rompen la linealidad del calculo teórico, cuya reseña alargaría nuestra comunicación. Entre los elementos perturbadores estaban las importaciones ganaderas; la prohibición de exportaciones; la tasa o postura de los precios y la fiscalidad que recaía sobre la actividad. Para darnos cuenta de la importancia de estos elementos sería necesario adentrarnos en el tema de la distribución de carnes y situarnos en los centros urbanos importantes.

libras, daban como producto neto final 7,7 libras. Este modelo de calculo, detallado, aplicado a cada uno de los individuos de las distintas especies, es la base para saber el valor de un rebaño de tipo medio, de acuerdo a los precios de la carne y según la composición por individuo. Del mismo modo hacemos la valoración del total de la ganadería del municipio.

El producto de una explotación media

La explotación ovina promedio en el termino de Inca la componían 119 cabezas, a distribuir: 3,5% carneros; 0%, primales; 9,2%, borregos; 14,7%, corderos; corderas, 14,2%; 53,7%, ovejas; 4,7%; y 6,7%, borregas según la composición de sus individuos en los datos de 1795. El producto que dejaban ascendía a 506 libras, aplicando a la carne de rés joven, un precio de 0,48 libras, moneda de Mallorca por libra carnicera de 36 onzas, y 0,23 libras la de oveja y carneros adultos. En el capital total se computa el ingreso comercial, el valor de los subproductos, los valores añadidos, el cargo de la sisa, las ganancias no contabilizadas y los gastos de distribución (Ver cuadro del PRODUCTO DE LA EXPLOTACIÓN OVINA PROMEDIO DE INCA EN 1795). De este total sabemos que la parte correspondiente a los individuos reproductores y su reposición son una partida contable de capital inmovilizado, pero nos interesa, sobre todo, a nosotros el liquido circulante, el capital que fluye a propietarios, intermediarios distribuidores, carniceros y administración. El capital inmovilizado constituye el 26%; unas 134 libras moneda de cuenta. El circulante es el porcentaje restante del 70%, con un valor numerario de 372 libras. Para observar el reparto según los PERCEPTORES DEL PRODUCTO GANADERO CIRCULANTE, véase la tabla correspondiente, donde se aclara la diferencia entre el calculo teórico de lo que se producía, (si bien en parte no se contabilizaba, riqueza a mayores no monetarizada) y las cifras de lo traducido a numerario realmente.

La explotación caprina promedio en el termino la componían 79 cabezas, a distribuir: 7,9%, machos («bocs»); 41,6%, castrones; 0%, primales; 0%, chivos de segundo año más cabritos; 0%, cabritas; 48,6%, cabras; y 0%, de chivas según la composición del rebaño en los datos de 1795. El producto que dejaba la explotación aplicando el precio de 0,36 libras a la carne de res joven y «crestat», y 0,24 libras la de cabra y animales adultos no capados, ascendía a 293 libras computando comercialización, subproductos, valores añadidos, sisa, las partidas no contabilizadas y los gastos de distribución (Ver cuadro del PRODUCTO DE LA EXPLOTACIÓN CAPRINA PROMEDIO DE INCA EN 1795). De este total hay una parte que son individuos reproductores, una partida de capital inmovilizado que constituye el 31%, unas 91 libras. El capital circulante constituye el 69%, con un valor numerario de 202 libras.

La explotación vacuna promedio la componían 2 cabezas, distribuidas de una forma atípica para explotaciones de cría, ya que el 100% eran bueyes, lo que indi-

ca que no era un efectivo ganadero de reproducción, sino que se trataba de ganado dedicado a las labores agrícolas y al tiro. El producto que dejaban aplicando el precio de 0,23 libras, asciende a 90 libras, el 100% de capital circulante. El valor de los bueyes es un valor referencial, ya que estos animales tendríamos que evaluarlos por los servicios que prestaban al yuntero, y que se atribuían a él en exclusiva. La valoración del ganado de desecho a la hora de la renovación de las yuntas se descontaba de las nuevas adquisiciones. (Ver cuadro del PRODUCTO DE LA EXPLOTACIÓN BOVINA PROMEDIO DE INCA EN 1795).

De forma teórica podemos calcular el producto del ganado porcino (32). El valor total de coste de un cerdo adulto era de 12,7 libras; los subproductos ascendían a 2,2 libras; los valores añadidos 3,7 libras; valores no contabilizados 0,2 libras, que daban un bruto de 18,73 libras, con un producto neto final de 17,58 libras. La explotación porcina promedio calculada, no la hemos podido detallar a nivel comarcal por carecer de esta referencia, por lo tanto la hemos hecho general sobre una explotación de seis cabezas. La composición de los individuos en los rebaños difiere de las citadas en el ganado menor debido a la fecundidad y prolificidad de la especie porcina y su capacidad para metabolizar todo tipo de alimentos. La estructura interna de un rebaño era como sigue: 3%, verracos; 1%, primales; 40%, cerdos de ceba capados; 40%, cerdillas; 16%, cerdas de cría y reposición.

El producto que dejaba esta explotación media teórica alcanzaba un valor total de 115 libras, aplicando el precio de 0,17 libras a la carne de res joven y cerdo de ceba, y 0,11 libras las cerdas adultas. La prolificidad de la cerda hace que el capital inmovilizado sea mínimo, ya que se necesitan pocos individuos para reproductores. El valor circulante es del 87%, cifra que no alcanza ninguna otra especie. (Ver cuadro del PRODUCTO DE LA EXPLOTACIÓN BOVINA PROMEDIO -Teor.- DE INCA EN 1795).

El producto total del sector ganadero primario de Inca

Al referirnos al producto de la actividad primaria de la ganadería, excluimos la actividad articulada a través de tratantes y agavilladores, favorecida por la movida de ferias y mercados. El ganado que no llegaba a estar en posesión de sus dueños más de cuatro meses solía ser considerado ilegal y no estaba computado oficialmente en el término. También excluimos de lo «ganadero primario» el producto de las grangerías ganaderas legales, cuando existía una mediación breve del ganado censado en la montaña, sin embargo, una parte de su beneficio revertía en el término de Inca.

No disponemos de datos de escrutinio correspondientes al ganado porcino del término de Inca, por tanto hacemos una estimación extrapolada partiendo del valor

32. El cerdo diferenciaba a la hora de comercializar lechones, cerdillas, cerdo adulto capado, y la hembra de cría desechada de sus funciones, «porcastra», y las «cerdas capadas» que tenían unas carnes poco apreciadas.

global de esta cabaña en la isla estableciendo proporción con el ganado de toda la cabaña del término. El supuesto lo fijamos entre las 206.720 cabezas de ganadería común de la isla en 1795, y las 43.524 cabezas de ganado porcino total. Para averiguar la proporción de las cabezas porcinas del término, nos referimos a las 2419 cabezas de ganado común, a las que le corresponden 509 cabezas porcinas.

El resumen del producto de la cabaña es como sigue:

Especie	Volumen	Total	Circulante	Inmoviliz.
OVINA	2149	9141	6723	2418
CAPRINA	257	976	679	297
BOVINA	13	583	000	583
PORCINA	509	9717	8471	1246
Totales	2928	20417	15873	4544

Los valores en libras monedas de cuenta lo podemos pasar a Reales, correspondiendo a las 20.417 libras del total 270.689 reales (redondeando), y el capital circulante de 15.873 libras equivale a 210.476 reales.

5. INCA CENTRO ARTICULADOR DE TRANSACCIONES GANADERAS CON UN SUBSECTOR PECUARIO POCO DESTACADO

El término de Inca en el siglo XVIII poseía un sector ganadero medio-bajo según hemos visto por las cifras de su cabaña, si bien, considerada la densidad de cabezas por hectárea, notamos una densidad media dentro del contexto isleño, superior al resto de municipios de la comarca del Raiguer. Esta proporción aumenta a medio-alta si evaluamos únicamente el ganado ovino. El volumen del ganado cuidado en posesiones agrícola-ganaderas, es superior al explotado en sistema de pastoreo. El promedio de las explotaciones de Inca es similar al promedio isleño de cabezas por propietario, con una desviación estándar sobre el valor medio importante, es decir, hay propietarios que reúnen muchas cabezas respecto a los que poseen rebaños con valores más bajos. Inca, sin embargo, posee gran importancia articuladora de la economía, a través de sus mercados y ferias. En ellos se mueven con profusión tratantes agavilladores y regatones de ganado. Normalmente a estos intermediarios se les consideraba monopodistas que se apropiaban de una ganancia que no producían; Jovellanos y otros ilustrados consideran a estas personas beneficiosas para el abasto y acercamiento de los productos y bienes.

La especialización de funciones justificaba a los tratantes intermediarios, si bien cuando actuaban monopolizando no siempre eran beneficiosos para los productores y cortantes o los consumidores. Un ganadero en la circunstancia de tener

que permanecer en Palma varios días esperando el turno de corte de ganado entraba en unos gastos que reducían su beneficio, a la vez que perdía jornadas de dedicación a otras labores, por lo cual le podía ser menos perjudicial dejar las reses a agavilladores, regatones o cortantes, sobre todo si no disponía de barbechos o rastrojeras suficientes para entretener a su ganado (33).

Desde que se abandona el método de abasto de carnes por cortantes aumentan los tratantes intermediarios. Esta actividad suele ser más productiva y muchos carniceros «con posibles» prefieren dedicarse a estas ganaderías que al corte de carnes. Los intermediarios ganaderos aumentan al imponerse el sistema de asiento de carnes como fórmula de abasto, y según se liberalizan estos. Este hecho aumenta la importancia de Inca, mercado donde se cruzan las economías de varias comarcas, por lo tanto, las actividades comerciales que mueven ganado, fuera de la producción y cría de las posesiones, incrementan su importancia sobre la renta derivada del subsector primario pecuario. Hay datos significativos en ese sentido. En el momento en que los cortantes han perdido peso en el tema de los abastos hay personas que conducen partidas de ganado para cortar a Palma, y tenemos documentado como carniceros de Inca (34) se dedican a ello, con partidas próximas al centenar. En un escrutinio de los carneros existentes en la isla hecho para los compradores de la Administración aparece el carnicero Putxet de Inca como acopiador de 130 cabezas de ganado (35). La actividad de Juan Orell, alias Denga o Denguet de Inca, introduciendo ganados a cortar en Palma, 80 cabezas, se documenta en varias ocasiones (36) y nos hace pensar en un fenómeno de comercialización intermunicipal. En la relación de ganados de 1795 vemos al carnicero Jayme Baltran Puig una partida de ganado de 80 carneros y 25 castrones. Este ganado necesitaba un cuidado que a veces una sola persona no puede atender. Tal cantidad de ganado sin especial atención puede no estar «sazonada» y dispuesta para el corte en un momento determinado si uno no dispone de pastos, a no ser que esa partida sea ganado en parte destinado a la reventa, fuera del alcance de un simple carnicero que se dedica al corte de carne. Acopiar más ganado que el necesitado a corto o medio plazo supone un costo financiero a evaluar.

Hemos observado que determinados titulares de ganado disponían de abundantes reses destinadas únicamente al corte, no disponiendo de reproductores, lo que nosotros hemos considerado como partidas para la especulación y reventa, ya que un rebaño para reproducción debe de disponer de abundante cantidad de hembras de cría.

33. Emilio BEJARANO, «El abasto de carnes a Palma en el siglo XVIII y el gremio de carniceros». Trabajo inédito. Palma, 1994. pag. 257.

34. A.M.P., Legajos 716/II.

35. A.M.P., «Documentos 1800», s/p.

36. A.M.P., Leg. 594.

Los elevados porcentajes de castrones escrutados en Inca, por encima de lo que era la pauta observada en los rebaños de las explotaciones reproductoras, nos confirman en esta idea. La cifra promedio de castrones en los rebaños de la isla fue en la segunda mitad del siglo XVIII de un 2%, sin llegar a rebasar el 6%, lo que difiere sensiblemente del 32% que recuenta Inca en 1770; el 51% de 1777; el 41% de 1778, o los 12, 14 y 41% de los años 1793, 1794 y 1795 respectivamente.

Señalamos este dato por ser los «castrones» muy cotizados, pero lo mismo podíamos decir del excesivo número de chivos, las elevadas cifras de reproductores machos y el irregular reparto de los capridos en la cabaña escrutada anualmente.

A finales de siglo la proverbial abundancia de ganado venal en Inca tiene momentos de crisis y así hay quejas sobre la inexistencia de ganado en su feria, lugar donde se podían acopiar hasta 2000 cabezas (37). La importancia de Inca como centro ganadero queda ratificada en un documento donde se citan las obligaciones que ha de tener el Zelador de la Administración subsidiaria de Carnes de Palma, que entre otras es «Pasar a los mercados de la villa de Inca a presenciar e intervenir en las compras -de ganado-» (38).

Estas importantes partidas de ganado comercializado no siempre estaban reflejadas en los escrutinios ganaderos, lo que hace que una parte de los tratos pecuarios no queden computados en los cálculos económicos del sector primario (39). No se contabilizaba tampoco el ganado de consumo particular que no tributaba a la administración (40).

La evolución de la cabaña ganadera mayor y menor de Inca -nos referimos exclusivamente al ganado criado, no al comercializado procedente de otro término- sigue la tendencia a la baja que experimenta toda la isla. En el último tercio de siglo hay una disminución de la cabaña ovina importante, con pequeños tirones alcistas que no consiguen corregir una pendiente, que un lustro después de su inflexión presenta una moderación del descenso. La especie porcina, explotada en un sistema de ceba, en el ámbito doméstico familiar, aumenta en número con un rendimiento cárnico y un montante de capital circulante superior al dejado de producir por la cabaña ovina. (Véase los cuadros del rendimiento porcino).

La caída de la cabaña lanar se sitúa en un contexto general al lado de circunstancias que nos pueden dar algunas aclaraciones: los gremios textiles pierden cierto protagonismo y acusan una fuerte competencia en ciertos mercados de paños; comienza a crecer en importancia la utilización del algodón y el lino; el cerdo como hemos visto es un animal muy prolífico y su alimentación es más barata y su

37. Emilio BEJARANO, «El abasto de carnes ...», pag. 277.

38. R.A. 1788/41.

39. Emilio BEJARANO, «El abasto de carnes a Palma en el siglo XVIII y el gremio de carniceros». Trabajo inédito. Palma, 1944. pag. 277.

40. Trabajo cit., pag. 282.

que permanecer en Palma varios días esperando el turno de corte de ganado entraba en unos gastos que reducían su beneficio, a la vez que perdía jornadas de dedicación a otras labores, por lo cual le podía ser menos perjudicial dejar las reses a agavilladores, regatones o cortantes, sobre todo si no disponía de barbechos o rastrojeras suficientes para entretener a su ganado (33).

Desde que se abandona el método de abasto de carnes por cortantes aumentan los tratantes intermediarios. Esta actividad suele ser más productiva y muchos carniceros «con posibles» prefieren dedicarse a estas ganaderías que al corte de carnes. Los intermediarios ganaderos aumentan al imponerse el sistema de asiento de carnes como fórmula de abasto, y según se liberalizan estos. Este hecho aumenta la importancia de Inca, mercado donde se cruzan las economías de varias comarcas, por lo tanto, las actividades comerciales que mueven ganado, fuera de la producción y cría de las posesiones, incrementan su importancia sobre la renta derivada del subsector primario pecuario. Hay datos significativos en ese sentido. En el momento en que los cortantes han perdido peso en el tema de los abastos hay personas que conducen partidas de ganado para cortar a Palma, y tenemos documentado como carniceros de Inca (34) se dedican a ello, con partidas próximas al centenar. En un escrutinio de los carneros existentes en la isla hecho para los compradores de la Administración aparece el carnicero Putxet de Inca como acopiador de 130 cabezas de ganado (35). La actividad de Juan Orell, alias Denga o Denguet de Inca, introduciendo ganados a cortar en Palma, 80 cabezas, se documenta en varias ocasiones (36) y nos hace pensar en un fenómeno de comercialización intermunicipal. En la relación de ganados de 1795 vemos al carnicero Jayme Baltran Puig una partida de ganado de 80 carneros y 25 castrones. Este ganado necesitaba un cuidado que a veces una sola persona no puede atender. Tal cantidad de ganado sin especial atención puede no estar «sazonada» y dispuesta para el corte en un momento determinado si uno no dispone de pastos, a no ser que esa partida sea ganado en parte destinado a la reventa, fuera del alcance de un simple carnicero que se dedica al corte de carne. Acopiar más ganado que el necesitado a corto o medio plazo supone un costo financiero a evaluar.

Hemos observado que determinados titulares de ganado disponían de abundantes reses destinadas únicamente al corte, no disponiendo de reproductores, lo que nosotros hemos considerado como partidas para la especulación y reventa, ya que un rebaño para reproducción debe de disponer de abundante cantidad de hembras de cría.

33. Emilio BEJARANO, «El abasto de carnes a Palma en el siglo XVIII y el gremio de carniceros». Trabajo inédito. Palma, 1994. pag. 257.

34. A.M.P., Legajos 716/II.

35. A.M.P., «Documentos 1800», s/p.

36. A.M.P., Leg. 594.

Los elevados porcentajes de castrones escrutados en Inca, por encima de lo que era la pauta observada en los rebaños de las explotaciones reproductoras, nos confirman en esta idea. La cifra promedio de castrones en los rebaños de la isla fue en la segunda mitad del siglo XVIII de un 2%, sin llegar a rebasar el 6%, lo que difiere sensiblemente del 32% que recuenta Inca en 1770; el 51% de 1777; el 41% de 1778, o los 12, 14 y 41% de los años 1793, 1794 y 1795 respectivamente.

Señalamos este dato por ser los «castrones» muy cotizados, pero lo mismo podíamos decir del excesivo número de chivos, las elevadas cifras de reproductores machos y el irregular reparto de los capridos en la cabaña escrutada anualmente.

A finales de siglo la proverbial abundancia de ganado venal en Inca tiene momentos de crisis y así hay quejas sobre la inexistencia de ganado en su feria, lugar donde se podían acopiar hasta 2000 cabezas (37). La importancia de Inca como centro ganadero queda ratificada en un documento donde se citan las obligaciones que ha de tener el Zelador de la Administración subsidiaria de Carnes de Palma, que entre otras es «Pasar a los mercados de la villa de Inca a presenciar e intervenir en las compras -de ganado-» (38).

Estas importantes partidas de ganado comercializado no siempre estaban reflejadas en los escrutinios ganaderos, lo que hace que una parte de los tratos pecuarios no queden computados en los cálculos económicos del sector primario (39). No se contabilizaba tampoco el ganado de consumo particular que no tributaba a la administración (40).

La evolución de la cabaña ganadera mayor y menor de Inca -nos referimos exclusivamente al ganado criado, no al comercializado procedente de otro término- sigue la tendencia a la baja que experimenta toda la isla. En el último tercio de siglo hay una disminución de la cabaña ovina importante, con pequeños tirones alcistas que no consiguen corregir una pendiente, que un lustro después de su inflexión presenta una moderación del descenso. La especie porcina, explotada en un sistema de ceba, en el ámbito doméstico familiar, aumenta en número con un rendimiento cárnico y un montante de capital circulante superior al dejado de producir por la cabaña ovina. (Véase los cuadros del rendimiento porcino).

La caída de la cabaña lanar se sitúa en un contexto general al lado de circunstancias que nos pueden dar algunas aclaraciones: los gremios textiles pierden cierto protagonismo y acusan una fuerte competencia en ciertos mercados de paños; comienza a crecer en importancia la utilización del algodón y el lino; el cerdo como hemos visto es un animal muy prolífico y su alimentación es más barata y su

37. Emilio BEJARANO, «El abasto de carnes ...», pag. 277.

38. R.A. 1788/41.

39. Emilio BEJARANO, «El abasto de carnes a Palma en el siglo XVIII y el gremio de carniceros». Trabajo inédito. Palma, 1944. pag. 277.

40. Trabajo cit., pag. 282.

engorde más rápido que el de la especie lanar, ofreciendo mejores rendimientos. El cerdo es la proteína sustitutiva del ganado ovino.

El ganado caprino sufre una baja más moderada, si bien a finales de siglo experimenta una leve recuperación que se mantiene. El ganado vacuno refleja una evolución más estable, con una ligera baja a finales de siglo, dentro de una cabaña más exigua. La estructura de la cabaña vacuna no tiene una composición favorable a la reproducción, sin embargo, no resultaba difícil encontrar ganadería de tiro, para las labores pesadas del campo en los municipios limítrofes o próximos donde abundaban las reses bovinas, o donde se podían contratar yuntas de bueyes para arar los campos. Campanet, Sa Pobla, Sencellas, Selva o Sineu, tienen unas elevadas cifras de ganado vacuno, en relación al total de la isla.

El producto que genera la ganadería no produce una acumulación de capital importante que supuestamente pueda influir hacia otras actividades porque, tal vez, como podemos observar en las tablas de producto monetario de las distintas cabañas, los beneficios se reparten entre múltiples perceptores, en distintas partidas, y los propietarios criadores beneficiarios de la mayor parte de la renta, la contabilizaban globalmente con el producto de la posesión, y muchas de las entradas obtenidas no se monetarizaban. Para determinar con precisión el flujo del producto ganadero y cárnico necesitábamos seguir el camino del ganado en los principales centros de consumo localizando a cada uno de los beneficiarios de las actividades tanto de producción ganadera como de la venta cárnica y el paso del ganado por la mano de intermediarios que articulan ambos extremos.

Localizar a todos estos protagonistas, personificar las estrategias e ilustrar esta documentada riqueza estadística compete a la investigación local, buscando información en contratos, testamentos y otros protocolos notariales que pueden ser una rica fuente en este tipo de información (41). Queda averiguar, también, la incidencia producida por los rebaños trasterminantes, que se movían desde Sa Vall en Ses Salines, pasando por Son Alegre y Son Danus (Santany), hacia Massanella y Son Mague de Selva, Cuber y Turixant (Escorca), pasando forzosamente por el término de Inca. En el siglo XIX había una trashumación equina que partiendo de Son Vivot, iba hacia las montañas de Artá, pasando por la posesión de San Martí en Villafranca. Los movimientos de ganado ovino solían realizarse a marcha forzada, utilizando predios propios para las etapas de aguada y sesteo, pero si habían de pasar por otras tierras o barbecheras ¿producían perjuicios a los cultivos?; pagaban algún peaje, herbaje o aguada.

41. J. MEYER, R. MOUSNIER, A. EIRAS ROEL, entre otros, han trabajado las fuentes notariales con un enfoque social, pero estas mismas fuentes permiten una prospección en la historia rural como lo han demostrado los trabajos de J. JACQUART, la aportación de J. M. PÉREZ GARCÍA en «Los inventarios «post-mortem» como indicadores de la riqueza ganadera. Galicia occidental (1600-1669)»; podemos citar también las aportaciones de Pegerto SAAVEDRA FERNÁNDEZ y para Mallorca a J. JUAN VIDAL: «la propiedad rural mallorquina del siglo XVIII a través de las fuentes notariales», en la «La documentación notarial y la Historia»; Universidad de Santiago. Salamanca, 1984.

Se realizaban otros movimientos más cortos de ganado procedente de Son Mague. Hay referencias de rutas de distancia intermedia, entre Valldemossa y Son Vivot, datadas en el siglo XIX.

Aunque no podemos precisar todos los movimientos de la actividad pecuaria y cárnica, ni personificar a sus beneficiarios a lo largo del siglo, si podemos adelantar que Inca fue un centro articular de la actividad ganadera a través de sus mercados y ferias. Estos eran el centro de concurrencia de Muntanya, Raiguer y parte del Pla, para canalizar sus productos hacia el puerto de Alcudia por el norte, o hacia la Ciudad de Palma.

Como coda histórico-política decir que Inca es un municipio que debe retomar ese papel protagonista articulador y aglutinador comercial de las comarcas del Raiguer, parte del Pla y de, al menos, el sotavento de la Muntanya, formando una mancomunidad de municipios. Este objetivo se ha de perseguir a través de un sabio y preocupado gobierno, desplegando una gestión participativa racionalizada que ofrezca servicio, desarrolle iniciativas y canalice medios, técnica, ideas y creatividad, que se han de añadir a un capital humano caracterizado por ofrecer calidad, trabajo bien hecho, rentabilidad sin gastos superfluos, dentro de unos parámetros de sensatez y realismo. Un cimiento renovador, recuperando fuerzas tradicionales y eliminando lo anquilosado que lastra en el camino hacia el futuro.

ESCRUTINIOS DEL GANADO LANAR, CABRIO Y VACUNO DEL TÉRMINO DE INCA (1795)

Propietarios o «dueños» de ganado:	lanar	cabrio	vacuno	total
Juan Solivellas, arrdor. Son Bordils	512	132	0	644
Jorge Reus arrendador de Son Catlar	274	0	0	274
Juan Mulet, pastor	188	0	0	188
Dor. Dn. Nicolau Siquier, dueño	133	0	2	135
Matheo Melis, pastor	117	0	0	117
Joseph Muntaner arrdor. de Son Blay	105	0	0	105
Pedro Josef Perello, pastor	103	0	0	103
Geronimo Llompart, dueño	99	0	0	99
Barte. Payeres, pastor	93	0	0	93
Barte. Torrens, arrendor. Son Seriol	81	0	3	84
Jayme Baltran Puig, carnisero	80	25	0	105
Gabriel Planes Net, pastor	80	0	2	82
Pedro Jph. Planes, pastor (10-abr.)	77	0	0	77
Gaspar Campaner, arrdor. de Son Penya	69	0	0	69
Antonio Socies, arrendor. Son Ramis	58	0	0	58
Antonio Estrany, pastor	47	0	0	47
Miguel Gual, dueño	30	0	0	30
Juan Figuerola, particular	3	0	3	6
Barte. Truyol, particular	0	0	2	2
Gabriel Socies, particular	0	0	2	2
Antonio Pieras, particular	0	0	1	1
TOTALES de 1 de febrero.	2149	157	15	2321

REDUCCIÓ DE DATOS: INCA

Numero de rebaños por especie	18	2	7	21
Valor Mínimo de los rebaños	3	25	1	1
Máximo	512	132	3	644
Promedio teórico	119	79	2	111
Desviación estándar	112	54	1	135

Frecuencias:	tamaño reb. ovino.	Interv.	Fr.Ab.	Fr.Re.	Re/In.	Va.Re
Rebaño	doméstico	7	1	6%	3	0,1%
	pequeño	15	0	0%	0	0,0%
	pequeño alto	30	1	6%	30	1,4%
	medio bajo	60	2	11%	105	4,9%
	medio	120	10	56%	904	42,1%
	medio alto	240	2	11%	321	14,9%
	grande	480	1	6%	274	12,8%
	muy grande	960	1	6%	512	23,8%
	máximo	1920	0	0%	0	0,0%
	Suma		18	100%	2149	100,0%

EVOLUCIÓN DE LA CABAÑA GANADERA DE INCA (1750-1795)

AÑO	OVINO	CAPRINO	VACUNO
1727	3917	539	28
1750	2831	396	29
1751	2579	419	25
1752	3298	419	27
1753	3663	461	32
1754	2995	175	51
1755	3215	384	28
1756	3911	439	74
1757	3824	475	48
1758	3883	530	45
1759	3967	504	55
1760	4287	545	45
1761	3786	500	55
1762	3587	597	36
1763	2964	252	17
1764	2969	147	17
1765	3060	324	36
1766	2810	565	36
1767	2190	555	44
1768	2386	166	17
1769	2637	404	0
1770	3063	196	42
1771	3173	434	25

1772	1746	267	16
1773	2091	532	23
1774	2803	381	44
1775	2782	381	42
1776	1825	325	37
1777	2595	281	69
1778	2408	241	63
1779	2726	60	57
1780	2931	243	47
1781	2188	180	30
1782	1496	127	27
1783	1859	297	23
1784	1625	221	14
1785	1315	2	23
1786	2188	3	38
1787	1306	0	11
1788	1921	0	29
1789	1780	96	26
1790	1699	115	24
1791	1538	208	41
1792	1948	271	13
1793	1714	182	20
1794	1548	159	23
1795	994	257	13
1796	1645	215	0
1797	872	0	35

PRODUCTO DE LA CABAÑA LANAR DE INCA EN 1795

Clasif.	Car.	Primals.	Borros	Corder.	Cordas.	Ovejas	Borras.	Tot.
Volumen	52	17	86	334	317	1156	187	2149
%	2,4%	0,8%	4,0%	15,5%	14,8%	53,8%	8,7%	100,0%
Precios comercial.:				0,48		0,23		
Ingresos comercial.		46	245	1651	490			
Valor subprodts.		38	189	735	1902			
Valor añad./Sisa		4	22	86	76			
Valor no contabl.		3	34	134	63			
Gastos distribon.		9	60	234	159			
Total	296	100	551	2840	2890	1760	421	8857
Circulante					72%		6381	
Inmovilizado					28%		2477	

PERCEPTORES DEL PRODUCTO GANADERO CIRCULANTE		Teorics.	Reales
PROPIETARIOS=cría.+arrendor.+amor.+gast.	0,70	4490	4490
INTERMEDIARIO/distribuidor	0,17	1058	529
CARNICEROS	0,09	584	292
Administración	0,04	248	124
Total producto circulante distribuido	100,00%	6381	5436
Deducción a favor de DIVERSOS	0,07	451	385

PRODUCTO DE LA CABAÑA CABRIA DE INCA EN 1795

Clas.	Machos	Prim.	Castrns.	Chi+cab.	Cabritas	Cabras	Chivas	Total
Volumen	25	0	107	0	0	125	0	257
%	9,7%	0,0%	41,6%	0,0%	0,0%	48,6%	0,0%	100%
Peso ponderado			11	6,5	7			
Precios comercialización			0,36			0,24		
Ingr. comercial.		0	419	0	0		0	
Valor subprod.		0	139	0	0		0	
Val. añad./Sisa		0	24	0	0		0	
Val. no contabil.		0	32	0	0		0	
Gastos distrib.		0	64	0	0		0	
Cap. Tot.	107	0	679	0	0	190	0	976
Circulante					70%		679	
Inmovilizado					30%		297	

PERCEPTORES DEL PRODUCTO GANADERO CIRCULANTE		Teorics.	Reales
PROPIETARIOS=cría.+arrendor.+amor.+gast.	0,56	381	381
INTERMEDIARIO/distribuidor	0,32	220	110
CARNICEROS	0,08	56	28
Administración	0,03	21	10
Total producto circulante distribuido	100,00%	679	530
Deducción a favor de DIVERSOS	0,08	54	42

PRODUCCIÓN DE LA CABAÑA VACUNA DE INCA 1795

Clasif.	Ternrs.	Bueyes	Ternras.	C. vieja	Vacas	Tot.
Volumen	0	13	0	0	0	13
%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Peso res canal		195	36	111	111	
Precios comerciacion.		0,23	0,26	0,23	0,23	
Ingreso « «		583	0	0	0	
Valor subproducto		0	0	0	0	
Valor añadido/Sisa		0	0	0	0	
Valor no contabilizado		0	0	0	0	
Gastos distribución		0	0	0	0	
Cap. Total	0	583	0	0	0	583
Circulante			0%	0		
Inmovilizado			100%	583		

PERCEPTORES DEL PRODUCTO GANADERO CIRCULANTE		Teorics	Reales
PROPIetarios=cría.+arrendor.+amor	0,62	0	0
INTErmediario/distribuidor	0,21	0	0
CARNiceros	0,14	0	0
Administración	0,03	0	0
Total producto circulante dit.	1	0	0
Deducción a favor de DIVersos	0,11	0	0

PRODUCTO DE LA CABAÑA PORCINA DE INCA (Teor.) 1795

Clas.	Verr.	Prim.	Cerdos	Cdllas.	Cerdas	Reposc.	Tot.
Volumen	15	5 204	204	61	20	509	
%	3,0%	1,0%	40,0%	40,0%	12,0%	4,0%	100,0%
Peso res canal			195	36	111		
Precios comercion.			0,17	0,17	0,11		
Ingresos comercion.			6243	1171	746		
Valor subproductos		44	536	766			
Valor añadido/Sisa		6	99	62			
Valor no contabilizado		9	0	98			
Gastos distribución		24	421	261			
Cap. Total	93		6243	2228	1153		9717
Circulante				87%	8471		
nmovilizado				13%	1246		

PERCEPTORES DEL PRODUCTO GANADERO CIRCULANTE		Teorics.	Reales
PROPIetarios=cría.+arrendor.+amor.+gast.	0,62	5260	5260
INTErmediario/distribuidor	0,21	1772	886
CARNiceros	0,14	1187	594
ADMInistracion	0,03	252	126
Total producto circulante distribuido	1	8471	6865
Deducción a favor de DIVersos	0,11	928	752

EL PROBLEMA DE L'AIGUA A INCA EN EL PERÍODE 1849-1850

GABRIEL PIERAS SALOM
INCA, ABRIL-1994

PRIMERA PART

L'aigua, a Inca, no ha estat mai un element natural massa present o amb la quantitat necessària. Tot i que la situació privilegiada de què gaudeix, cruïlla de camins situada estratègicament entre les dues badies, donés a entendre que la seva popularitat, en distints moments de la nostra Història, fos produïda per l'abundor de l'aigua, no deixa de ser ben paradoxal. Inca no ha tingut cabals d'aigua forts i propis del Raiguer o de la zona del Pla més acostat a zones realment aquíferes.

Els pous públics, no massa espessos, s'eixuguem en determinats moments de l'estiu rigorós per poc que durant la tardor, hivernada o primavera bella, la pluja hagi estat minsa. Així mateix coneixem els noms, la situació i quasi el cabal dels pous públics durant el període comprès entre 1849 i 1850. Eren els següents:

- **Pou de Dalt.** Situat a la part més alta del carrer de Sant Bartomeu, just quasi a la confluència de l'actual carrer de Sant Abdò. Avui dins una casa particular.

- **Pou de Baix.** Al final del carrer Den Trobat, quasi aferrat a l'antic torrent de «Can Tabou». Desaparegut degut a una Reforma Urbana de 1883.

- **Pou den Morro.** Al final de l'actual carrer Bisbe Llompart i a pocs metres del citat torrent de «Can Tabou». Tapat amb motiu de l'eixampla del dit carrer vers l'any 1918.

- **Pou den Lluch.** A la zona del Blanquer entre els carrers Corona i Rei. Avui situat al carrer del mateix nom.

- **Pou del Grifó.** Al final de la galeria esquerra dels possibles canats del Camí vell de Pollença. Avui totalment sec.

- **Pou de les Roquetes.** Situat al final de la Canaleta i amb sortida a l'exterior mitjançant una escala de pedra. També al Camí vell de Pollença. No hi ha, al seu interior, aigua.

- **Pou de la Font Vella.** Al fons de l'actual carrer de Sant Pius X i al camí de Son Estaràs. Avui conservat i amb un cabal d'aigua regular.

- **La Fonteta.** Fontinyol natural que davallava de la part alta d'Inca (Serral dels Molins) i desembocava vora el camí de Selva i Lluc. Avui carrer del mateix nom i desapareguda.

- **Pou de Can Valella.** Estava situat a l'actual confluència de la carretera Palma-Port d'Alcúdia i de la que condueix a Santa Margalida (Continuació de l'Avinguda dels Reis Catòlics). Desaparegut poc abans de construir dita carretera a principis dels anys 50 del present segle.

- **El Pouet.** Al final del carrer de Na Muntanera i quasi aferrat al torrent de Can Tabou, al seu pas per la Gran Via den Colom. Desaparegut.

A més d'aquests, totalment públics, hi havia certs pous i cisternes de cases particulars o conventuals que bastien d'aigua a famílies acostades i a gent que no en tenia a casa seva. A mitjan segle passat eren poques les cases que disposaven de cisternes o pous. Fou a final de segle quan es generalitzà i perderen la seva importància els públics.

Entre aquests es poden citar els següents:

- **La cisterna de La Sala.** Molt emprada pels estadants de la Casa Consistorial i pels veïns de la Plaça Major, antic carrer de La Rectoria, carreró de La Sala, etc.

- **Cisterna de Cas Frares.** Al convent dels Franciscans i situada al bell mig del claustre. A principis dels anys 70 del nostre segle, fou tancada als veïnats. És de grans dimensions.

- **Cisterna de Sant Domingo.** Al centre del claustre de l'antic convent del mateix nom. Emprat, els anys 1849 i 1850 pels Jutjats, Presó, Sagristia de l'església dominicana i altres estaments establerts allà, a més dels veïnats habituals.

- **Cisterna de Les Monges Tancades.** A la clastra de davant l'església. Molt emprada pels visitants al Monestir i pels pocs veïnats.

- **Cisterna de Can Ripoll.** A l'antic carrer «Del Mercat» i avui Jaume Armengol.

- **Cisterna i pou de Can Siquier.** Al carrers de «Sa Mostra», «Jesús», «Barco» i «Roser». Obert nit i dia als veïnats i a la gent de la Parròquia de Santa Maria la Major. Hi podien entrar mitjançant el desaparegut carrer «Del Alba» que comunicava el de «Sa Mostra» amb el de «Jesús».

- **Cisterna i pou de Can Vich.** Entre els carrers de «La Pau», «Born» i «Sant Francesc». Casal de la família del mateix nom. Seu de la Falange durant els anys de Guerra Civil(1936-1939) i derriuada a 1960 per construir-hi, al seu solar, l'actual Mercat Cobert.

- **Cisterna i pou «des Batliu».** Al carrer de «Son Net» i vora el de «Valella».

També espargits pels camp que voltava el poble hi havia uns pous, de vena no massa gruixuda, que bastien la contrada corresponent. Eren el de «*Santa Magdalena*», al camí vell del mateix nom. El «*Des Resquell*», vora el torrent de Can Tabou. El «*Den Tarí*». Pou i «balsa» de *Son Figuerola*, situat entre son Vich, son

Campaner i can Guineu, i altres de més poca importància, tal volta dels dits de «trespel», també es consideraven públics.

O sia, vist l'anterior, pareixia que l'abast de l'aigua potable al manco per beure i cuinar, estava més o menys controlat i hi havia la necessària, si no se'n feia abús. Entre els pous públics i cisternes obertes a la set dels veïnats, el proveïment estava bastant assegurat. No així quan la pluja no arribava o era molt minvada.

Vista la situació que llavors s'explicarà, la gent inquera s'afanyà a construir aljubs i cisternes. No hi havia per manco, havien passat una sequera, la dels anys 1849-1850, que els deixà ferits i ull alerta envers un element tan necessari i imprescindible. Així i tot, passats anys, veurem com l'aigua, anys 50 i part dels 60 del present segle, torna a ser un greu problema tan sols amb unes senzilles solucions com serà la de posar dipòsits a les contrades més transitades i amb uns nuclis de població més elevats. Pot ser la Història sia cíclica.

SEGONA PART

En temps àrabs l'aigua, com de més antic i de més modern, va tenir una importància cabdal. Ho demostren certes sèquies i canats que encara conservem. L'inquer Ramon Desbrull, comissionat pel rei Jaume II, a 1300, pren part a la fundació d'un bon grapat de pobles i visita amb molta assiduitat les fonts de Mallorca. Ho escriu al llibre «Aquarum Forensis». De segur que visità Inca i, especialment les Fonts «Vella» i «De la Canaleta», suposades les més antigues.

Joan Binimelis, Cronista del Regne de Mallorca, publica el 1595 una Història i en la mateixa, traduïda del Català al Castellà per D. Guillem Terrassa i reeditat per la Impremta de José Tous a 1927, quann parla d'Inca, en especial sobre el tema de les aigües diu:

«La villa de Inca es una de las más principales del reino de Mallorca... era entonces su sitio y población unos campos que ahora llaman de La Oca a su parte de Levante, en donde hay dos fuentes manantiales... La dicha villa de Inca por ser tan grande y populosa tiene alguna falta de aguas... por lo que en el año 1310 mandó el rey Jaime II de Mallorca que dicha agua del Estorell fuese traída y conducida por acequia de argamasa a la dicha villa de Inca...»

Des de llavors podem veure infinitats de notes que parlen de les aigües a Inca. Com es veu no massa abundoses. Veim distints apunts del Mostassaf, qui fa escurar «los vaixells» o netejar «La Canaleta». També és bo conèixer la importància d'aquesta aigua dels pous o fonts per apreciar la manca del líquid a mitjan segle XIX. Com també serà curiós saber el valor que li donava la gent, en especial les Monges Tancades, quan n'hi habitaven moltes era necessari obrir-ne de nous, com passà a principis del segle XVII en què es va obrir el que coneixem com a «Pou de la Venerable».

Una de les fonts, en aquest cas pou, més importants era el conegut com a «Font Vella» del camí de Son Estaràs. Avui es troba bastant ben conservat i té una profunditat d'uns 18 metres i una amplària mitja de 4 per 4'5 metres. Era coneguda també amb el nom de «Font de la Vila» i juntament amb els dos pous de «La Canaleta», formaven un complex hidrològic de certa importància.

L'Historiador Ramon Rosselló publica «Inca i Selva en el segle XIII (Mallorca.1978). Hi ha una nota molt explicativa sobre l'aigua:

«1289, octubre. Pere de Llivíá, batle de Mallorca, estableix a Jaume Carmensó un tros de terra, vinya, arbres i plantes, que el rei té en el terme d'Inca, vora la font de la vila...»

Són notes que ajuden al coneixement de la situació a Inca envers l'aigua. Hi havia pous públics a la vila, al camp veïnat, a les cases dels senyors i als convents, com també a La Sala. No dubtem que moltes cases més pobres i humils també tenien el seu pou a la finqueta o al poble mateix, però eren minoria. Doncs, vist tot això, ens podem preguntar: què passava en temps de sequera? Com s'establia la prioritat? D'on sortia l'aigua en reserva? I tantes i tantes preguntes. I sequeres, a Mallorca, n'hi hagué un grapat.

Durant la sequera dels anys 1849 i 1850, general a Mallorca i puntual a Inca, la gent ho passà malament. Les cues davant els pous públics eren grosses. Les pèrdues materials en animals i plantes, abundoses. Per tant, el Consistori de llavors, conscient de la seva responsabilitat cerca remeis, publica edictes, regula la quantitat d'aigua per persona, fa obres en els pous, cerca resoldre el problema i trobar solucions.

La Tercera Part d'aquest estudi constarà de simples transcripcions de tot el que fa referència a la sequera, 1849-1850, al Llibre de Consells dels citats anys i que està a l'Arxiu Històric Municipal d'Inca, catalogat amb el número 26 provisional(Govern. Actes Ajunt.).

Vull fer notar que no traduiré el text original, però sí que el resumiré o deixaré paràgrafs repetitius i que no tenen relació massa directa amb el tema específic de la sequera. Puc dir també que a l'Arxiu Parroquial hi ha breus notes que demostren la tristesa i sofriment de la gent inquera.

TERCERA PART

Acta de 4 de juny de 1849.

Primera nota de la sequera:

... Durante la actual sequía nadie podrá llevarse agua del abrevadero de la Canaleta y del arroyo sólo se permite llevarse la necesaria para beber las personas, bajos las mismas penas...

El 25 de juliol es torna a reunir el Consistori per parlar del tema que aleshores preocupa i es comencen a prendre mesures fortes.

... El Sr. Alcalde hizo presente que acaba de tener noticia que D. Joaquín Massip y Vich de este vecindario, con el objeto de procurarse agua para un huertecito que posee en el paraje llamado Valella, ha hecho una excavación subterránea a modo de mina que se dirige y alarga saliendo de su propiedad hacia el pozo público situado en aquel camino de aquellas inmediaciones y como esta agua pueda distraer las aguas de dicho pozo público, hace esta manifestación para que se acuerden las medidas que sean procedentes. Y el ayuntamiento en vista de lo manifestado y a fin de obrar en este asunto con el acierto debido, dispuso que se practique un visorio por los peritos Pablo Llompart y Amador Garcías, nuestros albañiles y personas de las más inteligentes de esta villa y en esta materia, quienes acompañados de los Regidores D. Juan Llompart y D. Jorge Reus se trasladen hoy mismo en el punto de la obra denunciada y examinada ésta con todo lo demás que juzgue necesario, manifestaran al Ayuntamiento en que consiste lo que se ha hecho; si hay excavación, cual es su profundidad y direcciones que lleva, su extensión fuera del terreno del propietario y la distancia que media entre ella y el pozo público; si sale agua de la excavación y de que parte; si ha disminuído la que suele contener el pozo público de Valella y si consideran que la obra que se trata puede perjudicar o distraer las aguas de dicho pozo; si según los usos y costumbres de esta población consideran facultados en un propietario para hacer excavaciones y minas con el objeto de buscar aguas saliendo de su propiedad y en fin manifiesten todos los demás actos y noticias útiles y convenientes para la mejor ilustración del negocio.

También se resolvió formar el debido expediente donde se continuará el dictamen de los peritos y demás actividades consiguientes acordándose al mismo tiempo, que D. Joaquín Massip y Vich suspenda la obra denunciada hasta otra orden llamándole a esta sala Consistorial a fin de enterarle de este acuerdo, como así se hizo y habiéndose presentado enseguida el interesado se lo enteró y pidió al Ayuntamiento se sirviese acordar con prontitud la resolución definitiva por exigirlo así el estado ruinoso de la excavación...».

En acta del dia 29 de juliol, just passats quatre dies de la nota anterior, es torna a reunir el Consistori i diu:

«...El primer teniente de Alcalde, como Presidente de la Comisión nombrada para dar su dictamen en el expediente sobre la nueva obra realizada por D. Joaquín Massip y Vich de que se trata en sesión del 25 del que sigue expuso que los abogados a quienes se ha consultado han ofrecido dar su dictamen por escrito pero opinaron en el acto que no tiene facultades, D. Joaquín, para hacer excavaciones saliendo de su propiedad y como por otra parte haya manifestado el mismo interesado al expresante que después de reflexionado el caso reconocía que efec-

tivamente se habían excedido sus operarios introduciéndose con la excavación en terreno público por cuyo motivo estaba dispuesto a reparar el daño que acaso se haya causado y reponerlo todo en su primitivo estado, proponía que se acordase así y que se suspendiese en este particular todo ulterior procedimiento. Y la Corporación en vista de todo lo resolvió como se propone por el Sr. Teniente y que al efecto se hiciese saber a D. Joan Massip y Vich rellone y apisone con la debida solidez la excavación o mina que ha abierto en todo el trecho que esta sale de su propiedad dejando el terreno que atraviesa en el mismo estado que tenía antes de principiarse la obra a finde que jamás puedan perjudicarse las aguas del pozo público de Valella.

El mateix dia, però no a la mateixa hora, es torna a reunir el Consistori per prendre altres resolucions envers la sequera que ja estava ben declarada i era necessari posar un poc d'ordre en quant a dur-se'n aigua dels rentadors de la Fonteta.

«...Se tuvo presente que a causa de la actual sequía empiezan a escasear ya las aguas para el abasto público especialmente en los lavaderos de que se sirve el vecindario; y a fin de prevenir toda dificultad en el particular se resolvió que nadie se atreva a llevarse agua de la fuente pública llamada La Fonteta destinada exclusivamente para lavadero, comprendiéndose en esta disposición al conductor del terreno de esta Municipalidad llamado Cayró contiguo a dicha fuente a quien se hará saber que solo está facultado para aprovecharse del agua que se saque de dicho lavadero los días que haya que limpiarse cuya operación no podrá practicarse sin expresa licencia de la autoridad municipal incurriendo los contraventores a esta disposición en la multa de diez reales. Esta disposición solo comprende los que se llevan agua del lavadero de que se trata pues en cuanto a la del arroyo de la misma fonteta podrán llevarse para beber la necesaria para el abasto del vecindario...»

Però dia a dia l'aigua es fa més necessària i n'hi ha manco. Davalla dels pous i no brolla com abans. El Consistori ha de prendre moltes més mesures. Ara serà oportú fer nets els pous, especialment el més fort que és la Font Vella, i veure si l'aigua compareixerà. L'Ajuntament en Ple es reuneix dia 19 d'agost del mateix any.

«... Se tuvo presente que de resultas de la actual sequía va escaseando el agua de los pozos y fuentes públicas de esta Villa por cuyo motivo se resolvió que se limpiasen todos los pozos y se sacasen las piedras que existen en la fuente llamada Vieja para ver si de este modo puede conseguirse mayor acopio de agua; quedando encargado para la ejecución de este acuerdo el regidor D. Jorge Reus...»

Passa més d'un mes i el regidor Reus, en Plenari de 23 de setembre de 1849, dóna les explicacions del que havia fet durant aquest mes fins a l'actual data. Parla de la famosa i antiquíssima Font Vella. En fa una descripció que ens aclareix molts

de punts que teníem obscurs. Ens dóna les mesures de la font, o pou, ens parla de les venes que porten l'aigua, etc. La transcripció és com se segueix:

«... El regidor Reus consecuente al encargo que se le hizo en sesión de 19 de agosto último, manifestó que havia hecho limpiar la fuente vieja y otros pozos públicos y que el gasto ocasionado importava cinco libras, siete sueldos y tres dineros según la cuenta especificada que puso de manifiesto noticiando al mismo tiempo a la Corporación que por último ha podido vaciarse del todo la citada fuente vieja cosa QUE NUNCA HAVIA PODIDO CONSEGUIRSE por no permitirlo la excesiva abundancia de sus aguas; habiendose observado que dicha fuente tiene treinta y siete palmos de profundidad, catorce de hueco desde el llano a la montaña y diez y siete desde Levante hasta Poniente y que a los treinta y tres palmos de profundidad existen siete manantiales abundantes, uno de ellos que tendrá el grueso de una peseta y que todos juntos, cree formarían un chorro más caudaloso que La Canaleta. Y el Ayuntamiento en vista de lo manifestado por dicho Regidor y aprobando la cuenta del gasto mandó fuese examinada dicha cuenta por los peritos inteligentes a fin de ver si dándole una nueva forma podría sacar el público más utilidad de sus aguas.

El mateix dia, 23 de setembre, es parla també del Pou d'Avall, del que estava a l'actual final del carrer Trobat, quasi vora el de Ponent, o sia vora el torrent de Can Tabou. Fa la impressió que el problema de l'aigua, encara que no sia, encara, d'un dramatisme gros, comença a preocupar de valent al Consistori.

«... En este estado se hizo presente que el pozo llamado de Avall necesitaba ser recompuesto y limpiado; y conforme el Ayuntamiento con esta indicación acordó se hiciese un nuevo brocal en dicho pozo arreglándose todo lo demás de modo que pueda el publico utilizarse de sus aguas comodamente, nombrándose como se nombró al regidor D. Juan Llompard para que se llevase a efecto este acuerdo...»

Devers son Figuerola hi ha un pou públic; dia 30 de Setembre es parla, en Sessió Plenària, de dit pou i d'un dipòsit que per allà hi havia.

«... Tuvose presente que han ofrecido algunas dificultades el aprovechamiento de las aguas del pozo y balsa pública llamada de Son Figuerola, y a fin de evitar disputas entre los moradores de aquellos entornos se acordó que el regidor Reus cuydase delante de la actual sequía en ordenar todo lo relativo a la distribución y aprovechamiento de dichas aguas del modo que considere más util a los interesados...»

Ja havia dit abans que les aigües de La Canaleta, no debades hi havia dos pous o dues fonts, eren abundoses. Però arribà l'hora en què la gent devia abusar i l'Ajuntament decideix posar-hi una guàrdia permanent perquè vigili la quantitat d'aigua treta. Dia 4 de novembre del citat any, a l'Ajuntament hi ha reunió:

«... El Sr. Alcalde manifestó que consecuente al acuerdo verbal celebrado con los Tenientes, Síndico y varios otros Concejales a principios del mes de setiembre época en que principiaron a escasear las aguas de la Fuente de la Canaleta para el servicio publico se habían puesto celadores que cuydasen de distribuir de dia y de noche el aprovechamiento de dichas aguas, cuyos celadores han ganado seis sueldos diarios y son Juan Truyol y Bartolomé Beltrán, importando el salario del primero, que comenzó dia siete de setiembre 17 libras 14 sueldos y el del segundo, que comenzó dia treinta del mismo mes de setiembre, 10 libras, 4 sueldos, total 27 y libras 18 sueldos y propuso que se satisficase dicha cantidad y el Ayuntamiento lo resolvió conforme la propuesta del Alcalde mandandose se despachase el correspondiente libramiento...»

Entram a l'any 1850. Segueix, ben de valent, la sequera. Entra, pel gener mateix, un novell Consistori. Els esperen moments tristos i amargs. Quedà així:

«1850. Alcalde: Miguel Amer. Teniente Primero: Miguel Sancho. Teniente Segundo: Antelmo Pujades. Regidor Primero y Concejal Antiguo: Jorge Reus. Regidor Segundo, idem: Rafael Llobera. Regidores: Juan Llompard Arrom, Miguel Llompard, Gabriel Cantallops, Magin Arrom, Juan Catalá, Miguel Garau, Bernardo Salas y Cánaves, Miguel Ramis y Ferrer, Rafael Ramis y Alós, Miguel Pujades y Seguí, Juan Martorell y Pujades.

Fins i tot la gent, assedegada ja per ventura, agafa més aigua del que pertoca. D'això es parla a la sessió de 1 de febrer de 1850. Es donarà part de la multa al denunciant, com era llavors costum.

«... En este estado se tuvo presente que es tanta la concurrencia de personas que se llevan agua del abrevadero de La Canaleta que apenas la dejan para poder abrevar las cavallerias, de la cual se siguen graves perjuicios al vecindario y con el fin de remediarlos se acordó que durante la actual sequía nadie se atreva a llevarse agua de la que exista dentro del abrevadero de la Canaleta bajo la multa de 4 a 20 reales de los cuales se aplicará una tercera parte para el denunciante».

S'ha d'arreglar el pou de Valella i s'ha de demanar ajut a l'Església. Aquesta entitat religiosa té unes «rogatives» especials per a aquests casos. En sessió de 6 de març següent es resol el que segueix:

«... Se tuvo presente de que el pozo llamado de Valella es uno de los principales de que se sirve el vecindario en la sequia que atravesamos para el abasto de aguas; y como el brocal de dicho pozo está algo estropeado se acordó se recompusiese inmediatamente, colocandose en el lo que vulgarmente se llama corró para comodidad del publico.

Tambien se acordo invitar al sr. Ecónomo de esta parroquia para que se sirva

disponer se hagan rogativas publicas al fin de implorar de la misericordia del Señor una lluvia que fertilice nuestros campos y proporcione agua para el abasto de los moradores de esta Ysla.

I ja entrats dins la mesada d'Abril de 1850 el problema s'agreuja fort. No plou i la sequera dóna com a conseqüència una manca d'aigües total i definitiva. L'ajuntament ha de dictar uns disposicions. La Sessió es celebra *dia 12 d'abril*. Hi són tots els Regidors i Batle.

«Aguas: disposiciones durante la sequía.

Se tuvo presente los perjuicios que se sigan al vecindario de los abusos que se han notado estos últimos días en el aprovechamiento de las aguas de las fuentes y pozos publicos: y a fin de evitarlos y proveer de remedio a la falta de aguas que se observa a causa de la sequia extraordinaria de este año, acordó el Alcalde de conformidad con el Ayuntamiento las disposiciones siguientes:

1. Nadie podrá hacer depositos de aguas de las fuentes y pozos publicos, ni aprovecharse de ellas para riegos durante la actual sequía.

2. Queda prohibida la extracción de agua de la existente dentro del deposito de la Canaleta donde se abreva ganado conforme se acordo ya en sesión de 23 de enero ultimo.

3. Todo el que quiera aprovecharse del agua del arroyo de la Canaleta y demas fuentes y pozos publicos debera llevarsela precisamentge con cantaros conducidos por personas sin que pueda emplear para el transporte caballerias o carruajes.

4. Los contraventores de estas disposiciones incurriran en la multa de 4 a 20 reales de los cuales se aplicara una tercera parte al denunciante.

5. Queda encargado de celar el cumplimiento de este acuerdo el caminero municipal quien cuydara de poner en noticia del Alcalde las infracciones que notare, a cuyo fin queda relevado por ahora de todo otro servicio».

Entre la vila d'Inca i la de Llubí hi ha un pou, el pou dels «Cerdans». L'Ajuntament veí el vol per a ell i l'intenta tancar a qualsevol que no sia llubiner. El nostre, en dates de *23 d'abril i 6 de maig* en parla i tracta de donar solucions. Queda escrit:

«... También enteró el mismo Alcalde al Ayuntamiento de que habiendo tenido noticia que la Municipalidad de Llubí tratava de cerrar para el aprovechamiento exclusivo de sus vecinos el pozo llmado de Los Cerdans existente en el confín de ambos terminos cuyo pozo segun voz publica pertenece al común de este vecindario por estar situado dentro el presente distrito, a instancias de varios moradores de aquella comarca havia oficiado al Ayuntamiento de la villa de Llubí para que se sirviese suspender toda innovacion con respecto al mismo pozo y que si sobre su pertenencia se le ofrecian dificultades podrian estas resolverse buenamente por

medio de una comision del seno de ambos cuerpos y que a este fin nombrase la suya y designarse el dia, punto y hora para la entrevista. Y el Ayuntamiento en vista de lo manifestado por el Alcalde aprovo su determinación y nombró en comisionados para dicha entrevista caso de que tenga efecto, al mismo Alcalde y al Regidor D. Magin Arrom...

A la sessió de dia 6 de maig hi ha una resolució:

«... La comisión nombrada en sesión anterior para resolver con la del Ayuntamiento de Llubí la pertenencia del pozo llamado de «Los Cerdans» manifestó que se había celebrado la entrevista y que en presencia de las dificultades que se ofrecieron se resolvió de común acuerdo que nada se ignorase con respecto a dicho pozo y que siguiesen aprovechandose de sus aguas estos vecinos y los de Llubí del modo que se ha hecho hasta el presente».

El mateix dia, 6 de maig, s'han d'agafar mesures més dramàtiques envers l'aigua: es posaran portes als pous de Valella i den Morro. D'aquesta manera estarà més ben regulada la treta d'aigües.

«... «...Otra (cuenta) del mismo carpintero (Juan Coli) por el valor de las puertas que se han mandado construir para cerrar los pozos llamados de Valella y den Morro. Importando diez libras, cuatro sueldos».

Els pous es van esgotant, la font més grossa i abundosa, La Canaleta, raja poc. La Fonteta s'ha eixugada del tot. Serà necessari obrir-ne un de nou vora el de Valella, que també està ja ben sec, i aprofundir el Pouet de carrer de Na Muntaneram situat, diu el document vora el torrent de «Cagabou». De tot això en parla la Sessió de 23 de juny de 1850.

«...Tuvose presente que los pozos publicos de esta Villa a causa de la extraordinaria sequia que sufre la Ysla se hallan agotados; y el manantial de la Canaleta apenas da doscientos cantaros de agua diarios y que el otro manantial llamado la Fonteta se halla disecado del todo. Y deseoso el Ayuntamiento de proporcionar a este vecindario del agua de que tanto necesita, acuerdo se abriese un nuevo pozo a las inmediaciones del que ahora existe disecado, dicho de Valella y que se profundice y ensanche el otro pozo contiguo al torrente de Cagabou de la calle de Na Muntanera llamado el Poet, quedando encargado de la ejecución de este acuerdo el Sr. Alcalde quien dispondra las obras de que se trata del modo que mas bien le parezca...»

El Síndic, Joan Català, demana a la sessió del 25 de juny que es vagi al Governador a fi de demanar que es perdonin les contribucions als veïnats:

«... D. Juan Catala Síndico, amnifestó este que enteramente perdida la cosecha de este año a consecuencia de la extraordinaria sequia que nos aflige para aliviar de alguna manera a estos vecinos agoviados por el peso de la miseria por

haber invertido sus caudales en adquisición de semilla y trabajo para su siembra siendo afortunado el que haya podido reintegrarse de la primera, convendría acudir al M.Y.S. Gobernador de esta Provincia en reclamación del perdón de contribuciones de que se trata el capítulo 5º del Real Decreto...»

El 14 de juliol es torna a reunir el Consistori. Ja que el pou de Valella s'ha eixugat, és necessari obrir-ne un altre just devora. És curiós veure com comunicaran mitjançant una mina els dos pous, el nou amb el vell. També es decideix ampliar el Pouet del carrer de Na Muntanera.

«...El Sr. Alcalde puso en noticia de la Corporación que lo consecuente a lo acordado en sesión de 23 de junio ultimo havia rematado en publica subasta a favor de Gabriel Ramis «Llaneta» la empresa de construir el hoyo del nuevo pozo de Valella de 12 palmos de diametro por 50 de profundidad por la cantidad de 16 libras mallorquinas, haviendosa añadido despues al empresario cinco libras mas para que profundizase el pozo hasta 52 palmos, cuya opracion quedava ya realizada. El Ayuntamiento quedó enterado y dispuso que a fin de que no se desmoronase el terreno donde se ha abierto el nuevo pozo se circuya este de pared dejando un hueco de siete palmos de diametro, que se inutilice el hoyo del pozo antiguo abriendose una mina que conduzca el agua de este al nuevo en el cual se construirá el correspondiente brocal sirviendose de los materiales del antiguo y haciendose estas obras por administración o en publica subasta o a destajo del modo que tenga por mas conveniente el Sr. Alcalde quien queda encargado de llevarlos a efecto.

El mismo Alcalde puso en noticia del Ayuntamiento que se havia rematado en publica subasta al empresa de ensanchar hasta quince palmos de diametro y profundizar hasta sesenta el pozo publico llamado Poet a favor de Antonio Garriga hijo de este vecindario por precio de 15 libras moneda de Mallorca.

I arriba el moment més tràgic de quasi tota la sequera. Del pou, igualment font, de La Canaleta ja no brolla l'aigua. Aquesta està molt fonda i l'han de treure amb poals i corriola. Com que està al fons d'una mina coberta, de més de setanta metres i sense sortida, tan sols amb una entrada baixa i estreta, es decideix fer una de sortida a l'exterior i a la banda del final del canat, o mina. Encara avui hi és aquesta sortida. És una escala que comunica la galeria amb l'exterior i amb un desnivell d'uns cinc metres. Diu, talment, l'escrit de la Sessió que correspon al dia 19 de juliol de 1850:

«EL ARROYO DE LA CANALETA SE HA DISECADO

En este estado tuvose presente que el arroyo de la fuente publica llamada La Canaleta se ha disecado totalmente pues no mana agua alguna desde el dia de ayer, de cuyo hecho no se sabe haya otro ejemplar en ninguna epoca; y deseoso el Ayuntamiento de remediar en lo que sea posible la falta de agua que dejara este extraordinario acontecimiento, considerando que el medio mas expedito y breve es

el de facilitar al publico el paso para poder entrar en las bovedas de los manantiales de dicha fuente que existen uno en el terreno llamado Grifó de los herederos de Antoni Planas «Punta» y el otro en el dicho de Las Roquetas de Bernardo Janer a fin de llevarse el agua que alli se halla depositada y sin fuerza al parecer para salir al arroyo, dispuso que se abriesen inmediatamente dichas bovedas; que se rebaje todo lo posible el acueducto del Grifó y que en la boveda de Les Roquetas que tiene unos treinta palmos de profundidad se construya una escalera por dentro el terreno a manera de mina que arrancando en el fondo de la boveda donde existe el manantial remate con un portal en la paret vulgo marge que divide el terreno de Las Roquetas del del Grifó. Y que por cuanto estas obras de cuya ejecución quedó encargado el Sr. Alcalde, ocasionaran algun perjuicio a dichos terrenos ya en su construcción ya durante el tiempo que el publico transitará en ellos para llevarse el agua que no pueden recibir del arroyo, se acordó igualmente fuesen abonados de los fondos municipales los perjuicios que acaso resultasen previo el correspondiente justiprecio pericial».

Dia 28 de juliol es tornen a reunir per parlar dels pous de Valella i del Pouet.

«... El Sr. Alcalde manifestó que consecuente a lo acordado en sesion del 14 de este mes, havia dado a destajo a favor de Amador Garcias las obras de paredar el nuevo pozo de Valella, construir en el un brocal y tapiar el antiguo por la cantidad de treinta libras, maneda mallorquina, bajo el pacto de que el trabajo y materiales han de ser cargo del empresario...

También se tuvo presente que los hoyos del nuevo pozo de Valella y el del Poet de que se trata la sesion del 14 de los corrientes estaban concluidos. Y el Ayuntamiento acordo se despachase a favor de los empresarios el correspondiente libramiento para el cobro de su trabajo y que se pareda el hoyo del Poet del modo como se ha hecho en el de Valella dejando pero un vacio de 8 palmos de diametro y subastandose esta empresa a favor del mas beneficioso postor o dandose a destajo segun crea mas conveniente el Sr. Alcalde, a quien se comisiona para llevar a efecto este acuerdo».

Igualment es vol paredar el Pouet de Na Muntanera, vora el Torrent. En parla la Sessió de dia 4 d'agost.

«...También manifestó el Sr. Alcalde que consecuente a lo acordado en la sesion anterior havia dispuesto de subastarse la empresa de paredar el nuevo hoyo del pozo llamado Poet, el cual se habia rematado a favor de Sebastian Rossello, Carol, de este vecindario, dia primero de los corrientes por precio de 27 libras, diez sueldos moneda mallorquina, en presencia de Lorenzo Mateu y Miguel Llompard, «Verguñ», bajo el pacto que el paredado ha de llegar hasta cara de la tierra, que la construcción ha de ser igual al que se ha hecho en el pozo de Valella y que todo el trabajo y materiales han de ser de cuenta del empresario...»

No afluixa gens ni mica la sequera, no plou. S'agafen altres mesures com són les de tancar amb portes les boques dels pous den Lluch i del Resquell per a un millor control de treta d'aigües. Es parla d'aquest tema a la Sessió de *dia 11 d'agost*.

«... Se presentó también una cuenta del carpintero Juan Coli, de las puertas que este ha construido para cerrar los pozos llamados den Lluch i del Resquell y otras menudencias importante todo la cantidad de diez libras dos sueldos y dos dineros...»

Segons ens diu Joan Llabrés Bernal a la seva obra «Noticias y relaciones históricas de Mallorca, siglo XIX. Tomo III», pàgines 441 i següents, els dies 2 i 3 de setembre de l'any 1850 hi hagué a tota l'Illa unes impressionants plogudes que ocasionaren, els dies després la sortida de mare de les aigües de la Riera i inundant la Rambla, el Mercat i el Born de la ciutat de Palma.

Dia 8 de setembre es reuneix, jo diria per darrera vegada, per parlar del tema i donar per acabades les mesures preses durant tants i tants de mesos. Havia plogut i els pous tornaven a tenir aigua, com les cisternes, aljubs, sínies, etc.

«AGUA. SE DEJAN SIN EFECTO LAS DISPOSICIONES SOBRE SU APROVECHAMIENTO DICTADAS DURANTE LA SEQUIA QUE HA TERMINADO

Tuiose presente que la causa que motivó las disposiciones dictadas por esta Municipalidad relativas al aprovechamiento de aguas de los pozos y fuentes publicas durante este año y el año anterior en que se ha padecido una extraordinaria sequia han desaparecido ya con motivo de las abundantes lluvias caydas en los primeros dias de este mes en toda la Ysla y que han causado algunos daños en la parte de Palma a donde al parecer han sido mas copiosas pues la Riera salio de madre y entraron sus aguas por la puerta de Jesus; por cuyo motivo acordó este Ayuntamiento quedasen sin efecto todas las citadas disposiciones relativas al aprovechamiento de aguas publicas pudiendo en consecuencia llevarse el publico todas las que necesite de los pozos y fuentes pertenecientes al Común del mismo modo que lo hacian antes de la sequia que felizmente ha terminado...».

Com diuen les cròniques Parroquials, hi hagué funcions d'Acció de Gràcies. Després, als llibres i lligalls dels anys següents no hi ha altra nota que doni més punts aclaridors. La sequera havia acabat amb una grandiosa pluja. I això em fa pensar molt!

Més o menys dins la mateixa època podem veure com hi ha dos dies i mig de pluges importants. Els dies 9, 10 i 11 d'octubre de 1842 a Inca cau un diluvi que, sense causar desgràcies personals, la deixa atropellada i amb unes pèrdues de més de 50.000 lliures com conta el DIARIO DE BARCELONA de dia 18 de novembre del mateix any 1842 i publicades dites notes al programa de festes del DIJOURS BO-93, gràcies a l'atenció dels Srs. Andreu París Llompart i Andreu París Mateu, professors inquers. També dita desgràcia està inserida dins el Llibre de Consells

corresponent a aquest any de 1842. O sia que en pocs anys la nostra ciutat passa per dues tragèdies: una gran pluja i una més grossa sequera.

CONCLUSIONS

D'aquest senzill, però atapeït estudi de la sequera d'Inca durant els anys 1849 i 1850, en podem treure una conclusions concretes. Inca no és una població, com quasi tota Mallorca, amb un alt índex de pluges, però així mateix es basteix de pous i fonts públics, la major part de les vegades, que tenen certa capacitat per a la població humana, animal i vegetal. Hi ha anys molt plujosos i n'hi ha que no ho són tant. Aquests anys explicats anteriorment formen part d'un cicle amb poca pluja, llevat de l'any 1842 en què aquesta fou massa abundant.

La sequera citada donà inventiva als governants locals. Feren treballar el seu ingeni i resolgueren paperetes molt difícils. Obren nous pous, n'enfondeixen d'altres, tanquen amb portes altres nuclis aquífers i donen sortida a les mines de les fonts de Les Roquetes i del Grifó que formen part de la dita i coneguda Font de la Canaleta. Gràcies a aquesta sequera tenim moltes dades d'ulls de fonts, pous i rierols. Coneixem amb més profunditat i veritat la Font Vella.

També sabem de la gran preocupació dels nostres governants i no sabem l'actitud dels habitants que, no dubtar, varen viure una gran aventura amb tot el que això suposa.

Es pot observar, a la mateixa vegada, que l'aigua és un recurs natural més dels que donen vida a l'home i a tot el que l'envolta. L'aigua transforma aquell i el seu entorn.

FONTS CONSULTADES

Programa de festes del DIJOUS BO-1992

Breu Història d'Inca. Gabriel Pieras Salom. 1986

Informe a Alcaldia sobre la FONT VELLA i la FONT DE LA CANALETA.

Arxiu Històric Municipal d'Inca.

Arxiu Parroquial d'Inca.

Història de Mallorca de Joan Binimelis. Traducció de 1927. Tous.

TRADICIÓ ORAL

Entrevista a Joan Maria Estrany Beltran, l'amo En Joan Tiró (1870-1975). Inca, 24 abril 1974.

Entrevista a Antònia Maria Garau Beltran (Madò Antonina «Mena») 1890-1982. Inca, 30 de juliol de 1988.

Entrevista a Miquel Pieras Beltran (1902-1991). Inca, 18 febrer 1989.

EL PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ I L'ORGANITZACIÓ DEL TEMPS EN EL TREBALL (Mitjans S.XIX-1936)

MIQUEL PIERAS VILLALONGA
INCA, 10 D'ABRIL DE 1994

1. INTRODUCCIÓ

Amb la present comunicació volem presentar els resultats d'un conjunt d'investigacions centrades en el procés d'industrialització. El nostre objectiu és doble. En primer lloc, presentar les conclusions més importants sobre el procés d'industrialització a Inca i l'organització de la producció al sector sabater. En segon lloc, presentar els primers resultats sobre l'organització del temps en el treball a partir del procés d'industrialització. L'espai temporal sobre el qual desenvoluparem la nostra anàlisi serà la ciutat d'Inca entre la segona meitat del S.XIX i les tres primeres dècades del S.XX.

Per l'elaboració d'aquesta comunicació hem utilitzat diverses fonts. La més utilitzada ha estat la matrícula industrial. Aquesta font aporta una gran informació: el nom de cada industrial, el lloc on desenvolupa les seves activitats, la quantitat que paga a l'estat, el número i característiques dels telers (en el cas dels teixidors), el tipus de tallers dels sabaters (amb màquines, sense màquines, nombre de treballadors), etc. Però la matrícula industrial no és una font completament fiable. S'ha de considerar, sempre, la possibilitat del frau fiscal. Però aquest fet no implica que la matrícula no sia una peça clau a l'hora d'analitzar la indústria local ja que és, pràcticament, l'única eina de què disposam els historiadors (Martínez Carrion, 1992).

2. EL PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ (Mitjans S.XIX-1936)

En aquest primer apartat precisarem com es va desenvolupar el procés d'industrialització a Inca. Ens centrarem, únicament, en dos sectors molt concrets: el tèxtil i el sabater.

Actualment, la historiografia sobre els processos d'industrialització i les seves conseqüències ha estat revitalitzada amb noves aportacions¹. Aquestes noves investigacions, mitjançant anàlisis microeconòmiques, han descobert una «nova» Revolució Industrial fonamentada en la petita indústria, en el petit obrador, vinculada a les petites maquinàries i eines i on la importància del treball femení i infantil és tan important com la dels obrers de les fàbriques. Aquests historiadors analitzen amb profunditat el sistema de «putting-out», les estructures artesanals, els fracassos d'algunes indústries... La conclusió a la qual s'arriba és que el procés d'industrialització va seguir unes pautes molt irregulars, es combinaven vells i nous models d'organització i conviuen al mateix temps el sistema artesanal i el sistema fabril.

La indústria inquera, durant la segona meitat del S.XIX i principis del XX, segueix aquestes mateixes pautes, observades ja en altres zones de les Illes, és a dir, convivència de velles i noves formes de produir. Per exemple, en el sector tèxtil, fins el 1888, no s'inicià la mecanització dels sistemes de producció. Fins aquesta data només es coneixien els telers manuals de cànem o cotó. Però el procés de mecanització, iniciat cap al 1888, en el sector tèxtil no és ràpid ni excloent, és a dir, entre l'aparició dels primers telers mecànics i la desaparició dels telers manuals transcorren quasi trenta anys i, a la vegada, els mateixos fabricants que mecanitzen la producció segueixen conservant telers manuals. A més, el procés d'industrialització a Inca en el sector tèxtil no serà un èxit rotund, ja que dels quatre intents de mecanització que duen a terme diversos fabricants, a finals del s XIX, només sobreviurà el de Vicenç Ensenyat.

En el sector del calçat, en quant a la infraestructura productiva, tampoc no es pot parlar d'un procés unidireccional, s'ha de parlar, més bé, d'un procés multidimensional (QUADRE 1). Segurament, fins al darrer quart del segle XIX tota la producció de sabates a Inca es realitzava a partir del sistema gremial: tallers petits amb una producció limitada, el sabater comença i acaba la sabata, hi ha pocs treballadors al taller i les relacions laborals segueixen el model **Mestre-Fadrí-Mosso**. Però en el darrer quart del S.XIX el nombre de sabaters, respecte a mitjans de segle, es triplica.

¹ Aquestes noves aportacions tenen el seus orígens, sobretot, a l'obra de Maxine Berg «La era de las manufacturas» (1987) i estarien en clara contradicció amb les conclusions que aporta D. Landes a «The Unbound Prometheus» (1969). A Mallorca, concretament, les teories que proposava M. Berg han estat seguides per Carles Manera el qual, juntament amb el Grup Estudis Econòmics, ha duit a terme una ampla labor d'anàlisi de la industrialització local que s'ha concretat amb nombroses publicacions.

És en aquest moment quan es produeixen una sèrie de canvis. En primer lloc, augmenta el nombre de sabaters «obrers» però es manté el nombre de sabaters «patrons». Paral·lelament a aquest fet alguns patrons, per una part, centralitzen la mà d'obra a determinats tallers² però sense aplicar una divisió total del treball i, per altra part, donen feina a domicili. En segon lloc, ja durant els primers anys del S.XX el nombre de sabaters continua creixent. Al mateix temps s'inicia la concentració dels sabaters «obrers» a les fàbriques, que suposarà la mecanització parcial del procés de fabricació i l'inici d'una clara divisió del treball. Però aquesta mecanització no ens durà a la desaparició ràpida del treball domiciliari i del vell sistema gremial que sobreviu fins ben entrat el segle XX³. La situació dins el sector del calçat, durant les primeres dècades del segle XX, és prou complicada. És el moment en què encara són vigents els antics models del S.XIX, però ja s'observen les primeres manifestacions del nou model fabril. Aquests trets es poden observar clarament en el següent text aparegut a la premsa local inquera el 1915:

«...els fadrins de casi totes les parroquies han entimat an es seus mestres que volen fer polseguins (sabates per a l'exèrcit francès), els mestres que molts d'ells tenen parroquia de vint i trenta anys, a pobles determinats de Mallorca, se veven obligats abandonar la seva clientela per no dispondre de trebaiadors que vulguen fer calçat fi...quan s'acabarà la demanda de polseguins que faran aquests trebaia-dors? Els amos qui hauran perduda la parroquia no tendrán feina per ells, venguent a complicar la crisi venidera, es fet que tres fabricants importants d'Inca, dins breus temps ja hauran instalades maquinàries de fer sabates»

Si analitzam aquest text podem observar com durant l'any 1915 no hi ha establert el model de relació entre *treballador* i *empresari*, en el qual el treballador està totalment subordinat a l'empresari. En aquest text es veu clarament com el fadrí pot exigir al mestre, inclús, el mercat de demanda pel qual s'han de produir les sabates. És a dir, hi hauria una situació més o manco d'igualtat entre patró i obrer. Des d'aquest any, però molt lentament, es veu com els «mestres» (futurs empresaris) inicien un procés de reforma i mecanització dels tallers. Això els pemetrà disciplinar la mà d'obra, abaratir la producció, desfer-se de les exigències dels «fadrins» i poder prescindir dels obrers especialitzats que feien tota la sabata i substituir-los per uns obrers no especialitzats més barats que només realitzaven un curt procés de

² Aquest procés de concentració ha estat tradicionalment atribuït a Antoni Fluxà (Barceló, 1958). Conta la tradició que els sabaters que treballaven per a Antoni Fluxà fabricaven individualment les sabates i que abans de sortir del taller amagaven el parell que estaven fent per por que el copiassin el model. Per tant, aquesta concentració inicial l'hem de considerar com una unió entre iguals, és a dir, no estaríem davant unes relacions entre empresaris i treballadors.

³ Aquest fet es demostra quan a la premsa inquera del 1914 es diu: **El dia 13, lunes, no se presentaron los obreros al taller ni recogieron el *aparaíat* los que trabajan en sus casas, la huelga estaba declarada.** En CA-NOSTRA n° 323, 1914.

la producció amb l'ajut de la maquinària. Com hem dit, aquest procés de concentració dels obrers en fàbriques mecanitzades no va desembocar en la formació d'unes poques grans fàbriques amb centenars o milers de treballadors, sinó que els petits tallers, més o manco mecanitzats, i el treball a domicili varen seguir essent majoritaris.

Dins tota aquesta superposició de diferents formes de produir sabates hem d'afegir, finalment, els tallers col·lectius. Aquests tallers estaven formats per una sèrie de sabaters que exposaven un capital i tenien una direcció en comú que organitzava els treballs. D'aquesta manera s'eliminava tot intermediari entre l'obrer i el consumidor. D'aquests tallers tenim molt poca informació, però sabem que cap al 1914 la premsa inquera posava en dubte la seva funcionalitat⁴.

A partir d'aquests coneixements històrics ens hem de demanar: i per què la indústria sabatera d'Inca no s'ha mecanitzat totalment?; per què la «moderna» i «mecanitzada» indústria que es va començar a introduir a principis de segle no va eliminar la presència del treball domiciliari i manual?; per què les fàbriques sempre s'han organitzat amb una estructura de petita empresa? Les raons són simples. En primer lloc, pels empresaris és més barat produir sabates a partir del treball a domicili, ja que d'aquesta manera no s'han d'invertir grans capitals en la construcció de fàbriques i en comprar i mantenir màquines, així, el capital immobilitzat és molt reduït i el risc de les inversions, mínim; en segon lloc, utilitzar el sistema de treball a domicili permet disposar d'una mà d'obra (generalment dones) infinitament expandible, però també fàcilment prescindible si en un moment de crisi es redueix la feina. Finalment, per a les persones que treballen a domicili aquest sistema els permet uns recursos familiars suplementaris i al mateix temps poden realitzar altres feines.

3. EL TEMPS I LA INDÚSTRIA (Primera meitat de s. XX)

Queda clar i demostrat que el procés d'industrialització inquer no segueix un desenvolupament que, de forma ràpida, crei uns grans centres fabrils, amb grans indústries, i amb una forta concentració de la mà d'obra a poques fàbriques. Tot al contrari, hi ha una convivència, com hem dit abans, de velles i noves formes de produir. Per tant, s'ha de pensar que es donaran de forma simultània dues formes d'organització del temps dins del treball. Per una part, una pròpia dels petits tallers no mecanitzats o dels obrers que treballaven pel seu compte a casa seva. Per altra part, una pròpia dels tallers ja mecanitzats on hi ha, com hem vist, una clara diferència entre assalariat i empresari.

⁴ ...creemos que pueden ser viables y provechosos los talleres colectivos cuando se tenga una dirección inteligente, instruida, sacrificada y gratuita; y unos empleados y obreros que en último término reconozcan la autoridad de esta dirección, aunque en la marcha ordinaria impulsan ellos mismos el taller. En CA-NOSTRA, 10 Octubre 1914

Amb la Revolució Industrial, segons E.P. Thompson (1967), es modificarà la concepció temporal dins dels processos de producció; d'aquesta manera apareixerà, dins les noves fàbriques, una rigorosa disciplina temporal que contrastarà amb la concepció temporal del món agrari i protoindustrial que segueix uns ritmes més naturals i sense dependre del rellotge.

La concepció del temps al treball era totalment diferent abans de l'inici del procés d'industrialització. Aquest fet es pot observar en el sector sabater a partir de les cançons populars que relaten el pas del temps. Aquestes cançons descriuen el funcionament de l'ofici de sabater dins els petits tallers no mecanitzats en quant a dies de feina. Com a tret més destacable hom pot observar la irregularitat que hi ha en els horaris de treball.

*Donetes de Catalunya
no us caseu amb sabaters
perquè passareu carrussa
i mai tendreu cap doblar:
es dilluns per la Sala
i es dimars a passejar,
tres dies a la setmana
passen sense treballar.
(...)
Els dilluns són maleïts;
els dimarts, resta com resta:
tots els sabaters fan festa
per por de punyir-se els dits.⁵*

Així mateix, els sabaters que treballaven dins aquests tallers amb estructures organitzatives preindustrials, a més de no treballar el dilluns i, en alguns casos, ni el dimarts, tenien uns dies de festa molt determinats. Per exemple, el Gremi de Sabaters d'Inca, segons Quetglas (1939), celebrava festa per Sant Marc, Sant Maties i Sant Llorenç. Recollint paraules d'Amades (1982) hem de dir que «els sabaters cada dilluns celebren la festa de llur patró, Sant Crispí, i l'endemà, dimarts, la de la seva esposa, Santa Susagna. Tot això ens demostra que l'organització del temps dins els petits tallers manuals era molt irregular. Com diu Thompson, (1967) mentre la producció s'organitzi dins una escala domèstica, de petits tallers i sense una gran divisió del treball el grau de sincronització del treball serà molt reduït. Així els obrers dels tallerets es podran permetre certa flexibilitat en els seus horaris de feina; d'aquí, la característica irregularitat de les normes de treball anteriors a les grans indústries mecanitzades.

⁵ Aquestes dues cançons estan recollides pel P.Ginard al Tom II del «Cançoner Popular de Mallorca. La primera està recollida d'Alaró i la segona, d'Inca.

A Inca, iniciat el procés d'industrialització en el sector de la sabata, els propietaris de les fàbriques, per obtenir una màxima rentabilitat a les seves fàbriques, generaran una sèrie de canvis a l'organització del temps de treball. Aquests canvis els hem pogut comprovar mitjançant la realització d'unes entrevistes a persones que treballaren a la indústria inquera de la sabata. Per exemple, Miquel Arrom⁶ ens conta com el 1923, quan ja s'han mecanitzat algunes fàbriques, va començar a treballar en un taller artesanal:

...quan tenia 11 anys vaig començar de mosso a Can Jeroniet. Feia feina a cal mestre amb dos mossos més. Allà feiem tota sa sabata. No teníem horari, en s'estiu hi feiem sa vetlada fent feina. Es dilluns, es mestre no feia feina, es posava es davantal net i s'ananva pes poble. Però es mossos fèiem feina aquest dia, però amb sa madona, quan es mestre se n'havia anat, anàvem a fer herba a un troç de terra seu.

Aquesta situació, on hi ha flexibilitat horària i una irregularitat amb les normes de treball, canviarà quan els inquers entrin a treballar a les fàbriques mecanitzades. Dins les fàbriques hi havia una reglamentació horària inflexible, hi havia uns obrers encarregats, únicament, de vigilar els horaris i la feina dels altres obrers, hi havia unes normatives que regulaven totalment el treball i hi havia sirenes que determinaven l'hora d'entrada, de sortida i de descans. Així ens ho conta una sabatera que ho visqué, Na Margalida Martorell⁷:

...vaig començar a fer feina des des 10 anys a can Piquero de dilluns a dis-sabte capvespre. Saps que hi anaven de rectes llavors! S'encarregat vigilava s'horari, vigilava que es obrers no berenassen mentres feien feina. En aquets temps dins sa fàbrica havíem de berenar d'amagat. Si veien que en entrar dues es berenar el te feien deixar a s'entrada. Si arribaves un minut tard trobaves tancat i no pories entrar fins una hora més tard i te llevaven aquesta hora. A can Piquero tenien una sirena, la tocaven 10 minuts abans d'entrar i també abans de sortir.

Finalment, hem de dir que la duració de la jornada de treball a les fàbriques mecanitzades estava al voltant de les 9 hores diàries. Però aquest horari va anar modificant-se al llarg del temps. Els entrevistats han coincidit en què, un cop s'estableix la II República, es generen uns canvis que afavoreixen els obrers inquers. En primer lloc, hi ha una reducció de la jornada de treball que passa a ser de 8 hores cada dia i de 6 dies a la setmana, treballant fins al dissabte capvespre⁸. En segon lloc, s'estableix una setmana de vacances durant l'estiu. Els entrevistats ens

⁶ Miquel Arrom de Can Quet. Nascut a Inca el 1912. Els seus pares eren campers

⁷ Catalina Martorell Genestra, nascuda a Inca el 1906. Filla d'un miner i una jornalera

⁸ La modificació dels horaris durant la II República va provocar una sèrie de problemes a Inca. Sobretot entre els propietaris de la fàbrica tèxtil de can Xilles i els seus treballadors recolats per la CNT.

han informat que, a finals de la dècada dels 30 o a principis de la dels 40, els sabaters decidiren treballar una hora més cada dia per poder acabar la feina els dissabtes a migdia. Així ens ho conta en Joan Seguí Bestard⁹:

...als 16 anys vaig anar a fer feina a sa fàbrica de Can Puig. Era una fàbrica amb màquines i jo no feia tota sa sabata. Primer vaig començar fent nou hores de dilluns fins es dissabte capvespre. Però quan vengué sa República posaren ses vuit hores i ets sabaters mos posàrem molt contents. Ets sabaters pareixíem es senyors des poble. Me pens que en es final de sa República, o ja en es Moviment vàrem començar a fer una hora més cada dia per no treballar es dissabte capvespre i fer sa setmana anglesa, i ses hores que fèiem de més eren per rescabalar ses festes no pagadores.

4. BREUS CONCLUSIONS

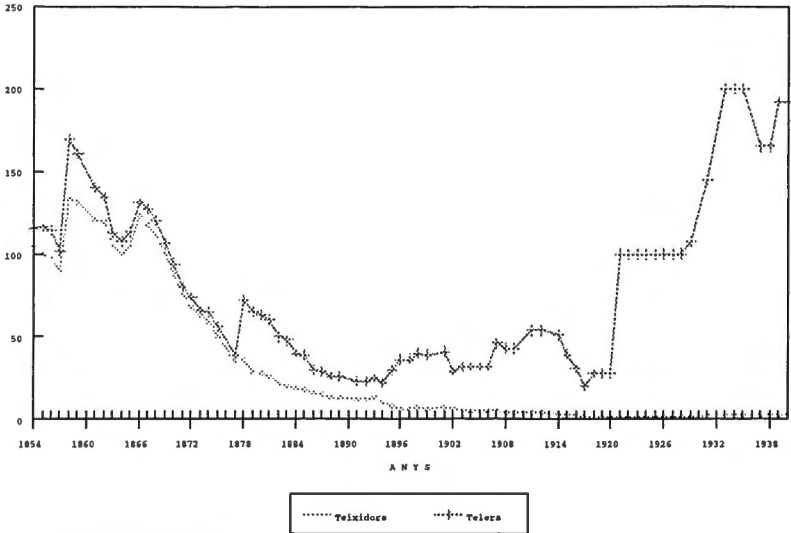
Durant el procés d'industrialització que es duqué a terme a Inca, des de finals del s. XIX fins a la primera meitat de l'actual segle, es pot observar que:

- el procés de mecanització de la indústria inquera tèxtil i sabatera, respecte a determinades zones d'Espanya i Europa, és molt tardana.
- el procés de mecanització no sempre és exitós: hi ha industrials que fracassen en la modernització de les fàbriques.
- la mecanització de la indústria és parcial i no afecta tots els fabricant. Per tant, conviuran, durant llargs períodes de temps, el sistema fabril i l'artesanal.
- Malgrat la mecanització de la indústria, les unitats de producció, generalment, seran reduïdes.
- L'organització del temps de treball a la indústria segueix el mateix model que el de l'organització de la producció: convivència de velles i noves formes.

⁹Joan Seguí va néixer a Inca el 1913. Els seus pares eren campers i ell, abans de fer de sabater, havia estat pintor.

EVOLUCIÓ DEL SECTOR TÈXIL

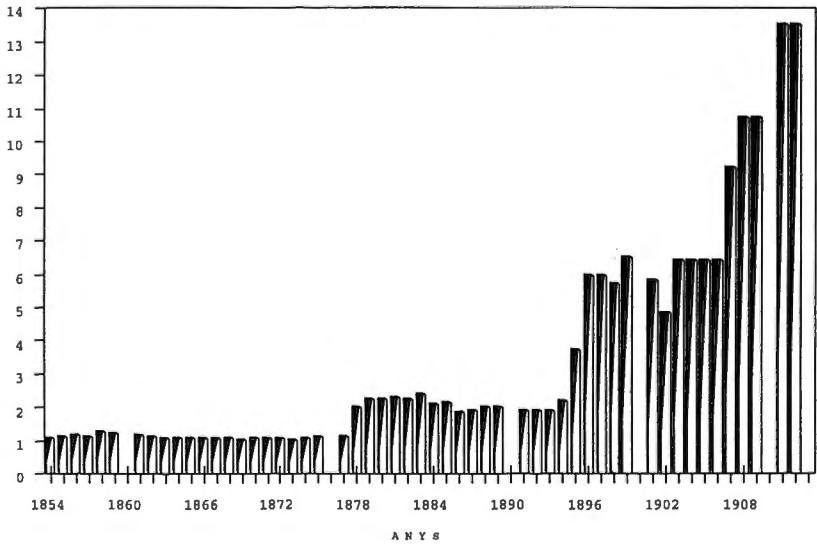
Nombre de teixidors i telers.
Inca 1854-1912

Font: Mètriques Industrials (ADRI)

NOMBRE DE TELERS PER TEIXIDOR

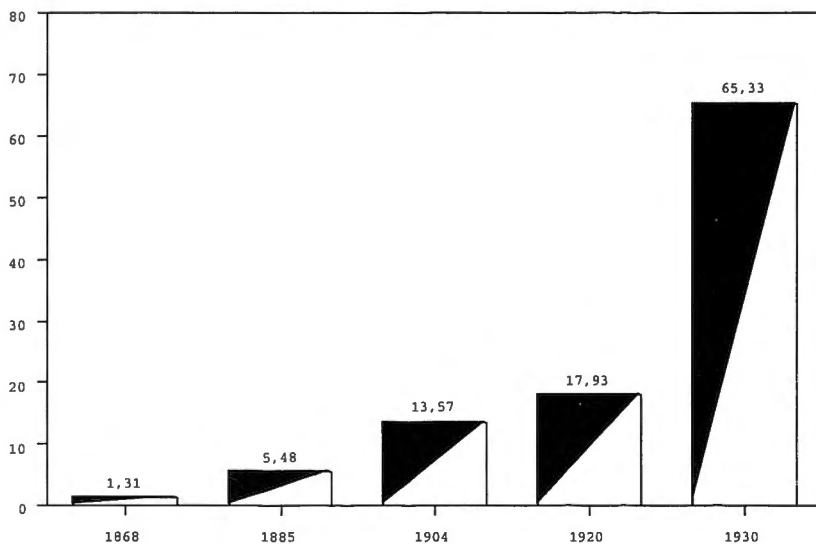
Tamany mitjà de les unitats de producció.
Inca 1854-1912

Font: Mètriques Industrials (ADRI)

NOMBRE DE SABATERS 'OBRERS' PER PATRÓ

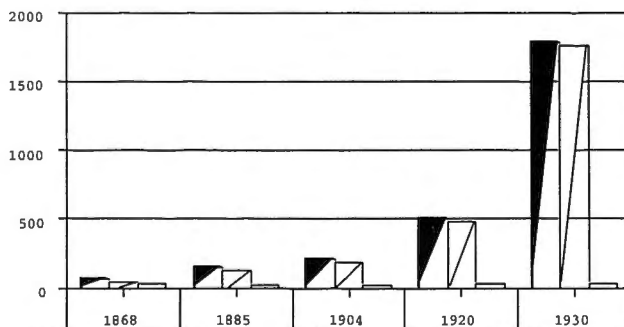
Tamany mitjà de les unitats de producció.
Inca (1868-1930)

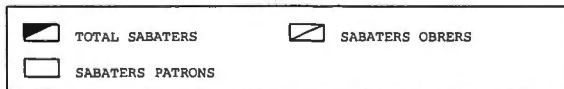
Font: Padrone i Matricules Industrials

EVOLUCIÓ DE LA INDÚSTRIA SABATERA

Nombre de sabaters.
Inca 1868-1930

TOTAL SABATERS	67	149	204	511	1791
SABATERS OBRERS	38	126	190	484	1764
SABATERS PATRONS	29	23	14	27	27

Font: Padrone i Matricules Industrials

QUADRE I: EVOLUCIÓ DE LA INDÚSTRIA SABATERA. INCA. 1868-1930

ANYS	SABATERS TOTAL	SABATERS «OBRERS»	SABATERS «PATRONS»	Tamany estructura producció	% sabaters menors 25 anys
1868	67	38	29	1,31	14,92
1885	149	126	23	5,48	18,12
1904	204	190	14	13,57	11,76
1920	511	484	27	17,93	33,60
1930	1791	1764	27	65,33	—

Font: Elaboració pròpia segons Padrans de Població i Matricules Industrials. Totes aquestes dades només recoeeixen els sabaters HOMES. S'ha de tenir present que les dones eren les encarregades, principalment, de cosir les pells. Però l'ocupació de les dones quasi mai no s'especifica en els padrons. Per tant, aquests valors numèrics que s'han obtingut, com a mínim, s'haurien de duplicar.

BIBLIOGRAFIA

- Amades, Joan (1982): **Costumari Català. El curs de l'any**. Ed. Salvat i Edicions 62. Barcelona
- Barceló, Bartomeu (1958): **Inca y su término. Iniciación a la Geohistoria del municipio**. Berg, Maxine (1987): **La era de las manufacturas. 1700-1820. Una nueva historia de la Revolución industrial británica**. Ed Crítica. Barcelona.
- Quetglas, Bartomeu (1939): **Los gremios de Mallorca**. Impremta Alcover. Palma de Mallorca.
- Manera, Carles (1990): «Industrialització sense revolució industrial. Mallorca, 1780-1880». **Estudis d'Història Econòmica**, 1990.1. Palma de Mallorca.
- Manera, Carles i Petrus, Joana M^a (1991): **Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca**. Ed. Ajuntament de Palma.
- Marquès, Miquel i Pieras, Miquel (1993): «Dos pobles productors de sabates: Inca versus Alaior. Primeres comparacions». **Revista de Menorca**.
- Martínez Carrión, José Miguel (1992): «Fuentes para el análisis regional de la industrialización española». **Estudis Baleàrics** n° 43, març-agost 1992.
- Pieras, Gabriel (1986): **Breu història d'Inca**. Ed. Ajuntament d'Inca.
- Pieras, Miquel (1991): «Apunts sobre l'evolució dels sectors tèxtil i del cuir a Inca». **DIJOUS, Setmanari d'Informació Local**, juny-agost 1991.
- Pieras, Miquel (1991): «Noves aportacions a l'origen de la indústria de la sabata». **DIJOUS, Setmanari d'Informació Local**, 8 agost 1991.
- Thompson, E.P. (1967): «Time, work-discipline and industrial capitalism». **Past & Present** n° 38. Està traduït al català a l'editorial Crítica, 1984.
- Vidal, A. (1992): «La fabricació de calçat de pell a Lluçmajor. Factors de localització i de producció». **Estudis Baleàrics** n° 43, març-agost 1992.

TEMPS LLIURE I OCI A INCA I ALAIOR. COMPARACIONS DE DUES SOCIETATS INDUSTRIALS

MIQUEL A. MARQUÈS SINTES
MIQUEL PIERAS VILLALONGA

1. INTRODUCCIÓ

El temps lliure i l'oci, sovint, s'han estudiat, a les Illes, des d'un punt de vista molt descriptiu i sempre vinculat a zones rurals¹. El nostre treball contempla una àmplia panoràmica descriptiva, però, a la vegada, intenta aportar reflexions teòriques que s'han realitzat durant els darrers anys, ja que a Mallorca i a Menorca els estudis que s'han realitzat sobre l'oci relacionat amb la indústria són quasi inexistent. A nivell europeu s'han obert diversos corrents d'investigació; hi ha treballs que relacionen el temps lliure amb l'aparició de determinades idees polítiques a França; treballs que analitzen la lluita obrera per aconseguir vacances pagades i la reducció de la jornada laboral; treballs que tracten sobre la creació d'indústries dedicades a l'oci; treballs que estudien els canvis de visió del temps lliure de societats preindustrials a societats industrials... En definitiva, tot un conjunt d'investigacions que, encara, són gairebé inexistent a les Illes.

A falta d'uns estudis d'àmbit insular sobre l'oci durant el procés d'industrialització, que ens marcassin unes línies generals de comportament per a poder analitzar les comunitats d'Inca i Alaior, hem acudit a la producció historiogràfica angle-

¹Obres de gran importància dins aquest grup són les de l'Arxiduc Lluís Salvador «Costumbres de los Mallorquines», la d'Antoni Galmés «Cultura Popular Mallorquina» i la de Gabriel Llompart «Entre la historia del arte y el folklore». Per a Menorca, s'han de destacar les «Rondaies de Menorca» i les «Cançonetes Menorquines» d'Andreu Ferrer Ginard, i la gran feina folklorista de Francesc Camps Mercadal, Francesc d'Albranca, en «Folklore Menorquí de la Pagesia». L'Arxiduc també fa una bona referència sobre els costums religiosos menorquins en «La Isla de Menorca», (tom I, pàg 167-174), sobre gloses (tom I, pàg 122-134) i sobre festes populars (Tom I, pàg 245-252)

sa² sobre l'oci, la qual ens ofereix uns importants corrents d'investigació. Les característiques més importants que apunten els historiadors anglesos sobre l'oci que es generà a mitjan segle XIX i principis del XX són les següents:

- Els models d'oci i d'entreteniment popular, a finals del S.XIX, s'internacionalitzen.

- Creixement de les despeses dedicades a l'oci.

- Creixent importància de les tavernes, music-halls i cinemes.

- Creixement dels espectadors en els esports i, en general, en el nombre de participants i consumidors d'activitats d'oci.

- Creixement del nombre d'empreses dedicades a l'oci.

- Procés de secularització de l'oci.

A part d'aquestes característiques que es donen en el cas anglès, hem de tenir present una sèrie de variables pròpies que s'han d'aplicar als casos que analitzam, Inca i Alaior:

- La no total secularització de les activitats lúdiques, car l'Església tindrà un paper molt destacable en l'organització d'activitats recreatives i associacions (Pere Fullana 1990 i 1993).

- Pel cas d'Inca una forta i creixent influència dels poders públics locals en quant a reglamentació i creació d'activitats d'oci pel conjunt de la població.

- Així com en el procés d'industrialització tant d'Inca com d'Alaior (Pieras i Marquès, 1993) conviuen velles i noves formes d'organització de la producció, dins l'oci de la classe obrera hi conviuran velles i noves formes d'oci.

- Finalment, s'ha de tenir en consideració, en el cas d'Inca, la presència a partir de 1904 d'un gran contingent militar permanent que genera una demanda d'oci en el seu entorn molt destacable.

Per tant, a l'hora de tractar la nostra informació no hem perdut de vista l'espai estudiat, i hem contextualitzat les activitats en un moment on es noten les conseqüències de la situació socio-religiosa de finals del segle XIX. És el moment en què a Espanya s'iniciaria un moviment catòlic de caire més o manco «reactiu-defensiu», davant l'avanç dins la societat del moviment laic i socialista. De fet, el moviment catòlic espanyol va intentar seguir les petjades del moviment catòlic italià. Durant el papat de Lleó XIIIè, s'inicià a tota Espanya aquest moviment catòlic que intentava lluitar contra la constant desaparició de la «societat cristiana». Davant aquesta problemàtica, els catòlics, clergat i seglars, van treballar i desenvolupar aspectes bàsics com: l'ensenyament, la difusió del catecisme, el recolzament als patronats obrers i la premsa catòlica, fundacions de caixes d'estalvi, etc.

Com hem dit, l'oci és un tema que ha estat poc estudiat fins al moment; de fet, les darreres aportacions fetes sobre joc, alcohol, teatre,... fan referència més bé a un grup determinat, com pugui ser el cas dels socialistes (Pérez, 1992 i 1993), el

²»Work and leisure», *Past & Present*, 1964, nº 29. «Work and leisure in industrial society», *Past & Present*, 1965, nº 30.

dels anarquistes, o bé, l'oci de les dones, estudis tots ells insuficients quant a nombre dins la bibliografia actual³. Nosaltres intentarem constatar l'existència d'una xarxa d'associacions que va existir a Inca i a Alaior, expressant les seves activitats. Així, amb la suma de totes elles arribarem a veure com s'omplia el temps lliure en unes societats en les quals es vivia un procés d'industrialització.

Però, abans d'iniciar l'estudi de les activitats d'oci, hem de dir que no totes les activitats de temps lliure que analitzarem es desenvoluparen de forma regular, ni estaren permanentment disponibles. Tot al contrari, el temps d'oci estava fortament reglamentat per uns cicles que segons Hugh (1987) són: el cicle de vida, el cicle anual i el cicle setmanal.

- **El cicle de vida.** Les expectatives d'oci varien completament amb l'edat; per exemple, són totalment diferents les activitats dels infants i les dels vells. La infantesa és el període on aquestes diferències es contempen de forma més evident. En primer lloc, tenim com els nins de final del S.XIX o principi del S.XX estan poc afectats pel contacte amb les indústries de l'oci, en comparació a l'actualitat⁴. En segon lloc, l'oci dels infants es caracteritza per desenvolupar-se, en gran part, al carrer i al camp. Per exemple, els al·lots d'Inca, fins fa unes dècades, sortien a pasturar el xot, a cercar niadors, a cercar ferro vell, a la via del tren, a menjar fruita, a cercar cargols...(G.Pieras 1988).

- **El cicle anual.** Aquest cicle marca els períodes de vacances i divideix el temps en llargs cicles que donen lloc a períodes com: Nadal, Pasqua, Estiu, etc. i tota una sèrie de moments que es repeteixen any rera any com: festes patronals, festes populars, el Primer de Maig, etc.

- **El cicle setmanal.** Aquest cicle diferencia els dies de feina i els de descans dominical i estableix el ritme del pagament del salari, per la qual cosa el diumenge es convertí en el dia en el qual les tavernes s'omplen de treballadors disposats a gas-tar el seu jornal i, en general, el dia en què s'organitzen la major part d'actes d'oci.

A part d'aquests tres cicles s'ha de tenir en compte la divisió de l'oci entre homes i dones. Les dones estaven marginades d'algunes activitats, per exemple, no se'ls estava permès d'entrar a certes tavernes. De totes maneres, aquest punt, referent a l'oci de les dones, mereixeria, per si sol, un profund treball d'investigació per les diferències que genera, en aquest període.

³Al respecte, esperam amb interès la publicació de les actes de les XII Jornades d'Estudis Històrics Locals on es van presentar una sèrie de comunicacions relacionades amb el tema: **La dona a la premsa mallorquina de la Segona República i Una aproximació a la moral dominant en la dona a través de la premsa de la Segona República** de Joana M. Linás Mas; **Miquel Maura i Muntaner i el periodisme confessional de la segona meitat del segle XIXè a Mallorca** de Pere Fullana; **Las publicaciones anarquistas en Mallorca durante el siglo XX i Cultura obrera: expresión del pensamiento àcrata** de Encarnació Díaz Ramos; **Alguna de las funciones de una publicación socialista «El Obrero Balear»** de Maria de Pilar Pérez.

⁴En aquest sentit, es pot observar al llibre d'Antoni Pou (1980) com els jocs tradicionals dels infants no necessiten unes «eines de joc» molt nombroses. Aquestes «eines» es redueixen a simple baldufes, bolles, mocadors, bastons, pedres, cordes...

1. EL MOVIMENT ASSOCIATIU (1883-1936)

Les darreres dècades del S.XIX suposen per Inca l'aparició d'un moviment associatiu molt actiu que desenvolupa les seves activitats entorn a tres grans eixos: l'oci, els socors mutus i mèdics i les reivindicacions obreres (M. Pieras 1992). Aquestes associacions, a finals del S.XIX, introdueixen dins la societat inquera, i en general dins la mallorquina, unes noves formes d'oci. L'Arxiduc Lluís Salvador ja presentava en el capítol «Costumbres de los mallorquines» aquests canvis:

«...en los pueblos y en Palma esta vieja costumbre se ha perdido por la influencia de los casinos y otros puntos de reunión donde se juegan a otra clase de juegos...en Palma y en los pueblos grandes com Felanitx, Manacor, Sóller, Inca, Artá, etc. se han introducido los modernos bailes de sociedad que acompaña una orquesta, o, en círculos más restringidos, un piano, bailándose a la moda europea, cada día más introducida en los pueblos, aunque limitada a las sociedades que forman las personas más acomodadas del pueblo».

Queda clar, doncs, que les associacions tenen la funció d'introduir dins la societat formes d'oci novedoses que, finalment, seran adoptades de forma massiva per la classe obrera. Així, no ens ha d'estranyar que la primera funció cinematogràfica i el primer partit de futbol que es celebren a Inca es duguin a terme en una de les associacions més importants de principis de s.XX: «El Centro Instructivo». De totes maneres les associacions no es poden considerar com a elements organitzadors d'activitats d'oci massives, malgrat que en casos molt concrets algunes poden disposar d'un contingent de socis bastant heterogeni i nombrós (Per exemple la «Sociedad de Socorros Mutuos La Constancia» tenia l'any 1906 746 socis¹). En general, les associacions estaven dirigides per les classes benestants d'Inca i la major part d'elles tenien comissions d'ordre intern² i fortes mesures estatutàries³ per a poder controlar els socis i el funcionament de les activitats. Un dels exemples més curiosos és el del «Círculo de Obreros Católicos» on, malgrat la junta directiva estigui integrada per les classes més acomodades, compta amb un nombre elevat de socis provinents de capes molt desprotegides de la societat. És per aquest motiu que més d'un 50% dels seus associats treballen a activitats industrials o agrícoles; en canvi, les activitats de l'associació estan dirigides per una junta directiva controlada per una minoria de propietaris, industrials, comerciants i preveres⁴.

¹ AHMI. OCI I CULTURA. Relación de Sociedades-1906

² «...el proximo domingo se dará principio a los bailes de sala organizados en la **Unión Inquense** con motivo de las próximas ferias. Dicha sociedad tiene ya nombradas las indispensable comisiones de orden y ornato». **Heraldo de Inca**, 18 Octubre 1900

³ Per exemple l'associació «Círculo de Beneficiencia de Inca» disposa com a condicions per a ser soci: tenir més de 18 anys i no passar dels 60, ser catòlic, honrat i treballador (art. 6) i estableix com a deure per a tots els socis: no profanar els diumenges ni els dies de festa ni blasfemar (Art. 8,6). **Círculo de Beneficiencia de Inca. Nuevo Reglamento General**. Tipografía Martorell i Melià. 1891)

⁴ La realitat del «Círculo de Obreros Católicos» s'ha d'entendre dins el contexte de l'aparició de la

Coneguda de forma general la realitat del moviment associatiu a Inca, és l'hora de passar a conèixer les activitats d'oci que dugueren a terme les associacions al llarg del temps i les transformacions que es produïren entre la dècada dels vuitanta del s.XIX i 1936. D'aquest període d'uns 50 anys hem seleccionat dos moments claus que caracteritzen i defineixen tot el període: 1886-1901, moment en què neixen les associacions que tendran un paper rellevant durant el S.XX i que serviran de model per a aquelles que vagin sorgint, i 1931-1936, moment durant el qual es culmina un procés per al qual les associacions abandonen l'organització de determinades activitats d'oci, i comencen a desenvolupar-ne d'altres.

1.1. 1886-1901: L'oci de les associacions

Durant aquest període el moviment associatiu inquer es pot considerar com l'únic element generador d'activitats organitzades d'oci de forma regular i abundant. Les associacions durant aquest període organitzen: festes de carnaval, temporades de teatre, competicions esportives, concerts musicals, balls, etc... Però la millor manera de poder apreciar aquesta enorme i dinàmica activitat és analitzar, una per una, cada associació:

La Juventud. Societat de caire lúdic que organitzava festes de carnaval, balls de màscares, però, a la vegada, els seus components tenien certa preocupació pels problemes socials, ja que organitzaven col·lectes per a la gent necessitada d'Inca⁵.

La Maravilla. Societat de caire lúdic. En coneixem la seva existència a rel d'una carta que envià el batle d'Inca al Governador el 1895 ja que en el seu local s'hi produïen continus desordres. El 1900 havia desaparegut.

Unión Inquense. Societat de caire lúdic i recreatiu fundada el 1899. La seva importància en quant a socis havia d'esser notable, tenia uns 250 socis pel desembre de 1900⁶. Com «La Juventud», aquesta societat tenia certes preocupacions socials i el 1901 va entregar tots els seus fons al projecte de creació d'un hospital-hospici a Inca⁷. Segurament, el local d'aquesta associació tendria un petit teatre⁸ i des del març de 1901 podria comptar amb un piano amb què s'organitzen «vela-

Rerum Novarum el 1891 i del procés de recristianització que inicia l'església per a combatre el socialisme i les desigualtats socials que ha generat el capitalisme. Aquestes «Círculos» actuaven com a lloc d'encontre entre els patrons i els obrers i, d'aquesta manera, les classes riques es pensaven que coneixerien els treballadors i els obrers obtindrien una educació (cristiana) que els allunyaria de les idees socialistes i els ajudaria a respectar les jerarquies socials (Fullana, 1990)

⁵ «...la sociedad **La Juventud** dió el domingo su primer baile de máscaras que durante el presente carnaval acordó celebrar» **Revista de Inca**, 1 Febrero 1884

«...en **La Juventud** tratan de haver una cuestación entre el pueblo para socorrer a los pobres»

Revista de Inca, 15 Febrero 1884

⁶ **Heraldo de Inca**, 20 diciembre 1900

⁷ **Heraldo de Inca**, 17 Enero 1901

⁸ Per exemple, pel desembre de 1900 hi actuà una companyia de «monos sabios». **Heraldo de Inca**, 27 Diciembre 1900.

das musicales»⁹. El 1906 aquesta associació ja no figura al llistat de l'Ajuntament.

El Centro. Societat de caire lúdic i recreatiu. Estava controlada i organitzada per sectors de la burgesia esquerra. Als seus locals, com diu la premsa local, hi acudia «lo más selecto y valioso de nuestra sociedad y distinguidas personas de otros pueblos»¹⁰. Fundada a finals del S.XIX, es va fusionar amb la societat de socors mutus «La Constancia» el 1929¹¹. La seva activitat a principis del S.XX és molt intensa ja que posseeix un teatre en què es realitzen la major part de funcions artístiques i teatrals d'Inca. A més, comptava amb una companyia de teatre pròpia. Les seves activitats lúdiques eren nombroses. Per exemple, el 1901 es dugueren a terme els següents actes:

- Funcions dramàtiques per part d'un grup de teatre integrat pels propis socis¹².
- Representació de sarsueles a càrrec de la companyia del Sr. Romaní. Es representaren: «La leyenda del monje», «Los embusteros», «Las zapatillas», «El mismo demonio» i «Caretas y cabezudos»¹³.

- Funcions teatrals i musicals durant la quaresma. Es posaren a la venta entrades i bonos per 18 funcions. Es representaren comèdies com: «Flor de un día», «Los asistentes», «Sr. Gobernador»; sarsueles com: «Música clásica», «En las astas de toro», «Dos canarios de café», «El lucero del alba», «Por asalto», «Chateaux Margaux», «Angolotino», «Los baturros», «La trompa de Eustaquio», «Pascual Bailón»; un drama de José Echegaray i «Guerra a la guerra» de Ramón de Campoamor.

Casino la Peña. Societat de caire lúdic i polític. No coneixem la data de la seva fundació ni desaparició, però està documentada el 1903¹⁴. El 1895 apareix com a centre del partit liberal dinàstic i maurista¹⁵ i en els seus locals s'hi realitzen: manifestacions polítiques i mitings¹⁶.

La Baleárica. Societat fundada el 1893. Tenia un caire completament lúdic. Els seus estatuts són molt senzills i marquen com a úniques finalitats per a la societat «proporcionar a sus asociados el recreo de las diversiones que organice compatibles con las leyes, la moral y las buenas costumbres»¹⁷. Aquesta societat serà perseguida per l'Ajuntament ja que segons les autoritats locals «La Baleárica» actuava com a tapadora per a poder tenir obert un establiment de begudes fins

⁹ *Heraldo de Inca*, 13 Junio 1901

¹⁰ *Heraldo de Inca*, 15 Noviembre 1900

¹¹ *Ca-Nostra*, 1 Abril 1929

¹² *Heraldo de Inca*, 24 Enero 1901

¹³ *Heraldo de Inca*, 24 Enero 1901

¹⁴ AHMI. CORRESPONDENCIA-SORTIDES. 14 Juliol 1903. Lligall Prov.

¹⁵ AHMI. SOCIETATS I AGRUPACIONS. Lligall 1300-1301

¹⁶ *Heraldo de Inca*, 16 Mayo 1901

¹⁷ *Reglamento para el desarrollo, régimen y gobierno de la sociedad recreativa denominada La Baleárica*. Imprenta La Voz del Pueblo, 1893

altes hores de la nit i encubrir el joc prohibit¹⁸. El 1903 no apareix al llistat d'associacions d'Inca¹⁹.

Club Velocipedista Inca. Societat fundada a Inca el 1897. Tenia com a principal activitat l'organització de carreres ciclistes²⁰ i actes culturals²¹. Segons Pampin (1991) el 1898 aquesta associació ja disposava d'un gran local i un velòdrom amb una pista de 6 metres d'amplària. Dos anys després de la seva fundació tenia 240 socis. En general, aquestes primeres associacions ciclistes mallorquines estaven integrades per elements de la burgesia, pels quals la bicicleta suposava un cert «snobisme» (Pampin 1991), ja que serà en anys posteriors quan la bicicleta arribarà a les classes populars. A principis del 1901 la societat es va veure forçada, per problemes econòmics, a vendre els terrenys del velòdrom i el local de reunió²². Des de llavors, la societat es redueix i el 1906 ja s'han perdut quasi 100 socis respecte del 1898.

Centro Unión Republicana. Societat que actuava com a centre d'oci dels republicans inquers²³. Fou inaugurada el 1900 i eren freqüents en els seus locals la celebració d'activitats culturals²⁴ i mítings com el que es dugué a terme per maig de 1901 contra el caciquisme a Inca²⁵.

Círculo de Obreros Católicos. Societat fundada a Inca pel maig del 1900. Tenia com a principals objectius: recristianitzar la classe obrera que, segons l'Església, s'havia allunyat de la fe cristiana, proporcionar unes ajudes econòmiques als obrers mitjançant la creació d'una caixa d'estalvis i un socors mutual i proporcionar-los entreteniments i oci²⁶. En primer lloc, s'ha observat que el «Círculo» tenia una gran preocupació per l'ensenyament concretada amb la creació de classes de solfeig i piano²⁷, conjunts corals²⁸ i classes nocturnes pels fills dels socis²⁹. S'ha observat, també, una preocupació pel teatre ja que, contínuament, es veu com es celebren funcions teatrals. Finalment, la premsa local de principis de segle reflecteix com el «Círculo» ofereix, molt sovint, conferències sobre temes que fan referència a la classe obrera i a la religió.

La Constancia. Societat fundada el 1886³⁰. Es dedica als socors mutus i a donar assistència mèdica als seus socis. En un primer moment estava dirigida i

¹⁸ AHMI. CORRESPONDENCIA-SORTIDES. 17 Abril 1894

¹⁹ AHMI. CORRESPONDENCIA-SORTIDES. 14 Juliol 1903

²⁰ Es celebraven coincidint amb les Festes Patronals del poble. *Eco de Inca*, 21 Julio 1900

²¹ Per l'agost de 1901 actuarà en el local del club el famós guitarrista Calatayud. *Heraldo de Inca*, 8 Agost 1901

²² *Heraldo de Inca*, 3 Enero 1901

²³ *Eco de Inca*, 23 Junio 1900

²⁴ *Heraldo de Inca*, 22 Agosto 1901

²⁵ *Heraldo de Inca*, 16 Mayo 1901

²⁶ ACOCI. *Libro de Actas*, 20 Maig 1900

²⁷ ACOCI. *Libro de Actas*, 28 Novembre 1901

²⁸ ACOCI. *Libro de Actas*, 20 Abril 1920

²⁹ ACOCI. *Libro de Actas*, 31 Octubre 1901

³⁰ *Ca-Nostra*, 1 Abril 1929

destinada a cubrir les necessitats de la burgesia inquera: «al bien general de las clases componentes de la sociedad, -comerciantes e industriales-»³¹. Però ràpidament va disposar d'un nombre molt elevat de socis, en la seva major part, obrers i famílies pobres que, associats a «La Constancia», disposaven d'assistència mèdica. Ja el 1900 tenia uns 600 socis i comptava amb una biblioteca, una escola nocturna d'instrucció primària i una escola de dibuix³², a més d'organitzar conferències culturals i científiques i equips de futbol, la qual cosa permeté a dita societat arribar a disposar el 1929 d'uns 1200 socis³³.

La Justicia i El desarrollo del arte. Aquestes dues són les associacions obreres més importants d'Inca a finals del S.XIX i principis del XX. «El desarrollo del arte» es fundà a Inca el 1900 i defensà els treballadors de la fusta a partir dels postulats socialistes³⁴, sobretot, en una important vaga que s'inicià per l'octubre de 1900, on es reclamava la reducció de la jornada de treball. D'«El desarrollo del arte» no en coneixem activitats d'oci però sí de «La Justicia», societat formada per obrers del sector de la sabata i fundada el 1901. «La Justicia» va aprovar els seus estatuts pel juliol de 1901 amb els quals intentava defensar els obrers a partir de: «recojer las últimas enseñanzas de los propagandistas de la causa obrera, celebrar conferencias sobre temas económicos i de cuestión social, recolectar libros, revistas y periódicos que traten de la defensa de la clase proletaria»³⁵. El local de «La Justicia» va ser clausurat durant la dictadura de Primo de Rivera ja que era considerada com a associació anarquista³⁶. Durant el 1936 els seus directius foren detinguts³⁷. De les activitats d'oci que organitzà «La Justicia» només coneixem la celebració del Primer de Maig d'acord amb les consignes anarquistes (Miralles 1992).

1.2.1931-1936: L'oci de les associacions

La situació de les associacions durant la II República varia considerablement respecte a aquella que hem exposat a l'anterior punt i que corresponia a finals del S.XIX i principis de S.XX. En el període que ara estudiarem les associacions abandonen quasi completament l'organització d'activitats teatrals i d'espectacles de qualsevol mena, que passen a ser organitzats per empreses dedicades exclusivament a l'oci o per les institucions públiques. Aquest procés pot observar-se clarament amb el següent fet: entre 1883 i 1901 hem vist com moltes associacions inqueres organitzaven balls de carnaval, ara, durant la II República, les associa-

³¹Revista de Inca, 8 Mayo 1886

³²Eco de Inca, 27 Enero 1900

³³Ca-Nostra, 1 Abril 1929

³⁴Dins els seus estatuts hi ha un article en el que es proposa l'ingrés dins la «Unión General de Trabajadores»

³⁵Reglamento de la sociedad de obreros zapateros de Inca titulada la Justicia. Tipografía de Sastre y Pieras, 1901

³⁶AHMI. Informe clausura La Justicia-1925. Lligall Provisional.

³⁷AHMI. Relació de partits i directius detinguts, Octubre-1936. Lligall Provisional.

cions continuen organitzant balls de carnaval, però tenen la competència de l'empresari del «Teatre» que organitza una festa amb orquestres i ballarines professionals. Paral·lelament a aquest procés de pèrdua de protagonisme de les associacions en determinades activitats, veurem com durant aquest període algunes societats queden molt lligades a les agrupacions polítiques del moment i centren l'atenció en l'organització de conferències o mítings polítics. Durant el període 1931-1936 tenim com a associacions més destacables les següents:

Milicia Angélica. Creada el 1931 i dirigida pel prevere inquer Josep Aguiló³⁸. Els seus actes més importants eren la participació a les funcions religioses, organització de recitals poètics i vetllades literàries. Organitzava contínues conferències les quals tenien un marcat to antisocialista i antirepublicà. En el seu local es pogueren escoltar conferències del regidor integrista Gabriel Cortés³⁹, de Manuel Andreu Fontirroig⁴⁰, de Manet⁴¹ i es feren actes de propaganda de la política de Gil Robles⁴².

Auto Club Central. Aquesta associació provenia del «Club Velocipedista Inca» creat a finals del S.XIX (S. Gual 1986). Era el centre de reunió dels industrials d'Inca⁴³.

Círculo de Obreros Católicos. Durant aquest període segueix la mateixa tendència que s'havia marcat des de la seva creació i que es fonamenta en una lluita a favor de la recristianització de la societat i contra el socialisme. Així doncs, durant les vetllades musicals i literàries se sentiran frases com aquesta: «los alborres de la renovación española están en la vuelta a la cruz»⁴⁴.

Casino Republicano Federal. Era el centre de reunió de la majoria que governava el municipi d'Inca. Segons el setmanari local per l'abril del 1932, tenia un total de 163 socis i eren freqüents les conferències a favor del socialisme i sobre la classe obrera: «La Historia del socialismo» a càrrec d'Antoni Mateu⁴⁵, «La educación estética» a càrrec de Ma. Teresa Ortega, «El obrero y la República» a càrrec del cap de telégrafos d'Inca, etc...

La Justicia. Durant aquest període pren una importància destacable com a associació organitzadora de la festa del Primer de Maig. Amb motiu d'aquesta festa «La Justicia» omplia, any rera any, el «Teatro de Inca».

A part de les associacions fins ara anomenades hem de citar-ne d'altres com «Centro Instructivo-Constancia», «Club Democrático», «Juventud Republicana», «Progreso Rural», «Sindicato Obrero La Paz», però que tingueren un paper molt reduït, unes perquè han perdut l'empenta i la vitalitat inicial, altres perquè just en aquest període acaben de néixer.

³⁸La Ciudad, 7 Junio 1931

³⁹La Ciudad, 14 Noviembre 1931

⁴⁰Va parlar sobre la política i el paper de la dona. La Ciudad, 19 Diciembre 1931

⁴¹La Ciudad, 1 Enero 1932

⁴²La Ciudad, 12 Diciembre 1931

⁴³El 1931 el seu local servirà de lloc de reunió pels fabricants de calçat. La Ciudad, 14 Noviembre 1931

⁴⁴La Ciudad, 28 Noviembre 1931

⁴⁵La Ciudad, 5 Diciembre 1931

En aquest període de 1931-1936 és fan, de forma molt freqüent, mítings organitzats per agrupacions polítiques i que es converteixen en actes on hi van milers de persones. Entre 1931 i 1932 tenim notícia dels següents:

- Maig de 1931: Organitzat per la «Confederación Regional el Trabajo de les Balears» a la plaça de toros. Hi varen intervenir sindicalistes catalans, A. Jimenez i M. Mascanell, el president de «La Justicia» i el delegat de la «Confederación Nacional de Trabajadores», J. Cortés⁴⁶.

- Maig 1931: Organitzat pel «Centro Republicano Federal» de Inca. Es va fer propaganda electoral socialista⁴⁷

- Abril 1932: Organitzat per «Unión de derechas». Es va celebrar a la plaça de toros d'Inca amb l'assistència d'un es 10 mil persones⁴⁸.

- Abril 1932: Organitzat per «Alianza de Izquierdas-Partido Republicano Democrático Federal». A la plaça de toros van assistir-hi unes 3000 persones que pogueren escoltar a Ramon Franco, Angel Samblancat, Eduardo Barriobera i Rodrigo Soriano, entre d'altres⁴⁹.

- Maig 1932: míting de caire tradicionalista celebrat al «Teatre d'Inca». Hi participaren, entre d'altres, María Rosa Urraca Pastor⁵⁰.

Finalment, dins aquest gran apartat que dedicam a l'oci de les associacions no ens podem oblidar les activitats que organitzà l'Església inquera ni de les associacions que sorgeixen al seu voltant. Ja hem indicat anteriorment la forta presència que tingueren els estaments eclesiàstics a diversos grups inquers com el «Círculo de Obreros Católicos», «La Milicia Angélica» i «Sindicato Obrero La Paz». Però a part d'aquestes associacions coneixem l'existència a Inca d'altres grups molt vinculats a l'Església com les «Conferències de Sant Vicenç de Paül», «Les Filles de Maria»⁵¹, «Congregants de St. Lluís»⁵², els associats al «Sagrado Corazón de Jesús»⁵³, «Mares Terciàries», etc. A més, les autoritats eclesiàstiques aconseguien reunir grans masses de població amb la celebració de les típiques Quaranta Hores, exercicis espirituals, sermons quaresmals, processons, novenes, el Mes del Rosari, els Cinc Diumenges de les Llagues, el primer divendres de mes, els set diumenges de Sant Josep, Via Crucis, la Sabatina, visites al Santíssim, Hora Santa...

⁴⁶La Ciudad, 17 Mayo 1931

⁴⁷La Ciudad, 31 Mayo 1931

⁴⁸La Ciudad, 14 Abril 1932

⁴⁹La Ciudad, 14 Abril 1932

⁵⁰La Ciudad, 21 Mayo 1932

⁵¹Heraldo de Inca, 5 setiembre 1901

⁵²Heraldo de Inca, 19 setiembre 1901

2. L'OCI A LES TAVERNES, ALS ESPORTS, ALS ESPECTACLES I A LES FESTES (1883-1936)

L'oci a Inca no estava controlat únicament per les associacions. Fora d'elles es generaven tot un conjunt d'activitats d'oci que tenien la seva pròpia normativa i organització.

2.1. Les tavernes

El nombre de tavernes, des de finals del S.XIX fins als anys 30 del XX, serà creixent. Així, tenim que a la darrera dècada del S.XIX el nombre de tavernes, fondes i cafès, segons la Matricula Industrial, es trobava entre 15 i 20. Però aquest nombre es veurà quasi triplicat en els anys 30 i, per exemple, tenim que el 1935 hi havia a Inca un total de 47 tavernes⁵⁴.

Les tavernes varen ser per a les autoritats una font contínua de problemes per la qual cosa les ordenances municipals dedicaren un conjunt de normes, intentant garantir un mínim d'ordre dins la població. A les ordenances de 1885 tenim 6 articles dedicats a les tavernes en els quals es regulen: la responsabilitat dels propietaris dels establiments en quant als desordres produïts dins les tavernes, els permisos d'obertura d'establiments, la presència de menors d'edat, la prohibició dels jocs d'atzar i d'envit, els horaris de funcionament i sancions pels embriacs i les tavernes a on s'embriaguin. A les ordenances de 1918, a més de reparar els articles de 1885, hi figuren articles referents a l'adulteració i bon estat de les begudes, a les característiques sanitàries dels locals, la reglamentació sobre el joc de billar i la il·luminació dels locals.

Les tavernes s'han de lligar sempre a la presència dels jocs d'atzar, d'entreteniment i a l'existència de determinats grups amb aficions comunes. En aquest sentit, tenim referències que ens confirmen que durant la dècada del 80 del S.XIX, determinades tavernes disposaven del joc del billar⁵⁵ i que els jocs prohibits eren bastant freqüents⁵⁶. Quant al paper de les tavernes com a punt de reunió de grups amb aficions comunes, s'han de tenir present les tavernes dels seguidors de deter-

⁵³Heraldo de Inca, 29 agosto 1901

⁵⁴AHMI. TRIBUTACIÓ. Matricula Industrial-1935

⁵⁵ En una carta que envia el batle d'Inca al Governador de la província es diu: «en el café de Bartolomé Fiol Beltrán observé que se estaba jugando al billar». AHMI. CORRESPONDÈNCIA-SORTIDES, 12 Febrer 1886.

El joc del billar perdurà fins a la II República. Tenim referències sobre 4 billars situats a quatre tavernes diferents. AHMI. TRIBUTACIÓ. Matricula Industrial-1933

⁵⁶ Les dades que hem obtingut sobre els jocs prohibits han fet sempre referència a l'aplicació de sancions als propietaris dels locals a on es juga i a la detenció dels jugadors per part de les autoritats locals. El cas més espectacular que hem descobert és el que es va donar pel novembre de 1892. Aquest any sabem que el batle va ordenar una operació de vigilància a un local de joc i que va finalitzar amb la detenció de 15 persones i el requisament de 3 jocs de cartes i 344,84 ptes. AHMI. CORRESPONDÈNCIA-SORTIDES, 7 Novembre 1892

minats equips de futbol o toreros⁵⁷ ... Les tavernes, amb tota seguretat, tendrien un màxim de públic els dissabtes a vespre i els diumenges, acabada la jornada de treball i rebuda la paga setmanal.

2.2. Els esports

En aquest període que analitzam, l'activitat esportiva es multiplica. L'esport es desenvolupa en dos nivells: per una part, hi ha una activitat esportiva que es genera entorn a l'oci i que és molt difícil de quantificar ja que és una activitat que es realitza de forma privada mitjançant excursions, natació, jocs d'al·lots, jocs de cafè, etc...; per altra part, hi ha una activitat esportiva que sorgeix, primer, de les associacions i, després, de les institucions públiques i empreses privades que dona lloc als espectacles esportius de masses. En aquest darrer cas la informació existent és molt abundant ja que és gran la transcendència que té l'esport de masses.

Deixant de banda petites associacions que organitzen activitats esportives («Football club inquense», 1922; «El Sport», 1919; «Sociedad Colombófila», 1931), hem de passar a analitzar el paper que tingué quant a l'organització d'activitats esportives el «F.C. Contancia». Aquest club sorgí d'una escissió de la societat de socors mutu «La Constancia» a finals de la dècada dels 20⁵⁸. Ja en els anys 30 actuava com una empresa privada, oferia diversos espectacles esportius al camp del «Cos»⁵⁹. Durant els anys 30 el club Constància participà en el campionat de futbol de Mallorca i fou el primer equip mallorquí que participà a la Copa d'Espanya (el 1934, dins aquesta competició, s'enfrontà al FC Barcelona). Però el club Constància organitzava, a part de l'espectacle futbolístic, altres activitats: torneigs de futbol per a grups d'amateurs⁶⁰ (generalment grups d'obrers), jocs de billar, dominó i parxís, festivals esportius els dies de festa⁶¹, campionats d'atletisme amb carreres, salts de perxa, salt de longitud, llançament de disc, de pes, etc...

Finalment, hem d'indicar que no tan sols organitzava espectacles esportius el club Constància, sinó que durant la II República es creà un hipòdrom el qual reunia una gran afició provinent de tota la comarca, fet que generava importants beneficis al comerç inquer⁶².

⁵⁷Per futures investigacions s'ha de tenir present que les fonts orals són de gran ajuda per discernir els grups que es reunien a cada taverna. Malgrat tot hem pogut conèixer, gràcies a la premsa de l'època, 3 tavernes d'Inca que el 1931 reunien afició taurina: el café de Can Casimiro, el café de Can Pau i el café Marquesí.

⁵⁸Ca-Nostra, 1 Abril 1929

⁵⁹El Cos fou inaugurat durant la temporada 1929-1930 i tenia una capacitat per 1700 persones (Quetglas 1982)

⁶⁰La Ciudad, 24 mayo 1931

⁶¹Aquests festivals, subvencionats per l'Ajuntament, consistien en oferir al públic diverses activitats esportives: futbol, carreres ciclistes, pedestres, exercicis atlètics, gimnàsia...La Ciudad, 30 Abril 1932

⁶²La creació d'un hipòdrom a Inca va generar fortes discussions dins l'Ajuntament. Segons alguns polítics no suposava cap benefici per a la població ja que introduïa el «perjudicial» joc de les travesses. AHMI. GOVERN. Llibre d'actes, sessions 10 i 31 de Març 1933.

2.3. *Els espectacles: cinema, teatre i toros*

Hem de començar el present apartat indicant que a Inca, aquests espectacles, sobretot el cinema i el teatre, segueixen una tendència que consisteix en què dits espectacles passen per una primera fase en la qual la seva difusió es centra en nuclis reduïts, generalment locals d'associacions, per després generalitzar-se, amb més o manco variacions, entre la població. El cinema segueix el següent procés. Apareix per primer cop el 1904 en el local de l'associació «El Círculo» projectant-se durant 15 dies unes pel·lícules (S.Gual 1986). El 1907 s'instal·la un cinema en els locals de la societat «El Centro» (S.Gual 1986). En aquests dos casos el públic que va seguir les funcions fou molt poc mombrós. El primer cop que l'oferta del cinema es generalitza i arriba a gran part de la població és a partir de l'arribada a Inca d'un empresari de cinema ambulant el 1908. Un altre moment en què l'oferta augmenta és quan s'inaugura l'empresa «Teatro de Inca» el 1914. L'oferta del «Teatro de Inca», com es pot veure als anuncis de la premsa inquera dels anys 20 i 30, es combinava, per una part, amb la projecció de pel·lícules i, per altra, amb funcions musicals i de ball. L'oferta de projecció de pel·lícules del «Teatro de Inca» s'ampliava amb la d'altres sales i locals. Així, tenim notícies, durant els anys 30, del funcionament de la sala «Cine Moderno» i l'adaptació de la plaça de toros com a cinema durant l'estiu. L'aforament total de les dues sales, «Teatro de Inca» i «Cine Moderno», l'any 1935 ens dona un total d'un total de 1200 persones i si es suma l'aforament de la plaça de toros s'arriba a un total de 6000 persones que, durant l'estiu, podien acudir al cinema. Aquestes xifres són un clar exponent de la massificació que es dona dins l'oci a Inca i del nivell d'organització i recursos de què havien de disposar les empreses organitzadores.

Quant al teatre, s'ha d'apuntar que el procés de massificació no és tan acusat com en el cinema. En un primer moment, principis del S.XX, com ja hem vist a l'apartat dedicat al moviment associatiu, el teatre està molt present en determinades associacions. Pareixeria obvi que amb la creació del «Teatro de Inca», el 1914, les funcions teatrals s'haurien d'haver popularitzat, però el teatre, segons les fonts consultades, només es popularitzava i massificava en determinades funcions. Si venia a actuar a Inca una bona companyia el Teatre no s'arribava a omplir. En canvi, ens diu la premsa: «...en la Plaza del Ganado se celebra una función de teresetas y el público no cabe en la plaza»⁶³. Un moment en què el «Teatro de Inca» s'omplia era durant la celebració de la Festa del Primer de Maig organitzada per «La Justicia». Per exemple, pel Maig de 1931 va actuar a Inca la companyia de Francesc Fuster, conegut com un personatge republicà i d'esquerres, representant les obres «El Primero de Mayo» i «Los dioses de la Mentira»⁶⁴. Pel Maig del 1932 la mateixa

⁶³La Ciudad, 8 Agosto 1931

⁶⁴La Ciudad, 3 Mayo 1931

companyia va representar l'obra «La Aurora» de Joaquim Dicenta i es va projectar la pel·lícula «La Marsellesa»⁶⁵.

Les curses de braus seran, també, un dels espectacles que contarán amb una major assistència de públic. A Inca, ja des de la primera dècada del S.XX, es compta amb una plaça de toros la qual té un aforament d'unes 5000 persones. Abans de l'existència d'aquesta gran plaça n'existia una de més reduïdes dimensions construïda a la dècada dels 90 del S.XIX⁶⁶. Les curses de braus solien estar organitzades per l'Ajuntament, durant les festes patronals, per les tavernes, i per les associacions⁶⁷.

A part de les curses de braus hi havia altres espectacles organitzats amb animals, com bregues de cans, bregues de galls, missions de força, etc. Aquests espectacles, sovint, es realitzaven de forma molt espontània i fora de la llei i, per tant, no ens han quedat molts de testimonis de la seva activitat. Sabem, per exemple, que per l'abril de 1901 es feren unes missions per provar la força d'un mul⁶⁸ o que el 1893 es feien bregues de cans sense permís de l'autoritat⁶⁹.

2.4. Les festes populars

Les festes populars per excel·lència són les que es celebren amb motiu de la festivitat dels patrons del poble. Malgrat hi hagi altres festes populars al llarg de l'any, les patronals són les que reuneixen a un major nombre de públic. En el període analitzat, des de principis del S.XX als anys 30, les festes populars experimenten una grans canvis tant en activitats com en assistència de persones. Així doncs, tenim que el juliol de 1900 els actes de les festes patronals descrits a la premsa inquera⁷⁰ són molt similars als que va descriure l'Arxiduc a la seva obra per qual-sevol poble rural de l'illa, és a dir: completes, ofici major i sermó; focs d'artifici amb música; curses de braus; ball a l'estil mallorquí i carreres d'homes, dones, nins i bicicletes. Però els canvis es comencen a notar si examinem la premsa inquera de forma més detallada. En primer lloc trobam la introducció d'una activitat nova: les carreres de bicicletes que en pocs anys s'han popularitzat. En segon lloc, durant la celebració de les festes patronals es genera una sortida de població d'Inca en direcció a la zona del MalPas (Alcúdia)⁷¹. Hem de pensar que, de totes maneres, la població que pot accedir a la zona costanera és molt reduïda, únicament, una dotzena de famílies de propietaris, advocats, notaris o industrials⁷². A partir del

⁶⁵La Ciudad, 30 Abril 1932

⁶⁶AHMI. OBRES PARTICULARS, 1893. Lligall Prov.

⁶⁷La Ciudad, 14 Abril 1932

⁶⁸Heraldo de Inca, 11 Abril 1901

⁶⁹AHMI. EXPEDIENTS DE SANCIONS, Març 1893.

⁷⁰Eco de Inca, 14 Julio 1900

⁷¹«...son muchas las familias de esta ciudad que huyendo del rigor de la estación han salido para el Mal-Pas, con el fin de pasar la presente temporada en tan pintoresco sitio». Eco de Inca, 14 Julio 1900

⁷²Hem de pensar que la colònia del Mal-Pas, segon ens diu Ventayol a la seva «Historia de Alcudia», a la dècada dels anys 20 estava formada per una trentena de cases

S.XX s'inicia un procés de canvis dins les festes patronals i, any rera any, l'Ajuntament incorpora noves activitats al programa, però, al mateix temps, algunes activitats, com és el cas dels balls mallorquins, passaran a un segon terme i quasi s'oblidaran. Paral·lelament a dit procés es produeix una secularització de les festes que culminarà amb l'arribada al poder dels republicans als anys 30. Si el 1900 trobàvem un programa de festes patronals molt escafit, el 1931 les festes patronals tenen un programa molt més extens que ofereix 5 dies d'activitats d'oci per al poble. El primer dia: cercavila amb caperrots, revetlla i ball amb una orquestra de jazz; el segon dia: cercavila amb banda, celebracions religioses, repartiment de diners als pobres, partit de futbol, concert de banda, verbena amb orquestra de jazz i focs d'artifici; el tercer dia: cercavila i verbena; el quart dia: jornada coral a la plaça de toros i verbena; el cinquè dia: cercavila, homenatge a la República, cursa de braus i verbena.

Finalment, hem de dir que dins l'oci hi conviuen, com a la indústria, velles i noves formes d'organització. Aquest fet es dona d'una manera més destacada i es pot comprovar d'una forma més evident dins les activitats de les festes populars. Per tant, veurem com en els anys 30 del S.XX, quan ja s'han imposat les verbenes amb música de jazz, encara es celebren les revetlles amb balls mallorquins. A part d'aquest cas hem pogut observar altres festes on hi ha activitats d'oci tradicionals:

- Festa del gremi de curtidors en honor a Sant Cristòfol. Es celebren actes religiosos, balls mallorquins i focs d'artifici⁷³.
- Festa del Convent de Sant Domingo amb balls mallorquins i focs d'artifici⁷⁴.
- Festa del Puig de Santa Magdalena amb funció religiosa, carreres i balls mallorquins⁷⁵.
- Festa del Bugiot celebrada la víspera de Sant Joan o Sant Pere, amb forta tradició a zones rurals, durant la qual es realitzaven disbauxes i es permetia, durant el vespre, l'entrada a qualsevol propietat per a collir fruita⁷⁶

L'OCI I LES ASSOCIACIONS A ALAIOR

A partir d'aquest apartat, plantejarem l'oferta de les distintes associacions que, bàsicament, van actuar en el període 1924-1936, i que nosaltres en tenim constància de les seves activitats, per la correspondència que aquestes van mantenir amb l'Ajuntament d'Alaior. I ho volem fer així, perquè si bé ja hem donat algunes pinzellades de les més representatives, no volem induir als possibles lectors a fer-se una imatge que no tenguí massa a veure amb la realitat; si només estudiéssim les entitats més importants, sense tenir en compte les restants, el que ferí-

⁷³Heraldo de Inca, 11 julio 1901

⁷⁴Heraldo de INca, 8 agosto 1901

⁷⁵Eco de INca, 28 julio 1900

⁷⁶ Les ordenances municipals de 1885 prohibeixen la celebració del «Bugiot» baix pena de 5 pessetes

em seria construir un tòpic sobre un parell d'aquestes, mentre que amb l'estudi actual i amb la poca informació de què disposem, el cert és que ens podrem fer una idea aproximada de l'activitat que es vivia en el poble d'Alaior. Aquí rallarem de societats de caràcter lúdic, social i benèfic, especialment, aspectes que en ocasions se solen confondre pel fet que ens són difícils de separar i, per tant, poder classificar. Amb aquesta idea inicial, hem de dir que la informació ha estat, bàsicament, extreta de l'Arxiu Municipal d'Alaior (AMA), de la secció 14a. (memorials i cartes, entrades secció associacions); la font arxivística va acompanyada d'informacions que haguem pogut recuperar d'altres indrets, com seran entrevistes, premsa, memòries i estatuts. Amb tota aquesta informació, intentarem explicar i exposar clarament aquest pilot de dades i informació, per conèixer un poc una societat que amb el pas del temps, va veure com la indústria s'introduïa d'una manera pausada dins la nostra societat.

A) Parròquia de Santa Eulàlia

En la documentació treballada, hem trobat poca informació sobre les activitats religioses del poble, fet aquest que no ens ha de sorprendre, ja que les distintes activitats que es desenvolupaven al llarg de l'any litúrgic, a més de què es van complint un cicle anual¹, són activitats que ompleixen l'oci dels fidels catòlics i generalment sortirà informació en la premsa catòlica; per altra banda, si bé és ver que s'arreplega una gran quantitat de gent entorn als distints actes religiosos, no és manco cert que aquests són actes d'afirmació de la seva creença en la fe catòlica: a l'anar-se repetint cada any, el cert és que els historiadors hi han invertit poc temps en el seu estudi. Una qüestió distinta és la discussió de l'us de la trona i els missatges que s'enviaran des de la mateixa als fidels que, setmanalment, acudeixen a la casa de Déu per complir amb el preceptiu marcat. Disposam de poques apuntes, i totes estan localitzades entre 1932 i 1933: és un moment en què l'Església i el clergat és especialment el centre de les crítiques liberals i llibertaris. L'ecònom de la parròquia ha d'avisar les autoritats locals, dient que cada diumenge, durant tot l'any, a la Missa Major es predicarà l'Evangelí; ja al capvespre, després del cant de Vespres i Completes, s'ensenyarà un punt de la Doctrina Cristiana (escrit enviat el 23.07.1932). Més endavant (13.08.1932), Joan M. Pons, ecònom, avisa de què en la festivitat de la Verge Santíssima, durant la missa solemne, es dirà un sermó. Posteriorment, el mateix ecònom, Sr. Joan M. Pons (24.10.1932), avisà que, a més del sermó de la missa solemne, es predicaria en la «funció del vespre» un altre sermó. Ja dins l'any 1933, Nicolau Villalonga informa del sermó votiu dedicat a Sant

¹ Al respecte, podem consultar les següents obres, les quals ens indiquen quines eren les activitats religioses i els seus cicles anuals: FERRER GINARD, ANDREU (1927): **Ethologia de Menorca, o sien, costums i preocupacions que se conserven en aquesta illa**. Folk-lore Balear, volum V. Tip. Cat. de A. Ferrer (Artà), Mallorca. PONS BARBER, JOANA; MARTI PONS, VICTOR (?): «Tradicions populars-religioses d'es temps passat». **Revista de Ferreries**, 27 pàg. Ferreries

Diego(07.01.1933); i serà el mateix prevere, Nicolau Villalonga, qui va anunciar que l'endemà, es faria un «sermón votivo» a l'església de Sant Diego (21.01.1933).

B) Instrucción popular

Sabem que Llorenç Olives, president d'aquesta entitat, va demanar permís per fer el 29 de juny (dia de Sant Pere) una vetllada artística per a la distracció dels socis(27.06.1932); en la mateixa s'havien de dir poesies per a infants i fer drames en un acte: els títols eren «La ciencia más que el poder» i «Pero alguien desbarató la fiesta». Posteriorment, Joan Martí, vice-president de la mateixa entitat, informà que durien a terme una vetllada artística amb el drama en cinc actes, d'en Fola Igúrbide, «El pan de piedra». El 25 de novembre de 1932 n'era el president, Sebastià Mercadal.

C) Escuela nueva

Les activitats que es van desenvolupar en l'Escola Lliure d'Alaior s'han d'entendre dins l'àmbit d'ensenyament que els educadors volien oferir als alumnes i pares, amb la mentalitat racionalista de l'època. Per tant, l'escola no tan sols complirà l'aspecte d'ensenyament i normes de conducta per als seus alumnes, sinó que també, i això era més important, era educar als seus pares en un conjunt d'aspectes importants de la vida. Per tant, ens adonam que aquestes activitats, per una banda són educatives, mentre que per altra banda observam que també omplen part del temps lliure dels pares².

Les activitats que tenim enregistrades, totes elles, pertanyen a l'any 1929, un any abans de l'explosió social de la població. Bàsicament són conferències el que es desenvolupen, tot i que també constatam una vetllada musical: Francesc Salom Salom assabenta a l'Ajuntament que el proper dissabte, 26 d'octubre, l'advocat Florian Ruíz dictarà una conferència sobre el tema de «La delincuencia infantil»(25.10.1929); C. Pons Català, el dissabte 26 de novembre, va impartir una conferència sobre la «Importancia y aspectos que se derivan del estudio de la Historia»(08.11.1929); al cap de poc temps, sabem que F. Pons Menéndez va rallar sobre «La ley y la moral» (06.12.1929), el dissabte 7 de desembre. La darrera conferència constatada va ser la que s'havia de fer una setmana més tard, el dissabte 14, i que es realitzaria el 21 desembre; seria F. Catchot Vanrell qui rallaria sobre «El naturismo en la vida de los pueblos». Quant a altres ocupacions, constatam la vetllada musical que van organitzar i portar a terme els alumnes i ex-alumnes de l'esmentada escola el 23 de novembre de 1929: l'acte es va iniciar a les nou del vespre.

² Vegeu MARQUÈS SINTES, MIQUEL. *Industrials i artesans de Menorca. El cas d'Alaior (1852-1936)*, pàg. 147-149. Vam aprofundir aquesta qüestió en la nostra comunicació «La premsa i la qüestió social a Alaior, durant la Segona República», presentada a les **XII Jornades d'Estudis Històrics Locals**.

D) *Unión y Solidaridad*

Poca informació tenim sobre aquesta societat femenina; tan sols en sabem que l'u d'octubre del 1926 van traslladar el seu domicili social al carrer Reina, núm. 1 (actual carrer del Porrassar Nou i el Porrassar Vell).

E) *Unión Patriótica de Alayor*

No coneixem les activitats d'aquesta entitat, però el cert és que el 5 de setembre de 1927, el Delegat de Govern va enviar un telegrama a la mateixa perquè, urgentment, fessin l'elecció de la reorganització d'Unión Patriótica de Alayor. La resposta va ser unànime i contundent: es van tan de pressa que, segons la informació de què en tenim constància, va ser elegit el sr. Constantino Pons Villalonga, fent la funció de cap local, mentre que els vocals elegits van ser: D. Antonio Pons Carreras, D. Pedro Florit Camps, D. Lorenzo Pons Pons, D. Gumersindo Pons Pons i D. Bernardo Villalonga Salom.

F) *Sociedad de Socorros Paz y Unión*

Societat mutualista, la trobam embolicada en la qüestió política i social³. De les poques dades que en tenim, sabem que l'entitat es va traslladar l'u d'octubre del 1926 al carrer Reina, núm. 1, essent la nova seu del grup en qüestió. Més endavant, el 28 d'abril ens assabentam de què la societat demanà permís per a la seva festivitat de Ntra. Sra. Verge de Montserrat, patrona de l'entitat, per fer una concentració de tota «la seva força del partit a Alaior», el primer de maig: es diria una missa primer, i després anirien a l'alzinar del Sr. Salort, on es reunirien i hi farien un concurs de tir(28.04.1927).

G) *Los provisosores del provenir*

Entitat que promovia l'estalvi, en tenim una referència d'aquesta en la qual la secció d'Alaior va organitzar una conferència per al 12 de febrer de 1926, a la qual hi assistiria el fundador de l'entitat, Francisco Pérez Fernández, reunint-se a l'Ajuntament i on es rallaria dels avantatges que s'obtenien gràcies a l'ajut del Banco Popular de Previsores.

H) *Agrupación monàrquica*

Entitat política conservadora de la població; en el casino, conegut popularment amb el nom d'Es Monarca, s'hi van haver de desenvolupar més activitats de les que nosaltres tenim constatades. I afirmam l'anterior, perquè tan sols tenim tres actes verificats, un l'any 1924 i els altres dos l'any 1929: no pot ser que una de les entitats de més pes de la població desenvolupés tan poca activitat social. Només veure

³ MARQUÈS SINTES, MIQUEL. *Industrials i artesans...* pàg.58 i 112.

que el 23 d'abril del 1924, Bartolomé Timoner Pons va convidar les autoritats locals a veure el film, gratuïtament, titulat «Cazando fieras en Africa», podem pensar que el cinema hauria de ser una constant des de la seva arribada a Alaior (qüestió aquesta, que encara resta per estudiar). També es va donar alguna conferència: així D. Llorenç Palliser Villalonga, mestre de l'Escola Graduada va dissertar sobre «El amor en la educación» (22.06.1929, dissabte). L'altra conferència constatada és la impartida pel metge d'Alaior, Pedro Cardona, sota el títol de «Paludismo y su profilascis» (18.07.1929), la qual estava emmarcada dins un conjunt de conferències que es van organitzar en la població alaiorenca. Presidents d'aquesta entitat ho van ser Jaume Mascaró (era mestre sabater, amb una fàbrica de 15 obrers) i posteriorment, Bartomeu Timoner Pons. L'entitat «Es Monarca» també va recolzar, econòmicament, en moments de minvada de la borsa de treball existent per donar solució al problema de l'atur, aportant alguna quantitat de diners, de la mateixa forma que també ho va fer el «Círculo Democrático y Republicano»⁴.

I) Centro Deportivo Alayorense

El 16 d'agost de 1924 va néixer una nova entitat, de caire esportiu, anomenada «Centro Deportivo Alayorense»; aquell mateix dia es va presentar la pòlissa per a la seva creació. De l'entitat en tenim poca informació, tot i que podem apuntar l'elecció de la seva directiva, una de tantes, realitzada el 15 de febrer de 1927, per al període d'un any:

- President: Pedro Fortuny Pons
- Vice- president: Gabriel Pons Andreu
- Depositari: Pedro Petrus Pons
- Secretari: El que subscriu (?)
- Vocals: Francisco Melià Casado, José Melià Riudavets, Miquel Sintes Florit i Miquel Morlà Melià.

J) Centro de Cultura y Forma

Sabem de la seva existència per una petició en la qual el «Centro de cultura y formación moral, social y religiosa» demanava permís per a jugar al camp de l'»Alayor», conegut pel nom de «Los Pinos», contra un equip de Ciutadella.

K) Centro de Buenas Lecturas

Associació fundada el 5 de març de 1904, essent una eina per a fomentar i reforçar el catolicisme dins la societat alaiorenca, a més de contrarestar la propaganda revolucionària; en aquest sentit, la fundació d'aquesta entitat, estava en línia amb les reformes que l'església catòlica estava portant a terme des de finals del

⁴ MARQUÈS SINTES, MIQUEL. *Industrials i artesans...* pàg. 116.

segle XIX i, especialment, seguien les pautes marcades per Píus Xè⁵. Aquesta societat, el 15 de juny de 1931, organitza una conferència que impartiria el missioner Vicent Queralt, avisant que faria «una hojeada a nuestra moderna sociedad y un grito de optimismo y de esperanza».

L) El Porvenir de la Vejez

Aquesta associació es subtitulava «Sociedad obrera, cooperativa y de socorros mutus»; va ser fundada al 1900, i a diferència de la seva precedent⁶, a més d'oferir el socors mutualista als seus afiliats, també desenvolupava altres activitats: aquesta associació recolzava la instrucció dels seus associats, la cooperació i el foment de l'estalvi; així i tot, aquesta era una associació de caire privat, ja que el que avui en dia coneixem com a Seguretat Social, encara no estava del tot desenvolupada a Espanya.

D'aquesta associació, de caràcter mutualista, en tenim referències de les seves juntes generals ordinàries⁷ i de les extraordinàries⁸; els socis se solien reunir en el Casino Castell, fins que l'any 1927 es traslladaran al saló d'actes dels «Hermanos de la Doctrina Cristiana».

M) Fin de Siglo

Aquesta societat, de caire lúdic, és el precedent del que posteriorment seria «Casino Republicà», el «Círculo Democrático y Republicano»; de la mateixa en sabem ben poca cosa (REURER, 1992:20) «i segons el senyor Castell: «Aquesta societat era anònima; el capital fundacional(40.000 pts.) va ser aportat per En Salort, Es Mestre «Xicu», el seu avi(Joan Castell), el doctor Torres i en «Pericu» Fàbregues. Poc a poc, la societat es va anar polititzant fins que es transformà en el «Círculo Democrático y Republicano», que va existir fins l'any 1936. Després de la guerra, els socis fundadors, que eren republicans, el van llogar a la Falange, que pagava 4.000 pts/any. Com que s'esfondrava, no van tenir més remei que vendre'l per 1.200.000 pts. al «Casino», l'any 1962. El «Centro Cultural» va absorbir totes les accions i, per tant, la societat «Fin de Siglo» va quedar dissolta.»»

⁵ MARQUÈS SINTES, MIQUEL. *Industrials i artesans...* pàg. 109.

⁶ La primera societat que tenim constatada a Alaior, com a associació mutualista, és l'anomenada «Socorros Mutuos de Alayor», la qual va acabar de configurar els seus estatuts el 20 de novembre del 1856, tot i que aquests no serien aprovats fins al 7 d'agost del 1858. La seva única funció, sempre segons els seus estatuts, era la del socors mutualista i tenien dret del seu aprofitament ambdós sexes.

⁷ Les juntes generals ordinàries constatades són les de 10.06.1925, 10.06.1926, 11.07.1926 i 07.01.1927.

⁸ Les juntes generals extraordinàries constatades fins al moment són les de 19.04.1925 i la del 11.07.1926.

N) *Sindicato de Oficios Varios*

Si bé, el sindicat amb més força obrera a Alaior va ser La Buena Semilla, aquest només representava els interessos dels obrers del subsector del calçat; amb l'interès per part dels pagesos, d'organitzar-se i demanar solucions als seus problemes, va néixer una nova associació, de caire social, que va abarcar els interessos de tots els subsectors del secundari. Bàsicament, en tenim constància de les seves reunions, durant el període 1932-1933. Les reunions, en caràcter de junta general, les solien realitzar en el «Popular Cinema», saló que pertanyia a la societat «Instrucción Popular», i estava situat al carrer des Banyer, núm. 41. Des del 21 de novembre de 1932, es fan un seguit de juntes generals extraordinàries per discutir i donar solucions al «paro forzoso» que hi havia en aquells moments⁹. Si l'any 1931 havia estat un mal moment per als menestrals, degut a una forta mencabada de feina, seria durant l'any 1932 quan tocaria el torn als pagesos, situació aquesta que a principis de l'any 1933 encara es deixaria sentir; aquest fet, va provocar un seguit de reunions del Sindicato de Oficios Varios durant tot el gener i part del febrer¹⁰. Les reunions que van ser molt intenses durant aquells dies se solien fer es diumenges capvespre a les 15 hores (pensem que el diumenge era el dia en què gairebé tots els pagesos anaven al poble) o bé els dilluns vespre, a les 21 hores. Les reunions, generalment, es van seguir fent al «Popular Cinema», tot i que hem constatat que el 28 de gener la junta ordinària de «la sección campesinos de este sindicato» es va fer en el seu local, al carrer Bolla, núm. 20. La minvada va ser superada, i dins aquell any de 1933, tan sols tenim dues referències més de reunions ordinàries, en les quals s'havien d'arranjar assumptes varis. Sabem que el president de l'entitat durant els darrers esdeveniments va ser Cayetano Sans¹¹. Pensem que el sindicat podria haver perdut força representativa, després d'aquells moments tensos.

O) *Sindicato Agrícola Católico*

El precedent d'aquest sindicat el trobam en l'associació anomenada «El Sindicato Agrícola católico de Alayor», el qual va néixer per a contrarestar l'acció que desenvolupava «La Primera Semilla», de caràcter marcàdament anarquista; en certa manera, les forces conservadores i l'Església, amb aquest sindicat de caire catòlic, s'asseguraven el domini sobre un grup social que, a principis de segle, tenia un gran pes específic entre la població activa (sense oblidar-nos mai de les vinculacions de la dona dins el nucli familiar i la seva influència). Hem de recordar

⁹ Altres reunions, per tractar sobre el mateix tema: 25.11.1932 i 12.12.1932 (dilluns).

¹⁰ Vegeu: MARQUÈS SINTES, MIQUEL A.(1993): «De «sa vaga des Velló» a la guerra civil». In **Industrials i artesans...** pàg. 158-166.

¹¹ Les darreres reunions constatades són les de 08.01.1933, 15.01.1933, 23.01.1933, 28.01.1933, 04.02.1933, 15.07.1933 i 22.07.1933.

que el camp, era un dels llocs on el poder dels conservadors es fa més patent, recordant que a Menorca dominava (encara ho fa avui en dia, essent un 76'19% a l'any 1982, el sistema d'explotació d'amtgeria o conegut com el sistema de Societat Rural Menorquina) el sistema d'amtgeria, o sigui, que el senyor de la possessió, posa la mateixa a disposició del pagès, mentre que l'amo, o sigui, el pagès, s'encarregarà de conrear la terra i cuidar-se de tota la propietat del senyor: els fruits són dividits a mitges; amb la situació de l'amtgeria ben vigent, hom podrà intuir com aplicaven les forces conservadores el seu poder fàctic en el sector primari. Des de l'any 1924 en tenim referències, gairebé constants, d'aquest sindicat; així i tot, són referències sobre la seva festa, el que no vol dir que es reunissin en altres ocasions. La festa del sindicat solia ser el 26 d'abril(dia del patró seu). Se solia fer festa al «Círculo Monárquico»,i es tractaven temes d'agricultura, religió i pàtria; posteriorment, es feia el tiberi al local del col·legi dels «Hermanos de les escoles cristianes»¹². L'estructura de la festa solia ser més o manco la mateixa cada any:

- 9'00 h. Missa de comunió general, es cantaven motets;
- 10'30 h. Missa solemne, cantant els socis del sindicat; i,
- 13'30 h. Tiberi.

Pels programes, sabem que la societat estava situada al carrer de Sant Nicolau, núm. 9 (l'any 1925) o bé que l'associació disposava d'un conciliari per a la seva segura direcció espiritual, per exemple, D. Guillem Pons(1925). El batle solia ser convidat a l'event(1926) i el preu d'un cobert costava al soci 5'00 pts(1926). L'any 1927, el president del sindicat era Antoni Pons, càrrec, que el 1930 estava ocupat per Joan Mora. En alguna ocasió es feia algun acte distint: així seria l'any 1930 quan al saló de l'«Agrupación Monárquica» es van impartir dues conferències sobre la temàtica rural i associativa: Guillem Mir, enginyer agrònom, parlà de l'«Agricultura y producción de la leche», mentre que Francesc Sintes Seguí va incidir el seu parlament en la «Importancia y frutos de un buen sindicato». Els programes també solien anar guarnits de frases i versos per encoratjar els seus socis¹³.

A més de les festes, el sindicat també realitzava alguna junta general ordinària, generalment en el saló d'actes del col·legi dels «Hermanos de les escoles cristianes», on es presentava el balanç de la gestió del sindicat, a més de fer-se la renovació de la meitat de la junta directiva. De totes maneres, la seva activitat es va accentuar durant l'any 1933, quan la situació del camp va ser molt positiva; tot

¹² Activitats de la festa del 15.04.1924

¹³ Així podem llegir: «Nuestras fuerzas labriego juntemos/ en cristiana y patriótica unión/ y a la lucha seguros marcharemos/ arbolando la Cruz con Pendón». «Agricultores, el Sindicato es vuestra defensa». «Unos por otros y Dios por todos». «La cruz y el arado salvarán a España».

Es fa referència, d'una manera clara, a la unió entre el camp (pagesos), l'Estat i l'Església, a més de voler refermar un patriotisme (nacional i local ahora??!!), signe de què tan sols ells en podrien fer-ne evidència.

A l'any 1934, tots els actes es desenvoluparien a l'«Escola Barçola», dels «Hermanos de La Salle».

i que s'havia sortit de la crisi de feina ni tan sols feia un any, el cert és que aquell any, la producció làctica augmentà de tal manera que van haver de reunir els pagesos per arribar a un acord i davallar el preu de la llet¹⁴.

P) Círculo Democrático y Republicano

En aquesta entitat, fins al 1930, s'hi van desenvolupar activitats de «La Buena Semilla» i de l'«Escola Lliure» d'una forma regular. S'hi organitzaren un gran nombre d'activitats. De fet, s'hi feien actuacions dramàtiques (per exemple, «La bondad de los hijos», el 1924; «Los malos pastores», el 1929...) ¹⁵. Durant els Darrers Dies s'organitzaven operetes, sarsueles i atraccions recreatives per al públic ¹⁶. També es solia dur a terme alguna vetllada recreativo-musical; un dels moments més emotius va ser quan, el 30 de març de 1924, es va realitzar una vetllada per recollir diners per als alaiorencs que combatien al Marroc ¹⁷. Així i tot, la col·laboració entre el «Círculo Democrático y Republicano» i l'«Escola Lliure» era un fet; així ens ho conta en Pons Josefa (1992:21): «En el Centro Democrático Republicano de Alaior, (Es Comité) como así se llamaba, consiguieron proyectar la mencionada película (Los Cuatro Jinetes del Apocalipsis), para los socios, simpatizantes, padres y alumnos de la mencionada Escuela Libre, para que todo el mundo pudiera darse cuenta de los horrores cometidos durante la guerra». És a dir, existia una certa companyonia entre ambdues entitats, situació que s'esqueixaria a mitjans 1930. Gràcies a la documentació, sabem que durant l'any 1924 el seu president era Llorenç Pons Cavaller, mentre que durant el 1929 ho havia estat Rafel Sintes ¹⁸. Com ja s'ha apuntat, el seu origen l'hem de trobar en la fundació de l'entitat «Fin de Siglo». S'ha constatat també, la celebració d'un Primer de Maig, el del 1926, en el qual s'havia de fer una vetllada recreativo-musical, realitzada per afeccionats; en l'intermedi es faria el sàinet «Visita de Inspección» (l'acte havia d'acabar amb un ball). De totes maneres, un dels actes més constatatats al llarg del període 1924-1936 són

¹⁴ En paraules de Joan Mora, el president del sindicat: «...reunir a todos los socios productores de leche para proponerles una rebaja en el precio de dicho artículo, dadas las circunstancias actuales... debido a la mayor y excepcional abundancia del presente año». (04.02.1933)

¹⁵ S'han constatat distintes actuacions al llarg del període estudiat:

* 20.01.1924, actuació dramàtica d'una companyia que ja havia actuat en «El Consey», de Maó, amb l'obra «La Bondad de los Hijos».

* 01.08.1926, representació per un grup d'afeccionats de «El Señor Feudal», acabant amb el sàinet «El sueño dorado».

* 31.04.1929, dimecres, es representaria el drama «Los malos pastores» per actors afeccionats d'Alaior (és una obra d'Octavio Mirbeau).

* 23.12.1929; Rafel Sintes, president de l'entitat, avisa de què ensoldemà, un grup d'afeccionats duien a escena l'obra «La muñeca», en tres actes, amb pròleg de F.Caro Crespo.

¹⁶ El 31.01.1924 l'entitat avisà a les autoritats com pensaven posar en via una sèrie de funcions d'opereta i sarsueles durant aquells dies festius.

¹⁷ Una altra vetllada musical va tenir lloc l'u de novembre de 1929, a càrrec dels deixebles de l'«Escola Nova» i el seu grup artístic: es feren actuacions de cant i recitació de poesies. L'entrada de l'acte social era lliure.

¹⁸ President de l'entitat i fabricant d'Alaior, vivia al carrer Dr.Marcos Martí, 17

les conferències; la temàtica de les mateixes era diversa, però sempre enfocada cap als interessos dels socis i temes eminentment socials¹⁹. A més d'aquests actes, també es van fer juntes generals ordinàries i extraordinàries polítiques²⁰ i mítings²¹.

Q) Ajuntament d'Alaior

Indicarem algunes de les tasques que va haver de desenvolupar la primera entitat alaiorenca, pel fet d'haver de vigilar els distints actes socials multitudinaris, en uns moments de control de la dictadura de Primo de Rivera i dins la Segona República, on també va existir un cert control, on tot i ser lleugerament distint al període polític anterior, també es va fer palès en aquells moments. L'Ajuntament d'Alaior, com un altre qualsevol, rebia els missatges de la Delegació de Govern, des d'on se solien dictar les pautes a seguir en dies festius. Així en tenim algunes notícies sobre els Darrers Dies (Carnaval): a l'any 1925, D. Gerardo Gavilanes Bonhiver, delegat especial del govern de S.M., envia un ban a Alaior, on es prohibeix a la gent el disfressar-se i fer festa durant aquells dies; la prohibició al 1928 seguia essent contundent: no es podia fer festa; arribat un escrit el 24 de febrer de 1930, el Delegat de Govern fa saber al veïnat que durant els dies de Carnaval hi ha unes limitacions, prohibint la sortida d'emascarats i comparses fins a la darre-ra hora del darrer diumenge, a més d'altres disposicions complementàries: si totes

¹⁹ Les conferències que s'han pogut constatar són:

* 13.01.1924, diumenge, en el Saló d'Actes del CDR, D. Eduardo Alfonso, de Madrid, va donar una conferència de caire naturiste, després de la sessió acostumada de cinema, sota el títol de «Problemas de salud y enfermedad a la luz de la medicina natural».

* 15.06.1929, 4ª conferència, d'un cicle que s'havia organitzat per «La Buena Semilla», en el saló del CDR, a càrrec del mestre de l'Escola Graduada d'Alaior, D. Juan Angel Rives, sota el títol «La chismografía, azote de la humanidad»: s'avisava de què a partir d'aquesta conferències, totes les restants es farien en aquest local, degut a la gran afluència de públic, perquè el local social de «La Buena Semilla» no tenia prou capacitat.

* 28.06.1929, divendres, al saló del CDR, conferència a càrrec de D. Pedro Alberto Ametller, apotecari d'Alaior, sobre «Vulgaridades gastronómicas».

* 06.07.1929, dissabte, 7a. conferència, a càrrec del director de l'Escuela Graduada Nacional, D. Miguel Jolea Aiscala, sota el tema «La formación del ser humano».

* 13.07.1929, dissabte, en el saló del CDR, conferència a càrrec del doctor d'Es Migjorn Gran, D. Antonio Curieses, sota el tema «La cultura en la lucha por la vida».

* 27.07.1929, dissabte, en el saló del CDR, es féu la conferència de clausura del cicle, a càrrec de la Comissió Organitzadora, sobre el tema «El derecho a la cultura».

* 04.04.1930, es fa una conferència que estava pensada fer el 21 de març propassat, a càrrec de D. Juan Manent Victory, sota el títol de «Formación ciudadana».

* 30.05.1931, conferència del periodista Angel Samblancat, sota el títol de «La República y sus problemas».

²⁰ 18.09.1932 es feu la junta ageneral extraordinària per procedir a la renovació de la junta del comitè municipal del «Partit Republicà» alaiorenc.

²¹ S'han constatat dos mítings:

* 19.11.1932: El CDR informa de què arribaran a Alaior un grup d'excursionistes d'Es Castell, essent l'arribada a la plaça Pi i Margall, i en manifestació entrarien al CDR, fent-se allà un míting.

* 15.05.1933, La FOM faria un míting en el saló d'actes del CDR, essent la temàtica de propaganda sindical.

elles no eren complides, serien castigats. Així ens adonam de l'existència de costums específics per aquesta festa²² i segons la situació política del moment, es dona més o manco llibertat a l'hora de fer festa²³.

I si rallam de festes, hem de dir que la Delegació de Govern també imposava limitacions, tant a la propaganda sindical com a la festa del Primer de Maig. En el primer cas, podem dir que el 12 de març de 1930, el delegat envià un telegrama al batle, on indicava que no s'havia d'autoritzar cap acte de propaganda político-sindicalista en el poble d'Alaior: eren els moments on es covia la demanda de pujada de jornals i que posteriorment desembocaria en la, desgraciadament, famosa «Vaga de les Set Setmanes». Sobre la festa del Primer de Maig en tenim dues de referències, corresponents als anys 1926 i 1927. El 22 d'abril de 1926 el delegat de govern envià una carta al batle d'Alaior, on li recordava que durant el dia apuntat, no s'autoritzaven manifestacions, sinó només mitings, reunions i conferències als domicilis propis de les societats obreres, però no en teatres ni altres locals públics: una comissió de les entitats podia entregar a les autoritats les conclusions a què s'havien arribat durant les reunions. L'any 1927 les condicions imposades pel delegat de govern són gairebé semblants a les de l'any anterior, tot i que en la seva missiva hi afegeix que s'havia de garantir la llibertat per als qui volguessin fer feina aquell dia, mentre els qui no en fessin, no podien demanar cobrar pel que no havien fet. En la Segona República les coses no van millorar excessivament per al sindicat anarquista; el 28 de maig de 1932, el delegat de govern ordenà al batle que no permetés la manifestació que el «Sindicato de Oficios Varios» volia dur a terme, ni tampoc cap altre tipus d'acte; era un moment delicat, degut a la minvada de treball a Alaior, i a Menorca en general²⁴.

El control sobre les activitats dels obrers alaiorencs seguia accentuat a finals del 1930. Va ser Francesc Salom²⁵ qui el 2 de desembre de 1930 va demanar permís per dur a terme una xarxa al local de l'«Escola Nova» per al dissabte, 6 de desembre; havia de tractar-se l'educació infantil, i l'esmentada xarxa havia d'anar a càrrec de D. Angel Muerza, professor de l'Escola Pràctica de Ciutadella, i de D. J. Pons Menéndez, fabricant de sabates de Ciutadella. Segons una circular del 7 de novembre, s'havia de comunicar a la Delegació de Govern l'afiliació política dels

²²Vegeu: MARQUÈS, MIQUEL A.(1993): «Es Darrer Dilluns, només a Alaior». In **S'UII de Sol**, núm. 30, febrer, pàg. 22. MARQUÈS, MIQUEL A.(1993): «I es Darrers Dies, com eren anys enrera?». In **S'UII de Sol**, n_m. 30, febrer, pàg. 23. MASCARÓ MIR, ANA MARIA; GOMILA GABALDÓN, PATRICIA(1990): «Vida i costums d'Alaior». In **Records d'Alaior**, Ajuntament d'Alaior, pàg. 41-51. PORTELLA COLL, JOSEP(1992): **Les festes de Menorca (II): Darrers Dies de Carnaval**. Quaderns de folklore, n_m. 46/47. Col·lectiu folklòric de Ciutadella.

²³Vegeu: MARQUES, MIQUEL A.(1993): «I s'atraquen es Darrers Dies...» In **S'UII de Sol**, núm. 29, gener, pàg. 19.

²⁴ Vegeu: MARQUES, MIQUEL A.»La vaga de les set setmanes o des velló», in **Industrials i artesans...**pàg 136-146

²⁵ Sabater. Vivia a la Plaça Pi i Margall, núm. 6

oradors amb cinc dies d'antelació, cosa que no s'havia dut a terme. Assabentat el batle, es va fer repetir la petició a Francesc Salom, instància que aquest va presentar el 15 de desembre, on deia que els dos oradors ciutadallencs eren de filiació política socialista. El delegat de govern, mitjançant el batle d'Alaior, va prohibir l'acte.

R) *La Buena Semilla*

La «Buena Semilla» estava formada, bàsicament, per sabaters, que organitzaven activitats com vetllades musicals, festes del primer de maig i conferències, a més d'altres activitats pròpies d'una associació: juntes generals i contactes amb la delegació. Durant bastant temps van mantenir bones relacions amb el «Círculo Democrático y Republicano», la qual cosa la notam amb les activitats que van desenvolupar conjuntament; així mateix, quan hi va haver problemes amb els republicans alaiorencs, els obrers es van recolzar més amb l'«Escuela Lliure». De totes maneres, les activitats serien més o manco nombroses segons la situació social del moment. Així, per posar un exemple, l'any 1927 l'únic acte demanat al batle va ser el de realitzar una Junta General Extraordinària al saló d'actes de l'«Agrupació Monàrquica», per a tractar el tema de la crisi en el treball; d'altra banda, es donen les peticions anuals per a la festa del Primer de Maig, xerrades i algunes excursions (l'any 1925 van anar, en una excursió, fins a l'alzinar del Sr. Basili Pons Villalonga). Alguns dels presidents de l'associació van ser Cayetano Sans, Miquel Juanico i Antoni Pons Fàbregues.

CONCLUSIONS

Com s'ha pogut observar, a Alaior no van existir, numèricament parlant, tantes associacions com a Inca, però el ventall d'ofertes i d'activitats va ser similar, tot i que en el cas dels esports hi va haver manco aportació opcional²⁶. Com ja s'ha apuntat en alguna ocasió, dins la Segona República a Alaior va arribar a haver-hi tres casinos, amb les tres bandes de música i tres escoles; aquesta diversitat d'opcions beneficiava les distintes apetències culturals existents, tot i que alhora seria un niu de discòrdies i enfrontaments socials²⁷. Tot i que no hem pogut descriure les activitats de totes les associacions que van existir a la nostra població i indicar la seva tendència social²⁸, el cert és que amb aquestes explicacions en tindrem una

²⁶ Sobre l'esport a Alaior, vegeu: MERCADAL BAGUR, DESEADO(1985): «Inicios y desarrollo del futbol en Alaior», pàg.197-209. In *El juego del futbol en Menorca*. Editorial Menorca, S.A. Maó. SINTES CARRERAS, JOSEP(1990): «Personatges d'aquell temps», pàg. 95-104. In *Records d'Alaior*; Ajuntament d'Alaior

²⁷ MARQUÈS, MIQUEL A.(1993): «Records de n'Angela Seguí, viuda d'Alzina». In *S'Ull de Sol*, núm. 30, febrer, pàg. 12-13. MERCADAL, DESEADO(1992): «Con la música a otra parte. De cuando las dos bandas de música de Alaior andaban a la greña». In *S'Ull de Sol*, núm.25, setembre, pàg. 206.

²⁸ Aquí ens manquen estudiar, encara que mínimament, organitzacions com «El Gremio Agrícola e Industrial»(Sociedad de socorros mútuos), «Subdelegación Sindicato Seguros Mutuos contra la morta-

imatge prou clara de l'oci a Alaior durant el període 1924-1936. Tampoc no hem d'oblidar el temps que omplia les lectures, tant les de la premsa com les dels llibres, lectures que eren «reconduïdes» pels distints «consiliaris», fos quina fos la seva ideologia (en la premsa, com ja s'ha estudiat²⁹, tant «Nuestra Hoja» com «El Porvenir del Obrero», van marcant les lectures per als seus lectors fidels); sobre les publicacions locals, podem dir que la catòlica treia escrits reaccionaris, mentre els anarquistes eren més de crítica al govern i de propaganda. De totes maneres, notam que les tendències socio-polítiques a l'hora d'omplir el temps lliure, se senten dins la societat alaiorenca; per tant, no ens hem de limitar al camp dels treballadors, fos quina fos la seva mentalitat, sinó que hem d'anar més enfora, arribant als éssers que els envoltaven. Si alguna cosa no hem tingut la manya de desenvolupar, això ha estat l'oci en els esports, les tavernes, les festes populars i en espectacles, tot i que hem rallat d'alguns d'ells³⁰. Quant als horaris de celebracions d'actes, hem constatat com especialment les vetllades lírico-musicals i les conferències, l'hora de partida és les 21'00 hores generalment, i eren en dissabte; així i tot, quan el col·lectiu era el dels pagesos, aquest es flexibilitzava, desenvolupant-se les activitats durant el diumenge migdia i capvespre. Quant a l'Ajuntament, no hem constatat que organitzés actes com puguin ser els Darrers Dies o altres. En un futur serà d'interès poder rescatar informació sobre el cinema i la seva funció al nostre poble.

BIBLIOGRAFIA

- AA.DD. (1964): «Work and leisure in pre-industrial society». **Past & Present**, nº 27.
- AA.DD. (1965): «Work and leisure in industrial society». **Past & Present**, nº 30.
- BENAVIDES, DOMINGO (1978): **Democracia y cristianismo en la España de la Restauración 1875-1930**. Ed. Nacional, Madrid.
- FULLANA, PERE (1990): **El Catolicisme Social a Mallorca (1877-1902)**. Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FULLANA, PERE (1991): «La recepció de *Rerum Novarum* en la diòcesi de Mallorca». **Comunicació**, nº 69.
- FULLANA, PERE (1993): «Les associacions juvenils confessionals a Mallorca (1900-1931)». **XI jornades d'Estudis Històrics Locals. Espais i Temps d'oci a la Història**. Ed. Institut d'Estudis Baleàrics.
- GABRIEL, PERE (1972): **El moviment obrer a Mallorca**. Ed. Curial, Barcelona.

lidad del ganado vacuno», «La Primera Semilla», «La Unión Alayorense» i «La Defensa del Obrero»; tampoc ens hem d'oblidar de «El Hogar del Porvenir», del qual ja s'ha fet alguna apuntació: BARBER, ANSELM(1993): «Les tres cases alaiorenques de «El Hogar del Porvenir»». In **S'Uil de Sol.**, núm. 33, maig, pàg. 103

²⁹ MARQUÈS SINTES, MIQUEL A. «La premsa i la qüestió social a Alaior durant la Segona República.»

³⁰ Quant a les festes patronals de St. Llorenç, hi ha un parell de treballs al respecte: PONS BARRO, SANTIAGO I MARQUÈS SINTES, MIQUEL A. (1989): «Evolució i sentit de les nostres festes» en **Programa de Festes d'Alaior**, Ajuntament d'Alaior. HUGUET BARBAER, JOAN J.; MERCADAL PONS, JOSEP I MARQUÈS SINTES, MIQUEL A. (1991): «Binixems, supervivència al pas del temps» en **Monografies Alaiorenques**, nº 1, Ajuntament d'Alaior.

- GUAL, SIMÓ (1986): **Un siglo de historia de Inca a través de su guarnición militar (1879-1986)**. Palma de Mallorca.
- HUGH, CUNNINGHAM (1987): «Leisure». **The Working class in England**. Edició a cura de John Benson, EE.UU.
- MARQUÈS SINTES, ISABEL; MARQUÈS SINTES, MIQUEL A. (1992): «Procés industrialitzador de la sabata». **Programa de festes de Sant Llorenç. Alaior**.
- MARQUÈS SINTES, MIQUEL A. (1993a.): **La indústria a Alaior, el seu naixement i els seus primers problemes**. Monografies Menorquines, nº 65. Setmanari EL Iris.
- MARQUÈS SINTES, MIQUEL A. (1993b): «La premsa i la qüestió social a Alaior durant la Segona República». **XII jornades d'Estudis Històrics Locals**.
- MARQUÈS SINTES, MIQUEL A. (1993c.): **Industrials i artesans de Menorca. El cas d'Alaior (1852-1936)**. Ed. El Tall, 15. Palma de Mallorca.
- MIRALLES, PERE G. (1992): «Premsa anarco-sindicalista a Mallorca. *El Rayo* (1912-1914). **Randa**, nº32.
- MONTERO GARCIA, FELICIANO (1993): **El movimiento católico en España**. Ed. Eudema Historia. Salamanca.
- OLIVER, JAUME (1978): **Escola i societat**. Ed. Moll. Palma de Mallorca.
- PAMPIN, GONZALO; GARCIA, JESÚS (1991): **Historia del ciclismo en Mallorca**. Ed. Miramar, Palma de Mallorca.
- PÉREZ GUTIÉRREZ, MARIA DEL PILAR (1992): «Aproximación a una moral socialista mallorquina a partir de *El Obrero Balear* (1900-1919). **Estudis Baleàrics**, nº43. Institut d'Estudis Baleàrics.
- PÉREZ GUTIÉRREZ, MARIA DEL PILAR (1993): «El ocio en el mundo del trabajo según *El Obrero Balear* (1900-1923). **XI jornades d'Estudis Històrics Locals. Espais i Temps d'oci a la Història**. Ed. Institut d'Estudis Baleàrics.
- PIERAS VILLALONGA, MIQUEL (1992): «Apunts sobre l'evolució del sector tèxtil i del cuiro a Inca. Des de mitjans S.XIX a l'actualitat». **Dijous, Setmanari** juny-julio 1992.
- PIERAS VILLALONGA, MIQUEL (1992): **El moviment social a Inca (1886-1920). El cas del Cercle d'Obrers Catòlics**. Treball de curs pel professor Dr. Sebastià Serra. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts.
- PIERAS VILLALONGA, MIQUEL (1993): **Temps i oci en el procés d'industrialització**. Treball de curs pel professor Dr. Mique Duran. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts.
- PIERAS VILLALONGA, MIQUEL; MARQUES SINTES, MIQUEL A. (1993). «Dos pobles productors de sabates: Inca i Alaior. Primers comparacions» **Revista de Menorca**. Primer semestre. Maó
- PIERAS SALOM, GABRIEL (1988): **Notes d'Inca, coses nostres. Aproximació a un costumari inquer**. Ed. Gràfiques Garcia. Inca.
- QUETGLAS, ANDREU (1982): **Síntesis Històrica del CD Constància**. Inca.
- POU, ANTONI (1980): **Jocs Populars**. Ed. Moll. Palma de Mallorca.
- REURER, PERE (1992): «Xerrades amb s'apotecari Castell». **S'Ull de Sol**, nº18, Febrer.
- SALVÀ I TOMAS, PERE ANTONI (1993): «Les noves formes d'oci a la societat post-industrial». **XI jornades d'Estudis Històrics Locals. Espais i Temps d'oci a la Història**. Ed. Institut d'Estudis Baleàrics.
- THOMPSON, E.P. (1967): «Time, work-discipline and industrial capitalism». **Past & Present**, nº 38. Traducció al castellà a Ed. Crítica, 1984

INCA I LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES DE 1895-98

ANTONI MARIMON RIUTORT

Les guerres de Cuba i de les Filipines de 1895-98 varen esser pels espanyols, en certa manera, el mateix que el Vietnam pels nord-americans. Uns 200.000 soldats espanyols anaren a lluitar contra les guerrilles independentistes a la «manigua», la selva tropical de Cuba. A les llunyanes Filipines, a l'Àsia oriental, n'hi anaren quasi 30.000. Més de 50.000 soldats dels exèrcits colonials espanyols no tornarien mai a ca seva. De les Illes Balears n'hi anaren uns 3.430, dels quals en moriren devers 760. La majoria dels soldats eren joves novells («novatos»), mal preparats per lluitar en els climes tropicals. La mortalitat fou altíssima a causa de la febre groga i altres malalties tropicals o per culpa del cansament i de la fam que patien. Els morts en combat varen esser molts pocs (el 3 per cent).

En aquell temps el servei militar era obligatori, però hi havia dues maneres legals de no fer-lo: Una era pagar un substitut, i l'altra pagar a l'estat una «redempció en metàl·lic» d'un 2.000 pessetes. Això eren molts de doblers el 1895, ja que, per exemple, un metge rural cobrava 500 pessetes anuals. Així, només anaren a lluitar i a morir a Cuba els fills dels pagesos i dels menestrals.

Gràcies a les llistes que apareixien al «Diario Oficial del Ministerio de La Guerra», a la «Gaceta de Madrid», a la premsa de l'època, i a la documentació de l'ajuntament d'Inca que ens ha facilitat Miquel Pieres (1), hem pogut saber molts dels noms dels inquers que anaren a Cuba.

Sabem que, com a mínim 104 joves anaren a lluitar a Ultramar (o sigui l'1'37% del total de la població del municipi). Aquesta xifra prové de les fonts generals

(1) Aquesta documentació procedeix de la secció de la correspondència i és del període 1898-1901.

esmentades abans. A més, de la documentació de l'Ajuntament sembla deduir-se que altres 57 inquers també formaren part dels exèrcits colonials, o almenys, de les unitats que foren dissoltes després del 1898 (2).

Un mínim de 24 joves d'Inca moriren a Cuba i 3 a les Filipines. La majoria eren soldats d'infanteria que varen morir a causa de malalties comunes, accidents o del «vòmit» (febre groga). No n'hi va haver cap que morís en combat. La majoria moriren a la ciutat de l'Havana, però n'hi va haver que trobaren la mort a diverses ciutats de Cuba com Alquizar, Güines, Marianao, Santiago de las Vegas (totes aquestes ciutats són de la província de l'Havana), Casilda (Santa Clara), Ciego de Avila (Santa Clara), Manzanillo, Bayamo i Holguin (Santiago de Cuba). A les Filipines els inquers moriren a Bocane (província de Bulacan), Calamba (La Laguna) i Manila. Els únics morts que no eren soldats foren el guerriller Antoni López Ramis i el guàrdia civil Pere Pujadas Estrany.

Els inquers que varen sobreviure a la guerra varen patir malalties, fam i cansament. La repatriació dels soldats dels exèrcits d'Ultramar va esser un desastre i l'atenció donada pel govern va esser clarament insuficient. Un cop a Mallorca, molts de repatriats es trobaren sense feina i reclamaren els doblers que l'estat els devia per la seva participació a la guerra. Fins i tot, hi va haver tres manifestacions de repatriats: dues a Palma i una a Felanitx.

Gràcies a la documentació de l'Ajuntament d'Inca que ens ha facilitat Miquel Pieres coneixem els casos de diversos pares de soldats morts a Cuba i de soldats repatriats que sol·licitaven de les autoritats militars les compensacions econòmiques que els corresponien. Així, Miquel Llompart Jaume, veí d'Inca, pare del soldat mort a Cuba Miquel Llompart Huguet, sol·licitava els beneficis que li corresponien segons la llei i adjuntava a la seva demanda un certificat de pobresa (18 de febrer de 1898). Un altre cas és el del soldat repatriat Joan Cladera Plomer, que demanava els «alcances» que li corresponien (17 d'agost de 1901). Encara el 9 de setembre d'aquell mateix any, l'inquer Bartomeu Beltran Ferrer, pare del difunt soldat Pere Josep Beltran Estrany, sol·licità els «créditos que a éste corresponden» al cap de la comissió liquidadora del dissolt batalló provisional de l'Havana.

Entre els repatriats, majoritàriament soldats d'infanteria, hi havia els caporals Llorenç Albertí Martorell, Antoni Ramis Martorell i Bernat Fiol Coll. També hi havia un sergent, Gabriel Genesta Garau, i un guàrdia civil, Miquel Ferrer Melià. La majoria dels repatriats procedien de Cuba, però n'hi havia set que tornaven de les Filipines i un de Puerto Rico.

El fet d'esser un dels pocs nuclis de població illencs amb guarnició militar va fer que dos militars de carrera, peninsulars i relacionats amb Inca es destacassin a

(2) També sabem que el municipi d'Inca havia d'aportar 15 joves al contingent d'Ultramar de 1898. Com que anaren a lluitar 5 contingents, ens sortiria la xifra orientativa d'uns 75 inquers. Aquest càlcul no inclou els militars de carrera, els marins, els voluntaris i els qui eren a Cuba o les Filipines quan començaren les guerres.

Ultramar. Es tracta d'Agustín Luque Coca i José Rodríguez Casademunt. Agustín Luque fou coronel de la zona militar d'Inca (1887), fins que ascendí a general i passà a Melilla. A Cuba, es destacà en el combat de Paso Real (febrer de 1896) i fou condecorat i ascendit a general de divisió. El 1897, passà a comandar una divisió de l'exèrcit de Cuba. Va esser ministre de la guerra en diverses ocasions (1905, 1906, 1909-10, 1911-13 i 1915-17) i impulsà la construcció del quarter que duu el seu nom a Inca. El 1911 fou declarat fill il·lustre adoptiu d'aquesta ciutat. També se li dedicà un carrer.

José Rodríguez nasqué casualment a Inca el 1870. Va arribar a Manila el novembre de 1896 i participà en els combats de Silang, Zafra Dumana, Arayat i Imús. Va esser ascendit a capità (1897) i a comandant (1897) i rebé la creu llorejada de Sant Ferran (1903). Posteriorment, arribà a general i retornà a Mallorca per un temps el 1920. L'Ajuntament d'Inca li dedicà el carrer General Rodríguez (3).

L'abril de 1898, quan arran de la guerra amb els Estats Units es tenia por d'un atac contra Mallorca, es concentrà a Inca una brigada d'infanteria enviada des de la Península pel govern espanyol.

El sistema de reclutament espanyol, clarament classista, feia que hi hagués moltes de desigualtats territorials. Inca fou un dels municipis de les Balears que envià més joves a Ultramar, tant en xifres absolutes com en xifres relatives. A Mallorca, en xifres relatives, només superaren el percentatge d'Inca els municipis de Costitx, Manacor, Petra, Lloseta i Porreres, i en xifres absolutes, enviaren més soldats a Ultramar Manacor i Felanitx, a més, és clar, de Palma.

Aquest fet es pot relacionar amb una situació de crisi provocada principalment per l'arribada de la fil·loxera a Inca el 1892. En aquest municipi el conreu de la vinya era molt important. De les 404 h de vinya conrades el 1860, s'havia passat a les 847 h del 1875, i aquest conreu continuà creixent. S'ha de tenir en compte que Inca té una extensió total de 5.821 ha (4). Cap al 1884 l'Arxiduc Lluís Salvador afirmava que «la vendimia pone a sus habitantes en gran movimiento, pues los campos de sus alrededores producen mucho vino y a ello se debe que existan varias bodegas muy grandes» (5).

El creixement de la indústria sabatera d'Inca entre 1885 i 1904, inferior al de períodes posteriors, (6) no va poder compensar la crisi de la fil·loxera. Amb tot, l'inici de la Guerra de Cuba (1895) no perjudicà l'exportació de sabates a l'estranger pel port de Palma, ans al contrari, els anys 1895, 1896 i 1897 foren d'un gran crei-

(3) GUAL TRUYOLS, Simón (1986): *Un siglo de la historia de Inca a través de su guarnición militar (1879-1986)*, Palma, 1986, p. 27-32 i 121-135. Vegeu també JIMENEZ RIUTORD, Domingo (1992): *Luque Coca, Agustín*, a la «Gran Enciclopèdia de Mallorca», volum 8.

(4) BARCELÓ, Bartolomé (1958): *Inca y su término*, p. 7.

(5) LUIS SALVADOR, Archiduque (1958): *Los pueblos de Mallorca. El estribo sur de la Sierra y sus desfiladeros*, p. 154.

(6) PIERAS VILLALONGA, Miquel (1994): *El procés d'industrialització i l'organització del temps en el treball (mitjans s. XIX-1936)*, comunicació presentada a les Jornades d'Estudis Locals d'Inca de 1994.

xement (7). En canvi, el 1898 fou de crisi, la qual cosa sembla lògica si tenim en compte que els nord-americans bloquejaren completament Cuba entre l'abril i l'agost d'aquell any. Diuen que a l'empresari Antoni Fluxà li queien les llàgrimes en el port de Palma quan veia les comandes de Cuba que li havien retornat (8). Però aquesta crisi industrial de 1898 no afectà el reclutament a Ultramar, ja que el darrer contingent que anà a lluitar a les colònies fou el de 1896.

(7) MANERA, Carles; PETRUS BEY, Joana Maria (1991): *El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985*, a «Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca», p. 13-59.

(8) FLUXÀ, Maria de Lluç: *Antoni Fluxà, visto por su nieta*, a «Dijous Bo», Inca.

EL CERCLE D'OBRRERS CATÒLICS D'INCA (1900-1910)

PERE FULLANA PUIGSERVER

INTRODUCCIÓ

Els Cercles d'Obrers Catòlics es convertiren, durant el darrer quart del segle XIX, en la principal iniciativa social del catolicisme mallorquí. Tal i com hem exposat en altres ocasions (1), aquestes entitats tenien primordialment una quàdruple finalitat: religiosa, instructiva, mutual i social. Eren, per tant, associacions confesionals, de socors mutus i tenien la pretensió d'oferir respostes socials, econòmiques, culturals, recreatives i pedagògiques. Eren eixos de recristianització i societats destinades a donar suport en casos de malaltia i defunció; però ben aviat s'haurien transformat en entitats d'oci controlat. Els jocs recreatius i el teatre es convertiren, ja durant el segle XIX, en les ofertes més generalitzades, de tal manera que fàcilment foren considerats com a cafès o casinos catòlics. La seva incidència social fou molt limitada enfront d'altres societats mutualistes, polítiques, recreatives o obreristes, però tingueren una rellevància considerable com associacions vocacionalment laiques, tot i que foren controlades pel clergat local.

El 1900, quan es fundà el Cercle d'Obrers d'Inca hi havia altres tres cercles a Mallorca (Palma, Manacor i Llucmajor) i no s'havia aconseguit popularitzar aquest model de propaganda i acció social del catolicisme a la resta de poblacions de l'illa. El bisbe Jacint Maria Cervera, el 1887 i 1888, ho havia intentat, però gairebé sense èxit. El 1889, s'havia fundat el cercle de beneficència d'Inca, que tenia les mateixes característiques formals que els Cercles d'Obrers Catòlics. En canvi, durant el primer decenni del segle XX, a més del d'Inca, es creà el Centre Catòlic, de Miro (1904) i gràcies a l'impuls del bisbe Pere Joan Campins, el 1907, s'orga-

1. Cfr. FULLANA, Pere, *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, pp. 194-5

nitzaren a gairebé totes les parròquies de Mallorca (2). Malgrat aquesta proliferació, els Cercles de Palma, Manacor, Lluçmajor i Inca foren els que tingueren una durada més llarga. El de Palma durà fins el decenni de 1970, mentre el d'Inca, sembla que s'hauria dissolt entorn a 1958.

Només per tots aquests motius ja seria suficient per a justificar la història del cercle d'Obrers Catòlics, d'Inca. L'abundant documentació de l'entitat -de la qual únicament n'hem feta servir una part (3)- fa possible que poguem atrevir-nos a estudiar el seu desenvolupament i peculiaritats. En aquesta ocasió no ens interessa tant un estudi general de la influència d'aquestes entitats en el context de Mallorca, tal i com hem fet en els estudis esmentats anteriorment, sinó situar-lo en l'espai concret de la ciutat mateixa d'Inca. El Cercle d'Obrers Catòlics de la localitat, conjuntament amb totes aquelles iniciatives de propaganda i acció catòlica de la població, obeeix a la necessitat d'adaptar l'Església local a la societat moderna. Inca viu un procés de desenvolupament econòmic i ideològic, ple de tensions i de dialèctiques, en el qual els sectors confessionals en seran actors, encara que no sempre protagonistes. Francesc Rayó, el 1901, referí que la principal finalitat del Cercle era combatre la impietat, difondre i promoure la resignació als obrers, i la justícia i la caritat als patrons. En conseqüència, es tractava d'una proposta de combat catòlic, amb una composició netament interclassista.

Ja hem vist, que el Cercle durà 58 anys, això no obstant, en aquesta ocasió, només analitzarem els deu primers anys de l'entitat (des de 1900 fins a 1910), com un avanç d'un estudi global que estam duent a terme i que pensam publicar pròximament.

1. LA FUNDACIÓ DEL CERCLE, AL1900

La primera reunió, per fundar el Cercle, tengué lloc el 2 de maig de 1900, a la sagristia del convent de Sant Francesc, probablement convocada per Miquel Duran Saurina. El disseny originari de la societat es fonamentava en la propagació de la fe, la instrucció, l'auxili mutu i el lleure. Encapçalats per Miquel Duran, 42 socis fundadors crearen l'entitat. Hi eren presents els representants de les forces conservadores i confessionals de la població (5 fusters, 5 pagesos, 7 preveres, 3 estudiants, 2 escrivans, 2 sabaters, 2 gerrers, 2 professors, un teixidor, un botiguer, un impressor, un fotògraf, un pintor i un fabricant). Probablement, la incidència que estava assolint a Inca la societat de resistència, El Desarrollo del Arte, de fusters, fou un

2. Cfr. FULLANA, Pere, *El Moviment Social a Mallorca (1875-1912)*, Publicacions de L'Abadia de Montserrat 1994, pp. 489-512

3. Bàsicament només hem utilitzat tres llibres d'actes: Libro de Actas de la Junta Directiva 1900-1907 (=Junta Directiva I); Libro de Actas de la Junta Directiva 1907-1945 (=Junta Directiva II); Libro de Actas de las Sesiones Generales 1900-1911 (=Sesiones Generales I)

dels detonants que provocà aquella creació (4). Entre els fundadors, a més de Duran, que havia exercit de fuster, hi havia alguns mestres de fuster, com ara Miquel Ferragut.

Immediatament, es creà una junta directiva provisional, presidida per Miquel Duran (5), que inicià la configuració estatutària de la societat. S'iniciaren les gestions per redactar un reglament i s'intentà el lloguer d'un local social. A la sessió general de setembre de 1900, es comunicava als socis l'aprovació de la societat per part del bisbe Pere Joan Campins i del Governador Civil (6). La primera reunió de la junta directiva provisional es dugué a terme el 31 de juliol i dedicaren l'estiu a les gestions preparatòries. El reglament fou aprovat el novembre de 1900. Miquel Duran s'havia encarregat directament de la redacció (7) seguint el model del reglament dels Cercle d'Obrers Catòlics de Palma (8) i el reglament tipus que havia divulgat el jesuïta Antoni Vicent (9).

Els promotors tenien pressa per inaugurar de forma solemne el Cercle. Després d'haver llogat un local social, del qual parlarem més endavant de forma més extensa, es proposaren dur a terme l'acte inaugural el 14 d'octubre de 1900 (primera fira d'Inca). Aquest esdeveniment coincidia amb l'inici de la publicació del setmanari *El Heraldo de Inca*, que es feia eco d'aquell esdeveniment, ja en el primer número (10). El seu director, Pere Antoni Pieras, impressor, havia estat un dels socis fundadors de l'entitat. La inauguració tengué, sobretot, un caràcter literari. Una comissió havia escollit els representants de la cultura a Inca i els convidats de fora.

A la sessió general de 23 de desembre de 1900, s'elegí la primera junta directiva, que era gairebé la mateixa del 31 de juliol.

2. ORGANITZACIÓ DEL CERCLE (1900-1910)

Ja hem vist que el novembre de 1900, s'aprovà el primer reglament. Aquest tengué vigència durant els sis primers anys de vida del Cercle, ja que a la sessió general del primer de maig de 1906, s'aprovà la seva reforma. Així, el 16 de desem-

4. Cfr. DURAN, LI., Comentari biogràfic, a DURAN SAURINA, M., Poesies, Inca 1982, p. 13: «Tot pensant en els estralls que feia entre els humils l'obrerisme anarquitzant de fi de segle va fundar el Cercle d'Obrers Catòlics»

5. Sobre Miquel Duran: Cfr. SEGUÍ, G., Miquel Duran Saurina, Gran Enciclopedia de Mallorca (GEM), 4, 360-1

6. Cfr. Sesiones Generales I: 2 setembre 1900

7. Cfr. Reglamento del Circulo de Obreros Católicos de Inca. Sociedad de socorros mutuos, Tip. Sastre y Pieras, Inca 1900

8. El reglament del Cercle de Palma, havia estat aprovat el 1886. Cfr. FULLANA, Pere, El catolicisme social ... 130-132; Reglamento del Circulo de Obreros Católicos de Palma, Palma 1887

9. El Pare Antoni Vicent havia estat un dels principals propagandistes dels Cercles d'Obrers Catòlics a l'Estat espanyol, des del decenni de 1870. Cfr. SANZ DE DIEGO, R., El P. Vicent: 25 años de catolicismo social en España (1886-1912), Hispania Sacra 67(1981) 323-372

10. «El domingo pasado tuvo lugar en esta ciudad la inauguración del Circulo de Obreros Católicos de la cual daremos cuenta en el próximo número» *El Heraldo de Inca*, 18 octubre 1900

bre de 1906, s'acordà la impressió i l'edició de 500 exemplars. A partir de llavors, els nous socis havien de comprar un exemplar.

La societat s'organitzava entorn a la junta directiva i a les juntes generals. La primera es reunia sovint setmanalment; mentre que es convocaven juntes generals generalment de forma mensual. La junta directiva era composta per 12 membres: consiliari, president, vice-president, secretari, vice-secretari, tresorer, vice-tresorer, bibliotecari i quatre vocals. Anualment, en general l'última setmana de desembre, es renovava la meitat de la junta.

Presidents:

Miquel Duran i Saurina (fuster, fundador)	1900-1901
Miquel Riutort Arbós (professor, fundador)	1902-1903
Miquel Ferragut Ramis (fuster, fundador)	1904-1905
Bartomeu Bestard Vidal (propietari)	1906-1907
Bartomeu Fiol Colom (teixidor, fundador)	1908-1909
José González Pages (militar)	1910

Consiliaris:

Pere Joan Beltran	1900-1903
Francesc Rayó	1903-1908
Tomàs Mora	1908

La junta directiva nomenava les comissions que de forma conjuntural duien a terme algunes tasques de la societat, com ara organitzar les festes dels patrons, vetllades literàries, etc. Elegia, també, el jurat que havia de decidir sobre els conflictes que poguessin sorgir, especialment respecte al mutualisme.

Durant els primers anys les reunions de la junta directiva eren prou intenses. Generalment, es tractaven la majoria dels assumptes relacionats amb la societat, donat que aquest era, sobretot, el seu òrgan de gestió. En canvi, els darrers anys es va constatant un major formalisme. El consiliari controlava els aspectes religiosos, les comissions s'encarregaven d'organitzar els actes culturals i el teatre era gestionat pels empresaris, així la Junta directiva es limitava gairebé a concedir les altes i baixes de la societat.

3. ELS SOCIS

Ja en el reglament de 1900, existeixen quatre tipus de socis: honoraris, eventuais, numeraris i protectors. Els primers, eren nomenats per la junta directiva i ratificats per la junta general. Es donà aquest títol a algunes persones rellevants que intervingueren en vetllades literàries (Miquel Costa i Llobera, Antoni Maria Alcover, Miquel Ferrà, etc.) o alguns destacats activistes en el si del Cercle. Això no obstant,

aquests socis no apareixen registrats en els llistats de l'entitat. Quant als protectors, entre 1900 i 1910, Miquel Pieras en comptabilitzà 54 (11). Eren preferentment clergues, propietaris, industrials i professionals lliberals. Aquest grup també mantingué la seva pròpia dinàmica, alguns passaven de numeraris a protectors i viceversa. Dels 42 socis fundadors, 10 es varen inscriure com a protectors (3 clergues, 4 propietaris, 2 escrivans i un professor). El 1904, n'hi havia 10; el 1908, 27, i el 1909, 29. Quant als socis numeraris, sempre foren majoria i eren els que gaudien de tots els serveis mèdics de la societat. dels 42 socis fundadors, 32 s'inscriviren com a numeraris. Els eventuais, en canvi, únicament pagaven una quota per a poder participar de les activitats de la societat. El 1908, s'incorporà la categoria de socis coparticipants.

Seguint les fonts documentals de la societat és difícil poder parlar amb exactitud del número de socis, de les altes i de les baixes que hi havia puntualment, tot i que es tractava d'una mutualitat i existia un rigor de comptabilitat a l'hora de cobrar les quotes mensuals i poder pagar les baixes mèdiques i les defuncions, no sempre es dugué una comptabilitat molt precisa.

Miquel Pieras, en el treball esmentat, ofereix les fitxes de 657 socis donats d'alta, entre 1900 i 1910. això no obstant, afirma que no hi ha precisió respecte de les baixes. De la comparació entre les actes de la junta directiva, que aprova les altes i baixes, i de les juntes generals també es conclou la manca d'exactitud i precisió (12). Les dades no concorden gairebé mai. Hom té la impressió que a les juntes generals sempre s'intentava donar una imatge positiva i de progrés, especialment per a no desanimar als socis mateixos.

Número de socis	Junta directiva	Junta general
1900	95	-
1901	176	-
1902	200	-
1903	191	-
1904	203	-
1905	230	-
1906	289	-
1907	328	231
1908	350	256
1909	375	281
1910	389	264

11. Cfr. PIERAS; M.; El moviment social a Inca (1886-1920). El cas del Cercle d'Obrers Catòlics. Treball de curs inèdit, 1992

12. En el llistat apareixen molts de noms repetits, sobretot perquè es donaven de baixa i després es tornaven incorporar. Aquest fet també obstaculitza el rigor del número.

Segons aquestes dades el número de socis, el 1910, no arribava ni al 50% dels que s'havien inscrit a l'entitat al llarg d'aquest decenni. Això no obstant, els balanços anuals sempre són positius. Seguint les estadístiques d'inscripció, els millors anys foren 1900 i 1906, amb un centenar d'altres, mentre que els anys de menys inscripcions foren 1903, 1908 i 1909. La majoria de les baixes eren per manca de pagament i en conseqüència obligats per la junta directiva.

De l'estudi rigorós de les professions dels integrants del Cercle, entre 1900 i 1920, tal i com ha estudiat Miquel Pieras, se'n pot deduir una composició bàsicament obrera i pagesa (20,1% pagesos, 10,9% sabaters, 10,7% fusters, 15,6% altres professions), mentre que tenia un component de preveres (4,8%), propietaris (5,2%) i professionals lliberals (7,0%). Només a partir d'aquestes dades es pot deduir l'existència de menestrals i obrers, propietaris i pagesos, però hi manca la petita burgesia emergent. El catolicisme encara continuava vinculat als petits propietaris agrícoles, als cacics locals i a la realitat dels petits tallers (fusters i sabaters, sobretot), més que a la realitat de conflictivitat social de les petites fàbriques locals.

4. EL LOCAL SOCIAL

El local social era un element indispensable per a la cohesió social del grup. Era important per a la convivència diària, com a lloc de lleure, de lectura dels periòdics, per a les reunions i per a l'administració del Cercle.

El primer local que s'intentà llogar estava situat en el carrer de la Rectoria, i era propietat del Sr. Ferrer (Raca). El Cercle estava disposat a pagar un lloguer de 40 pessetes mensuals, però el contracte no es dugué a terme. També fracassaren els intents de llogar Sa Travessa, de Nicolau Siquier. Al final es llogà un local d'Antoni Truyols, a la plaça Verge de Lluc, amb un contracte de 30 pessetes mensuals, per tres mesos. La societat només comptava amb 60 socis i no es podia comprometre a més.

Respecte al primer local, a la Plaça Verge de Lluc, al president, secretari, bibliotecari, tresorer i primer vocal foren els encarregats de moblar-lo. El primer conserge fou Bartomeu Beltran (13) i tenia l'obligació de mantenir obert el local tots els dies i havia de tenir cura de que es guardassin les normes internes sobre el joc i la convivència (14), a més de cobrar les quotes mensuals als socis. Fou cessat el mes d'octubre de 1905 i substituït per Esteban Calderon (15).

L'obertura del local es proposa (14 d'octubre de 1900) coincidint amb la primera fira d'Inca. En la primera sessió general (2 setembre de 1900) es constata que, per manca de fons no s'havien pogut pagar tots els mobles. Miquel Esteve,

13. Junta Directiva I: 4 juliol 1900. Es tracta probablement de Bartomeu Beltran Martorell, teixidor, soci numerari des del 21 de maig de 1900.

14. Ibid., 5 juliol de 1900

15. Ibid., 15 octubre de 1905

Miquel Ferragut, Miquel Duran i Miquel Riutort havien deixat coses a compte, i altres havien regalat també alguns detalls. Es nomenà una comissió literària, de nou membres, que havien de convidar els representants de la cultura d'Inca i una sèrie de personatges rellevants de la cultura i de l'Església de Mallorca.

El 1901 mateix, Miquel Duran i Miquel Ferragut foren encarregats per la Junta Directiva per negociar un nou contracte del local social, després d'aprovar la junta general l'ampliació i les reformes que es proposaren. Estaven disposats a pagar un lloguer de 35 pessetes mensuals (16). La comissió es reuní amb el propietari, per negociar l'ampliació, però aquest només accepta les reformes a canvi d'un llarg contracte per part de l'entitat.

Com a conseqüència de la impossibilitat d'adaptar el local a les necessitats del Cercle, es començà a negociar un nou local social. Duran, Pujadas i Ferragut foren els encarregats de l'ampliació del local i de negociar el canvi de local. S'intentà, sense èxit, llogar el local de la Unió Inquense (17). Posteriorment, el president Miquel Riutort fou comissionat (18), per negociar el lloguer d'un edifici que Domingo Alzina construïa al carrer del Palmer, cantonada amb «Mesones» (avui Hostals). Es nomenà (19), una comissió per inspeccionar la casa. Es decidí el canvi en junta directiva (20 febrer de 1902), i només mancava la ratificació de la Junta General, que acceptà la proposta. El canvi de local social es proposa pel dia 28 d'abril de 1902. Domingo Alzina fou nomenat soci honorari (20).

El mes de maig es compraren 100 cadires, lires per l'enllumenat i taules pel joc (21).

Al començament de 1902, el Cercle comptava amb 176 socis i es necessitava un centre de reunió que permetés mantenir-hi un petit cafè, taules per a jocs i un petit teatre que es volia muntar. Pel manteniment del bidell, s'aconseguí una expedició de tabac (22) i se l'alliberà del cobrament de les quotes del socis. Per això, s'encarregà el Sr. Rotger, cabo retirat de la guàrdia civil.

El 1906, es va acordar treure 20 pessetes mensuals per a amortitzar els deutes contrets per a l'adquisició de part del mobiliari necessari de la societat (23). Però aquell mateix any, la societat es torna a mudar de local social. Ja el Juliol de 1906, Domingo Alzina Jaume va arrendar l'edifici del carrer Bruy cantonada dels àngels, per sis anys, a 45 pessetes mensuals, amb un contracte que només es

16. Junta Directiva I: 12 setembre de 1901

17. Ibid., 21 octubre de 1901; Sesiones Generales I: 3 novembre 1900. La societat recreativa Unió Inquense havia estat fundada el 1899. El 1900, comptava amb 250 socis. Disposava d'un local social amb teatre. Sembla que aquesta entitat, el 1901, estava a punt de la dissolució. Cfr. PIERAS, M. MARQUES, M., Temps lliure i oci a Inca i Alaior. Comparacions de dues societats industrials (finals del s. XIX-1936) (publicada en aquest mateix volum)

18. Ibid., 20 gener de 1902

19. Junta Directiva I: 6 de febrer de 1902; Sesiones Generales I: 2 febrer 1902

20. Ibid., 23 abril 1902: es decidí el canvi. Sobre el contracte d'arrendament: Ibid., 5 juny de 1902

21. Sesiones Generales I: 25 maig 1902

22. Junta Directiva I: 7 agost de 1902

23. Ibid., maig 1906

podria rescindir de mutu acord o per dissolució de l'entitat. El Cercle s'havia d'en-carregar de la conservació de l'edifici i quan s'acabés el contracte s'havien d'avisar amb tres mesos d'antelació (24).

El 1907, segurament coincidint amb l'adquisició del nou local, Pedro Campins substituï Miquel Ramis com a bidell de l'entitat. Ja durant els anys següents, es compraren cadires, una estufa, un rellotge, i altres elements necessaris per a la vida quotidiana (25). El local es condiciona per a fer més atractiva la societat i més còmoda per als associats.

5. ACTIVITATS DEL CERCLE DURANT EL PRIMER DECENNI

5.1 Religioses

Tot i que els Cercles d'Obrers aparenten tenir una funció preferentment social, en realitat eren obres confessionals destinades, sobretot, a preservar els sectors populars de les influències laïcitzants. Des de la funció, el Cercle intentà plantar cara a la realitat d'indiferència religiosa que es començava a constatar a Inca. Francesc Rayó, el 1901, es lamentava que a la ciutat augmentés la irreligiositat, la indiferència i l'apostasia de la fe. Aquest fet es constata amb l'augment de societats burgeses i obreres a la localitat. Per aquest motiu, ben aviat s'expulsà del Cercle a aquells que també estaven afiliats a societats condemnades per l'Església. Només podien esser socis els catòlics, apostòlics i romans, és a dir, aquells que estaven disposats a assumir els deures de la pràctica religiosa i ser apòstols de la propaganda catòlica. El consiliari tenia en la societat un paper de primer ordre i, de fet, era qui presidia les sessions de la junta directiva i les generals. La seva missió era vigilar l'estricta compliment del reglament, dirigir l'ensenyament religiós, censurar les conferències i les obres de teatre.

La finalitat religiosa del Cercle s'havia de dur a terme preferentment en tres eixos: la celebració anual de tres comunions generals, els exercicis espirituals i la commemoració de la festa dels patrons (Sagrada Família).

Des del primer moment sembla que va haver-hi problemes pel nomenament del consiliari. El 28 d'agost de 1900, encara no havia estat designat, tot i que, com hem vist, des de la fundació, n'eren socis una colla de capellans. Una comissió s'encarregà de parlar amb el rector i soci Bernardí Font, per dur a terme la designació. Andreu Jaume, fou nomenat per Pere Joan Campins, però no acceptà el càrrec (26). Després es proposà a Pere Joan Beltran (27).

24. *Ibid.*, juliol 1906; Sesiones Generales I: 17 abril de 1906 es donaren a conèixer les negociacions; l'1 de maig es va facultar a la junta directiva per a comprar els mobles.

25. Junta Directiva II: 15 febrer 1908; 27 desembre 1908; 21 gener 1909

26. *Cfr.* Junta Directiva I: Acta 5. Es feu soci el 14 d'abril de 1904

27. *Cfr.* *Ibid.*, Actes 9 i 10. Era un dels socis fundadors

A la sessió general de primer de novembre de 1901, el consiliari va fer una plàtica sobre la bona educació dels socis, la freqüència dels sagraments i la prohibició dels jocs de cartes. El desembre de 1903, dimití el consiliari i fou nomenat Francesc Rayó (28).

Ja hem vist que la principal fita religiosa del Cercle era la festa dels patrons, que sovint anava acompanyada d'una vetllada cultural o literària. El 17 de novembre de 1901, se celebrà a l'església de Santa Maria la Major. Hi hagué completes, amb sermó de Miquel Costa i Llobera i comunió general a les vuit del matí (29). La vetllada literària tengué com a acte cabdal una conferència del capellà inquer Francesc Rayó (30). Tot i que no estava vinculat directament amb el Cercle, tenia un paper rellevant en la vida social de la localitat. Des del mes de juny de 1901, era el director del setmanari *El Heraldo de Inca* (31). El novembre de 1902, hi hagué també una vetllada literària, amb motiu de la festa de la Sagrada Família (32). Per a la festa es convidà la Capella de Binissalem, a la qual s'havia de pagar el tren i la fonda (33). A la festa de 1903, hi hagué sermó de Tomàs Mora que, des de 1902, era sots-secretari del Cercle i després assumiria sempre tasques en la junta directiva fins que, el 1908, fou nomenat consiliari (34). Hi hagué, també, una vetllada literària. Per aquella ocasió, s'acordà organitzar un cor de seglars catòlics, donant la direcció a Miquel Duran. El setembre de 1904, s'organitzà la festa dels patrons, com era costum (35). El febrer de 1905 s'acordà celebrar la festa de la societat pel Patrocini de Sant Josep, i es crearen unes comissions per a la festa (36).

Així, la commemoració de la Sagrada Família, se celebrà el 14 d'abril de 1905 (37). Aquesta festa se celebrà tots els anys, tot i que no sempre en quedà constància d'una forma rellevant. El 1909, amb motiu de la festa dels patrons, predicà el panegíric de Pere J. Cerdà (38), franciscà, i hi hagué una vetllada literària (39). El

28. Es feu soci el gener de 1904. Sobre F. Rayó, cfr. QUETGLAS, J., *El reverendo D. Francisco Rayó Brunet, arcipreste, hijo ilustre de Inca*, Impr. Duran, Inca 1944; CIFRE, R., *Dos-cents anys de vida parroquial a Pollença 1790-1990*, Pollença 1992, pp. 85-86

29. Junta Directiva I: 14 novembre 1901

30. Cfr. RAYÓ, F., *Conferència feta per ... en la solemne vetllada literària que celebrà el Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca dia 17 de novembre de 1901*, Impr. Sastre y Pieras, Inca 1902. En regalà 40 exemplars al Cercle. El que vol dir que ho publicà ell mateix. El Cercle n'envia un exemplar als obrers catòlics de Palma, Lluçmajor i Manacor (Junta Directiva I: 8 febrer 1902)

31. Cfr. *El Heraldo de Inca*, 27 juny 1901

32. Sobre la festa: Junta Directiva I: 25 setembre 1902; 6 novembre de 1902

33. Sobre aquesta vinguda cfr. *Ibid.*, 13 novembre i 20 novembre de 1902

34. Segons els llistats de socis del Cercle, Tomas Mora no s'hauria inscrit a la societat fins a 1906, als seus 27 anys.

35. Junta Directiva I: Setembre de 1904

36. Cfr. *Ibid.*, 25 abril 1905

37. *Sesiones Generales I*: 7 abril 1905

38. Al final de 1909, el Tercer Orde Regular de sant Francesc havia designat Per Joan Cerdà com a superior de la comunitat que s'acabava de fundar a Inca. Cfr. FULLANA, Pere, *el Moviment ... 403-6*; Cerdà Colom, Pere Joan, *GEM 3,366-7*; SASTRE, N., *Cien años de presencia de la TOR en España / Mallorca 1993/*

39. *Ibid.*, 18 novembre 1909

1910, el panegíric correspongué a Joan Quetglas (40). En la vetllada literària d'aquell any hauria intervingut el jove advocat Josep Font Arbós (41).

Anualment, el Cercle organitzava comunions generals. Una de les quals se solia celebrar amb motiu de la festa de la Sagrada Família. Les restants tenien lloc, a moments puntuals, com ara la peregrinació a Lluc, d'agost de 1902, conjuntament amb els congregants de Sant Lluís Gonçada. També, puntualment, s'organitzaven exercicis espirituals per als socis, com els que es dugueren a terme al gener de 1907 (42). Per a la formació religiosa es feien conferències dominicals durant la quaresma (1902) (43), o en altres moments de l'any (1906) (44), organitzades pel consiliari.

Els socis del Cercle participaren en les manifestacions religioses de caràcter local. Així, el vicari Guillem Pujades, notificà al Cercle que l'11 de maig de 1902 s'inaugurava la Creu del Puig del Minyo i que el Cercle hi fos representat per una comissió (45). Anualment, el Cercle participava en la processó del Corpus, la societat responia amb les despeses de cera (46). Aquests esdeveniments, eren, a més, una forma d'exterioritzar la religiositat. Prengueren part, també, en l'homenatge a la Mare de Déu, el 1904, amb motiu del 50 aniversari de la definició dogmàtica de la Immaculada Concepció (47). El 1905, amb les forces catòliques d'Inca, prengueren part en la peregrinació al Puig d'Inca, pel 50 aniversari de la Immaculada Concepció (48).

Durant el primer decenni del segle XX, el Cercle es solidaritzà amb aquelles iniciatives confessionals que tenien com a finalitat la lluita contra la laïcització, en la defensa dels ordes religiosos i en defensa dels drets de l'Església. La junta directiva s'uní a les associacions catòliques de Mallorca, en la protesta i exposició contra els atacs als ordes religiosos a l'Estat espanyol (49), per part del Partit Liberal. Aquesta campanya provocà la reacció de la jerarquia i de les associacions catòliques que es mobilitzaren, acusant al Partit Liberal per les seves actituds anticlericals (50). El 1906, es nomena una comissió, composta pel president, tresorer i sots-secretari, per a participar en la reunió del Centre de Defensa Social, per protestar contra la Llei d'Associacions. S'adherí, també, a la Solidaridad Catòlica de Mallorca, constituïda per la Congregació de Seglars Catòlics de Palma (51). El

40. Joan Quetglas Prats (Inca 1877-Palma 1962). El 1906, s'havia llicenciat en teologia i era sots-secretari de Pere Joan Campins. Cfr. GEM (en vies de publicació)

41. Ibid., 27 novembre 1910. Josep Font i Arbós era vocal del Consell Diocesà de les Corporacions Catòlico-Obreres de Mallorca, que s'havia constituït l'abril de 1910

42. Junta Directiva I: 23 novembre 1906; Sesiones Generales I: 20 gener 1907

43. Cfr. Junta Directiva I: 13 febrer 1902

44. Cfr. les fetes per Francesc Rayó, Diario de Mallorca 6 junio 1906

45. Junta Directiva I: 23 abril 1902

46. Sesiones Generales I: 29 maig de 1904; 9 julio 1905; 10 junio 1906: 5 junio 1909

47. Ibid., 26 juny 1904; Diario de Mallorca 30 junio 1904

48. Sesiones Generales I: 2 octubre 1905

49. Cfr. Junta Directiva I: 1 maig de 1901

50. Cfr. PAYNE, S. G., El catolicismo español, Barcelona 1984, pp. 167-8

51. Sesiones Generales I: 2 diciembre 1906. Sobre aquesta campanya: FULLANA, Pere, El Moviment ... 380-386; 580-581

1909, quan s'inicia la federació d'associacions catòlico-socials de Mallorca, la junta directiva decidí prendre-hi part. Primer participaren en la Solidaritat d'Associacions Catòliques de Mallorca (52), entitat creada pels Seglars Catòlics, a través del seu òrgan El Seglar Catòlico. S'hi adheriren onze entitats. Però, el Consell Diocesà de les Corporacions Catòlico-Obreres no es constituí fins l'abril de 1910. Pedro Amer Sastre elegit per assistir a la primera Junta Diocesana de Cercles (53), que tengué lloc en el local del Cercle d'Obrers Catòlics de Palma (54). Aquell mateix any es decidia participar en les manifestacions catòliques contra la reobertura de les escoles laiques (55).

A més de l'element ritual i de combat, la religió era essencialment moralitzant. Així, es pretenia mantenir els bons costums, sobretot no blasfemar, i es lluità perquè en el local social de l'entitat no es jugués amb doblers. A més, hi havia la prohibició del joc en el local social durant el sermó i actes religiosos a la parròquia (56). El comportament i els modals dels afiliats eren controlats de forma estricta.

El local social del Cercle fou utilitzat per altres associacions catòliques. Així, el 1907, s'autoritza a Miquel Linàs perquè ocupés una sala del Cercle per a formar la Congregació Mariana, a Inca (57). Aquesta existia des de 1904, que era dirigida per Andreu Jaume (58), i el 1910 comptava amb 97 integrants de la secció major i 126 de la menor (59). Segurament, haurien existit bones relacions entre ambdues associacions confessionals.

5.2 Econòmiques: mutualisme i estalvi

A) Mutualisme

El mutualisme era una de les principals característiques del Cercle, tal i com apareix en el seu reglament de 1900. Durant la segona meitat del segle XIX, les societats mutualistes tingueren una rellevància especial als nuclis urbans (60). Aquestes societats oferien la prestació d'una pensió temporal als socis malalts, en substitució d'un jornal no guanyat. A Inca, La Constància, des de 1886, venia prestant aquest servei amb un prestigi gens menyspreable. Per aquest motiu, el Cercle d'Obrers Catòlics a penes podia competir amb aquella societat, però probablement tenia la intenció d'aglutinar uns sectors populars mancats, encara, de les

52. Junta Directiva II: 19 abril 1909

53. *Ibid.*, 15 abril 1910

54. En aquella reunió hi prengueren part representants de 29 cercles de Mallorca, quatre centres obrers i quatre caixes rurals, entre les quals hi era representada la d'Inca. Cfr. FULLANA, Pere, *El Moviment ...* 561-562

55. *Ibid.*, 29 gener 1910

56. *Ibid.*, 24 març 1901

57. *Ibid.*, I: 10 març 1907

58. Cfr. *Diario de Mallorca* 13 juliol 1904. N'eren els seus responsables Miquel Pujades Ferrer (advocat i president de la mateixa), Bartomeu Bestard, Antoni Prats Pellicer i Bartomeu Pujol Martorell

59. Cfr. *Catálogo general de las Congregaciones de Maria Inmaculada y San Luis Gonzaga establecidas en Mallorca*, Palma 1910, pp. 47-50

mínimes prestacions socials, A més, el mutualisme podia servir com a motiu per aconseguir afiliar els sectors catòlics, pagesos i obrers, reacis a l'afiliació a societats únicament mutualistes.

Des del començament, la societat proposà com a metges a Jaume Pujades i Sebastià Amengual Martorell. El primer no acceptà el càrrec. El segon sí, a canvi de quatre pessetes anuals per soci i la meitat de les operacions (61). Per altra banda, segons el reglament de 1900, els socis numeraris havien de cobrar una pesseta de subsidi en cas de malaltia (durant els 90 primers dies de baixa) i 50 cèntims, després d'aquest termini.

El maig de 1901 es crearen els visitadors (62), per a controlar als socis que estaven de baixa mèdica, perquè complissin els requisits. Més tard, es nomenà una comissió de seguiment (63). Al començament de 1902, el Col·legi de Metges obligà a les societats de socors mutus de Mallorca a complir una sèrie de normes, i a conseqüència d'això, la junta general (30 juny 1902) decidí donar dues pessetes diàries als malalts en lloc d'una. També es facultà a la junta directiva per atendre a les famílies dels socis en cas de necessitat. També, el maig de 1902, el Sr. Amengual, per no estar afiliat al Col·legi Oficial de Metges de Balears no pogué continuar com a metge de la societat. Es proposà al Sr. Llabrés, nebot de Miquel Duran. Així, Francesc Llabrés Fornés fou nomenat metge cirurgia el gener de 1903 (64).

El 1905, la junta general es lamentava que en sis mesos les despeses per a malalts ascendissin a 150 pessetes, sense comptar les despeses d'enterrament i funeral dels socis difunts (65).

El 1906, un grup de quinze socis demanà que es contractassin més metges ja que la societat només en tenia un i era insuficient per atendre a tots els socis (66). Davant la proposta, es decidí consultar els metges de la ciutat i proposar-los formar part de l'entitat. Però, l'octubre es proposà, finalment, oferir el càrrec a Sebastià Amengual (67).

Durant el primer decenni de vida del Cercle, l'edat mitjana dels socis era encara relativament baixa, les baixes no eren generalitzades i no suposa un nivell de grans despeses per a la societat. Les baixes mèdiques eren relatives i les defuncions mínimes. Donat que l'economia de la societat fou sempre molt limitada, haver de pagar dietes d'una forma desmesurada hagués suposat una autèntica

60. Cfr. FULLANA, Pere, Las sociedades de socorros mutuos en Mallorca durante el siglo XIX (1836-1900), en I Encuentro sobre la historia de las sociedades de socorros mutuos en España siglos XIX-XX, Madrid 1991; FULLANA, Pere-MARIMON, Antoni, Historia del «Montepio» de Previsio de l'Arraval de Santa Catalina. Centenari 1894-1994, Palma 1994

61. Sesiones Generales I: 2 setembre 1900, el president comunicava als socis la seva elecció.

62. Junta Directiva I: maig de 1901

63. Ibid., abril de 1902

64. Cfr. Ibid., 17 juliol de 1902; gener 1903

65. Cfr. Sesiones Generales I: 9 juliol 1905

66. Ibid., setembre 1906

67. Junta Directiva I: 21 octubre 1906; Sesiones generales I: 21 octubre 1906

ca ruïna a l'entitat. El 1910, el consiliari Tomàs Mora afirmava: «Nuestro Círculo, como sociedad de socorros, no tiene nada de particular: pues hace lo que los demás» (68). Ni la peculiaritat del Cercle ni la principal finalitat no fou oferir unes condicions de previsió millors que les que ja es donaven a les restants societats mutualistes de la localitat.

B) L'estalvi

Una de les pretensions del Cercle era educar els obrers sobre l'estalvi. Francesc Rayó referia, el 1901, que els treballadors no saben estalviar. es feia eco de la necessitat d'acabar amb la usura, plaga social que s'alimenta de la sang dels pobres. Per això, proposava la creació d'una caixa d'estalvis, d'un munt de pietat i d'una cooperativa de consum (69).

D'aquest projecte únicament es dugué a terme la fundació de la Caixa Rural, el 1909. La junta general de juny de 1909 (70), proposà la fundació i convidà el franciscà Pere Joan Cerdà perquè fes una conferència sobre el funcionament d'aquestes entitats. El consiliari, Tomàs Mora, fou comissionat per redactar els estatuts (71). El mes d'agost quedà fundada la Caixa rural, com una secció del Cercle mateix (72).

5.3 Aspectes culturals

La instrucció i l'oci foren dos elements característics del Cercle, des de la seva fundació amb la lectura com element primordial, i l'escola com element de regeneració social. A més, periòdicament, s'havien de fer conferències de caràcter religiós, moral i social. Un dels motius del canvi de local social fou el d'adaptar la seu social a aquestes necessitats a mesura que la societat anava augmentant de número. Per altra banda, les funcions teatrals, primer, i el cinema, després, es convertiren en un dels passatemps més rellevants, a la vegada que s'intentà que les funcions que s'organitzaven fossin rentables per a la societat.

A) Biblioteca

La figura del bibliotecari existí des del principi, tot i que durant els primers anys s'hauria comptat amb pocs llibres. A les actes de la junta directiva no es parla mai de la compra de llibres i, si en canvi, dels exemplars que alguns socis fundadors regalaren a l'entitat (73). Eren obres bàsicament religioses (74), També, el biblio-

68. Carta de Tomàs Mora a Joan Quetglas, Inca 13 gener 1910, ADM III/117/200

69. Cfr. RAYÓ, F., Conferència ... 13

70. Sesiones Generales I: 5 juny 1909

71. Ibid., 28 juny 1909

72. Junta Directiva II: 13 agost 1909

73. Cfr. Sesiones Generales I: 2 setembre 1900

tecari s'havia d'encarregar de les subscripcions dels diaris, de tenir-ne cura en el local social i de guardar-los. Tampoc no disposem dels llistats de periòdics, amb excepció d'alguna referència al Diario de Mallorca, Mallorca Dominical i els setmanaris locals d'Inca (75).

Miquel Duran fou el bibliotecari en algunes ocasions, primer durant el bienni 1903-1904, i posteriorment substituï a Bartomeu Pallicer, que presentà la dimissió, el 1907. Aquest càrrec s'anà turnant com la resta dels de la junta directiva.

A partir de 1908, es donà una major preocupació per la biblioteca. S'adquirí un nou estant i es dedicaren els beneficis d'una funció teatral per a comprar una taula per a la lectura. El 1910, la junta directiva aprovà unes normes, proposades pel bibliotecari mossèn Miquel Llinàs, per al seu funcionament (76), fet que posà en evidència la preocupació al respecte.

B) Teatre

Des del primer moment, sembla que hi hagué un grup de socis dedicats a representar obres teatrals. El 1901, s'acordà instal·lar un escenari, perquè aquest grup de socis aficionats poguessin fer funcions (77) puntualment. La junta directiva, amb el vist i plau del consiliari, atorgava permís per fer comèdies (78), que s'havien de costejar dels fons de la societat (79). Les condicions del local social no devien esser excessivament bones, i puntualment, durant els primers anys, s'haurien representat en el teatre de la societat El Centro (80), amb l'única condició que poguessin entrar els seus socis. El 16 de gener de 1902, se decidí no representar més comèdies mentre no s'aprovés un reglament pels comedians del Cercle. Quan el Cercle trasllada (abril 1902) el local social al carrer del Palmer, era motivat, entre d'altres motius, per la necessitat de disposar d'un espai suficientment ampli pel teatre. El maig d'aquell mateix any, s'aprovà un reglament per a la companyia d'actors (81).

Sobre l'estrena del teatre, en el nou local, s'hagué d'esperar per resoldre-ho el mesos d'agost i setembre de 1902 (82). El setembre es demanà activar els treballs per poder començar les funcions per la Fira d'Inca. S'aprovà pintar el teatre (83), amb la col·laboració dels senyors Rodríguez (director de la companyia), Miquel

75. El 1901, per exemple, es parla d' El Heraldo de Inca i Mallorca Dominical. El 1902, optaren pel Diario de Mallorca i rebutjaren la subscripció de La Almudaina i La Ultima Hora.

76. Junta Directiva II: 3 desembre 1910

77. Ibid., abril 1901

78. Ibid., 9 maig de 1901

79. Ibid., agost de 1901

80. Cfr. PIERAS, M. MARQUÈS, M., Temps lliure ...

81. Junta Directiva I: 1 maig de 1902

82. Ibid., 22 agost 1902

Ferragut i el pintor Bartomeu Payeras (84). Aquest darrer es comprometé (85) a tenir-lo acabat abans de la segona fira. El 23 d'octubre es suspengué l'estrena del teatre mentre no s'acabés de pintar.

El gener de 1903, es formà una junta d'accionistes del teatre (86). Es proposà que es podien fer comèdies on hi figuessin dones, sempre i quan fossin representades per homes (87). Durant el carnaval de 1903, la companyia dirigida per Rodriguez, hi representà algunes obres, que eren ressenyades per la premsa confessional (88). Al final de 1903, es proposà l'adquisició del teatre, mitjançant accions, però els socis optaren per continuar amb el mateix sistema anterior, és a dir, pagar-lo amb els productes adquirits de les representacions (89).

El 1904, es nomenà una nova comissió de teatre composta per Miquel Duran i Bartomeu Bestard (90). Durant els primers mesos de 1904 es representaren: La Resurrecció, Els estudiants del dia, Camino de Portugal (91).

Durant l'any hi havia dues temporades de teatre, la primera durant el carnaval i la segona durant les fires de la localitat. A la primera de 1905, es representaren, Lo allotjat i Las piezas Los asistentes, Parada y Fonda (92), Aprobados y suspensos, El puñal del godo, Lo allotjat (93).

El teatre sembla que era gestionat directament pel director de la companyia. Per aquest motiu, la junta directiva havia de gestionar amb ells les representacions que s'havien de fer en benefici de la societat (94). El 1906, altra vegada, la directiva intentà donar un nou impuls al teatre, per tal de fer-lo més rentable per a la societat. Per això, proposà que els socis hi participassin amb accions i que el Cercle en fos totalment propietari. La proposta d'instal·lar el nou teatre fou acceptada per la junta general d'octubre de 1906 (95). El 4 de novembre s'aprovaren les noves condicions, en què passava a dependre totalment del Cercle. Però, durant la primera meitat de 1907, no fou possible dur endavant aquell, i es proposà atorgar-lo a una empresa perquè el construís. El president, Bartomeu Bestard, i el secretari, José González, es convertiren en els nous empresaris del teatre, tal i com es donà a conèixer en la junta general de 23 de juny de 1907. Els nous empresaris donaren la primera funció el 24 de novembre de 1907. Aquest sistema durà qua-

83. Ibid., 9 octubre 1902

84. Cfr. Bartomeu Payeras Tortella (Inca 1870-Palma 1948). Tenia una acadèmia de dibuix a Inca (1900-1915), posteriorment es dedicà a la fotografia. GEM 13,25

85. Junta Directiva I: 10 octubre 1902

86. Ibid., 29 gener 1902

87. Ibid., 29 gener 1903

88. Diario de Mallorca 23 febrero 1903

89. Sesiones Generales I: 19 novembre 1903

90. Junta Directiva I: setembre de 1904

91. Diario de Mallorca 9 abril 1904

92. Diario de Mallorca 22 febrero 1905

93. Diario de Mallorca 24 octubre 1905

94. Sesiones Generales I: 11 febrero 1906

95. Junta Directiva I: 27 octubre 1906; Sesiones generales I: 28 octubre 1906, s'informà als socis.

tre anys, fins que el 1910, Bartomeu Bestard renuncia als seus drets com emprensari del mateix. Les actes de la junta directiva de 22 de maig de 1910, ho reflectiren així: «Se dio cuenta de que D. Bartolomé Bestard empresario del teatro en vista de que no podia continuar explotándolo trataba de renunciar a favor de la sociedad todos los derechos que como tal empresario sobre el tuviese. A cambio de lo cual, propuso que el Círculo pagase al dicho Bestard las sillas por este adquiridas para el teatro al precio que estimasen conveniente dos peritos nombrados uno por cada parte como así se acordó» (96).

Un dels greus entrebancs del teatre del Cercle, a més de la impossibilitat d'oferir millors representacions que els demés teatres de la localitat, fou l'inici del cinema a Inca. El 1904, s'havia instal·lat un cinematògraf en el teatre del Centro (97). Uns anys més tard, el Cercle llogà la planta baixa del seu local social per a funcions de cinema, a cinc pessetes cada nit que es donés funció. A més, la junta disposà poder fer ús de la sala, sempre que hagués d'organitzar alguna funció.

C) Vetllades literàries i musicals

Les vetllades literàries sovint es realitzaren amb motiu de la festa dels patrons o altres moments rellevants de la vida social i cultural de la societat. Generalment, estaven organitzades per Miquel Duran, i compta amb la col·laboració d'escriptors amb els quals devia mantenir una bona amistat. Així, hi participaren en diverses ocasions, Miquel Costa i Llobera, Miquel Ferrà, Mulet, Antoni Maria Penya, a més dels inquers Francesc Rayó i Bernardí Font (98). Tot i que no comptem amb una informació exhaustiva al respecte hem pogut ressenyar sis vetllades durant el primer decenni de l'entitat (99). Sabem que intervingueren, en una conferència, Francesc Rayó i Pere J. Serra, ambdós en dues ocasions (100). Aquestes conferències feien referència a la finalitat social dels cercles, l'educació popular, la història de la classe obrera i el socialisme. Sembla clar que, amb això, es pretenia formar als obrers amb respostes concretes davant els problemes socials i tensionals que es produïen a la localitat. Aquestes conferències posen de relleu que el cercle no pretenia únicament oferir literatura d'oci i de tertúlia, sinó també de compromís.

Entre d'altres de les seves activitats, l'entitat acordà, el 1905, concedir un premi al Certamen Literari que l'Ajuntament d'Inca organitzà, el mes de desembre de 1905 (101). Organitzà, també, algunes vetllades musicals, com ara la de juny de 1902, en què hi participà el músic Calatayud (102).

96. Junta Directiva II: 22 mayo 1910

97. Cfr. Diario de Mallorca 13 juliol 1904

98. Cfr. Diario de Mallorca 18 febrer 1901, 16 maig 1905, 20 març 1907

99. Octubre 1900, gener 1901, novembre 1901, setembre 1902, desembre 1906, març 1907

100. Junta Directiva I: 14 novembre 1901; Diario de Mallorca 18 febrer 1901 i 23 novembre 1904

101. Junta Directiva I: 16 setembre 1905

102. Ibid., 5 juny 1902, 15 juny 1902

A més, des de la fundació, la societat s'havia proposat organitzar conferències dominicals, de caràcter religiós o social. Coneixem el nom d'alguns conferenciants, com ara el professor Miquel Riutort (conferència sobre educació) (103) o el missioner Pare Perelló que, amb motiu de trobar-se a Inca la quaresma de 1901, fa algunes conferències en el Cercle (104). Se n'haurien organitzat d'altres en anys successius però desconeixem els protagonistes. En canvi, hi hagué, també, una sèrie de conferències de caràcter social i econòmic que foren fetes per Joaquim Domenech (1901) (105), Miquel Riutort (1901) (106), Andreu Pont i Llodrà (1903) (107), Pere J. Serra (1901 i 1904) (108), Francesc Rayó (1901, 1904 i 1907) (109), Francesc de Paula Massanet (1905) (110), el jesuïta Antoni Vicent (1905) (111) i el caputxí Pare Barbens (1910) (112).

D) Escoles

El desembre de 1900, s'acordà obrir una escola (113), per adults. Així, es faria Doctrina Cristiana (Consiliari), dibuix (Ferragut, Payeras (114)) i ensenyar a llegir i escriure. Per als materials se serviria de l'Escola de Sant Josep (115). La quota seria de 0'40 pessetes mensuals per als fills dels socis. Aquest tipus d'escola nocturna fou molt corrent en aquestes societats catòliques de caràcter confessional (116).

Malgrat la pretensió del Cercle mateix, l'oferta de l'ensenyament confessional del Cercle, s'havia de comptabilitzar amb l'Acadèmia de Miquel Riutort, el col·legi de Santa Maria la Major i el Col·legi de Santo Tomàs d'Aquino. Però, mentre que aquestes ofertes anaven dirigides al jovent, el Cercle intentà millorar la instrucció dels sectors obrers i pagesos adults. Però, els inicis de l'escola foren complicats. El gener de 1901, Francesc Beltran, sots-secretari queda encarregat de les escoles nocturnes (117). S'intentà millorar el número de matriculats i la qualitat de l'ensenyament (118). També el 1901, es proposaren escoles de solfeig, que faria el Sr. Josep Rotger, pels socis que ho costejassin ells mateixos (119).

103. El Heraldo de Inca 22 novembre 1900

104. Junta Directiva I: 24 febrer 1901, 3 març 1901

105. El Heraldo de Inca 7 febrer 1901

106. Ibid., 21 març 1901

107. Diario de Mallorca 2 maig 1903

108. Ibid., 18 febrer 1901, 23 novembre 1904

109. Junta Directiva I: 14 novembre 1901; Diario de Mallorca 6 juny 1904, 20 març 1907

110. Diario de Mallorca 16 maig 1905

111. Ibid., 29 agost 1905

112. Junta Directiva II: 28 novembre 1909

113. Junta Directiva I: 23 diciembre 1900: per al manteniment una subscripció entre els socis.

114. Sobre Bartomeu Payeras: Vegeu GEM; Vocal del COC maig de 1900, juliol 1900

115. Aquestes escoles existirien a Inca. Informació?

116. Cfr. FULLANA, Pere, El Moviment ... 500 ss

117. Junta Directiva I: 15 gener 1901

118. Ibid., 24 octubre de 1901; 31 octubre de 1901

119. Ibid., 28 novembre de 1901

La manca d'alumnes i la rentabilitat de l'escola era uns dels problemes principals, per això, l'octubre de 1902 es proposà tancar l'escola mentre no tingués 20 alumnes com a mínim. L'octubre de 1903, es va acordar obrir l'escola amb la condició que ho demanassin una dotzena d'alumnes (120). Sembla, que mentre l'escola estigués en mans de Francesc Beltran la seva rellevància hauria estat mínima. Per això, la junta directiva decidí cessar-lo, i Francesc Rayó i Tomàs Mora es feren càrrec de l'escola. Per altra banda, el president es feu càrrec de la de dibuix per extingir els deutes de la societat (121). A partir d'aquell any s'inicià la millora de la qualitat i anà augmentant el nombre d'alumnes.

Matriculats 1904-1910, segons dades de la junta directiva

1903: 19
 1904: 43
 1905: 63
 1906: 96
 1907: 109
 1908: 103
 1910: 78 (122)

Tomàs Mora se sentia orgullós, el 1910, de la tasca educativa del Cercle i ho manifestava així: «Lo que llama la atención es la escuela nocturna a que asisten, o mejor dicho, están matriculados más de cien alumnos (el curso anterior fueron 107) en el presente sólo hay 90; pero aumentará durante la cuaresma, como sucede de todos los años. Estos alumnos son instruidos por cuatro sacerdotes (asiduos) y varios seglares (123)».

EPÍLEG

Tal vegada una de les reflexions més profundes que es pogueren fer, entorn al Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca, fou la seva incidència social, econòmica i religiosa en la ciutat. És clar que la societat intentà esser un element de preservació social per plantar cara al socialisme local; però, a la vegada, s'hauria convertit en un element de cohesió social de les forces conservadores i dels sectors obrers afins a la seva actuació. Existí un obrerisme de dretes que es mobilitzà al voltant d'un caciquisme polític i ideològic ben manifest. Un dels problemes que hauríem de continuar estudiant són les divergències entre els sectors catòlics mateixos, excessivament desestructurats i amb unes fissures que s'intueixen a mesura que hom aprofundeix en l'estudi d'una entitat com aquesta.

120. Ibid., 10 octubre 1903

121. Sesiones Generales I: 2 octubre 1904

122. Sesiones Generales I: 8 enero 1905; 13 enero 1907; 12 enero 1908; 10 enero 1909; 8 enero 1911

123. Tomàs Mora a Joan Quetglas 13 gener 1910, ADM III/117/200.

LA PREMSA COMARCAL I LOCAL A MALLORCA. APROXIMACIÓ A LA PREMSA D'INCA (1883-1936)

ARNAU COMPANYY I MATES

INTRODUCCIÓ

A l'hora d'estudiar l'evolució de la premsa inquera, un dels principals problemes amb què es troba l'investigador és la manca de col·leccions completes de les publicacions periòdiques i la dificultat de localitzar algun periòdic¹.

Inicialment, pel que fa als estudis sobre la premsa d'Inca, hem de dir que ha estat relativament estudiada.

Disposam de la breu síntesi de Santiago Cortès Forteza titulada *Petita història de cent anys de premsa a Inca. 1883-1983*² També hem d'esmentar les relacions que fan Jaume Lladó i Ferragut a *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la ciudad de Inca (Baleares) y del Protocolo de los Sanjuanistas de Pollensa. Documentos y Noticias*³, de Gabriel Fiol i Lluís Maicas a *Aproximació a*

¹.- Hem de dir que algunes publicacions solament les hem vistes esmentades però no ens ha estat possible consultar-les. Són: *El Nuevo Eco de Inca, El Radio, Nostra Joventut, Noticiero de Inca* i *Avance*. Voldríem fer el suggeriment que les institucions públiques o entitats culturals es preocupassin per intentar localitzar i completar les col·leccions de premsa i fer una bona hemeroteca. No solament interessa els estudiosos de la premsa sinó també els investigadors socials. De fet, la premsa a més de ser un objecte d'estudi per si mateixa, també és una rellevant font d'informació. En aquesta comunicació, també hem deixat al marge, tot i la seva importància, les publicacions escolars i parroquials editades a Inca.

².- CORTÈS FORTEZA, Santiago: *Petita història de cent anys de premsa a Inca. 1883-1983*. Impremta Molinos, Inca, 1983.

³.- LLADÓ i FERRAGUT, Jaume: *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la ciudad de Inca (Baleares) y del Protocolo de los Sanjuanistas de Pollensa. Documentos y Noticias*. Impremta dels S.S. Cors. Palma, 1951. Esmenta una relació de la premsa a Inca entre 1883 i 1932.

⁴.- FIOI, Gabriel i MAICAS, Lluís: *Aproximació a la Bibliografía d'Inca*. Obra Cultural Balear d'Inca. Inca, 1980.

la *Bibliografia d'Inca*⁴ i de Gabriel Pieras Salom a *Breu Història d'Inca*⁵.

Al mateix temps, també són rellevants els diversos estudis sobre Miquel Duran i Saurina i la seva activitat periodística, com els realitzats per Llorenç Maria Duran al pròleg del llibre de Miquel Duran *Flors de Róella. Aplec de poesies*⁶ i per Gabriel Janer Manila a *Miquel Duran i Saurina. Treballador de la cultura, poeta del poble (1866-1953)*⁷. També hem d'esmentar alguns articles divulgatius de l'obra de Miquel Duran fets per Antoni Pons i Sastre -publicats al diari *Baleares*- i per Miquel Colom.

En els estudis generals sobre la premsa a Mallorca, trobam així mateix notícies sobre les publicacions periòdiques inqueres. Cal esmentar els treballs de Lluís Alemany i Vich⁸, José Altabella⁹, Bartomeu Carrió Trujillano¹⁰, Joan Givanel Mas¹¹, Benet Pons Fàbregues¹², Pere Sampol Ripoll¹³, Joan Torrent¹⁴ i Rafel Tasis¹⁵.

Seguidament, passarem a definir què entenem per premsa local i comarcal.

Com pot semblar inicialment, la definició no és tan fàcil i per poder-la concretar hem d'atendre bàsicament tres criteris que s'utilitzen per a la classificació de la premsa:¹⁶

- a) el lloc d'edició
- b) l'àmbit dels continguts
- c) la difusió

Per definir una publicació d'àmbit comarcal i local ha de complir, almenys, dos requisits:

⁵.- PIERAS SALOM, Gabriel: *Breu Història d'Inca*. Ajuntament d'Inca i Consell Insular de Mallorca. Gràtiques Garcia. Inca, 1986. En aquest llibre es dedica un breu capítol sobre l'evolució de la premsa inquera.

⁶.- DURAN, Llorenç Maria: *Miquel Duran*. dins Miquel Duran i Saurina: *Flors de Róella. Aplec de poesies*. Inca, 1982. Part d'aquesta introducció fou publicada, entre el febrer i el maig de 1978, a la secció *Inca dia a dia* del diari *Baleares*.

⁷.- JANER MANILA, Gabriel: *Miquel Duran i Saurina. Treballador de la cultura, poeta del poble (1866-1953)*. Col·lecció Ximbellí. Impremta Apóstol y Civilizador. Petra, 1983.

⁸.- ALEMANY VICH, L. i MUNTANER BUJOSA, Juan: *Las publicaciones periódicas en Mallorca (contribución a su estudio)*. Premi Ciutat de Palma, 1955 (inèdit). Aquesta obra de tres volums es troba consultable a la Biblioteca Pública de Mallorca.

⁹.- ALTABELLA, José: *Notas urgentes para una historia de la prensa balear (de 1779 a nuestros días)*. *La Estafeta Literaria*, núm. 426-428. Madrid, setembre de 1969.

¹⁰.- CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu: *La premsa*. a *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. vol. X. pàg.48-54.

¹¹.- GIVANEL MAS, Joan: *Bibliografia Catalana, Premsa, materials aplegats per...* Impremta Allès. Barcelona, 1931-1937.

¹².- PONS FÀBREGUES, Benet: *Bibliografía de las Publicaciones Periódicas impresas desde 1779 hasta hoy en las Baleares*. Palma, 1903.(Inèdita).

¹³.- SAMPOL RIPOLL, P.: *Anuario bibliográfico de Mallorca, 1897-1902. Apuntes para una biblioteca mallorquina*. a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Anys 1898-1904.

¹⁴.- TORRENT, Joan: *Assaig d'un cens de la premsa catalano-balear*. al *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear*. Barcelona, juny de 1930.

¹⁵.- TORRENT, Joan i TASSIS, Rafael: *Història de la premsa catalana*. Ed. Bruguera. Barcelona, 1966.

¹⁶.- Altres criteris de classificació de la premsa poden ser:

1) Segons els continguts: a) Publicacions d'informació i interès general; b) especialitzades; c) sectorials; d) de recerca; e) socials, i f) d'informació local.

2) Segons la periodicitat: a) Diaris; b) Periòdics, i c) Revistes.

- que no s'editi a Palma ni al seu terme municipal.
- que les informacions, els continguts, les opinions i els comentaris tinguin una projecció local o comarcal.

El marc cronològic

El nostre estudi sobre la premsa inquera comprèn les publicacions periòdiques editades a Inca -o que tenen com a principal projecció el marc local i comarcal inquer- entre 1883 i 1936.

El 22 d'octubre de 1883, s'edità el primer número de la *Revista d'Inca*, que suposà el començament del periodisme inquer. Amb aquesta publicació s'inicià una tradició de premsa comarcal i local, que generà un model propi d'estructura informativa. Aquesta pràctica es va veure interrompuda arran de l'esclat de la Guerra Civil i continuà tallada durant gran part del franquisme¹⁷. En els darrers anys del règim de Franco¹⁸ es tornà a reprendre i durant la transició democràtica rebé un fort impuls (a Mallorca aquest fenomen es coneix com a premsa forana).

El marc legal

Des del punt de vista polític, el marc cronològic comprès entre 1883 i 1936 abraça tres períodes:

- a) La Restauració borbònica.
- b) La dictadura de Primo de Rivera.
- c) La Segona República.

Aquest fet suposa marcs legals diferents per al desenvolupament de la premsa de l'Estat espanyol. Vegem-ho breument:

a) El marc legal durant la Restauració borbònica.

Durant aquesta etapa, el desenvolupament de la premsa va esser afectat jurídicament per la Llei de Policia d'Impremta, del 26 de juliol de 1883, inspirada en la Constitució de 1876. Aquesta llei feia referència als requisits necessaris per a la publicació, les rectificacions, els aclariments, els impresos clandestins i les responsabilitats de les publicacions. A més, es varen dictar altres ordenances que, en gran mesura, repercutiren en la funció i el desenvolupament de la premsa. Així i tot, varen tenir una aplicació relativa. El 27 de juliol de 1884 es dictà una ordenança encaminada, sobretot, a protegir les autoritats i el 28 de desembre de 1888, una altra que impedia als militars poder exercir el periodisme.

¹⁷. - El 10 de novembre de 1951, va tornar a publicar-se el setmanari *Ciudad*, subtitulat *Semanario de Información*, sota la direcció de Gaspar Sabater Serra. S'edità fins el 30 de desembre de 1961.

¹⁸. - L'octubre de 1970, es començà a editar la revista mensual *Nova Joventut*, que se subtitulà *Revista de la Joventut d'Inca*. En sortiren 40 números i va desaparèixer l'abril de 1974. El dijous, 5 de setembre de 1974, sortí el setmanari *Dijous*, subtitulat *Semanario información local y comarcal* i dirigit per Gaspar Sabater Serra.

El 1914, l'editor Miquel Duran fou empresonat uns quants dies¹⁹ per haver-se responsabilitzat d'un article de Bartomeu Ferrà, publicat amb pseudònim, a *Ca Nostra*.

b) El marc legal durant la dictadura de Primo de Rivera.

El 13 de setembre de 1923, el general Miguel Primo de Rivera féu un cop d'estat i va suspendre les garanties constitucionals. Aquesta nova situació política frenà el desenvolupament i l'impuls que s'havia generat a principi del segle.

Dos dies després, el 15 de setembre, el capità general de les Balears, Ventura Fontán y Pérez Santa Marina, dictà un ban en el qual declarava l'estat de guerra a la província i sotmetia a jurisdicció de guerra *los que directa o indirectamente de palabra o por escrito, por la imprenta, el grabado u otro medio mecánico de publicación exciten a cometer alguno de los delitos comprendidos en este bando, propalen noticias, viertan especies que puedan servir de pretexto o vayan encaminadas a promover que los individuos falten a la subordinación o quebranten sus deberes militares*.

El diumenge, 16 de febrer de 1923, *El Día* anuncià que, el matí del dia anterior, s'havia posat en contacte amb el capità general de les Balears i aquest havia manifestat que *no tenía el proyecto de establecer la censura, confiando en que la cordura de los periódicos locales les llevará a no ponerse en contradicción con las instrucciones del bando publicado*.

El Reial Decret del 17 de setembre de 1923 va confirmar l'estat de guerra a tot el territori espanyol i deixà sense vigència els articles 4, 5, 6, 9 i 13 de la Constitució.

La premsa va patir la nova situació encetada per la dictadura, i, ràpidament, la censura -i l'autocensura- es féu perceptible. La seva actuació repercutí sobretot en les opinions més que en les informacions. Els articles sobre política estatal varen minvar i les seccions més afectades foren les de *Servicio Telegráfico*, els editorials i els articles d'opinió. Cal matisar, però, que no tots els mitjans sofriren la censura per igual. El setmanari *Ecos* publicà, el 20 de setembre de 1923, un editorial titulat *Al fin surgió el hombre*, signat pel director Julio Sacristán, en el qual demanava suport i celebrava el cop d'estat del general Primo de Rivera.

c) El marc legal durant la Segona República.

Amb la proclamació de la Segona República, es recupera legalment la llibertat de premsa que havia estat tan amenaçada durant el primer terç del segle XX. Va

¹⁹.- Segons Llorenç Maria Duran: *Miquel Duran, op. cit.* pàg. 27: *No es pot deixar de recordar el moment més greu de la vida periodística de Duran. En el n.º 316, el «Ca-Nostra» publica un escrit firmat amb pseudònim, del qual era autor D. Bartomeu Ferrà, tan bon amic seu i ja vellet, que constitueix un atac bastant violent contra una «festa de la flor» que s'havia organitzat a Ciutat. Entre els interessats hi ha una Borbón, esposa del capità general de les Illes. Algú d'Inca, enemistat amb el P. Cerdà, creient que l'autor era aquest franciscà, va fer una denúncia.*

possibilitar, tanmateix, el relançament de la premsa política, que reaparegué amb gran força.

Amb la promulgació de la Constitució de 1931, l'article 34 apunta que *toda persona tiene derecho a emitir libremente sus ideas y opiniones valiéndose de cualquier medio de difusión, sin sujetarse a previa censura*.

Malgrat algunes lleis de caràcter restrictiu, com la de Defensa de la República i de l'Ordre Públic, la llibertat de premsa fou preservada. Durant el Bienni Negre (1934-1936), s'aplicà la censura²⁰.

ELS INICIS DE LA PREMSA A INCA

El context de la Part Forana

A Mallorca, en el darrer terç del segle XIX, al mateix temps que es produïa un increment de la intensitat i la solidesa de la premsa de Palma, sorgiren algunes publicacions de caire local o comarcal a pobles i ciutats, com Felanitx²¹, Manacor²², Inca²³, Sóller²⁴ i Lluçmajor²⁵. El 20 de juliol de 1883, sortí *El Felanigense*, que va ser la primera publicació periòdica editada a la Part Forana.

²⁰.- Tot i que no hem trobat cap mostra de censura a les pàgines del setmanari *Ciudad* (1935-1936), que era l'única publicació periòdica que s'editava llavors a Inca, freqüentment que els fulls d'alguns periòdics mallorquins sortien amb taques negres (per no retardar la sortida de la publicació, s'utilitzava el mètode de girar el plom dels textos censurats i s'imprimien gruixudes ratlles negres).

²¹.- *El Felanigense*. Setmanari editat a Felanitx entre el 20 de juliol de 1883 i el 1933, en què canvià el nom per *El Felanitxer*. Fou fundat per Bartomeu Barceló Massutí, Miquel Obrador Timoner, Pere d'Alcàntara Penya, Andreu Ramon i Jordi Veny Maimó. Se subtitulà *Semanario de Intereses Locales y Materiales, con una sección destinada á ciencias, artes, literatura y variedades*. Entre 1884 i 1919, edità l'*Almanaque de El Felanigense*, que consistia en un calendari acompanyat d'articles literaris, històrics i polítics.

²².- *El Manacorense*. Setmanari editat a Manacor entre l'agost de 1889 i el gener de 1890. Fundat per Ramon Mas i Bartomeu Sureda Ginard. Va ser la primera publicació periòdica de Manacor i en sortiren 26 números. Se subtitulà *Periódico literario y de intereses locales y del partido judicial*. Pel que fa al contingut informatiu, la majoria de notícies que oferia eren sobre Manacor, però també en duia de la comarca. Va ser substituït per *La Verdad*.

²³.- *Revista de Inca*. Setmanari editat a Inca entre el 22 d'octubre de 1883 i el 4 d'agost de 1889. Se subtitulà *Semanario de intereses materiales* (octubre de 1883-abril de 1884), *Periódico Semanal de Intereses Materiales* (maig de 1884-febrer de 1889) i *Periódico de intereses Materiales* (març-agost de 1889). En sortiren 322 números i s'edità a la Tipografia de Francisco Molina (1883-1887), a la Impremta de Ramon Martorell (1887-1889) i a la Tipografia de la Revista de Inca (1889). Inicialment (octubre de 1883-febrer de 1889) tingué una periodicitat setmanal i, després (març-agost de 1889), bisetmanal. Fou dirigit, primer, per Francisco Molina i, després, per Ramon Martorell. Reproduïa articles d'altres periòdics, com *La Publicidad*, *El Isleño*, *Diario de Palma*, *Almanaque Balear* i *El Felanigense*. També polemitzà amb el diari de Palma *El Ancora* i amb el setmanari *El Tambor*.

²⁴.- *Semanario de Sóller*. Setmanari editat a Sóller entre el 16 de febrer i el 15 de novembre de 1884. En sortiren 33 números i fou dirigit per Ricard Salvà. En varen ésser redactors Jeroni Estades, Andreu Pastor i Josep Rullan. S'editava a la impremta Biblioteca Popular, de Palma. L'11 de juliol de 1885, començà a sortir el setmanari *Sóller*. Fou fundat i dirigit per Joan Marquès Arbona i, excepte el període d'entre el gener de 1890 i el setembre 1891, s'ha continuat editant fins a l'actualitat.

²⁵.- *Es Pagès Mallorquí*. Revista d'agricultura publicada a Lluçmajor entre el 30 d'abril de 1899 i el 10 de juny de 1904. Se subtitulà *Revista bilingüe d'Agricultura Pràctica*. En sortiren 125 números. Dirigida

Els periòdics informatius tenien, moltes vegades, uns forts components polítics, literaris i religiosos. Al mateix temps, també aparegueren publicacions culturals, religioses, humorístiques i revistes de caire especialitzat i professional (agrícoles, pedagògiques, mèdiques i esportives, entre d'altres).

També és aplicable, en gran mesura, a la premsa mallorquina, el que assenyalava Jaume Guillamet²⁶ en el cas de la premsa de Catalunya: *l'estructura territorial de la premsa comarcal és un reflex força fidel del nivell d'activitat política, cultural i econòmica, la seva aparició i el seu desenvolupament obeïren no sols, o no tant, a la necessitat i a l'interès de rebre informació important de la resta del país i del món en general com a la més concreta d'elaborar i formalitzar la informació de la pròpia realitat.*

És a dir, el model de premsa comarcal i local que apareix al darrer terç del segle XIX i al començament del XX segueix una jerarquia d'acord amb els diferents nivells d'importància de les poblacions, com el pes demogràfic, polític -partits judicials-, social -entitats, associacions- i econòmic

POBLACIÓ

Municipi	1888	1900	1910	1920	1930
Felanitx	11.820	11.294	11.028	11.353	11.666
Inca	7.477	7.579	8.353	9.439	10.398
Llucmajor	9.195	8.859	9.663	9.790	9.890
Manacor	19.570	12.408	12.436	13.033	15.721
Sóller	8.594	8.026	8.627	8.752	8.830

La manca d'intents de premsa diària a la Part Forana

A Inca, com a la resta de poblacions de Mallorca, excepte Palma, no hi hagué intents de fer una publicació diària. De fet, la publicació de periodicitat més curta fou bisetmanal, tot i que la majoria eren setmanals i quinzenals.

L'evolució de la premsa diària mallorquina ha tingut sempre com a nucli editor la capital de l'Illa. La dependència de Palma ha estat evident i en cap altre lloc s'ha pogut donar un nivell de professionalització.

La necessitat de premsa a la Part Forana

El fet que Palma esdevingués capitalitzadora i centralitzadora de l'edició periòdica mallorquina, provocà la necessitat que diverses poblacions de la Part

per Antoni Garcies Vidal, va tenir una periodicitat inicial quinzenal i llavors mensual. Publicà articles sobre agricultura, ciències i folklore, tant d'autors mallorquins com d'altres que eren reproduccions de revistes estatals i estrangeres. S'editava a la impremta de Bartomeu Reus, de Felanitx.

²⁶. - GUILLEMET, Jaume: *La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1983. pàg. 47-48

Forana optassin per una complementarietat informativa. Tot plegat féu que s'hi produís una vitalitat periodística que, en gran part i sense comptar el període del franquisme, ha continuat fins a l'actualitat.

LA PREMSA D'INCA, UN MODEL PROPI EN L'EVOLUCIÓ GENERAL DE LA PREMSA MALLORQUINA

Dins el contetx de la història de la premsa mallorquina, la premsa inquera juga un paper destacat pel que fa al nombre de publicacions. Cap nucli de població, excepte Palma, edità tantes capçaleres en el període de 1883-1936.

Així i tot, hem de considerar que una de les principals característiques de les publicacions inques és la seva breu durada i la manca de consolidació²⁷ si les comparam amb altres de pobles com Felanitx o Sóller.

Creiem que es pot parlar del cas inquer com a model propi en l'evolució general de la premsa mallorquina, tant pel que fa a les seves característiques com pel seu desenvolupament i estratègia comunicativa.

La premsa inquera és avançada respecte a l'evolució de la premsa local mallorquina per la proposta d'informació i per la difusió.

Tenia lloc una complementarietat de la informació local, insular i estatal amb l'opinió i la creació literària. A més, algunes publicacions inques tenien l'objectiu d'aconseguir una comarcalització de la informació. En són bona mostra les notícies locals sobre les poblacions dels voltants d'Inca i, també, les cartes al director, moltes de les quals eren signades per persones dels pobles de la comarca.

En alguns casos, el model de premsa inquer intentava dur endavant unes publicacions que tenien com a àmbit tot Mallorca. Aquests intents, sobretot, eren representats per les iniciatives periodístiques dutes a terme per Miquel Duran amb publicacions com *La Bona Causa* o *La Veu d'Inca*.

També s'hi edità una publicació d'àmbit illenc que tenia una doble administració -a Inca i a Palma- i que durant un període de quasi un any, s'imprimí a la impremta de Miquel Duran. Va esser el setmanari *L'Ignorancia* (1918-1919).

²⁷.- Quan se celebrà el primer any de publicació del setmanari *La Ciudad* es publicà un article titulat *Nuestra tristeza, al publicarse el primer número de LA CIUDAD* i es feia un breu repàs als inicis de la publicació. A l'apartat de quan es discutia la idea d'iniciar la publicació s'esmenta:

- Hemos de hacer un semanario inquense!.

Entonces, uno de nosotros -¿ Quien fué? - intentó cortar las alas de aquel noble pensamiento:

Es casi imposible. En Inca, no ha podido cuajar nunca un periódico duradero. Todavía se recuerdan los esfuerzos altruistas de D. Miguel Durán, de D. Miguel Amengual, de D. Julio Sacristán y de tantos organizadores de empresas de esta índole que, tras un rudo batallar de años y años, no consiguieron sino que sus sacrificios de tiempo y de dinero cayesen en el vacío... Ahí están «Ca-Nostra», «Heraldo de Inca», «Ecos»...

Quasi un mes i mig després de la commemoració d'aquest primer aniversari de *La Ciudad* es deixà de publicar.

Breu evolució de les capçaleres

- La Restauració borbònica.

Durant aquest moment, la premsa inquera es pot dividir en dos períodes clarament diferenciats:

a) Les publicacions dels dos darrers decennis del segle XIX.

El 22 d'octubre de 1883, aparegué el primer número del setmanari *Revista de Inca*, del qual en sortiren 322 números. Deixà d'editar-se el 4 d'agost de 1889. Deu mesos després, s'inicià la segona publicació periòdica inquera, *La Villa de Inca*, de la qual se'n publicaren 105 números, fins al juny de 1892.

Inca no tingué cap publicació pròpia entre el juliol de 1892 i el desembre de 1899.

b) Els periòdics d'entre 1900 i 1923.

Aquest època representa el major dinamisme de la història de la premsa inquera, tant pel que fa al nombre de capçaleres que s'editaren (13 en total) com pel que respecta a la coincidència temporal d'algunes.

L'octubre de 1900, per primera vegada, la ciutat comptà amb dues publicacions al mateix temps: la primera època d'*El Heraldo de Inca*, que s'imprimia a la Tipografia de Pieras, i *El Nuevo Eco de Inca*, que s'editava a una impremta de Palma. Més endavant, la durada d'*El Heraldo de Inca*, també fou simultània primer a *Es Ca d'Inca* i després a *El Hogar*.

Entre el desembre de 1905 i el setembre de 1907, Inca va restar de nou sense cap publicació periòdica.

El setembre de 1907, amb l'inici de la segona etapa del setmanari *Heraldo de Inca* i, poc després (octubre de 1907), amb el començament de la primera època de *Ca Nostra* s'originà un llarg període d'ininterupció pel que fa a les publicacions inques que solament es va veure interromput durant la dictadura de Primo de Rivera.

Al mateix temps que tingué lloc l'etapa de major continuïtat de les publicacions *Heraldo de Inca* (1907-1912) i *Ca Nostra* (1907-14), també hi hagué una sèrie d'intents de crear periòdics que tingueren una brevíssima durada i que no arribaren a consolidar-se. Ens referim, entre d'altres, a *El Radio* (1904) i *Nostra Joventut* (1917).

Fou en aquesta època, que Miquel Duran Saurina desenvolupà la seva activitat periodística més rellevant i realitzà una sèrie de temptatives de fer una publicació per a tot Mallorca editada des d'Inca. En el quinquenni 1915-20, Duran es convertí en el promotor de la premsa inquera i edità *La Veu d'Inca* (1915-18), *L'ignorancia* (1918-19) i la segona època de *Ca Nostra* (1919-26).

Entre 1921 i 1923, hi hagué dos intents periodístics de breu durada que no qual·laren. Ens referim al quinzenari *La Comarca* (1921-22) i al setmanari *Ecos* (1923).

- La dictadura de Primo de Rivera.

El període de la dictadura de Primo de Rivera es caracteritzà per un alentiment de l'activitat periodística inquera. El 27 de setembre de 1923, quasi vint dies després del cop d'Estat, deixà d'editar-se *Ecos*.

Solament, tingué una certa continuïtat la segona època de *Ca Nostra* (1919-26).

Entre l'abril de 1926 i el març de 1928, Inca tornà a quedar sense cap publicació.

Amb l'edició del setmanari *Noticiero de Inca* (1928) i de la tercera etapa de *Ca Nostra* (1928-29) es reprengué breument l'activitat periodística.

El 15 d'agost de 1928, sortí al carrer el darrer número de *Ca Nostra*, fet que suposà el final de l'activitat de Miquel Duran i Saurina²⁸. Inca restà, novament, sense premsa pròpia.

- La Segona República.

El 12 d'abril de 1931, sorgí el setmanari *La Ciudad* (1931-32), dirigit per Alejandro Bérnago. Suposà la represa de la premsa inquera, que s'havia interromput al final de la dictadura de Primo de Rivera.

Durant la Segona República, el paper de la premsa com a eina política i propagandística de diversos sectors assolí la seva màxima expressió a Mallorca.

En canvi, a Inca, l'evolució significativa de la premsa iniciada a partir de 1883 i que tingué la seva màxima expressió, com hem vist, en els dos primers decennis de segle, va sofrir un alentiment. Únicament s'editaren tres setmanaris de breu durada²⁹. Hi hagué un llarg interval (entre el juliol de 1932 i el setembre de 1935) en què no s'hi publicà cap periòdic.

La premsa política inquera tingué el seu model més significatiu en el periòdic *Avance*, que se subtitulà *Semanario de Combate-Defensor de la clase obrera* i que aparegué el 15 de juny de 1936. Arran del cop d'Estat del 18 de juliol va interrompre la seva publicació i els seus editors, director i redactors foren represaliats³⁰.

²⁸.- Segons Llorenç Maria Duran: *Miquel Duran, op. cit.* pàg. 29, estava econòmicament acabat.

²⁹.- *La Ciudad* es publicà durant un any i dos mesos i en sortiren 59 números; *Ciudad* durà vuit mesos (30 números), i *Avance* s'edità un mes (5 números).

³⁰.- Del setmanari *Avance*, foren afectats per l'aplicació del Decret del 13 de setembre de 1936, els editors propietaris Bernat Rubert Ferrer, Joan Garau Pieras i Miquel Reynés Morey; el director Miquel Mercadal Ramis; el secretari Guillem Vallori Bonafé, i els redactors Gabriel Buades Pons i Llorenç Beltran Salvà.

PREMSA D'INCA

NOM	PER.	PERÍODE	Núm.	Ll.
Revista de Inca	S	22-X-1883/4-VIII-1889	322	Cs
La Villa de Inca	S	6-IV-1890/16-IV-1892	105*	Cs
El Eco de Inca	S	5-I/22-IX-1900	35*	Cs
El Nuevo Eco de Inca	S	20-X/10-XI-1900	3*	Cs
El Heraldo de Inca	S	X-1900/3-XI-1902		
		IX-1907/IX-1912	-	Cs
Es Ca d'Inca	S	16-VI/1-IX-1901		
		31-V-1903/5-VI-1904	66	C
El Hogar	S	9-XI-1902/2-V-1903	26	B
La Bona Causa	S	12-VI-1904/2-XII-1905	78	C
El Radio	S	24-IX-1904	-	Cs
Ca Nostra	S/Q/M	1-X-1907/XII-1914		
		II-1919/IV-1926		
		1-V-1928/15-VIII-1929	343	
			157	
			29	C
La Veu d'Inca	S	2-I-1915/13-IV-1918	171	C
Nostra Joventut	-	1917	-	Cs
L'Ignorància	S	7-XII-1918/4-IX-1919	40	C
La Comarca	Q	16-XI-1921/1-II-1922	7	Cs
Ecos	S	31-V/27-IX-1923	17	Cs
Noticiero de Inca	-	III-1928	-	C
La Ciudad	S	12-IV-1931/4-VI-1932	59	Cs
Ciudad	S	28-X-1935/30-VI-1936	30	Cs
Avance	S	15-VI/VII-1936	5	Cs

BS.- Bisetmanal; S.- Setmanal; Q.- Quinzenal; M.- Mensual.

C.- Català; Cs.- Castellà; B.- Bilingüe en català i en castellà.

* No sabem si és el darrer número publicat.

Els títols

Inicialment, ni les capçaleres ni els subtítols de les publicacions periòdiques no palesen una filiació política, tot i que quan arriben eleccions o hi ha conflictes polítics normalment els periòdics prenen part o interven activament en la política local.

Si observam el nom de les capçaleres podem esmentar:

a) La presència del topònim. El nom d'Inca apareix en vuit capçaleres (surten a les sis primeres publicacions³¹ i després solament a dues³² més).

³¹.- Són *Revista de Inca*, *La Villa de Inca*, *El Eco de Inca*, *El Nuevo Eco de Inca*, *El Heraldo de Inca* i *Es*

També hi veiem noms genèrics referits a l'àmbit geogràfic d'edició³³, com *La Villa de*, *La Comarca*, *La Ciudad* i *Ciudad*. Altres periòdics mallorquins també portaren aquests noms³⁴.

b) Hi trobam també alguns noms que són habituals de publicacions, com *Revista de*, *El Eco de*, *El Nuevo Eco de*, *El Heraldo de*, *La Veu de*, *Ecos* i *Noticiero de*.

c) D'altres títols que fan esment a diversos significats, com *Es Ca d'Inca*³⁵ -que es refereix a l'escut de la ciutat d'Inca-, *L'Ignorancia*³⁶ -que repeteix el nom del setmanari en català dialectal aparegut a Palma entre el juny de 1879 i el juliol de 1885 i de la revista editada també a Palma entre el gener i l'octubre de 1902-, *La Bona Causa* i *Ca Nostra*.

Els subtítols

Generalment els subtítols serveixen per aclarir la tendència i el propòsit de la publicació. Alhora, també intenten donar una informació complementària del títol.

Com succeeix moltes vegades amb la premsa, resulten esser tòpics. En són bona mostra els de *Revista de Inca: Semanario de intereses materiales*, *Periódico Semanal de Intereses Materiales* i *Periódico de Intereses Generales*; de *La Villa de Inca: Periódico Semanal de intereses morales y materiales*; d'*El Eco de Inca: Semanario de noticias*; d'*El Heraldo de Inca: Semanario independiente y de noticias* i *Semanario Artístico, Industrial, Científico, Moral y de Noticias*; de *La Bona Causa: Setmanari popular mallorquí*; de *Ca Nostra: Setmanari d'Inca, Setmanari Popular, Revista d'Inca, Setmanari mallorquí, Planes de notícies i anuncis* i *Revista quinzenal*; d'*El Radio: Semanario independiente de avisos y noticias*; *La Veu d'Inca:*

Ca d'Inca. El Hogar, que és la publicació que fa set per ordre cronològic, és la primera que no du el nom de la ciutat a la capçalera.

³².- Són *La Veu d'Inca* i *Noticiero de Inca*.

³³.- El 1900, la reina Maria Cristina atorgà el títol de ciutat a Inca, en reconeixement dels seus avanços socials i econòmics.

³⁴.- Ens referim als setmanaris *Villa de Andraig* (1912-13 i 1919), d'Andratx i *La Ciudad* (1905), de Palma. En canvi amb el nom de *La Comarca* no hi hagué altra publicació mallorquina.

³⁵.- En el darrer editorial d'*Es Ca d'Inca*, publicat el 5 de juny de 1904, hom remarca que *Diumenge prop vinent aquest setmanari, sortirà ab un altre nom. Obeix tal mudança a que fora d'Inca sols han vist amb el títol ES CA D'INCA, un nom vulgar, encara que per noltros es emblema de noblesa y fidelidad, per esser l'escut d'Inca.*

*Aquest motiu es estat que, moltes persones y entre elles algunes de indiscutible autoritat literaria, nos han aconsejat el canvi de títol, y, fins y tot, nos han promés la seva col·laboració si feyem aquesta innovació. Davant aquesta recomanació, el setmanari *Es Ca d'Inca* fou substituït per *La Bona Causa*.*

³⁶.- En el primer editorial, es reivindica la continuïtat amb l'anterior publicació del mateix nom, dient que *El primer buf que dels nostres pulmons, passant per la flauta, feim arribar an el públic de la nostra terra, comensarem com comensaren fa coranta anys els que sabien de les nostres coses i de l'aigo viva: Alabat sia Deu!*

Noltros no som aquells, porque les coses del món han mudat, muden i mudarán; però som o creim ésser els seus descendents, i lo qual vol dir que dúim el seu nom i el seu mateix ésser interior i casi casi el seu mateix experit.

No volem ésser com un cerca-vents que qualsevol alenada d'oratjol fa girar. Encara som ignorants; però hem tastat coses bones de la sapiència i en tenim set.

Setmanari Popular, de *L'Ignorancia: Setmanari popular mallorquí*; *Ecos: Semanario de Información*; de *La Comarca: Periódico quincenal artístico y literario*; de *La Ciudad: Semanario Literario y de Información*; de *Ciudad: Semanario de Información*. Com podem veure la majoria fan referència a la periodicitat de la capçalera (amb un predomini de setmanaris), a la seva independència i al seu contingut.

En canvi d'altres subtítols són menys freqüents en la premsa mallorquina, com els d'*Es Ca d'Inca: Lladrará cada diumenge mentres li donin que menjar*; *Setmanari d'Inca*; i d'*El Hogar: Semanario bilingüe*.

Podem dir que únicament el setmanari *Avance* especificava la seva adscripció política específica. Se titulava *Semanario de Combate-Defensor de la clase obrera*.

Els objectius de les publicacions

L'aparició d'una capçalera en aquest període (1883-1936), també pot ser conseqüència de la poca infraestructura que es necessitava per poder publicar un periòdic. El sistema d'edició permetia que treure una publicació no fos una inversió important, tant en despeses d'impressió, com en paper, en personal i en serveis d'informació.

La redacció i l'edició d'un periòdic era, moltes vegades, el producte del treball d'un nombre reduït de persones, que en alguns casos es podia reduir a una³⁷ o a dues. Ideològicament, hem de destacar el pes que tenia l'església local en l'activitat periodística inquera.

Tenint en compte la declaració inicial de motius de les editorials del primer número, podem establir diferents objectius:

a) Voler actuar de ressò de les necessitats de la població i defensar-ne els interessos. Aquesta finalitat lliga amb la reflexió sobre l'exigència d'una publicació inquera, com a símptoma de la modernització i el progrés de la ciutat d'Inca.

A manera d'exemple³⁸, hem elegit quatre extractes d'editorials publicades al primer número de:

- Revista de Inca:

Al dar por primera vez este paso en la senda del progreso, comprendiendo que de hoy más se hace preciso llenar el vacío que se notaba y por exigirlo el grado de cultura que alcanza el pueblo de Inca, es por lo que nos hemos decidido á publicar la presente REVISTA, y hacer porque todas las reformas de que éste es susceptible y las mejoras que reclama, y que no son desconocidas á los hombres que manejan los asuntos públicos de la localidad, vengan á ser una realidad, haciendo

³⁷.- En el transcurs d'algunes capçaleres, Miquel Duran i Saurina es quedà com a únic redactor i impressor del periòdic. Així, a la segona i a la tercera èpoques del *Ca Nostra*, s'encarregava d'editar-lo, escriure'l i imprimir-lo tot sol.

³⁸.- Com que l'anàlisi de les primeres i de les darreres editorials de cada publicació seria motiu d'una altra possible comunicació i ultrapassaria el contingut d'aquesta, hem preferit optar per una tria d'articles d'alguns periòdics.

un poco hoy otro mañana á fin de que no esté huérfana esta importante villa de todo aquello que su reconocida importancia reclama.

Venimos á ser, como indicamos á nuestros compañeros en la prensa, defensores del progreso, pero defensores pacíficos de todo aquello que pueda ser beneficioso á los intereses materiales de este pueblo.

- *La Villa de Inca:*

Movidos por la idea de satisfacer una necesidad, desde hace tiempo sentida en esta villa de Inca, la primera de la Isla en el orden comercial, y alentados por el deseo de cooperar, aunque humildemente, al progreso de este importantísimo Centro, venimos al estadio de la prensa.

Sin vanas pretensiones; sin miras egoistas, que están lejos, muy lejos de nosotros, dedicaremos con preferencia, aunque en modestísima esfera, toda nuestra atención á cuanto tienda al fomento y desarrollo moral y material de esta laboriosa y floreciente comarca; y si con esto conseguimos llevar á feliz término la pesada carga, que voluntariamente y solo por un sentimiento de puro patriotismo, nos imponemos, quedarán cumplidos nuestros deseos y recompensados nuestros sacrificios.

- *Heraldo de Inca:*

¡Á qué venimos!

A reanudar la labor suspendida, introduciendo aquellas mejoras de información que de veras reclaman: la importancia cada día más progresiva de esta ciudad y las relaciones, de cada momento más íntimas y extensas, que mantiene con los pueblos de este partido.

- *Ecos:*

De sabido pudiera callarse que dada la indiscutible importancia que por todos conceptos tiene Inca, es absolutamente necesario, imprescindible para el normal desarrollo de su vida que cuente con un periódico.

b) La premsa com a element difusor d'un catolicisme social i d'un regionalisme defensor de la cultura, de la llengua, de les tradicions i dels costums de Mallorca. En aquest aspecte, hem de destacar sobretot les capçaleres dirigides o mantingudes per Miquel Duran Saurina, que fou un clar representant d'un regionalisme conservador, molt vinculat a la revifalla catòlica de l'època.

Com hem fet abans, transcrivim alguns extractes significatius de diversos editorials de:

- *El Hogar.*

Nuestro tema: virtud y trabajo, no excluye de todo partido político, de doblegarnos ante las imposiciones de ninguna bandera; nuestras apreciaciones serán

de alabanza, para cuanto sea noble, justo y útil, y de vituperio para lo indigno, grosero y perjudicial, aquilatados estos juicios escrupulosamente ante la conciencia y en los límites de la moral de nuestra Religión Católica.

- La Bona Causa:

(...) bo será dir que LA BONA CAUSA defensará la Relligió, la Patria y tota mena de sanes idees. Sense esser polítichs, apoyarem la bona política, si la veim brillar pe'n lloch. En nostros articles de fondo tractarem qüestions socials, filosòfiques y científiques, procurant presentarles amb estin senzill y popular; per escampar, entre'l poble la llum y els conexements útils y necessaris a l'homo del sitgle XX.

Nos servirem també, en la nostra publicació, de les rondayes y tradicions que, com a flors y fruits sabrosissims, ha produit l'agre de Mallorca; font inestroncable de poesia y honradés que corre fresquívol per totes les encontrades d'exa terra beneida.

Tots els qui deshonrin, amb les seves paraules y obres, la Fé de nostros pares ó la Roquesta, seran l'objecte de nostros atachs; y els qui engrandesquin, amb la virtut, ciencia o treball, aquestes dues benvolgudes mares del nostro cor, serán els nostros amichs y LA BONA CAUSA no los planyarà, les seues alabanses.

- Ca Nostra:

(...) fer obra de restauració social cristiana i posar en primer terme la religió i les bones costums.

- La Veu d'Inca:

Per altre part, Inca no ès solament una sala de màquines, o una granja de conreu o una societat comercial; ès un poble que té cos amb vida i necessidats materials, pero també té cor i ànima amb vida i necessidats morals i espirituals. Per lo mateix, tot lo que es relaciona amb la puresa de les nostres costums i amb la perfecció de la nostra cultura; tot lo que atany a les belles arts, tot lo que se refereix a les ciències i a l'instrucció en general, tot lo que pertoca a la religió de la nostra ciutat; coses totes interessantíssimes, que no pot passar per alt un periòdic qu'haja d'esser de bon de veres La Veu d'Inca.

I per tot axò se funda i comensa el nou setmanari: per impulsar i encaminar la vida material i la vida moral de la nostra sempre volguda ciutat pels camins d'un progrés ben entes i raonable.

- L'Ignorancia:

Per això vos convidam a beure amb noltros l'aigo fresca del món nou, amb el gerricó de la nostra terra.

Noltros som noltros, i no volem esser res més; mes tampoc volem que la nostre essència quedi pedrificada igual que un cadàver, porque no ès ni pot èsser. Volem créixer, volem acullir tota cosa nova, i si plau a la nostra sanc, també es tornarà sanc nostra.

Els motius principals de desaparició de les publicacions

Primerament, hem d'esmentar que en alguns casos la publicació no menciona el motiu de la desaparició i, en altres casos, l'editorial o la nota d'acomiadament esdevé un pur formalisme sense entrar en les causes reals.

Els motius de la desaparició dels periòdics foren³⁹:

a) La manca de suport a la publicació, que pot venir donada per:

- La falta de subscriptors.- És una causa indirecta ja que no suposa un motiu per si mateix però és el desencadenant de la fallida econòmica⁴⁰.

- La manca de col·laboradors.- És el cas d'algunes publicacions dirigides per Miquel Duran, que quedà gairebé com a únic redactor del periòdic⁴¹. També en altres casos, el trasllat de residència d'algú suposava el tancament de la publicació⁴².

b) La substitució d'una capçalera per una altra.

En alguns casos, diverses publicacions vinculades a l'activitat periodística de Miquel Duran canviaren el nom. *El Hogar* (novembre 1902-maig 1903) va ser substituït per la segona època d'*Es Ca d'Inca* (maig 1903-juny 1904). I aquest, fou reemplaçat per *La Bona Causa* (juny 1904-desembre 1905).

El setmanari *Ca Nostra* (1907-14) va ser substituït per *La Veu d'Inca* (gener 1915-abril 1918).

El canvi de nom d'aquests setmanaris fou motivat per:

- El desig de fer una publicació d'àmbit més general i no exclusivament d'Inca.

És el cas del canvi d'*Es Ca d'Inca* per *La Bona Causa*.

- L'intent de formar un cos de redacció més ampli i de tenir el suport econòmic de sectors més amplis. És el motiu de la substitució de *Ca Nostra* per *La Veu d'Inca*⁴³.

c) Com ja hem dit, amb l'inici de la Guerra Civil, s'apunta un trencament en l'evolució de la premsa d'Inca i en la de la resta de Mallorca.

Arran del cop d'Estat del 18 de juliol, els dos setmanaris, *Ciudad* i *Avance*, que s'editaven a Inca deixaren de sortir.

³⁹.- Cal tenir present que els motius es podien donar per separat o alhora.

⁴⁰.- Llorenç Maria Duran: *Miquel Duran, op. cit.* pàg. 24 fa referència a una nota trobada entre els papers de Miquel Duran en la qual deia que *Avui he escoltat un sermó que ha fet el Rev. (aquí posa el nom) i m'ha semblat molt bé. Llàstima que no pensàs així fa deu anys quan feia propaganda entre els sacerdots perquè es donassin de baixa del Ca Nostra.*

⁴¹.- El 1910, la fretura de col·laboradors féu que el setmanari *Ca Nostra* es convertís en quinzinari.

⁴².- Com assenyala Llorenç Maria Duran: *Miquel Duran, op. cit.* pàg. 22: *S'extingia «El Hogar» a causa del trasllat de regiment d'un (o dels dos?) militars redactors, encara que d'això no se'n parla en l'article de despedida. Es refereix als militars Bernadí Mulet i Llorenç Lafuente Vanrell.*

⁴³.- Segons esmenta Llorenç Maria Duran: *Miquel Duran, op. cit.* pàg. 27: *els darrers temps del «Ca-Nostra» Miquel Duran aconseguia interessar un grup de senyors inquers amb qui esperava reunir un cos de redacció i fins i tot una millor organització econòmica, que tanta falta li feia. Entusiasme i bons propòsits no en faltaren. Davant tan bona voluntat, va conformar-se, ben a contracor, a canviar la capçalera del setmanari. Però a partir del maig de 1917, Miquel Duran tornà a quedar tot sol al davant de *La Veu d'Inca* i el 13 d'abril de 1918 en sortí el darrer número.*

La durada de les publicacions

Podem dir que en el model de premsa inquer, hi ha la dificultat de consolidar unes plataformes periodístiques sòlides i, per tant, amb incidència social. Tot plegat demostra la fragilitat del teixit comunicatiu inquer. No solament tenen un breu tiratge d'exemplars -com veurem- sinó que, a més, no s'arriben a constituir unes capçaleres amb estabilitat, a excepció del setmanari *Ca Nostra*, que aconseguí passar dels deu anys, amb un total de devers 529 números publicats.

Passaren dels cinc anys *Revista de Inca* i *El Heraldo de Inca* i dels dos *La Villa de Inca*; *Es Ca d'Inca* i *La Veu d'Inca* i de l'any *La Bona Causa* i *La Ciudad*.

La infraestructura de les impremtes i tipografies a Inca⁴⁴

Les publicacions estan directament vinculades a les impremtes locals i en depenen en gran part.

L'envelliment tècnic de les impremtes tradicionals també fou una de les causes que patien les publicacions de caire local. No té lloc cap transformació d'un setmanari a diari, però sí, a bisetmanari. En canvi, foren freqüents els espaiaments de certs periòdics. Els bisetmanaris es convertien en setmanaris i alguns setmanaris passaren a ser quinzenaris i, fins i tot, revistes mensuals.

Segons esmenta Llorenç Maria Duran⁴⁵, després de la desaparició, el 2 de desembre de 1905, de *La Bona Causa*, Miquel Duran considerà que per desenvolupar l'activitat periodística *era precis tenir impremta pròpia, encara que no fos més que la rudimentària que va instal·lar amb unes ajudes que no passaren de les 450 pessetes. Va trobar premsa usada, model Gutenberg, que rendia 1.000 exemplars al dia (I) [S'havia pressupostat la fundació de la impremta en 1.500 pessetes]. De l'ofici d'impressor no en sabia ni una paraula.*

a) Les impremtes editores de la premsa d'Inca. Vegem quines eren els peus d'impremta:

1) Les impremtes de Francisco Molina, situada al carrer de la Impremta, i de Ramon Martorell, al c/ de la Campana, 3, i la Tipografia de la Revista de Inca, al c/ de la Campana, 3-, foren editores de la *Revista de Inca*.

2) La Tipografia de Martorell i Melià, que publicava *La Villa de Inca*.

3) La Tipografia de Jaume Rosselló, que imprimia de *El Eco de Inca*.

4) La Tipografia de Sastre i Pieras, que editava d'*El Heraldo de Inca*, d'*Es Ca d'Inca* i d'*El Hogar*.

⁴⁴. - La manca d'un estudi monogràfic sobre les impremtes a Inca i la impossibilitat d'abastar-lo en aquest article, fa que tal volta algunes de les impremtes i tipografies que es relacionen en aquest apartat siguin la mateixa i que solament s'hagi produït un canvi de nom de l'empresa editora. Pel que fa a la relació que donam, s'ha respectat el nom de la impremta que apareix a la publicació. No hem pogut saber on s'imprimien *Nostra Joventut* i *Noticiero de Inca*.

⁴⁵. - Llorenç Maria Duran: *Miquel Duran, op. cit.* pàg. 25.

5) La impremta de Pieras, del carrer de Mallorca, núm. 1, que imprimia *La Bona Causa* i *La Comarca*.

6) La impremta d'en Palmer, que estampava *El Radio*.

7) La impremta de Miquel Duran i Saurina, inicialment al carrer Mallorca, 1, i després al carrer de la Murta, 5, editora de *Ca Nostra*, *La Veu d'Inca* i *L'Ignorància*.

8) La impremta de Llinàs, inicialment al carrer de la Virtut i després al carrer de Sant Francesc, 23, on es feia *Ecos*.

9) La impremta d'Antoni Vich, editora de *La Ciudad* i *Ciudad*.

10) Tallers Gràfics Victòria, de carrer Antoni Fluxà, impressora d'*Avance*.

El 1891, segons la *Guía Manual de la Baleares*, de Pere d'Alcàntara Penya, a Inca hi havia la Impremta de Martorell i Melià, la llibreria d'Amengual i Muntaner, i les papereries d'Amengual i Muntaner i de Josep Rotger.

El 1928, segons l'*Anuario Balear*, la ciutat disposava de tres impremtes: la d'Antoni Davó Llabrés, al c/ de Son Net; la de Miquel Duran Saurina, al carrer de la Murta, i la de Llorenç Martorell Suárez, a la plaça del Sol. A més, hi havia la llibreria-papereria de Miquel Duran Saurina, i la papereria *La Novedad*, propietat d'Antoni Figuerola al carrer Major.

La periodicitat

És palès un predomini quasi absolut dels setmanaris. Únicament no tindran la periodicitat setmanal, una època de la *Revista de Inca* -que fou bisetmanal i sortia els dijous i els diumenges-, una època de *Ca Nostra* -que va ser quinzenal i mensual- i *La Comarca* -que fou quinzenal-.

Els tiratges

Resulta difícil poder establir el tiratge dels periòdics si la publicació no l'esmenta. Al mateix temps, aquesta dificultat també es produeix per saber el nombre de subscripcions i de vendes.

Així i tot, de vegades la publicació dóna alguna notícia sobre els seu propi tiratge o el d'altres revistes.

Miquel Duran, en l'editorial d'acomiadament del *Ca Nostra* es queixava de la manca de suport dels inquers:

El periòdic local que ha tengut més suscripció a Inca no ha lograt gaire més que un centenar de abonats, quant l'hauria de sostenir en trescentes suscripcions per quedar el seu nom a bon lloc.

Dona vergonya que això sutceesca a Inca a on totes les iniciatives troben franca acullida. I no ens dona vergonya propiament per la pobressa a que's veu reduïda la premsa local; sino més per lo que significa això en respecte a la il·lustració i poc gust d'Inca en les coses de cultura. Una població que ha tengut caudals per una plaça de toros i un teatre magnífic, que té quatre iglesies, que sosté, en confort modern, una quinzena de societats i mes d'un centenar de tavernes i que n'hi

ha que voldrien donar carta de naturalesa a sa prostitució, perque la ciutat petita tengués més ciutadania; aquesta població, repetim, ofereix el trist contrast de que les publicacions que son la seva propia veu, s'hagen de sostenir de l'heroisme de sos propietaris que a la fi se rendexen.

En el núm. 2 (19 d'abril de 1931), el setmanari *La Ciudad* publicava una nota on assenyalava que *LA CIUDAD, a partir de hoy, tendrá una tirada de 600 ejemplares. El «record» en la historia de la prensa inquense*⁴⁶.

Si per determinar el tiratge, utilitzam com a font les *Estadísticas oficiales de la Prensa periódica en España*, de 1913, 1920 i 1927, veiem com:

El 1913, *Ca Nostra* tenia un tiratge de 400 exemplars. En l'estadística de 1920, no surt el nombre d'exemplars que editava el *Ca Nostra*.

El 1927, el *Bolletí Dominical de la Parròquia d'Inca* tenia un tiratge de 900 exemplars, i el *Ca-Nostra*, de 300.

El finançament dels periòdics

Pel que fa al finançament, les publicacions, al final del segle XIX i al començament del XX, tenien quatre tipus de fonts:

1. La venda directa i la subscripció.

Respecte al preu, el periòdic era un producte bastant car en relació al nivell de vida de les classes populars.

El 1883, el preu del número solt de *Revista de Inca* era de 5 cèntims i el de subscripció d'1 pesseta trimestral a tot l'Estat i de 2 pessetes, també trimestrals a l'estranger. Aquest mateix preu tenia *La Villa de Inca*.

El 1904, la subscripció quadrimestral a *Es Ca d'Inca*, costava 1 pesseta a tot l'Estat i 2 a l'estranger.

El 1918, el setmanari *L'Ignorancia* valia 5 cèntims el número solt i la subscripció trimestral era d'1 pesseta⁴⁷.

El 1923, el setmanari *Ecos* costava 15 cèntims el número solt i la subscripció trimestral a tot l'Estat, 1,75 pts⁴⁸.

Els mitjans, davant la competència dels altres periòdics, formulaven diverses estratègies com:

- a) Ampliar el nombre de pàgines o el format.
- b) Regalar als subscriptors novel·les i almanacs
- d) Descomptes a la publicitat. El 1889, la *Revista de Inca* publicava que *Los*

⁴⁶.- Aquesta notícia contrasta amb la xifra que apareix a l'estadística de 1927, segons la qual el *Bolletí Dominical de la Parròquia d'Inca* editava 900 exemplars.

⁴⁷.- A efectes comparatius, volem esmentar que un exemplar del diari *Correo de Mallorca* d'aquests moments costava el mateix. En canvi, la subscripció mensual valia 1,25 pts a tot l'Estat i de 2,50 a l'estranger

⁴⁸.- En canvi, el diari *El Dia* valia 10 cèntims el número.

Sres. Suscritores tienen derecho á insertar gratuitamente un anuncio de extensión proporcional una sola vez cada mes.

Respecte al sistema de venda, es comercialitzaven majoritàriament a través la subscripció, tot i que també es venien als quioscs, a les llibreries⁴⁹ i a la impremta.

2. Els ingressos per publicitat.

Els anuncis generalment es publicaven a la quarta pàgina. Normalment la publicació feia saber que es posaven *Anuncios y comunicados a precios convencionales. Pago adelantado.*

Però veiem quins eren els preus dels anuncis:

La *Revista de Inca* publicava: *TARIFA DE ANUNCIOS.— Los anuncios que no pasen de diez líneas 0'25 céntimos de peseta, los demás y comunicados á precios convencionales. Los pagos se entienden por adelantado.*

3. L'aprofitament de la impremta pròpia, mitjançant l'edició d'impresos i altres documents. Normalment també funcionava com a papereria. Era costum a les publicacions que s'anunciassin les impremtes i les papereries editores.

4. Els donatius i les aportacions d'algunes entitats o personalitats⁵⁰.

La llengua dels periòdics

Quant a l'ús de la llengua catalana en el model de premsa inquer, cal considerar, que trobam dotze títols en llengua castellana sobre un total de dinou.

Incialment les primeres cinc publicacions inqueres (*Revista de Inca, La Villa de Inca, El Eco de Inca, El Nuevo Eco de Inca* i *El Heraldo de Inca*) són escrites majoritàriament en castellà, encara que també inclouen alguna col·laboració en català dialectal -com els poemes de Miquel Duran-.

El procés de catalanització de la premsa inquera està fortament vinculat a l'activitat editora i periodística de Miquel Duran Saurina. El seu dinamisme representà una progressiva catalanització de la premsa inquera, que comportà una superació de l'inicial castellanisme -*Revista de Inca, La Villa de Inca, El Eco de Inca, El Nuevo Eco de Inca* i *El Heraldo de Inca*- i posterior bilingüisme, representat pel setmanari *El Hogar*⁵¹.

⁴⁹.- El setmanari *La Bona Causa* anunciava que es venien números solts i s'admetien subscripcions a Inca -a l'administració del carrer de Mallorca i a la impremta de Pere Antoni Pieras, del carrer de Sant Francesc-, a Palma - a la impremta de Felip Guasp, del carrer de Morey i al quiosc del Born- i a Barcelona -al quiosc de La Vanguardia, de la Rambla dels Estudis-.

⁵⁰.- Recordem la referència sobre l'interès d'un grup de senyors d'Inca de contribuir econòmicament en l'edició de *La Veu d'Inca*.

⁵¹.- Aquest setmanari se subtitulava *Semanario Bilingüe* i, en el decurs de la seva edició, cada vegada més, anà publicant articles en català. Destacaven les seccions: *Brases y Calius, Tradicions inqueres* i *Notícies històriques d'Inca* i algunes eren escrites per Miquel Duran.

Entre 1901 i 1919, foren redactats en català els periòdics *Es Ca d'Inca*⁵², *La Bona Causa*⁵³, *Ca Nostra*, *La Veu d'Inca*, *Nostra Juventut* i *L'Ignorancia*. En canvi, d'aquesta mateixa època únicament estaven en castellà *El Heraldo de Inca* i *El Radio*.

En els decennis de 1920 i de 1930, excepte el periòdic *Ca Nostra* -dirigit per Miquel Duran-, la majoria de publicacions s'editaven fonamentalment en castellà. Foren els casos de *La Comarca*, *Ecos*, *Noticiero de Inca*, *La Ciudad*, *Ciudad* i *Avance*. No sorgí cap procés de reconversió d'un periòdic en castellà que es renovàs i canviàs de llengua a favor del català.

En el número extraordinari, de l'1 de gener de 1932, de *La Ciudad*, es publicava una enquesta sobre *¿Qué opinión tiene V. de LA CIUDAD?. ¿Qué méritos y defectos aprecia V. en este semanario?*. Entre les nombroses contestacions, l'única que apareix en català és la de Miquel Duran, que llavors era president de *L'Harpa d'Inca*, i assenyalava que: *Admir l'heroisme de vosté i demès companys, Sr. Director, per sostenir «LA CIUDAD» dins una població com la nostra; però, a mon pobre criteri, «LA CIUDAD» no és bembé(sic) un setmanari indígena en tots els seus devers.*

NOM	REDAC. I ADM.	IMPRESA
Revista de Inca	c/ de la Impremta, c/ de Dureta, 21 c/ de la Campana, 3	de Francisco Molina, de Ramon Martorell, de la Revista Inca,
La Villa de Inca	c/ de la Rectoria, 8	Tipografia de Martorell i Melià
El Eco de Inca	C/ de Sant Bartomeu	de Jaume Rosselló
El Nuevo Eco de Inca	-	a Palma
El Heraldo de Inca	C/ de Sant Francesc, 8	de Sastre i Pieras
Es Ca d'Inca	C/ de Sant Francesc, 23	de Sastre i Pieras
El Hogar	c/ Major, 23 c/ de Lloseta, 19	de Sastre i Pieras
La Bona Causa	c/ de Mallorca, 1	de Pieras
El Radio	-	de J. Palmer

⁵².- Miquel Duran, en el darrer editorial d'*Es Ca d'Inca*, anunciava la propera aparició de *La Bona Causa* i deia: *La Redacció i les doctrines serán ses mateixes, això sí: procurarem presentar-mos amb sa clenxa més ben feta per fer-mos més agradables a-n el poble mallorquí ja qu'en la Roqueta no hi ha altre publicació d'aquesta naturalesa escrita en llengua materna.*

⁵³.- Aquest periòdic anunciava: ¡MALLORQUINS!

Es qui viviu en aquesta illa deurada y es qui vos trobau fora Mallorca, no dexeu de llegir LA BONA CAUSA, únic setmanari que's publica en la Roqueta redactat en llengua Mallorquina.

Ca Nostra	c/ de Mallorca,1	de Miquel Duran
La Veu d'Inca	c/ de la Murta,5	de Miquel Duran
Nostra Joventut		
L'Ignorancia	c/ de la Murta,5	de Miquel Duran
La Comarca	c/ de St. Francesc,23	Tipografia Pieras
Ecos	de la Virtut/de St. Francesc,23	Llinàs
Noticiero de Inca	-	d'Amengual i Muntaner (Palma)
La Ciudad	Mercat,38	Antoni Vich
Ciudad	Perla,7	Vich
Avance	Antoni Fluxà	Talleres Gràficos Victoria

NOM	Pàg	Dim/cm	Col	C/cm
Revista de Inca	4	32x21,8	2	8,1
	4	38,5x27,3	3	6,8
La Villa de Inca	4	44x32,3	3/4	7,1/6,2
El Eco de Inca	4	38,3x26,4	3	8,6
El Nuevo Eco de Inca	-	-	-	-
El Heraldo de Inca	4	40x27	4	6,3
Es Ca d'Inca	4	35x25	3	6,2
El Hogar	4	31x21,5	3	9
La Bona Causa	4	33,5x24	3	6,3
El Radio	-	-	-	-
Ca Nostra	4	37,7x27,5	3	7,2
La Veu d'Inca	4	38,6x27,5	3	7,2
Nostra Joventut	-	-	-	-
L'Ignorancia	4	38,7x27,7	3	7,2
La Comarca	8	32x21,5	2	8,2
Ecos	4	44x32	4	6,2
Noticiero de Inca	-	-	-	-
La Ciudad	8	37,7x26,5	3	6,7
Ciudad	8	35,8x25,6	3	6,8
Avance	-	-	-	-

LA VEU D'INCA: UN SETMANARI CATÒLIC I NACIONALISTA PER A UNA CIUTAT EN PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ

BARTOMEU CARRIÓ I TRUJILLANO
SANT JORDI, 11 D'ABRIL DE 1994

Inca, capdavantera en el procés industrialitzador a Mallorca, i com una conseqüència més d'això, també ha estat capdavantera en publicacions periòdiques. A més, si analitzam un període relativament curt de la seva història, però prou significatiu com ho és el que va de 1900 a 1936, veim tot d'una que el número de periòdics, setmanaris en la seva majoria, que s'han publicat a la capital de la Mallorca septentrional, supera el d'altres pobles de la part forana de Mallorca.

Entre aquestes dades, hem pogut comprovar que foren aproximadament unes 19 les publicacions inquieres. Mentre que els pobles que segueixen són Sóller amb 10, Manacor amb 9 i Sineu, Felanitx i Lluçmajor amb 6 cadascuna.

No es tracta, en aquesta petita comunicació, d'establir comparances amb altres pobles o ciutats de mallorca. Ni tampoc de fer-ho amb Palma que amb unes 300 publicacions supera àmpliament les, una mica més de 80, de la part forana. Es tracta de fer veure la importància de la premsa inquera en relació de causa-efecte amb el grau de desenvolupament de la indústria i el comerç.

La industrialització crea una nova societat més dinàmica, més oberta i més complicada (document 1 i 3). La població creix (1900: 7579 habitants, 1920: 9439 i 1930: 10392), apareix un teixit associatiu important, l'urbanisme es desenvolupa, la població es divideix en classes. Inca, a més, està envoltada de tota una comarca agrícola amb alguns nuclis també en procés d'industrialització (Alaró per exemple). Inca també és un municipi amb una importància agrícola.

Totes aquestes característiques molt més ben estudiades per altres historiadors s'ajunten i creen la necessitat de l'aparició de la premsa lligada al fenomen d'aparició i desenvolupament del capitalisme.

Hi ha tot un conjunt d'interrelacions que fan que a Inca hi hagi premsa i a més una premsa determinada. Aquestes relacions poden ser estudiades en gran part a través d'aquesta mateixa premsa.

En el cas que ens ocupa, la Veu d'Inca, una publicació setmanal apareguda entre 1915 i 1918, successora d'altres publicacions com es Ca d'Inca, La Bona Causa i Ca-Nostra, i, succeïda per la mateixa Ca-Nostra, fins i tot el nom ja ens diu molta cosa. Analitzem-ho!.

Un títol en català ja vol dir una forta sensibilitat nacionalista. Usar el nom de la veu, ens recorda dos títols de premsa amb una ideologia nacionalista i catòlica i un model a seguir, tot i que a nivell local.

Parlam de la Veu de Catalunya, diari de la Lliga regionalista, aleshores partit que havia aconseguit, gràcies a la seva tasca parlamentària encapçalada per Francesc Cambó, fer aprovar una llei de mancomunitats i amb ella la consecució de la unió de les quatre diputacions amb la Mancomunitat de Catalunya, dirigida primer per Enric Prat de la Riba i després per Josep Puig i Cadafalch. Una mancomunitat que continuava la tasca de normalització cultural de la Diputació de Barcelona (recordem només l'Institut d'Estudis Catalans) i lingüística (la unificació de les normes ortogràfiques del català).

I parlam de la Veu de Mallorca, publicació que a imitació de la catalana havia sortit durant uns pocs mesos el 1900 i que tornaria a sortir el 1917 fins al 1919 amb uns homes plenament relacionats amb el fundador i director de la Veu d'Inca, Miquel Duran i Saurina, poeta, periodista, impressor i impulsor d'activitats culturals i socials a Inca com el Cercle d'Obrers Catòlics, Diades de la Llengua Datalana (document 5), el Sindicat Agrícola, la Caixa Rural o l'Orfeó l'Harpa d'Inca. D'associacions d'àmbit més general podem recordar que fou membre actiu de l'associació Nostra Parla, del Centre Regionalista de Guillem Forteza, de l'Associació per la Cultura de Mallorca o del Centre Autonomista a partir de 1930. Aquest darrer, organització aliada amb antics mauristes que formaren el Partit Regionalista de Mallorca plenament coalitzat amb la Lliga Regionalista. En totes aquestes organitzacions hi hagué la gent que s'agrupava entorn dels poetes del noucentisme mallorquí, anomenats membres de l'Escola Mallorquina: Joan Alcover, Mn. Costa i llobera, Miquel Ferrà, Maria-Antònia Salvà, Guillem Colom, entre d'altres. Del filòleg, nacionalista en aquest moment i abans carlí i integrista, mn. Antoni- Maria Alcover (document 4). A més de persones més polititzades com Joan Estelrich (documents 3 i 4), Joan Pons i Marquès, Guillem Forteza, Antoni Quintana, Andreu Ferrer, etc. Parlam d'una gent amb unes idees catòliques, però avançades. Gent profundament religiosa, molt relacionada amb l'Església (capellans alguns), però molt preocupada pels canvis que, inevitablement, produïa el capitalisme, així com pel mal funcionament d'un Estat, el de la Restauració, centralista i corrupte, que, en el cas de Mallorca sobretot, es mantenia gràcies a un conjunt d'influències i clienteles polítiques i econòmiques, el caciquisme, que no la deixava progressar socialment i culturalment.

Miquel Duran i la Veü d'Inca es troben en un moment històric especialment delicat a Europa (la Gran Guerra i la Revolució Russa), a l'Estat Espanyol per les repercussions de tot tipus que hi influïen i per la mala gestió de l'Estat (desenvolupament econòmic primer, crisi de subsistència després i malestar social, juntes de defensa, assemblea de parlamentaris...), i, a Mallorca pel reforçament del republicanisme, l'obrerisme i el nacionalisme així com la crisi produïda per l'aparició de la figura econòmica i política de Joan March (en Verga) que desbancà vells esquemes capitalistes encarnats amb la figura d'Antoni Maura.

El 1914 es produïa a Inca la primera vaga de sabaters. El moviment obrer inquer, tot i un arrelament lent, s'anava implantant. La població aquells anys creïa a un ritme prou accelerat. Es creaven societats esportives, de lleure. Etc. La producció de calçat durant la primera guerra mundial accelerava tot el procés.

L'Església tenia la necessitat de contrarestar el moviment obrer de caràcter revolucionari així com la propaganda liberal segons ella massa permissiva i preocupant per a l'ordre social establert i per a la institució familiar considerada el fonament bàsic de la societat. El catolicisme social (com ha estudiat Pere Fullana, ja des de finals del segle XIX), tenia uns objectius que no eren únicament el d'avortar els intents revolucionaris. També calia donar resposta a la qüestió social, als problemes de la pobresa i el desarrelament que anaven lligats a l'industrialisme.

La Veü d'Inca és un poc de tot això. Què és?

És nacionalisme. Hi ha la defensa de la llengua catalana i la seva normalització (document 5). L'ús normal d'aquesta a les seves pàgines intentant adaptar les noves normes ortogràfiques. La crítica davant imposicions del castellà per tot arreu. La reproducció de poemes, i narracions curtes. La reproducció d'articles de premsa nacionalista catalana. La defensa de l'ideari regionalista de la Lliga Regionalista i del Centre Regionalista. No és únicament nacionalisme possibilista. Es tracta de mallorquinisme, catalanisme i espanyolisme compatibles els uns amb els altres. L'espanyolisme entès, sobretot, des de la crítica a un altre espanyolisme castellà, que imposa un model d'Estat no respectuós amb la diversitat de nacionalitats a Espanya. Espanyolisme plural contrari al centralisme i al caciquisme.

És catolicisme social. Defensa i impuls d'organitzacions obreres catòliques i d'activitats esportives, culturals i religioses. Crítica d'aquells que han deixat l'Església. Defensa de la premsa catòlica (document 6), el que anomenen la bona premsa, enfront de la mala premsa liberal, socialista o anarquista. Però, no només crítica, també hi ha la preocupació que la nova societat capitalista necessita una reforma des del punt de vista cristià.

És preocupació per la guerra que assola Europa i hi ha alguna polèmica al respecte, sense entrar en qüestions de bàndols (document 4), sinó més aviat el desig del seu pròxim final.

És preocupació per Inca (documents 1 i 2), pel seu desenvolupament econòmic, social i cultural. Preocupació pels problemes quotidians. Hi ha el moviment de

població, les festes els cultius, les indústries, les qüestions de subsistències, etc.
L'estructura de la Veu d'Inca solia esser la següent:

- pàgina 1: L'editorial, o algun article llarg sobre temes més o menys d'actualitat o considerats impotants pel director: la festa de l'arbre, el nacionalisme català, la quaresma o festes religioses, la medicina, la premsa catòlica, festes en general, qüestions morals o religioses, la guerra, política i actualitat, urbanisme...Una poesia o una narració curta solia continuar a l'article precedent.
- Pàgina 2: Nous articles llargs de temàtiques semblants i/o reproduccions de premsa. Treballs de caràcter costumista... Refranys.
- Pàgina 3: Notícies de Mallorca, d'altres pobles i d'Inca.
- Pàgina 4: Continuació de notícies d'Inca: mercats, assumptes curts, moviment de població, endevinalles o secció de divertiments, anuncis.

Els lectors del setmanari es trobaven, evidentment, amb gent de l'Església sobretot, clergat (hi ha seminaristes que hi escriuen i capellans), algun funcionari, burgesia, propietaris. Parlam de gent d'ordre i preocupada pels esdeveniments mundials, d'entre ells el de caràcter social. Així i tot, cal tenir present el progressisme que suposava aquesta publicació aleshores a Inca, no absent de la crítica a l'ordre establert, però demanant canvis de caràcter reformista, no revolucionaris evidentment. Miquel Duran intentà, amb aquesta i les altres publicacions que dirigí, com la resta de nacionalistes mallorquins que podríem anomenar de dretes, que sigui aquest tipus de gent que, a l'igual que a Catalunya, adopti les idees nacionalistes.

Pel que fa a la seva difusió, per Inca i alguns pobles de la comarca, no disposem de dades oficials directes. Les estadístiques, fiables a mitges, que tenim són dels anys 1913, 1920 i 1927. En aquestes estadístiques només hi surt Ca-Nostra amb 400 exemplars de difusió al 1913 i 300 el 1927. Es tracta de xifres semblants a la majoria de publicacions de la part forana: el Felanigense de 170 a 400. Lluçmajor o Heraldo de Lluçmajor de 350 a 400, llevant d'Artà 500, etc. Altres publicacions tenen tirades superiors. Com per exemple la Aurora de Manacor amb 1800 el 1913, però amb una zona de difusió més general amb Palma inclosa; o Sóller de 1200 a 2500 exemplars que comptava amb molts de subscriptors a l'estranger per causa de l'emigració sollerica a França principalment.

Per tant, pensam que la difusió havia d'esser de deverç uns 500 exemplars per número com a màxim per a una població d'uns 9000 habitants. Si tenim en compte l'alt nivell d'analfabetisme existent aleshores (el 1900 era d'un 70 per cent a tot Mallorca i el 1930 de poc més del 30 per cent), cal pensar amb una difusió gran. La duració de la publicació conjuntament amb Ca-Nostra confirma, en certa manera, aquesta hipòtesi.

En definitiva, doncs, una publicació important dins la història de la premsa a Mallorca i, dins aquesta, de la premsa nacionalista. Una font necessària per a l'estudi de la Història d'Inca els anys crítics de la Gran Guerra a Europa, però amb clares repercussions a Inca i Mallorca, amb informació de caràcter econòmic, demogràfic, cultural, social, etc.

FITXA TÈCNICA

TÍTOL: La Veu d'Inca

SUBTÍTOL: Setmanari popular

LLOC: Inca

LENGUA EMPRADA: 85 % en català, 15 % castellà aprox.

PRIMER NÚMERO: 1, 2.I.1915

DARRER NÚMERO: 171, 13.IV.1918

PERIODICITAT: Setmanal, els dissabtes

ADMINISTRACIÓ: Carrer Murta, 5. Inca

LLOC ON S'IMPRIMEIX: Tip. Miquel Duran. Inca

PÀGINES:

Número: 4

Dimensions: 37,5 x 26,5 cm.

COLUMNES:

Número: 3

Dimensions: 32,5 x 8 cm.

SECCIONS: /Editotrial/ no sempre, /Poesia/, «Garbes i gavelles», «Ajuntament», «Aigo-forts», «Refrans, ditxos, adagis o proverbis», «Noves de Mallorca», «Ecos de Ca-Nostra», «Cronicó d'Inca», «Noves d'Inca», «Mercat d'Inca», «Moviment de població», «Nostros amics difunts», «Funcions religioses», «Vàries».

FUNDADORS: Miquel Duran i Saurina

PROPIETAT: Idem

PREU DE LA PUBLICACIÓ:

Venda del número: -

Subscripcions: 1 pesseta trimestral

TIRATGE: 400 aproximadament

DIRECTOR: Miquel Duran i Saurina

COL-LABORADORS HABITUALS: Josep Aguiló (Pvre.), Sebastià Amengual, Andreu Caimari i Noguera, Josep Carner, Miquel Costa i Llobera, Joan Estelrich, Miquel Ferrà, Sebastià Guasp Cerdà, Joan Guirand (Pvre.), F. Marte, Marcel·lina Moragues, Jaume Raventós, Llorenç Riber (Pvre.), Maria-Antònia Salvà, Santiago Vilella Crespo de Quirós, Xènius (d'Ors).

TENDÈNCIA POLÍTICA, SOCIAL, ECONÒMICA I CULTURAL: Publicació catòlica, regionalista, defensora dels interessos inquers i de la cultura i la llengua catalana.

ZONES DE DIFUSIÓ: Inca

LECTORS: Composició: capellans, petita burgesia, propietaris i membres de l'Església

LOCALITZACIÓ DE FONTS:

Biblioteca Pública de Mallorca

Biblioteca March:

Números 5, 18, 40, 44, 132, 135 (1915-1917).

Societat Arqueològica Lul·liana:

Falta el darrer número.

OBSERVACIONS: La qualitat de paper empitjora a partir del número 69 (22.IV.1916), Millora des del número 87 (26.VIII.1916) i torna empitjorar a partir del 103 (16.XII.1916).

Hi ha dos números amb el 135: un del 28.VII.1917 Amb una portada especial dedicada als sants Abdon i Senén; l'altre 135 es de data 4.VIII.1917.

El número 144 de 6.X.1917 és de 2 pàgines.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1. Portada del número 1 (2.I.1915).

2. Darrera pàgina del número 40 (2.X.1915).

3. Joan Estelrich: «Paràphrasis. Un diari nou», ps. 1-2 , número 3 (16.I.1915)

4. Joan Estelrich: «Fruits del xovinisme», p. 2, Numero 21 (22.V.1915).

5. Miquel Duran: «Diada de la llengua. Impressió», p. 2, Numero 54 (8.I.1916).

6. Fra Anselm: «Extract de la conferència del P.A. Serra feta en la diada de la Premsa Catòlica», p. 1, número 132 (7.VII.1917).

La Veu d'Inca

DIRECCIO I ADMINISTRACIO
Murta, 5.—INCA.

Any I

SETMANARI POPULAR
INCA 2 JANER 1915

Núm. 1

PAGAMENT A LA BASTRETA
Un trimestre Una pesseta

Escomesa

Amables lectors: No vos venga de nou, si an el començament del 1915 se'n entra dins ca-vostra un setmanari que té el projecte de representar els sentiments, desigs, ideals, judici i parer de la ciutat d'Inca, i vol fer arribar per tot les noves de la seva activitat i de la seva vida sana i esponerosa.

Avui en dia totes les causes de transcendència se defensen per medi dels periòdics; i aquests ja se publiquen no tan sols a ses capitals de Província, sino a tots els pobles que tenen alguna significació i disposen de medis per porer-los publicar.

I és que com que nasquen de la mateixa necessitat del temps actual; perquè a la gent li agrada llegir escrit an el periòdic tot lo que li interessa: no solament lo que ignora i de que li coneix tenirne notícia sino també lo que s'ha contat a dins tertulie si reunions i tot-hom esta cansat de saber-ho.

Molts de pobles de Mallorca tenen el seu periòdic: Manacor, Felanitx, Lluchmajor, Sóller, Pollensa, Sa Pobla, Andraitx, i no recordam si qualcun altre més.

No discutim are ses tendències; pero és lo cert que dits periòdics existeixen i circulen, apoiats i sostenguts principalment per la gent del propi poble, tant la que hi viu, com la que resideix a fora.

A Inca ja fa estona que n'hi ha de periòdics. *Es Ca d'Inca*, en diferents temporades; *La Bona Causa*, *El Hogar*, *El Heraldo de Inca*, han omplida un després de s'altre la necessitat del periòdic inquer; i més que tots *Ca-Nostra* que és arribat fins al final de 1914, després de vuit anys d'existència, i de campanyes ben glorioses.

Creim empero que a l'hora d'ara Inca necessita un periòdic de molta empremta, que s'afiqui dins totes les cases dels inquers, i s'espargisca arreu per tots els pobles del partit, i fassa arribar enfora la veu i l'influència de la nostra ciutat.

La nostra industria creix de cada dia més i més; el nostro comers és de cada dia més important; la nostra agricultura se perfecciona seguit; seguit; la ciutat reclama millores, el poble sent necessitat de entrar dins un mol'los un poc nous, d'una vida, que reunint totes les ventatges de la vida antiga, i conservant la saba salvadora i cristiana que mos donà un passat gloriós, sia a propòsit per participar també de les ventatges de la vida moderna, i prepara: pels nostres fills i pels nostres nets un pervenir digne del nostro bon nom i de la nostra historia.

I perquè no hi ha d'esser a Inca un periòdic que parli en nom de tot lo nostro, que defensi totes les aspiracions nobles, i doni forma i calor als projectes profitosos, i ampari las quexes racionables, i manifesti les necessitats dignes d'esser ateses; i vetlant pels interessos dels grans i dels petits, i sostenguent els drets tant dels forts com dels dèbils, ja que tots som fills d'una mateixa ciutat, sapiga representar-la en tots els rams i en tots els ordes?

Per altre part, Inca no és solament una sala de màquines, o una granja de conreu o una societat comercial; és un poble que té cos amb vida i necessitats materials, pero també té cor i ànima amb vida i necessitats morals i espirituals. Per lo mateix, tot lo que es relaciona amb la puresa de les nostres costums i amb la perfecció de la nostra cultura; tot lo que completa l'educació popular, tot lo que atany a les belles arts, tot lo que se refereix a les ciències i a l'instrucció en general, tot lo que pertoca a la religió de la nostra ciutat; coses totes interessantíssimes, que no pot passar per alt un periòdic qu'haja d'esser de bon de veres *La Veu d'Inca*.

I per tot això se funda i comensa el nou setmanari: per impulsar i encaminar la vida material i la vida moral de la nostra sempre volguda ciutat pels camins d'un progrés ben entes i raonable.

I com aquesta vida influeix poderosament demunt els pobles del contorn, també ells han de treurer gran profit de sa lectura de *La Veu d'Inca*.

No mos feim ilusions respecte dels nostros mèrits.

Estam disposats a fer de la nostra part tots els sacrificis que puguem per du envant aqueixa obra; pero sabem que la tasca és feixuga i que per sostenir-la necessitam el concurs de tots. D'uns el concurs de l'intel·ligència i de la ploma; d'altres el concurs del medis materials i econòmics; de tots el concurs de la propaganda i del interés en sostenir un periòdic a l'altura que Inca se mereix.

Ja que la nostra empresa és desinteressada, i que'l profit ha d'esser general, confiam que aqueix concurs no mos faltarà, i noltros procurarem correspondrer-hi tan bé com sabrem.

LA REDACCIÓ.

LITERARIES

ELS REIS

Mirau, padrina. quin sabrós recepte,
—diuen els nins, saccant la senaleta,—
pels bons cavalls dels Reis, civada i faves...
oh! quin falder duran de coses bonest!...
Ja son partits, padrina, de ca-seua?
—Ah! ja s'avà! En mig de dues fosques
solen partir del seus palaus de marbre,
sa cosa més garrida que hegué vista!
Ah! bon xeripa! les veuria En Totot
que arriba enrevanat del foc suara...
dú una cadira vora el foc, i conta...
i, nins, fora punyir la fogatera!...

—Els reis?... Allò, allò val ulls per veure!...
Mirau: El sol pensit de fret moria...
quant veig que d'un revolt de carretera,
des d'un escabotell de pins i mates...
surten un nigu de pots i al punt bellumes...
—Oh! els Reis! jo dic... i el bell estol s'acosta
i al punt destrii—fillets de Deu!—les cares
dels Reis. Eren garrits i ben plentosos,
un d'una barba blanca tal de cinya,
i un bras damunt els més gegants sortien...
—per arribar a totes les finestres,—
amb un mantell de purpra que aguantaven
un enfilai de pages talment angels.
Quina corona d'or més preciosa!
val més que tota aquesta casa nostra...
i entre les nans portaven riques arques,
plenes d'encens i mirra i d'or a rompre.
—Callau, i vos diré que signifiquen
primé's presents dels Reis,—diu la padrina.

En aquell temps—i el foc ationava...
i per les cares veien la cairada

4

La Veu d'Inca

de la mateixa mà. Per més seguretat los mostraren a pèrits en coteig de lletres i donaren el mateix dictàmen.

¿Ildó que vos pensàveu? Els mateixos que havien escrites bestialitats contra'l Sr. Ecnòm i Superior dels Franciscans i ses monges. Ilaoncos n'escriven contra'l Metzge, per després donar sa culpa als catòlics; segurament per desfigurar el cas i no ser tot-sols els dolens, quant se motreja que'ls seus noms son estat donats al Jutge.

¡¡Trames que no surten bè!!!.....

MERCAT D'INCA

Preus que retgiren a nostro mercat

Bessó	a	105'00	el quintá
Blat	a	19'50	la cortcra.
Xexa	a	20'50	id.
Sivada	a	09'00	id.
L. lorastera	a	09'00	id.
Ordi	a	10'00	id.
id. loraster	a	09'50	id.
Faves pera cuinar	u	27'00	id.
id. ordinarias	a	19'00	id.
id. per bestia	a	18'50	id.
Blat de les Indies	a	16'00	id.
Fasols	a	30'00	id.
Monjtes de confit	a	50'00	id.
id. Blanques	a	45'00	id.
Sitrons	a	30'00	id.
Garroves	a	06'00	

MOVIMENT DE POBLACIÓ

NAXAMENTS

Dia 3.—Bartomeu Figuerola Martorell fill de Joan i de Jaun'Aina.
—Margalida Genestra Ferrer filla de Antoni y Catalina.
Dia 12.—Francisc Martorell Pujadas fill de Miquel y de Margalida.
Dia 13.—Josep Aquiló Bonnin, fill de Jaume i de Margalida.
—Miquel Figuerola Martorell fill de Martí i de Jaun'Aina.
Dia 14.—Paula Payeras Ramis fill de Bartomeu i de Francisca.
Dia 16.—Pere Fiol Cual, fill de Pere Jaun i de Antonia.
Dia 21.—Esteve Calderón García, fill de Pere i de Margalida.
Dia 22.—Manuela Aguilar Alvarez, filla de Manuel i de Manuela.
—Juan Coll Bennasar, fill de Sebastá i de Sebastiana.
Dia 23.—Margalina Planas Ferragut, filla de Rafael i de Maria
Dia 24.—Maria Mateu i Llobara, filla de Per' Andreu i de Francin'Aina.

Dia 25.—Jaume Bibiloni i Mateu, fill de Josep Ignaci i de Francisca.

Dia 29.—Miquel Ramis Llinàs, fill de Llorens i de Margalida.

DEFUNCIONS

Dia 6.—Maria Estrella Moragues, casada, 32 anys, morta a conseqüencias de Infecció prolongada.

Dia 14.—Andreu Exposit, casat, de 52 anys, mort a conseqüencias de Hemorragia.

Dia 14.—Gabriel Bonnin Cortés, casat, de 76 anys, mort a conseqüencias de Nefritis.

Dia 16.—Antoni Pujades Maura, casat, de 65 anys, mort de conseqüencias de Uremia.

Dia 22.—Miquel Ferrer Llabrés, casat, de 80 anys, mort a conseqüencias de Asistolia.

Dia 23.—Paula Palliser Mut casada, de 33 anys, morta a conseqüencias d'afecció cardíaca.

Dia 27.—Jaume Lionpari Corró, fadri, de 24 anys, mort a conseqüencias de Tífus pulmonar.

Dia 28.—Francisca Oliver Bestart viuda, de 75 anys, morta a conseqüencias de Cardiopatia.

Dia 33.—Pera J. Coll Reixac, casat, de 73 anys, mort a conseqüencias de Asistolia.

LIBRERÍA Carré de la Muria número 2.—Inca.

Diversos Obres Rebadas

Gramática Hispano Latina Teórico-Práctica, para el estudio simultáneo de las Lenguas latina y castellana comparadas escrita por arreglo al programa oficial para que sirva de texto en los establecimientos del reino, por D. Raimundo de Miguel, Catedrático de Retórica y Poética, en el Instituto de San Isidoro de Madrid.

Trigésimasegunda edición.— Madrid Sáenz de Jubera, Harmano, Editores, C. de Compomanes, n.º 10.—1914.

Enciclopedia Jurídica Española, que publica la casa Seix.—Apéndice de 1914.

Obres Completes de Mossen Jacinto Verdaguer—Edició Popular—Volum XIX—

Ayres de Monseny—50 céntims

Lectura Popular—Biblioteca d'autors catalans. El darrer quadern, 125, está dedicat a les poesies del malaguanyat Casas Amigó.

Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana que publica la casa Espasa tom XXIX.

Desitjant l'Empresa donar cabuda en les planes de la *Enciclopedia* a tot lo que se refereasca a la present conflagració europea ha cregut oportú seguir a la lletra L, botan del tom XX al XXIX.

Máquinas de escribir FOX modelo 24, de escritura visible.

La más fuerte y la que reúne mas ventajas de todas las máqui-

nas de escribir. A quien nos pruebe lo contrario le regalaremos una.

¡¡Última creación Norte Americano!!

Representante con deposito:

Vda. de JOSE F. CASTELLA

Plaza del Mercado, 17.—INCA

VENTA

Se venden; la casa número 4 de la calle de la Rosa en esta ciudad; y una porción de tierra sita en este término y pasaje camino antiguo de Llubí llamada "Son Ramis," de «Can Morey», propia de Guillermo Pujadas Ramis (a) Fideu, mide 7 cuarterones 40 destres, plantada en parte de viña y el resto dedicada a cultivo y arbolado.

Para informes, a su apoderado Juan Pieras Ramis en esta ciudad, General Luque 77.

Tip. Duran.—Inca.

PLANCHADO ALEMÁN

Se lavan y planchan **Cuellos, Puños y Camisas**. Preferimos se entreguen la prendas sucias o sea sin lavar.

Precios | Cuellos todas las formas a 10 céntimos uno.
Puños id, id. a 10 céntimos par.
Camisas de 20 a 40 céntimos según forma.

Sucursal en Inca —Sastrería y Camsería de FLORENCIO PRAT—Mayor 6, 8, 10— P. del Sol, 1 y 2,

PARAPHRASIS. UN DIARI NOU. Per Joan Estelrich
la Veu d'Inca, 16 de gener de 1915. Ps. 1-2

Avui de matí quant me som aixecat i enllestit, i anava a començar ses meues feines, ha vingut s'atlotet i tot xalest, amb un paper en sa ma, m'ha dit: un diari nou.

Un diari nou, he pensat jo: un de tants paperetxos que surten un día amb cara groguenca i malaltissa, donen una partida de tropissos, i moren es cap de poc temps de se mateixa malaltia amb la qual varen venir al mon; un te tants periòdics que són rebuts per al públic amb una mirada escèptica, compacívola i moltes de vegades despectiva.

Així vaig rebre jo a priori aqueix setmanari; de sa mateixa manera que reb la majoritat de sa gent tota publicació nova.

S'atlotet va posar es full de paper demunt sa taula, a la vora d'un munt de companys seus. M'el vaig mirar de coua d'ull... Semblava un ninet qu'es vía mesclar amb ses persones majors. El seu títol me va interessar... La Veu d'Inca... Vet aquí un setmanari que parlaria en non de tot un poble, de tota una ciutat treballadora, plena d'activitat, d'energía potencial. Ella alça teatres, ella construeix una plassa de toros, ella s'embelleix; bé, pot, idó, alçar el seu prestigi, construir el seu representant dins la premsa mallorquina, embellir la seva ánima amb lectura propia, original i sana...

Després vaig llegir s'escomesa i la vaig trobar ben feta, raonada i explicativa... I em vaig empessolar tot es diari, de cap a peus, fins a sa nota de sa redacció.

Que Déu vos doni força, voltros qu'escriviu a la veu d'Inca, força per a lluitar amb ses passions personals i amb s'estultícia vulgar, força de voluntat, d'amor, de sacrifici!

La ciutat d'Inca -i això heu sabeu voltros millor que jo- en té prou necessitat de soldats de ploma, de lluitadors de diari. És precís fomentar s'amor a l'estudi, a la lectura, a les costums bones... Els toros i ses comèdies no són certament els millors representants de sa cultura i es progrés.

FRUITS DEL XOVINISME. Per Joan Estelrich
la Veu d'Inca, 22 de Maig de 1915. P. 2.

Un paisà nostro, un mallorquí il·lustre per la seva ciència, la seva saviesa i el seu esperit treballador que no té aturai quant d'emprendre una feina se tracta, Mn. Antoni Mª Alcover, amb una paraula, ha sigut insultat injustament per un amic seu, atacat, per lo vist, d'una fol·lía desconexadora, de respectes, que devant res d'atura i que fá víctimes de la seva fúria a les persones més honrades i més dignes de consideració. Des del novembre passat ensà, en Juli Delpont de Perpinyà no ha cessat d'escriure dalt Le Rousillon i La Revue Catalane en quantre de Mn. Alcover i, amb ocasions, d'Eugeni d'Ors de Barcelona. D'aquesta campanya inícuca i lògicament inmotivada del escriptor rossellonès, ja tengerem la pena i l'honor d'ocu-

parmos en diferents vegades, dalt la tradició de Felanitx i de fer-ne referències en les columnes del Sóller dins el penúltim escrit que hi hem publicat.

Aquests articles malaventurats d'en Delpont són ben prou coneguts entre les gens de lletres mallorquines. El seu autor ja s'en ha cuidat d'escampar-los per tot, d'enviar-los, an els reconcs més obscurs i a les encontrades més llunyanes.

Ha tirat per tot arreu aquesta mala llavor (que, gràcies a deu, no ha trobat gaire terra a on se pogués reproduir) i, per si això encara no fos prou, dalt el Santuari /setmanari de Felanitx que nosaltres tenim amb moltíssim d'apreci i en el qual hi colaboren estimats i corals amics nostros) ha aparegut un article de fondo, firmat per dues inicials indicadores d'un nom que també hem esmentat en prenda la defensa del director de Le Roussillon. Be es veu que el col·laborador del Santuari no està ben assadollat del assumpte que, ben veritat, discuteix tant sols al vol i com de passada. Manca de raonaments fonamentats en textos autèntics, manca d'imparcialitat, i manca sobre tot, de sentit conciliador i discret. L'escriptor de les inicials ha volgut fer públiques ses simpaties vers la França i s'ha aprofitat d'una conversa tenguinada amb en Delpont a Barcelona i de la campanya d'aquest rossellones quatre Mn. Alcover. El fet de manifestar-se en favor de França mos sembla molt bé; lo que no mos hi sembla, lo de que ens dolem, és de qu'hagi fet sortir a rol-lo a dit Mossen per donar un poc de gust an els xovinistes francesos entre els quals no dubtam amb incloure-hi com un dels caps-pares an en Juli Delpont. Hermós i lloable és -com diguerem no sé on- l'actual renaixement del patriotisme a França, empero tots els extrems extremats són improductius i un poc ridículs an els ulls dels contraris i dels neutrals. Mos ho digui, sinó, el mateix Delpont qu'en lloc d'anar-se'n a les trinxeres com tenia promès (sense qu'això vulgui dir que noltros desijam que hi vagi) s'entretén are en donar conferències que promouen l'hilaritat del auditori i en escriure cartes i articles rublerts d'insults i de procacitats les més destrepades.

Tot això mos ha induït a moure la nostra ploma en defensa del mallorquí il·lustre i sabi filòleg. Servesquin aquestes dues retxes de pròleg an els tres o quatre articles que tenim l'intenció de publicar i per quina tasca sollicitam l'atenció del públic i la benevolensa del director de la Veu d'Inca, sempre dispost a donar un lloc on se puguin rebatre afirmacions mancades de veritat i sentit comú.

DIADA DE LA LLENGUA. IMPRESSIÓ. Per M. Duran.

La Veu d'Inca, 8 de gener de 1916. P. 2.

Amb solemnidad extraordinari hem celebrada la diada de la llengua catalana organizada per la Redacció de la Veu d'Inca. La realitat de la festa ha superat a les més afalagadores esperances. No ho creuràn els amics de fora, que antany enceñem fogarons an als cims de les nostres montanyes per emblemà el regionalisme mallorquí. No creuràn que aquí les llevoretetes hagin grellat i que'el foc sagrat de la patria escaufi cors de jovenívola brivada. No creuràn amb los entusiasmes i aplau-

diments d'un públic que se identificava amb les filigranes llenguístiques d'uns oradors, joves sí, però que desentranyaven tot el nirvi de materies bellament tractades per ells, i que per la seva tessi són mirades amb certa prevenció. No creuràn que nostros joves, al recitar poesíes dels grans mestres, fessin vibrar tot l'entusiasme de cosa fundament sentida, arribant a formar-se una admòrfera de tibior catalanesca com mai s'havia sentida a Mallorca.

Efectivament. Allò no pareixia un acte celebrat a Mallorca i menys a Inca. Dins la meteixa Barcelona no hauría estat nota discordant nostra patriòtica festa. No recordam cosa igual ni an els Jocs Florals mallorquins hem vists honraments tant encobeïdors i entusiastes per la parla i literatura catalanes. No, no hi hauría fet mal paper Mossèn Aguiló amb lo seu discurs sobre la raó de esser del regionalisme de Catalunya, social, literari, científic i artístic, que tendeix al millor perfeccionament de les coses que l'integren. No, no haurien estat una eloqüencia xorca, dins la gran urb, els parlaments d'en Caimari i d'en Estelrich que, amb l'amor d'una cosa ben-volguda, es desafiaven a veure qui diría més filigranes i cantaríja més glories de la llengua catalana, desfent tots els arguments i obgeccions que's solen fer contra ella, i fent resaltar la necessitat de que sia ensenyada a les escoles.

Mirau que'm digué una persona de regonaguda cultura: jo crec que voltros, regionalistes, estau xiflats per vostra idea. Mes ès cert que aquests joves caven fondo i que mos han dites unes coses tant noves i belles que un no's pot sustreure a la seva llògica poderosa.

¡Ai, idò!... Així parlen els qui miraven la festa amb certa prevenció.

Tots els nombres tengueren el geient plàcit de la mare terra. El cant no desdigué de l'oratoria, i les cançons catalanes, com esbarts de coloms de nostres montanyes volaren airosament per l'ampla sala, donant gran esplendor i solemnidad a la festa de la llengua, gracies a l'Escolanía Seràfica i altres elements que hi presentaren son concurs.

Fonc una nota molt simpàtica la presidencia, que per delegació del Sr. Bal·le, ostentava el distingit misser i secretari de l'ajuntament d. Josep Siquier, persona que simpatisa amb nostros ideals i actuacions.

Noltros en quedàrem satisfets de la diada de la Llengua Catalana a Inca. Somiam un regionalisme catòlic i tot lo que mos rodetjava feia cara d'esser-ho. Un jove sacerdot que'n parla encoretjadament; uns joves d'estudi i uns religiosos que hi prestaven son concurs; un públic que conserva les tradicions i les usances de l'avior, de canostrà, dins una casa social catòlica: tot aixó alegrava nostro esperit i lo trasportava amb les emocions més pures, tantes voltes amargat per les corrents, vengudes de fora casa, que volen empeltar a nostro poble el virus d'un exostisme mal-sà que fan els homes febles i d'una impersonalitat que fa plorera.

La nostra festa pot considerar-se com el primer acte públic fet a Mallorca adressat a homenatjar la llengua catalana, i d'aixo n'estam orgullosos, això ens dóna coratge per cultivar cada día més la llengua materna i publicar nostro perio-

diquet, que amb un nom o altra, ja mereix per la seva edat, anar vestit de llarg, per entrar a una joventut plena d'energies i de nobles afanys.

Tot sia per bé de la llengua catalana i de la Mare Patria.

EXTRACT DE LA CONFERÈNCIA DEL P. A. SERRA FETA EN LA DIADA DE LA PREMSA CATÒLICA. Per Fra Anselm.

La Veu d'Inca, 7 de juliol de 1917. P. 1.

Essent impossible reproduir la conferència que donà el P. Serra, en nostre Círcol Catòlic, sobre l'importància de la premsa, mos limitam a donar una idea general d'ella.

Començà diguent avui la premsa catòlica té dos inimics capitals, ès a dir, la premsa lliberal i els meteixos catòlics, i que tot lo demás no són més que derivacions d'aquets. Si mos concretam a lo que passa dins Mallorca, a on gràcies a deu no són molts els periòdics dolents, vèim que'l periòdic despreciat, moltes vegades, ès el catòlic, per lo que se veu obligat a viure de llimosna i qui viu de llimosna no pot bufà amunt, ni pot defensar els seus drets així com pertoca, ni donar a conèixer els seus ideals, perque si parlava fort aniria contra els seus interessos. I això catòlics, seria falta de llògica. I si ès ver que moltes voltes ès deficient, això ès la conseqüència de la conducta observada pels catòlics envers d'ella.

Que la premsa impia ès inimiga capital de la bona ès evident, lo que no ès evident ès que no'm fassem una doble potència, que puga retorsa els seus errors; puis ès convenient sabrer, continua diguent, que ès tanta la influència del paper dins la societat moderna, que no surt a llum cap institució, cap centre, que pretengui fer prosèlits que no doni a llum ensems a un setmanari i a vegades un periòdic.

L'homo. Per retgla general pensa en la manera que escriu el periòdic que té. Una persona que sia rematadament alfonsina i es posa a llegir un periòdic jaumí, encara que'ls primers dies s'en riga dels seus escrits acabarà poc a poc a esser jaumista i això sutceirà dins tots els ordes de idèes i de tendències, confirmant-se així, per la experiència de tots els dies, que les revolucions i conflictes que hem vist en nostres dies, no són més que efectes d'una premsa girigida per sers indignes de trepitjar la terra pàtria, de idees antimonàrquiques, revolucionaris i antiespanyols; obrant segons les seves passions brutals, de tal manera, que si per dur a terme els seus intents lo fa nosa el pare, el patró, el govern, els reis, el prelat i fins la mateixa Església de Deu, a tots perseguiràn de mort, inventant mil calúmnies per infiltrar dins els cors dels seus despreciats lectors, la degradació, l'odi i el seuvagisme, trastornant el seu sentiment i convertint-los en teia incendiària i en punya d'assessí.

De on vé digué, el Pare Serra, que viven moltitud d'homos sense fe, ni idea de deu, ni de sos devers envers d'ell i de sos germans; ès a dir, sers inútils a la societat; i aqueis sers al veure un sacerdot fugen d'ell, el qual es veu privat d'exercir el

seu ministeri, que seria ensenyar-los aquests devers, i no té altra media per comunicar-se que'l periòdic, que'ls primer dia veurà esquexat, mes a poc poc se farà de família i lograrà la vistòria que an el sacerdot no li fonc possible alcansar amb sa paraula. Finalment, tal ès l'importància de la premsa, que'ls graus del catolicisme i cultura de un poble se poràn sabre averiguant solsament quins periòdics son lletgits en més gust.

No sols la premsa ès patrocinadora i molt important en lo espiritual, sinó també per lo material. Avui meteix sabem que hi ha uns grans acaparadors de blat que'l paguen a bon preu per dur-lo-se'n a l'extranger, i això heu saben els periòdics locals, però per causa que bona part tenen una vida precària, es veuen obligats a callar, lo que'l seu honor no pot callar, consentint que mos duguen enganyats i que mos exposem que de qui a dos mesos mos moriguem de fam, i tot per por de no perdre uns quants abonats, per quant tendrien que donar llenya al president tal o qual.

Per això vos suplic que me doneu avui, continuà diguent l'orador, tres coses: doblers, oració i joves abrinats propagandistes per la premsa catòlica. Doblers perque nostros periòdics surtin de la vida precària i puguin dir la veritat, encara que sia al meteix governador. Vos demàn oració perque això es una empresa de Deu i sensa el seu ajudori res es pot alcansar; i joves propagandistes perque dins tots els pobles hi hage apòstols que treballin per millorar nostra premsa i ensatgin tots els medis per aumentar-li el número d'abonats; i si això consequm tendríem casi el món salvat.

Acabà dient que aprofitava l'ocasió per convidar a tothom a que s'abonàs als periòdics catòlics, si ès que ja no hi estassin; i de fer-ho així tendrem cumplida una bona part de lo que nos manda nostre Prelat i amb ell tots els bisbes espanyols i el meteix Papa. Convé sabre que la causa de la mort de l'esplendor d'Espanya ès estada per falta de moralitat i la mort de la moralitat l'ha causada la premsa dolenta. Aidem idò, tots a la bona Premsa i ella resucitarà de bell-nou l'unidat catòlica de D. Ferrà i de Dª Elisabet, i per tant, protegint la premsa catòlica obrerem la prosperitat de l'Espanya.

EL CERTAMEN LITERARI D'INCA DE L'ANY 1905

DAMIÀ PONS I PONS
CAMPANET, MAIG 1994

1. Als voltants de l'any 1900, es produí a Mallorca una expansió considerable de la llengua i la literatura catalanes, així com també de les idees regionalistes. Són els anys de màxima productivitat poètica de Costa i Llobera; de la catalanització literària definitiva de J. Alcover; de la plenitud intel·lectual de M.S. Oliver i G. Alomar; de la campanya autonomista de «La Almudaina» i «La Veu de Mallorca»; i també és quan M.S. Oliver elabora la primera teorització del fet nacional aplicada a Mallorca; i el Bisbe Campins introdueix un pla d'estudis regionalista al Seminari Diocesà de Palma; i Mossèn Alcover inicia el seu activisme lingüístic, tant a nivell científic com reivindicatiu; o quan els republicans adopten posicions polítiques activament regionalistes; o una bona partida de societats corals incorporen un repertori basat en cançons tradicionals o d'autors contemporanis amb lletres en llengua catalana,... Aquest conjunt de manifestacions, tan sols enumerades a tall d'inventari, indiquen ben a les clares la intensitat cultural i cívica d'aquells anys. És en aquella època quan el procés de recuperació nacional de Mallorca comença de veritat, tant al nivell de les formulacions doctrinals com de les iniciatives pràctiques.

Al tombant del segle, i com a conseqüència de l'afany de promoció cultural i cívica que tenien els intel·lectuals modernistes i els sectors eclesiàstics més dinàmics, aleshores molt actius i molt qualificats, a Mallorca es varen organitzar tot un seguit de certàmens literaris. En tots els casos els objectius perseguits eren el foment de la creació cultural, la majoria de les vegades en català, i la voluntat de donar a la cultura un protagonisme públic destacat. Foren fites importants d'aquesta estratègia els certàmens que s'anaren celebrant anualment al Seminari Diocesà a partir de l'any 1898, o els que es van organitzar a Palma amb motiu de les Fires i Festes dels anys 1903 i 1904 o el que va convocar el setmanari «La Ciudad» l'any 1905.

Aquells anys, a Catalunya, com a efecte de la generalització social del catalanisme literari i polític, es va produir una proliferació molt exagerada de certàmens literàrio-patriòtics. Santiago Russinyol, amb tota la raó del món, va creure necessari fer-ne la sàtira. D'aquesta intenció en varen néixer *Els Jocs Florals de Canprosa*. A Mallorca dels certàmens no se'n va fer cap abús, ans al contrari, serviren, encara que fos modestament, per impulsar les primeres passes dels escriptors joves de l'illa i per donar presència pública al moviment cultural mallorquí. Val a dir que els poetes i prosistes illencs tot d'una que ho pogueren pretendre intentaren guanyar premis al Principat, sobretot als Jocs Florals de Barcelona, i publicar-hi les seves obres. I la veritat és que ho aconseguiren amb una considerable freqüència.

2. L'any 1905 a Palma no se celebraren Fires i Festes, com havia succeït els dos anys anteriors, i per tant tampoc no es convocaren els Jocs Florals. Probablement va ser aquest fet el que va empènyer Miquel Duran i Saurina (1866-1953)¹ a promoure la iniciativa d'impulsar un certamen equivalent, i a la vegada substitutiu, a Inca². És possible que en el seu pensament hi hagués la idea que d'aquesta manera la seva ciutat s'integraria d'una manera més plena i pública en el moviment del regionalisme cultural i polític que, com ja hem vist abans, a Mallorca aleshores es començava a manifestar molt actiu. Així mateix, la convocatòria del certamen ben segur que també havia de servir per a posar en evidència el dinamisme de la ciutat, la qual, i malgrat haver patit la sotragada que la independència de les colònies havia representat per a la indústria sabatera, es trobava en un moment expansiu i de modernització. A més, l'organització del Certamen podia ser una bona manera d'assumir, encara que fos ocasionalment, el paper de capitalitat en el món de la cultura que aquell any Palma havia renunciat a exercir.

El Certamen d'Inca, però, no va ser formalment una iniciativa individual de Miquel Duran. Hi va comprometre les dues entitats que aleshores comptaven amb el seu activisme catòlic i regionalista: el Cercle d'Obrers Catòlics, que havia fundat ell mateix l'any 1900, i el setmanari «La Bona Causa» (1904-1905). El nucli dels promotors, del qual no hi ha dubte que Duran n'era el principal cappare, va propo-

¹ Per a conèixer aquest personatge tan interessant cal recórrer a la ben documentada semblança biogràfica escrita pel seu fill Llorenç Maria Duran que encapçala el volum *Poesies* de Miquel Duran i Saurina, editat per l'Ajuntament d'Inca l'any 1982.

² La bibliografia que hi ha sobre aquest Certamen es redueix a la referència que en fa Llorenç Maria Duran a la semblança esmentada a la nota anterior i l'article *Costa, la lengua vernácula y la ciudad de Inca* de Santiago Cortès (*Programa de les Festes del Dijous Bo*, 1972). De la referència que en fa Ll. M. Duran se'n poden deduir dues inexactituds: Carner no acudí al Certamen, tan sols hi envià una poesia, que fou premiada, i M. Costa i Llobera en cap moment va estar previst que hagués de fer el discurs de gràcies. La malaltia del seu pare li impedí assistir a l'acte de concessió dels premis, però en cap cas que fes un discurs que de bon principi ell ja havia renunciat a fer (així ho manifestava en la carta del 4 de setembre enviada a J. Rosselló).

sar a l'Ajuntament inquer que n'assumís la convocatòria i l'organització. És ben explicable que ho fessin així: era una manera de donar-li més prestigi davant la societat i de comprometre més a fons la institució municipal, tant en el foment com en l'adhesió a la cultura, i més en concret a la pròpia del país.

El va convocar la ciutat d'Inca, i en el seu nom l'Ajuntament, que era presidit pel conservador i cacic local Domingo Alzina³. A més del batle, formaven la junta organitzadora el prevere Francesc Rayó, Pere Josep Serra i el mateix Miquel Duran. Les bases del premi foren difoses a través de la premsa de Palma i, a títol individual, Miquel Ferrà les va fer circular pels ambients literaris barcelonins⁴.

3. El cartell dels premis, que duia la data del quinze de setembre, era prou ampli: n'hi havia dotze. El seu contingut podia agrupar-se en els següents blocs:

a) els de temàtica local: sobre el Santuari de Santa Magdalena, la història de les fires o l'origen del patronat dels sants Abdon i Senén; a la millor poesia dedicada a Santa Maria la Major.

b) els literaris: a una poesia de caràcter religiós o moral, a una que fos descriptiva de paisatges o costums mallorquins, i a una altra de temàtica i mètrica lliures; a una narració, rondalla o llegenda en vers o en prosa, i finalment a un treball en prosa de tema lliure.

c) els de foment de la millora de la vida econòmica, cultural i associativa: com augmentar la importància de les fires, sobre els avantatges i les aplicacions del gas produït per carbó mineral, sobre els beneficis socials dels Cercles d'Obrers Catòlics, sobre els mitjans més idonis per a estendre la instrucció pública a Mallorca.

Amb posterioritat s'hi afegiren dos premis més: un patrocinat per la Diputació Provincial a la millor poesia de temàtica balear i un altre donat per l'escultor Miquel Frau a la poesia que decidís el Jurat.

El foment de la creació literària, poesia i prosa, i l'elaboració d'estudis històrics sobre la ciutat i de propostes pràctiques d'abast més general que servissin per a millorar la vida material i moral eren, podríem dir, els grans objectius del Certamen.

Cada un dels premis era atorgat per una entitat o un particular⁵. Tan sols en uns pocs casos eren en metàl·lic. Majoritàriament eren llibres: obres de Jacint Verdaguer, de Juan Donoso Cortés, obres indeterminades, una col·lecció d'obres

³ El cartell de la convocatòria va aparèixer a «La Almudaina» (22 setembre 1905, p. 2).

⁴ En una carta de Costa a J. Rosselló, datada a Pollença el 20 d'octubre de 1905, hi podem llegir: «Confii que també hi enviaran qualque cosa de Catalunya, a on en Ferrà jove ha repartit prospectes o cartells entre els amics i confreres» (M. Costa i Llobera: *Obres Completes*, Barcelona, Ed. Selecta, «Biblioteca Perenne», 1947, ps. 1096-1097).

⁵ Les entitats i els particulars que patrocinaren els premis foren els següents: el Bisbe de Mallorca, l'Ajuntament d'Inca, el Rector de Santa Maria la Major, el canonge Mateu Garau, el setmanari «La Bona Causa», el Col·legi de Sant Tomàs, l'Acadèmia Miquel Riutord, la Companyia de Gas, el Club *Velocipedista*, la Unió Inquera, el Centre Instructiu, el Cercle d'Obrers Catòlics, la Diputació Provincial i l'escultor Miquel Frau.

catalanes [sic]. També hi havia un objecte d'art, un rellotge de butxaca i un retrat en relleu del guanyador. El premi que estava més ben dotat, amb cent pessetes, era el que concedia l'Ajuntament a un treball sobre les fires d'Inca «y els medis per augmentarne l'importancia».

4. En qualsevol premi sempre hi té una gran transcendència el jurat. La vàlua i el prestigi dels membres que el formen serveix per donar de bon principi un determinat nivell de rigor i qualitat al certamen. Per això, i perquè volien donar-li un abast general, sobretot mallorquí, però sense renunciar a tot l'àmbit lingüístic, formaren un jurat amb dos inquers, el canonge Miquel Garau i Pere Josep Serra, i amb dos escriptors aleshores molt prestigiosos i reconeguts, sobretot el primer: Miquel Costa i Llobera i Joan Rosselló de Son Forteza. També en va ser membre el notari de Palma Francesc de Paula Massanet.

Sembla que va ser Miquel Ferrà qui féu arribar a Costa la primera notícia del Certamen. Poc després el grup organitzador li trametria la invitació formal. El poeta pollencí sempre va condicionar la seva acceptació al fet que fos organitzat amb serietat i rigor. Així ho va comunicar a Joan Rosselló: «Quedàrem que, si no l'havien de fer amb elements literaris de veritat, valia més deixar-lo córrer»⁶. Del fet que en formàs part, en podem deduir que hi degué trobar garanties suficients. A l'epistolari de Miquel Costa dels quatre darrers mesos de l'any 1905 hi podem trobar múltiples referències al Certamen d'Inca. En les cartes que s'intercanvien Costa i Rosselló hi abunden els comentaris i les opinions⁷. També en va trametre informacions al seu amic Joan Lluís Estelrich⁸.

Per una carta datada el 20 d'octubre, podem tenir la certesa que M. Costa va incitar al grup de joves noucentistes, que l'any següent publicarien la revista «Mitjorn», aleshores tots aixoplugats sota els seus paternals consells literaris, a què hi participassin: «En Ferrà, En Riber, En Tous sé cert que hi presentaran. [...] De na Salvà també hi esper qualche poesia; i, per més seguretat, pens que li escriuré una súplica»⁹. I fins i tot va fer gestions per aconseguir que tots els premis quedassin adequadament dotats: «N'Isern i en Toni Conrado m'han enviat, des de Madrid, un munt de llibres i els darrers del primer i l'únic del segon. Tot ho destinen a premis del Certamen d'Inca, deixant-ho a la meua voluntat»¹⁰.

⁶ *Obres Completes*, ps. 1095-1096. La carta està datada a Pollença, el 4 de setembre de 1905.

⁷ A les *Obres Completes* n'hi podem trobar set: datades el 4 de setembre (ps. 1095-1096), el 20 d'octubre (ps. 1096-1097), el 3 (ps. 1097-1098), el 14 (ps. 1098-1099) i el 27 de novembre (p. 1099), i el 12 (ps. 1099-1100) i el 15 de desembre (ps. 1100-1101).

⁸ Datada a Pollença el 29 de desembre de 1905 (Bartomeu Torres Gost: *Epistolari de Miquel Costa i Llobera i Antoni Rubió i Lluch a Joan Lluís Estelrich*, Palma, Ed. Moll, «Els Treballs i els Dies», 27, 1985, ps. 179-180).

⁹ *Obres Completes*, ps. 1096-1097.

¹⁰ *Ibid.*, ps. 1097-1098.

Costa i Rosselló probablement foren els dos únics membres del Jurat que en realitat jutjaren els treballs presentats. El poeta sobretot va mirar-se els escrits en vers i el narrador els que eren en prosa¹¹.

5. La resposta que aconseguí el Certamen fou molt acceptable: almenys s'hi presentaren setanta-dos treballs¹². Dels dotze premis convocats inicialment, en quedaren alguns de deserts: tots els de temàtica local i els de prosa, encara que a aquests darrers els concediren accésits. En bona mesura, el Certamen, a contracor dels seus promotors, quasi acabà reduït a un concurs poètic. Vegem qui foren els guanyadors i amb quines obres¹³.

El tercer premi, ofert a una poesia dedicada a Santa Maria la Major, fou guanyat per Maria Josepa Penya¹⁴. Louis Carbou, de nacionalitat francesa i resident a Felanitx, aconseguí un accésit.

El destinat a la millor poesia de caràcter religiós fou per *A la mare de Déu de la Bona Pau* de Josep Carner. Els accésits foren per a Lluís Orell Mercader, Francesc Ubach i Vinyeta i Miquel Duran, amb *Als peus de Jesús*.

Maria Antònia Salvà guanyà amb *De passat* el destinat a la millor poesia descriptiva de paisatges o de costums mallorquins. Josep M. Tous i Maroto, amb *Pagesívoles*, i Miquel R. Ferrà, *Amb ametlers rosa*, tingueren els dos accésits.

J. M. Tous i Maroto aconseguí amb *Les flors* el premi a la composició de tema i mètrica lliures. I M. R. Ferrà i M. J. Penya, els accésits, amb *Plou y neva. Els Reis i Quin temps era aquell*.

El concedit per la Diputació a la millor poesia de tema balear correspongué a *La filla del Baleàric* de Llorenç Riber. Els accésits foren per *El torrent del Freu* del mateix autor i *De nostra terra* de J. M. Tous i Maroto.

Aquest darrer escriptor encara obtingué un altre premi: la seva poesia *Esboços* fou la guanyadora del premi patrocinat per Miquel Frau. Josep Rosselló Ordines, amb *Íntima*, i Ll. Riber, amb *Mitjeval*, aconseguiren els accésits.

La convocatòria dels dos premis de prosa va acabar en un fracàs absolut: tan sols es concediren accésits a J. M. Tous i Maroto, Andreu Ferrer i Ginard i Joan Viñas i Comas. En el premi organitzat aquell mateix any pel setmanari «La Ciudad» també va ser declarat desert el premi de narrativa. Aquests fets no fan més que confirmar la precarietat del gènere en la Mallorca dels primers anys d'aquest segle. La poesia catalana ja era plenament consolidada a l'illa, sobretot gràcies a les

¹¹ Ibid., ps. 1098-1099.

¹² *Certamen literario de la ciudad de Inca*, «LA», 25 novembre 1905, p. 2. Hi surt la relació de tots els treballs premiats, amb el seu corresponent número de recepció. El número més alt és el 72. Es ben possible, però, que se n'hi haguessin presentats alguns més.

¹³ «LA», 27 novembre 1905, ps. 1 i 2. «LA» del dia següent va publicar els poemes de M.A. Salvà, M.J. Penya, Ll. Riber, M.R. Ferrà i J.M. Tous i Maroto.

¹⁴ Aquesta composició va ser inclosa recentment a la *Corona Poética a Santa Maria la Major d'Inca*, Inca, Ajuntament d'Inca, 1992, ps. 140-141.

obres que havia anat publicant Costa i Llobera, i també a la validesa literària que havia tingut la producció poètica dels autors de la Renaixença. En el terreny de la narrativa, tot just encara s'estava a les beceroles. I precisament seria J. Rosselló de Son Forteza, juntament amb M.S. Oliver, que l'havia precedit, qui contribuiria a fer possible durant aquells mateixos anys l'aparició a Mallorca d'una prosa narrativa amb cara i ulls. Ben d'immediat s'hi afegiria Salvador Galmés.

Els premis més assagístics i d'abast temàtic més general tingueren guanyadors i dos accésits cadascun. Sembla que podem pensar que els treballs presentats eren meritoris. El professor Joan Bérnago Lladó va veure reconegut el seu treball *Medios de extender la instrucción popular en Mallorca*. Josep Rosselló Ordines i Pere A. Magraner, que era el vicari d'Orient, aconseguiren els accésits.

L'atorgat al millor treball sobre la història i l'aplicació del gas produït del carbó mineral fou guanyat per Antonio Aranás González, que era sub-cap de la duana de Maó. El farmacèutic murer Gabriel Verdera Saldaña i Josep Miralles Mas es feren mereixedors dels dos accésits.

El prevere Joan Quetgles guanyà el premi concedit a l'estudi sobre els avantatges socials que produïen els Cercles d'Obrers Catòlics. Un altre prevere, Josep Matas Arrovich, rector d'una parròquia de Girona, i Mercè Pedrós i Busquets, també principatina, guanyaren els accésits.

De l'anàlisi de la nòmina dels guanyadors en podem extreure les observacions següents: a) els poetes joves de l'anomenada primera generació de l'Escola Mallorquina foren els veritables triomfadors del Certamen; b) un bon nombre dels premiats eren sacerdots; i c) hi hagué una participació destacable d'autors del Principat: ho eren Josep Carner, Francesc Ubach, Lluís Orell, Joan Vinyes, Josep Mates i Mercè Pedrós. Evidentment, aquesta anàlisi tan sols es fonamenta en els noms d'aquells que pel fet d'obtenir premi o accésit varen ser fets públics.

Sobre la qualitat de les obres premiades en tenim el judici de M. Costa: «De les poesies n'hi ha prou acceptables i qualcuna exquisida. La prosa, com tu trobares, és estada xereca»¹⁵. El veredict del Jurat sembla que va ratificar aquesta valoració, que ben segur degué ser compartida per J. Rosselló de Son Fortesa. Composicions d'un bon nivell en el gènere poètic (Carner, Salvà, Riber, Tous i Ferrà n'eren una garantia) i res d'acceptable en prosa. Dels treballs més tècnics no en podem dir res perquè res no en sabem.

6. La concessió pública dels premis es va fer dia 26 de novembre, als locals de la Fonda Espanya, que devia ser aleshores l'espai tancat de més cabuda de la ciutat. La sala s'omplí de gom a gom i, segons el cronista de «La Almudaina», hi eren presents, a més de les personalitats locals oficials, «*lo más florido de la sociedad*

¹⁵ *Obres Completes*, ps. 1096-1097.

inquense»¹⁶. Les parets de la fonda eren cobertes «*con damascos rojos, adornados con guirnaldas amarillas*». El batle Domingo Alzina presidia l'acte. I sobre la tribuna l'acompanyaven el rector Bernat Font, el jutge Sampol, els canonges de la Seu Mateu i Nadal Garau i, per la seva condició de membres del Jurat, Joan Roselló i el notari Francesc Massanet. Costa i Llobera no hi assistí a causa de l'estat de salut del seu pare¹⁷. Es va llegir una carta seva d'excusa.

El canonge Miquel Garau, com a president del jurat, va fer el primer discurs. Tot seguit, Pere Joan Serra llegí la memòria i el veredict del jurat. A la part final, Joan Rosselló de Son Fortesa pronuncià el discurs de gràcies.

El parlament del narrador alaroner és un magnífic document per a conèixer els referents intel·lectuals i les idees força dels escriptors modernistes¹⁸. Les seves primeres paraules foren per a felicitar la ciutat d'Inca per haver tengut l'atreviment de convocar el certamen en una Mallorca on «són molts pocs els devots de l'art y de la ciencia». A continuació va assenyalar els beneficis lingüístico-culturals i d'autoafirmació i enfortiment de la personalitat col·lectiva que es derivaven d'aquella mena d'actes: «Els Jocs Florals o Certamens literaris, el nom poc hi fa, tant la institució com la festa de per sí, tenen una verdadera importància immediata y positiva, contribuint d'una manera eficaç, no sols a ennobrir y depurar la llengua, sinó a desvetllar la rassa; y a enfortir la nostra personalitat migrada pel constant despreci de lo propi y per l'estéril imitació de lo estrany». Tot seguit va expressar la següent afirmació: «l'essencia, l'esperit, l'ànima d'aqueixs festivals es la poesia y que'l país qui no'n té de vivent es una nació en decadencia, un poble pròxim a la mort». En aquest paràgraf s'hi expressa una concepció de la poesia entesa com un estat de creativitat intens i col·lectiu que abasta la totalitat de les manifestacions individuals i nacionals. La poesia era quelcom més, i de molt, que un gènere literari, era com una mena de força energètica capaç d'integrar activament tot un poble en un procés d'acció i de construcció. Per això, Rosselló considerarà que Homer, Odin, Ossian, Virgili i Horaci, Valmiki, Confuci i Mahoma, Moisès i els profetes, Dant, Schiller i Goethe, Emerson i Withman, són l'expressió màxima de la poesia, perquè varen saber catalitzar en les seves veus individuals les aspiracions i la identitat de les seves nacions, a les quals contribuïren decisivament a donar forma i concreció material. D'aquesta manera varen fer possible que tot allò que dins la col·lectivitat tan sols existia de manera informe i embrionària, s'acabàs consolidant i esdevingués una guia de viatge per afrontar els reptes del futur com a col·lectivitat enèrgica i cohesinada. Per reblar el clau afegirà: «La qui [nació] posseeix un Dant està

¹⁶ Podem llegir la crònica de l'acte a «LA», 27 novembre 1905, ps. 1 i 2.

¹⁷ *Obres Completes*, p. 1099. Costa en donà l'explicació a Rosselló: «Justament el dia abans mon pare tengué mal de ceia i certes convulsions nervioses qui l'alarmaren un poc, no essent-li acostumades».

¹⁸ «LA» en va reproduir alguns fragments traduïts al castellà (28 novembre 1905, ps. 1 i 2). «La Ciudad» (9 desembre 1905, núm. 10) el publicà íntegrament i en català. Totes les citacions en procedeixen.

¹⁹ *Obres Completes*, ps. 1090-1100.

més estretament unida que mai hi puga estar una Rússia muda —ha dit Carlyle».

Un altre aspecte destacable del contingut de la intervenció de Joan Rosselló és la contraposició que fa entre els pobles llatins i els saxons. De la comparança en surten clarament malparats els primers. Els segons, en canvi, representarien el model positiu. Eren percebuts com uns pobles plens d'energia interior, amb una gran capacitat d'iniciativa creadora i pràctica, d'un individualisme lliure: «me sembla que'ls pobles llatins qui son tan impressionables y sentimentals, com poc pràctics, haurien de voler imitar l'esperit de tolerancia, l'afecte a la regió y a la familia, el persistent amor al treball, la preferencia a lo propi, sens deixar d'estudiar lo atern qu'ho mereix, per aprofitar ses ensenyances, y el respecte y sumisió a l'autoridad, que son les qualitats característiques dels alemanys y anglo-saxons». La conclusió final a què arriba Rosselló, que té el seu origen en el pensament de Carlyle, és que sempre acostuma a haver-hi una correspondència d'esplendor o de decaïment entre els aspectes materials i els artístic-culturals d'una col·lectivitat: «Volia remarcar com les races més equilibrades y els pobles més positius y avençats de la terra, són els més enamorats de la poesia; y com aquesta afició lluny de destorbar pels avensos y perfeccionament de les ciències y del treball material, es una font inestroncable de progrés». I aquesta és la fórmula que acaba proposant als inquers a la part final del seu discurs: «Així es que al aconsellarvos el conreu de les arts y de les ciències, l'amor al estudi y l'afició an els goigs purs del esperit, no he tractat d'allunyarvos de la vida agitada de trafec y negoci y menys encara de l'agricultura, a la que sempre heu tengut veritable inclinació, ben al revés, desig veurevos figurar entre els pobles desperts y actius; y que la vostra fira, la clàssica fira d'Inca, prenga el lloc que li pertoca, atés el temps que nos trobam».

«La Almudaina» dos dies després va donar a conèixer extensos fragments del parlament de Rosselló i el setmanari «La Ciudad», que s'editava a Palma, el va publicar íntegrament, amb la qual cosa va tenir repercussió en tot l'àmbit de l'illa. Almenys sabem que fou valorat molt favorablement per Miquel Costa i Llobera i Joan Alcover. Costa no en va escatimar els elogis: «Mil felicitacions pel teu discurs del Certamen d'Inca. És magistral, ple d'idees, nou i brillant, sense efectismes... massa bo per Inca...». I a continuació hi afegia la seva valoració global del Certamen: «Amb aqueix discurs ja n'hi ha prou per dignificar un Certamen Literari. Amb tal parlament i les poesies premiades, entre les quals n'hi ha qualcuna de primera, ja tenien motius de sentir-se satisfets els promotors del Certamen i tots quants hi assistiren»¹⁹. Alcover també va felicitar J. Rosselló²⁰. Tant l'un com l'altre, coincidint en la idea de «massa bo per Inca», trobaren que la qualitat i el nivell del discurs eren massa elevat per un acte que s'havia celebrat en una població com Inca i davant la gent que hi va assistir.

²⁰ Ibid., ps. 1100-1101.

²¹ «LA», 23 setembre 1905, ps. 1 i 2.

7. Un aspecte molt destacable del Certamen va ser el nivell de normalitat lingüística que va tenir, tant en la seva concepció com en el seu desenvolupament. Per començar, el cartell de la convocatòria era íntegrament en català. I així el va publicar «La Almudaina»²¹. Dels dotze premis, n'hi havia vuit que tan sols acceptaven treballs en català. Eren els de poesia, prosa i temàtica local. Els altres quatre, els destinats a estudis socials i econòmics, tant podien ser en català com en castellà. La majoria dels treballs presentats degueren ser en la llengua del país. Dels guanyadors o dels que obtingueren accésits, foren una minoria els que eren redactats en castellà.

L'acte de concessió dels premis també es va desenvolupar del tot en català²². El batle hi va fer la presentació, el secretari hi llegí la memòria i el veredictes i el president del jurat i el mantenidor hi feren els seus discursos. Aquest ús tan normalitzat de l'idioma del país en un acte públic solemne presidit per les autoritats no era aleshores la norma. Feia només uns pocs anys, el 1897, que Oliver havia fet ús del català en el saló de plens de l'Ajuntament de Palma després de molt de temps d'esser-hi proscrit, per parlar de Marian Aguiló en ocasió de la seva proclamació com a fill il·lustre de la ciutat. Al començament del segle l'ús del català en les sessions plenàries del mateix Ajuntament havia estat motiu de controvèrsia pública entre aquells que n'eren partidaris, regionalistes i republicans, i els que no ho eren, els polítics dinàstics. El Certamen d'Inca és un exemple de què la consciència lingüística en exercici ja començava a existir i a manifestar-se, encara que fos minoritàriament, a la Mallorca de les primeries d'aquest segle.

Per una carta de M. Costa a J. Rosselló podem saber que la naturalitat amb què es va fer ús de la llengua catalana no va ser ben acceptada per tothom: «Però vet aquí que segons notícies fresques hi hagué subjectes que se lamentaren d'haver assistit a un acte *tot en mallorquí*, i que si haguessin sabut lo que havia d'esser ja no hi serien anats... Quin país i quin públic! Aquí només hi cap la literatura de «Blanco y Negro» o l'«ABC». Els escriptors mallorquins nos hem de resignar de romandre inèdits per Mallorca»²³. Tota una mostra de l'autoodi de certs sectors de mallorquins, sobretot d'aquells que més poc o més molt s'havien integrat en el món de la cultura acadèmica i oficial, i que d'aquesta integració n'havien fet un senyal d'ascens i diferenciació social. I també, en el comentari de Costa, hi trobam assenyalada la dificultat que tenien els escriptors adscrits activament a la cultura nacional per a connectar amb la pròpia societat.

Caldria esbrinar si la manca de continuïtat d'aquest primer Certamen podria explicar-se com una conseqüència d'aquest rebuig que manifestaren alguns sectors d'inquers, no sabem ni quants ni quins, a causa del to mallorquinista que havia

²² A la crònica de l'acte publicada a «LA» el fet és assenyalat explícitament: «en hermoso lenguaje mallorquín», «en buen mallorquín».

²³ *Obres Completes*, ps. 1090-1100.

tengut. En la mesura que el Cercle d'Obrers Catòlics va continuar sent una entitat activa, que, a més a més, celebrava de tant en tant actes literaris, hi havia la plataforma des de la qual organitzar la repetició de l'experiència. Per tant, la no convocatòria d'un altre Certamen se situa en el terreny de les decisions i no en el de les possibilitats.

8. De l'anàlisi de les dades i dels fets d'aquest Certamen literari en podem deduir unes quantes observacions generals, que serviran per sintetitzar les seves aportacions més significatives i transcendents, així com també el seu valor i representativitat en el context cultural de l'època. N'assenyalarem tres a tall de conclusions:

a) El fet de la celebració a Inca d'un Certamen d'aquestes característiques indica que el recobriment cultural ja havia transcendit geogràficament el clos de Palma. Als voltants de l'any 1900, almenys Manacor, amb una Capella de Manacor molt activa i emblemàtica, i Sóller, on el fet que Santiago Rusinyol hi residís una bona temporada degué contribuir-hi, ja s'havien incorporat al moviment cultural regionalista. Inca s'hi va afegir de manera més pública i solemne amb aquest Certamen.

b) El Certamen va ser el fruit d'una iniciativa empresa a partir d'una coincidència entre el regionalisme cultural i el catolicisme. Els catòlics aleshores tenien una actitud ofensiva i pretenien competir amb les altres ideologies, especialment amb les obreristes i laiques, per guanyar-se l'adhesió de la societat, sobretot la d'aquells sectors més predisposats a deixar-se convèncer per les organitzacions republicanes i socialistes, obertament anticlericals. En aquest context, el moviment catòlic es plantejà la iniciativa en el camp de la cultura com un dels seus objectius prioritaris. I el regionalisme conservador, tant el cultural com el polític, en la mesura que representava la revitalització i actualització de la tradició, concebuda com un fre d'aquella modernitat percebuda com una plaga maligna, va ser l'opció que consideraren més eficaç i vàlida. D'aquesta síntesi entre regionalisme i catolicisme, Miquel Duran en podria ser un exemple emblemàtic

c) El Certamen va representar una passa més en la consolidació d'una nova generació de poetes: els de la primera generació de la mal anomenada Escola Mallorquina, als quals seria més aclaridor qualificar d'escriptors noucentistes. L'any següent, amb l'edició de «Mitjorn», una publicació clarament generacional, assolirien la seva consolidació definitiva i donarien una identitat ideològica pròpia a la seva activitat literària. Ara bé, el discurs de gràcies de Joan Rosselló va repondre encara a un ideari modernista, observable sobretot en l'apologia dels valors culturals i vitals saxons enfront dels llatins, ben a les antípodes de la línia que impulsarien els noucentistes, amb M. Costa al capdavant amb les seves *Horacianes* (1906).

L'ARQUITECTURA A INCA DURANT EL SEGLE XX (1900-1940)

PERE RAYÓ BENNÀSSAR

1. La continuïtat de l'Historicisme i l'Eclecticisme en els primers anys del segle

Els corrents arquitectònics, historicista i eclèctic, són característics en l'arquitectura mallorquina del segle XIX. A Inca, hi trobam la continuïtat dels dos estils en els primers anys del segle XX.

1.1. L'Historicisme

L'Historicisme suposa la tornada als estils històrics del passat.

Inca conserva importants edificis historicistes dels darrers anys del segle XIX que tenen característiques clàssiques. Usen l'arc de mig punt i hi destaquen l'horitzontalitat, la simetria i les proporcions. Ens referim a:

- *Els Pòrtics* (1885), a l'antiga plaça de l'Església. Projecte inacabat de Bartomeu Ferrà Perelló (1843-1924). Hi intervé el mestre d'obres Sebastià Riusec «Es Pollencí». En el disseny original tenia set arcades (figura 1).

- *La Rectoria*, a la plaça d'Orient, obra de finals de segle. Hi intervé, també, com a mestre d'obres Sebastià Riusec. La façana, simètrica, acaba amb un gran frontó. Hi destaca l'alternança de color de les dovelles als arcs, a les faixes verticals que divideixen el frontis i sobre les finestres.

Durant els primers anys del segle XX continua a Inca l'arquitectura historicista de característiques clàssiques, seguint el corrent que havia iniciat Bartomeu Ferrà en el segle XIX. Els millors exemples són:

- *Can Domingo*. Domicili particular que, Domingo Alzina Jaume, féu construir a la plaça de l'Orgue. Actualment és propietat de la parròquia de Santa Maria la Major. A la façana, recoberta de pedra viva, hi destaquen l'horitzontalitat, la simetria i els frontons que hi ha sobre les finestres de la segona planta.

- *Hotel Domingo*. Edifici construït a la plaça de Santa Maria la Major, entre 1909 i 1910, pel promotor Domingo Alzina Jaume. Actualment és propietat de la parròquia de Santa Maria la Major. La façana, simètrica, té quatre plantes i està recoberta de pedra viva. Obertures i balcons, amb baranes de ferro forjat, es reparteixen regularment per la superfície del frontis. Guarda algunes semblances amb la casa particular de Domingo Alzina.

- *Casa d'habitatges*. Casa edificada en el carrer de la Glòria, número 16. Té tres plantes. La façana simètrica, completament folrada de pedra viva, acaba en una cornisa sostinguda per mènsules. Hi predomina l'horitzontalitat i la distribució racional de portes i finestres.

- *Can Cabrer*. Casa senyorial, situada en el carrer de Jaume Armengol. En fou el promotor Bernat Salas Seguí. Té tres plantes i la influència clàssica és clara per la perfecta simetria i horitzontalitat del conjunt de l'edifici. Els dentellons, elements ornamentals clàssics, són presents a la cornisa i a les peanyes dels balcons.

- *La Quartera*. Edifici municipal construït entre 1918 i 1920. Dirigí les obres l'arquitecte Jaume Alenyar Ginard (1869-1945). Té una sola planta que combina la pedra viva en els baixos i el marès a la resta de la construcció. Exteriorment, hi sobresurt la simetria de les façanes i l'horitzontalitat. La decoració es concentra en els frontons que es troben sobre les portes i finestres.

1.2. L'Eclecticisme

L'eclecticisme és una varietat arquitectònica que adopta formes constructives que pertanyen a diferents estils. És propi de l'arquitectura del segle XIX, però a Inca trobam interessants exemples en el primer terç del segle XX:

- *Can Amer* (carrer de la Pau, 43). Casa senyorial de dues plantes i porxo. El portal, rectangular, té els brancals fets de peces de marès i dovelles a la llinda. Les finestres de la segona planta estan cobertes de trencaigües molt senzills i els finestrons del porxo són allargats.

- *Can Vella* (carrer de les Garroves, 56). Casa de dues plantes i porxo amb finestrons. A la planta baixa destaca el portal, rectangular, amb la llinda feta de dovelles, i al primer pis el frontons clàssics que es col·loquen sobre les finestres que tenen gravada una fulla de trèvol a l'interior del timpà.

- *Can Comas* (carrer de Martí Metge, 118). Casa senyorial de dues plantes i porxo. Totes les obertures són rectangulars. Mostra una interessant decoració geomètrica en els frontons que es troben sobre les finestres de la segona planta.

- *Casa senyorial* (carrer de Sant Bartomeu, 43). Casa de dues plantes i porxo. El portal, rectangular, té dovelles a la llinda. La segona planta és la més ornamentada, hi destaquen els frontons d'inspiració barroca que hi ha sobre les finestres.

- *Casa d'habitatges* (avinguda de les Germanies, 38). Obra projectada l'any 1924 per l'arquitecte Francesc Roca Simó (1874-1940). Es tracta d'una casa de dues plantes i porxo amb interessant decoració que es concentra a les portes i finestres.

2. El Modernisme

El Modernisme, moviment artístic que es desenvolupà a Europa a finals del segle XIX i principis del segle XX, reaccionà amb una gran fantasia contra l'arquitectura historicista, cercant noves fonts d'inspiració.

Va tenir una gran importància a Catalunya atès el suport que li donà la burgesia, culta i nacionalista, i arribà a Mallorca, ja començat el segle XX, com una moda decorativa que es manifestà sobretot en les façanes, però sense canviar les estructures dels edificis que continuen essent les mateixes que en el segle XIX.

2.1. Els arquitectes

A Inca, hi treballen importants arquitectes que, en algunes fases de la seva obra, es vinculen al Modernisme:

Guillem Reynés i Font (1877-1918)

Fill del mestre d'obres Gaspar Reynés i Coll va néixer a Palma l'any 1877. Acabat el batxillerat es traslladà a Barcelona on estudià arquitectura i hi obtingué el títol l'any 1905. Aquest mateix any és nomenat arquitecte diocesà i l'any 1909 arquitecte provincial, càrrec que ocupà fins a la seva mort l'any 1918.

Guillem Reynés, com a arquitecte diocesà, col·laborà i participà en les obres que es feren a la catedral de Mallorca (1904-1914) i al monestir de LLuc (1908-1914) en les quals, a més, intervingueren els arquitectes catalans Antoni Gaudí i Cornet i Joan Rubió i Bellver.

A Inca, coneixem tres projectes modernistes de Guillem Reynés: *Can Fluxà* (1910), *el Teatre Principal* (1913) i *Can Mir* (1914).

- *Can Fluxà* (1910-1911).

Es tracta de dos edificis, originàriament un estava destinat a habitatge i l'altre a fàbrica de calçat. Cada un d'ells té dues plantes, si bé el destinat a habitatge és més simètric i té un balcó en el centre de la façana.

Es tracta de dues obres de característiques modernistes. Els detalls «Art Nouveau» es distingeixen en les línies còncaves dels portals i finestres i en les faixes de color que els emmarquen.

- *Teatre Principal* (1913). Desaparegut.

Interessant obra modernista que utilitzà elements estructurals de ferro per aconseguir un gran espai funcional per a la sala del teatre. El ferro vist es convertí també en element decoratiu. Desgraciadament no queda quasi res del teatre original. Es modifica completament l'any 1945 amb el projecte de Francesc Casas.

- *Can Mir* (1914). Reforma del magatzem de fustes construït el 1911.

L'arquitecte usa un llenguatge modernista, sobretot en els aspectes ornamentals: empra rajoles de ceràmica amb decoració floral i utilitza el ferro forjat (figura 2).

A més, va projectar una casa de tres plantes per a Francesc Prats Ferrer al carrer Pou d'en Morro (1910); va ser designat arquitecte director (1910) de les

obres del pavelló principal del quarter del General Luque, projectat per Francesc Roca i Simó; i, finalment, va projectar l'Eixample de la plaça del Mercat (1910), consistent en l'enderroc de l'illa limitada pels carrers del Comerç, de la Perla, d'En Corro i la plaça del Mercat, projecte que no es va realitzar.

Jaume Alenyar Ginard (1869-1945)

Acabà els estudis d'arquitectura a Madrid l'any 1900 i en tornar a Mallorca va convertir-se en un dels constructors més prolífics de la primera meitat del segle XX. L'any 1901 és nomenat arquitecte municipal de Palma, càrrec que exercí fins a la seva mort. Fou també, en els anys 20, arquitecte municipal d'Inca. Durant els primers anys projectà obres modernistes, essent les més importants les que realitzà en col·laboració amb Gaspar Bennàssar. Després evolucionà cap a l'eclecticisme i l'arquitectura funcional. Finalment, Alenyar va fer alguns projectes urbanístics.

L'única obra inquera d'Alenyar que té una certa relació amb el Modernisme és La Quarera. Es tracta d'un edifici historicista però la barana del terrat, per l'ornamentació vegetal, recorda les característiques modernistes de les primeres obres d'aquest arquitecte.

Emperò Jaume Alenyar intervé en altres projectes interessants, l'any 1910 li encarreguen la direcció tècnica de les obres de la Plaça de Toros que havia dissenyat Josep Alomar; el 1918 signa un projecte per construir una «Casa de Maternidad, Retiro de Ancianos y Casa de Salud» (figura 3), de característiques regionalistes neogòtiques, que no es va dur a terme; l'any 1927 realitza el projecte d'alineació del carrer del Bisbe Llompart i les obres d'Eixample del Cementiri Municipal; l'any 1928, redacta el Pla General d'alineacions i rasants d'algunes barriades de la ciutat d'Inca que incloïa una de les obres urbanístiques més importants de la població: la Gran Via; i per últim, projecta la casa per a Jordi Llobera (1930), obra particular de l'avinguda d'Alcúdia.

Francesc Roca i Simó (1874-1940)

Estudià a l'Escola Superior d'Arquitectura de Madrid on es llicencià el 1906. S'estableix a Palma, on a partir de 1907 adoptarà un llenguatge modernista. Cap a 1915 Francesc Roca s'orientà cap a solucions eclèctiques.

Les relacions amb Inca d'aquest arquitecte són escasses. L'any 1909 projectà el Quarter del General Luque que serà modificat posteriorment pel capità d'enginyers Joaquim Coll Fuster. Francesc Roca dissenyà les portes i finestres de fusta amb una decoració floral, a la part superior, pròpia del Modernisme «Art Nouveau» (figura 4). L'altra obra inquera d'aquest arquitecte és la Casa d'habitatges, construïda a l'avinguda de les Germanies, obra eclèctica ja descrita a l'apartat 1.2.

Gaspar Bennàssar Moner (1869-1933)

Acabà els seus estudis l'any 1899 a l'Escola d'Arquitectura i a l'*Academia de Bellas Artes de San Fernando* de Madrid. Va ser arquitecte municipal de Palma

(1901-1933) i ocupà molts d'altres càrrecs. Fou l'encarregat d'aplicar el Pla d'Eixample de Bernat Calvet (1901) a Palma amb l'enderrocament de les murades i ordenació de l'espai exterior de la ciutat. La seva trajectòria estilística com a arquitecte es divideix en dues etapes, marcades ambdues per l'eclecticisme, si bé en la primera (1900-1918) projectà obres modernistes i utilitzà formes derivades del gòtic, entre d'altres, i en la segona (1919-1933) es decantà cap al regionalisme (1919-1933).

Coneixem dues obres de Gaspar Bennàssar, a Inca: el projecte de l'Hipòdrom Alfons XIII (1929), pràcticament desaparegut i el de la casa per a Francesc Serra Ferrer (1932), en el carrer General Luque. Cap de les dues obres tenen relació amb el modernisme.

2.2. Modernisme historicista

El corrent modernista historicista suposà l'aliança del Modernisme amb algun estil històric anterior. A Mallorca té especial importància l'historicisme àrab.

A Inca trobam dues cases que es poden relacionar amb el Modernisme historicista àrab. Es tracta de:

- *Antic Club Velocipedista d'Inca* (carrer d'Artà, 7-9).

Edifici de dues plantes, construït en els darrers anys del segle XIX, que acaba en una cornisa amb merlets. Hi sobresurten les tres finestres amb arcs de ferradura de la segona planta, essent la central molt més grossa que les laterals.

- *Can Beltran* (carrer d'En Palmer).

Edifici de tres plantes acabat l'any 1909. L'arc de ferradura de l'entrada del carrer d'En Palmer i les finestres esglaonades es poden relacionar amb el Modernisme historicista àrab. En canvi, els elements florals que es distribueixen per la superfície de la façana i la barana del terrat són més propis del Modernisme «Art Nouveau».

2.3. Modernisme popular

Un gran nombre d'edificis d'Inca tenen característiques pròpies d'un Modernisme popular, que utilitza el repertori decoratiu «Art Nouveau» i es concreta en l'ús de material ceràmic i en l'ornamentació vegetal i floral. Aquestes formes decoratives apareixen a les façanes de les cases durant el primer terç del segle XX.

El modernisme usa rajoles, senceres o en fragments, per crear un ambient colorista. Aquests ornaments ceràmics apareixen sobre les obertures, a la part baixa de les finestres, formant impostes o faixes de color a la façana, davall les peanyes dels balcons i decorant alguns elements dels jardí.

Els millors exemples inquers són:

- *Merceria La Giralda* (carrer Major núm. 2).

Edifici que usa rajoles, amb dibuixos vegetals, que combinen els colors verd, blau i groc, a les impostes, separant les plantes, emmarcant la façana amb dues fai-

xes verticals i sobre la finestra que apareix a cada una de les tres plantes superiors. La planta baixa ha estat modificada, quan l'han convertida en establiment comercial.

- *Cas Baster* (plaça de Santa Maria la Major - cantonada carrer dels Hostals).

Edifici de quatre plantes construït l'any 1922 pel mestre d'obres Gabriel Alzina. L'ús de balcons amb baranes i mènsules de ferro forjat i la decoració amb rajoles verdes que es troben sobre els portals i finestres és característic del Modernisme popular.

- *Casa d'habitatges* (carrer General Luque, 37).

Casa de tres plantes edificada l'any 1910 pel mestre d'obres Josep Pujadas. En aquest cas, únic a Inca, podem veure rajoles de colors, distribuïdes simètricament, davall les peanyes dels balcons. En el balcó del primer pis n'hi havia onze (actualment se'n conserven 10) i en el del segon pis, molt més petit, quatre. Destaquen les baranes i les mènsules de ferro forjat dels balcons. Els portals eviten la línia recta.

- *Can Marquès* (carrer General Luque, 41 - cantonada Gran Via).

Casa de dues plantes en la qual sobresurt l'ornamentació ceràmica de colors variats, que apareix emmarcada en uns quadres que se situen davall les finestres geminades que hi ha a la planta superior, quatre a la façana del carrer General Luque i tres a la de la Gran Via. Les finestres geminades es relacionen també amb el Modernisme popular.

- *Can Piritis* (carrer Son Net, 21).

Casa de dues plantes construïda l'any 1909 pel mestre d'obres Miquel Martorell. En fou el promotor Bartomeu Tortella Llinàs. Com en el cas anterior, trobam quadres ceràmics de diferents colors davall les dues finestres del primer pis i també a les dues finestres geminades i a la finestra triple que hi ha al segon pis.

- *Ca n'Ensenyat* (carrer General Luque, 11).

S'usa la ceràmica, com a element decoratiu, en el pati que dóna al carrer del Capità. Les rajoles tenen dibuixos geomètrics on predominen els colors blau i blanc. Els elements més destacats recoberts de ceràmica són les pasteres octogonals i la petita font, també octogonal, que se situa al centre del pati. Igualment, la ceràmica decora el basament de les columnes amb capitell jònic que sostenen la galeria coberta de terrat.

- *Antiga tintoreria de Bartomeu Fiol* (carrer Joanot Colom - cantonada avinguda de les Germanies).

En els jardins s'utilitza l'ornamentació ceràmica, amb predomini dels colors blau i blanc, més discretament que en el cas anterior.

Altres edificis presenten decoració vegetal i floral, sobre les portes i finestres de les façanes, davall els balcons o a les reixes i baranes de ferro forjat dels balcons. Destacam:

- *Can Janer* (plaça d'Espanya).

L'arquitecte Josep Oleza Frates reformà la façana l'any 1926. Té detalls

modernistes «Art Nouveau» en la decoració floral de les baranes dels balcons de ferro forjat.

- *Can Ramis* (avinguda de les Germanies, 63).

Casa de dues plantes, construïda el 1923, que presenta ornamentació vegetal pròpia del Modernisme «Art Nouveau».

- *Ca n'Amengual* (carrer d'En Palmer, 31).

Casa senyorial, edificada l'any 1913. Hi treballà el mestre d'obres Sebastià Riusec.

Té l'estructura clàssica, emperò l'ornamentació, feta a base de fullatge, que es troba sobre les portes i finestres juntament amb la reixa i la cisterna del jardí fetes de ferro forjat amb ornamentació vegetal, té característiques del Modernisme «Art Nouveau».

- *Tribunes de ferro de l'Antic Banc Agrícola* (carrer dels Hostals).

Les dues tribunes daten de l'any 1912, i la més interessant és la de la cantonada, feta de ferro forjat i amb ornamentació modernista.

- *Cases per a Jaume i Pere Colí* (carrer Major).

Es conserva una de les dues cases, actualment en el carrer Major número 23. Dirigí les obres el mestre Miquel Martorell. Façana simètrica, de tres plantes, que presenta una interessant decoració vegetal i floral sobre les finestres del primer i segon pis, a les mènsules que aguanten els balcons i a la cornisa (figura 5).

3. El Regionalisme

El Regionalisme arquitectònic va ser una resposta als problemes que tenia plantejats l'arquitectura a principis del segle XX com a conseqüència de la incapacitat creativa a què havia arribat l'eclecticisme del segle XIX. Els arquitectes tornaren a l'arquitectura del passat però cercant solucions estètiques en l'arquitectura historicista de la pròpia regió.

A Mallorca, per a l'arquitectura religiosa, es recorre principalment al gòtic, atesa la gran tradició que tenia aquest estil a l'illa.

A l'arquitectura civil, les façanes adopten els models tradicionals dels casals senyorials amb dues plantes i porxo. Aquestes façanes es caracteritzen per esser bastant planes i per la senzillesa decorativa, destacant-hi el portal d'entrada, sovint recobert amb un arc de mig punt.

3.1. Els arquitectes

Guillem Forteza Pinya (1892-1943)

Acabà els estudis d'arquitectura a Barcelona l'any 1916. Fou arquitecte diocesà de Mallorca i arquitecte municipal de Palma, a partir de 1933. La seva obra és inicialment regionalista. Coneixia perfectament l'arquitectura tradicional mallorquina. Evolucionà després cap al Racionalisme seguint els models europeus. A Inca, projectà dues importants obres:

- *Capella del convent de les monges de la Caritat* (carrer de Sant Francesc).

Les obres d'aquesta capella neogòtica es feren entre el 1920 i el 1921. Està coberta per una volta de creueria.

- *Edifici de Banca March* (carrer Major). Actualment desaparegut.

Fou projectat l'any 1930 i tenia tres plantes i un porxo. A la planta baixa estava instal·lada l'oficina bancària i en els pisos hi havia els habitatges.

Guillem Forteza, a més, va signar el projecte de la Casa per a Jaume Ferrari, al carrer de la Font, l'any 1930.

Josep Alomar Bosch (1877-1952)

Es llicencià a Madrid l'any 1905. L'any 1906 fou nomenat arquitecte auxiliar de la Diputació Provincial de Balears, càrrec que ostentà fins a la seva mort. Els seus projectes no foren massa importants. Es tracta d'un arquitecte regionalista, encara que difícil de classificar. Coneixem alguns projectes inquers d'aquest arquitecte:

- *La plaça de toros* (avinguda de les Germanies).

Josep Alomar fou l'autor del projecte l'any 1909, però l'any 1910 fou substituït i es nomenà director de les obres a Jaume Alenyar. El projecte inicial que, entre altres coses, contemplava una façana monumental, no es realitzà.

- *Balcó de l'Ajuntament* (plaça d'Espanya).

L'any 1923 projectà, seguint esquemes barrocs, el gran balcó de l'Ajuntament.

- *Casa per als germans Jaume i Vicenç Ensenyat* (carrers de la Perla, del Comerç i del Mercat Vell). Projecte de l'any 1925 no realitzat.

Gran edifici que ocupava, pràcticament, tota una illeta. Seguia els canons regionalistes (figura 6).

4. El Racionalisme

El Racionalisme arquitectònic introdueix a Mallorca l'arquitectura funcional que es fa a Europa. Dóna molta d'importància als volums i no té ornamentació. En molts de casos el Racionalisme es reduí simplement a la fisonomia exterior: simplicitat formal, joc de volums, finestres apaïssades o col·locades al cantó de la façana, utilització de persianes enrotllables i tancaments amb guillotina. Però s'oblidaren aspectes fonamentals com els relacionats amb l'orientació, la distribució o els materials.

4.1. Els arquitectes

Josep Oleza Frates (1897-1971)

Estudià a l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona on es llicencià l'any 1923. Fou arquitecte diocesà i arquitecte municipal d'Inca a partir dels anys 30. En un principi podem incloure la seva obra dins el regionalisme, però, posteriorment, un gran nombre important d'obres són racionalistes. A Inca projectà moltíssimes obres. En destacarem algunes:

- *Can Janer* (plaça d'Espanya). Reforma de la façana (1926).

Obra d'una gran originalitat. Alguns aspectes decoratius recorden el Modernisme. Ja citada a l'apartat 2.3.

- *Casa Cuna* (carrer de Sant Francesc, 52).

El projecte és de l'any 1928, però les obres duraren molt i l'edifici ha sofert moltes reformes. Les façanes exteriors acaben en un voladís de fusta i tenen dues plantes i porxo. Són clarament regionalistes.

- *Can Ripoll* (carrer de Jaume Armengol). Reforma consistent en la construcció de la torre i la planta baixa del carrer del Bisbe Llompart (1929).

La reforma es va fer com a conseqüència de l'ampliació del carrer del Bisbe Llompart que afectà el casal de Can Ripoll. Oleza toma a utilitzar el llenguatge regionalista, en aquest cas barroc, per no rompre les línies arquitectòniques de la casa.

- *Casa per a Pere Escanellas* (carrer del Bisbe Llompart, 70).

Edifici de tres plantes, projectat l'any 1930. Encara és regionalista. A la planta baixa hi situa la fàbrica de lleixiu, una botiga i una casa i a cada una de les dues plantes superiors dos pisos.

- *Cinema «Salón Moderno»* (carrer de Sant Domingo). Edifici desaparegut.

Es tracta del primer projecte racionalista de Josep Oleza a Inca, realitzat l'any 1932. Façana de línies molt simples, de tres plantes, amb una gran finestra apaïxada a la segona planta. Edifici funcional (figura 7).

- *Can Pieras* (1932) (carrer de Formentor, 19).

Casa racionalista que dóna gran importància als volums. Finestres amb persianes enrotllables, línies senzilles i pràcticament sense decoració.

- *Quiosc de la plaça del Bestiar* (1935).

Fou projectat per Oleza al mateix temps que la plaça. Hi destaca la volumetria i senzillesa.

- *Can Florencio* (carrer Major). Projecte de reforma (1935).

Oleza reformà, sobretot, la planta baixa, destinada a comerç de teixits, fent grans aparadors, amb una distribució racionalista de l'espai.

- *Antiga botiga de teixits de Ca S'Hereu* (carrer Major, 29).

Edifici, originàriament, de tres plantes tant a la façana del carrer Major com a la del carrer dels Hostals. Posteriorment s'afegí una quarta planta al carrer Major.

Arquitectura funcional amb tribunes molt simples, finestres apaïxades i balcons amb baranes tubulars.

Josep Oleza continua essent arquitecte municipal d'Inca a la postguerra, projectant molts d'altres edificis, però abandonant el racionalisme i tornant al regionalisme inicial.

Francesc Casas Llompart (1905-1977)

Es llicencià a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona l'any 1929. A Catalunya coincidí amb el moment de la gestació del G.A.T.C.P.A.C., es relacionava amb

alguns arquitectes que més tard serien membres destacats del grup. Fou defensor teòric i pràctic del racionalisme de Le Corbusier. Però, més tard començà a acusar influències de corrents diversos que el portaren a realitzar una obra heterogènia, utilitzant sovint models regionalistes. Es conserven algunes obres d'aquest arquitecte a Inca:

- *Cafè Mercantil* (plaça d'Espanya).

Francesc Casas projectà obres de reforma a la planta baixa l'any 1935 consistents a renovar la decoració interior del local destinat a cafè i adequar l'espai que, en aquell moment, es dedicava a celler i fonda per a sala de festes. També dissenyà la nova façana seguint els esquemes racionalistes.

A l'interior, l'espai es resol molt hàbilment amb la distribució a distints nivells, situant a cada un les diferents dependències del local: els serveis i la sala de festes. També és remarcable la decoració i el mobiliari (figura 8).

- *Can Beltran* (avinguda de les Germanies, 95).

En aquesta casa senyorial, concebuda per l'arquitecte l'any 1939, la distribució de l'espai interior i l'estructura segueixen la tendència racionalista; en canvi, l'exterior té característiques regionalistes amb una mescla d'estils.

Francesc Casas continuà treballant a Inca, a la postguerra. Entre d'altres obres, l'any 1945 projectà la reforma, quasi total, del Teatre Principal.

Enric Juncosa Iglesias (1902-1975)

Llicenciat per l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona l'any 1928. La seva estada en aquesta ciutat coincideix amb la gestació del G.A.T.C.P.A.C. Entre 1931 i 1943 és arquitecte municipal de Palma i entre 1939 i 1947 arquitecte municipal d'Andratx. Inicià l'activitat professional dins el Regionalisme, sota la influència de Guillem Forteza amb el qual començà a treballar. Posteriorment, adoptà un llenguatge racionalista.

Coneixem una sola obra d'aquest arquitecte a Inca:

- *Oficines de Gas y Electricitat S.A.* (carrer d'Artà). Reforma realitzada l'any 1930.

Encara que ha sofert altres transformacions l'obra conserva les característiques essencials del projecte original d'Enric Juncosa, de línies molt simples i funcionals (figura 9).

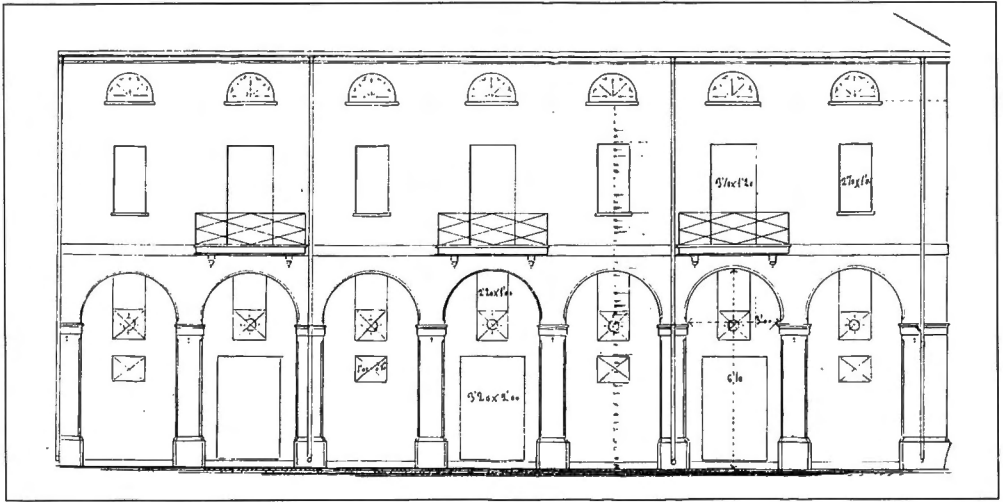

Fig. 1. Bartomeu Ferrà. Els Pòrtics. Projecte de la façana (1885).

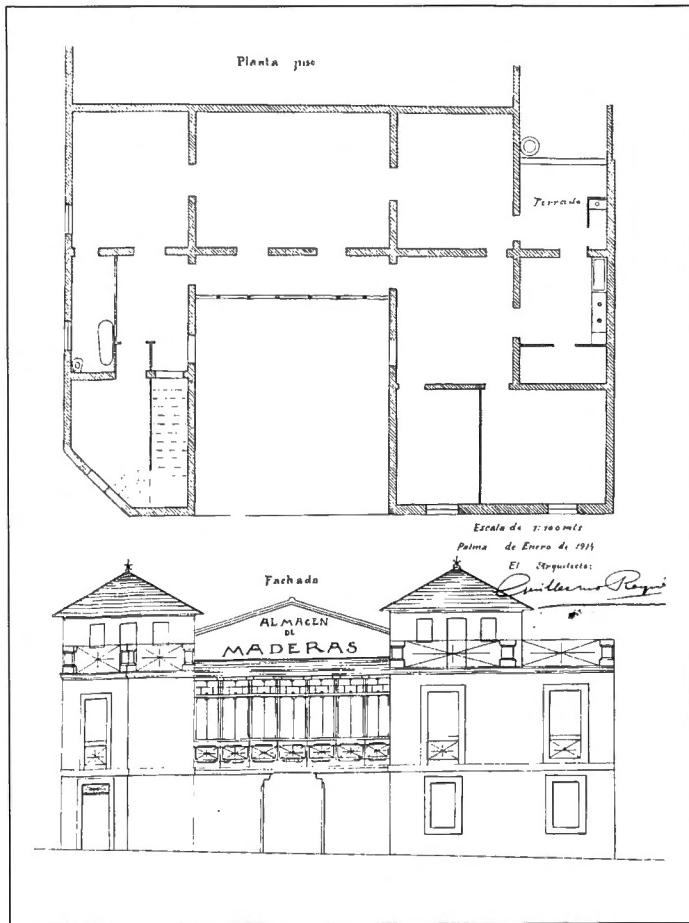

Fig. 2. Guillem Reynés. Reforma de Can Mir. Projecte de la façana i la planta (1914).

Fig. 3. Jaume Alenyar. "Casa de Maternidad, Retiro de Ancianos y Casa de Salud". Projecte de la façana (1918).

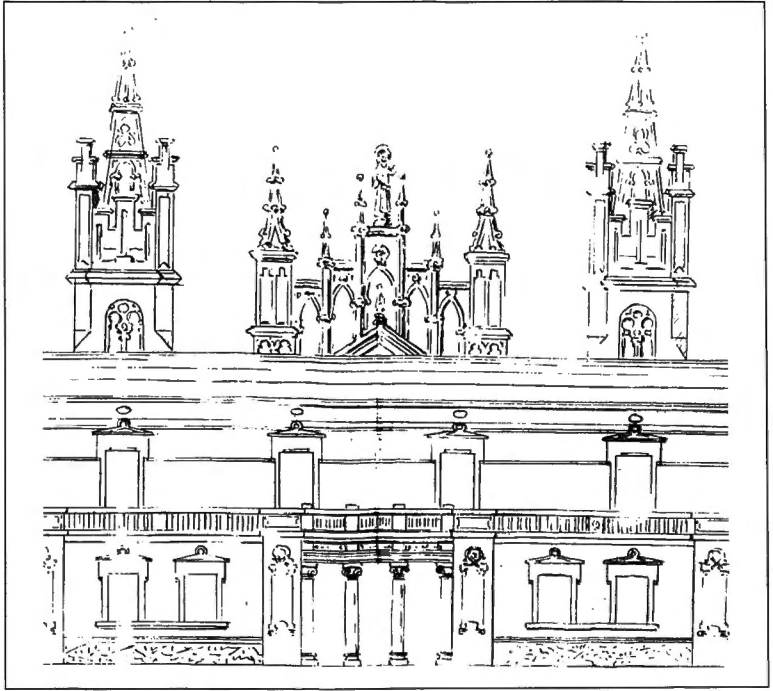

Fig. 4. Francesc Roca. Quarter del General Luque. Projecte de les portes i finestres (1909).

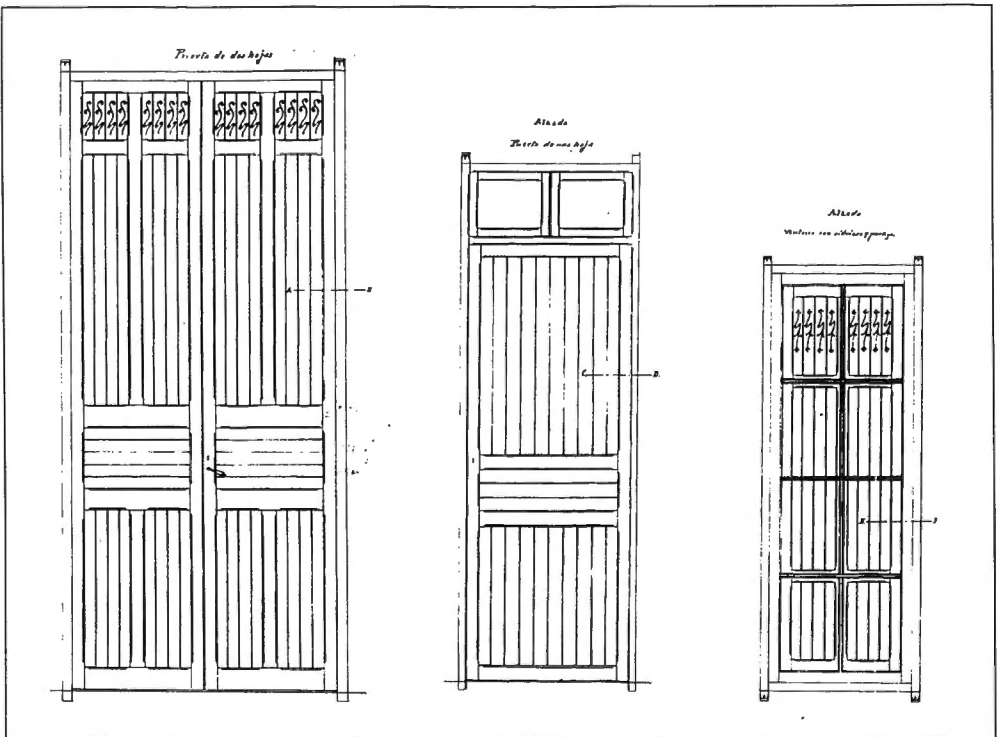

Fig. 5. Cases per a Jaume i Pere Coli. Projecte de les façanes (1917).

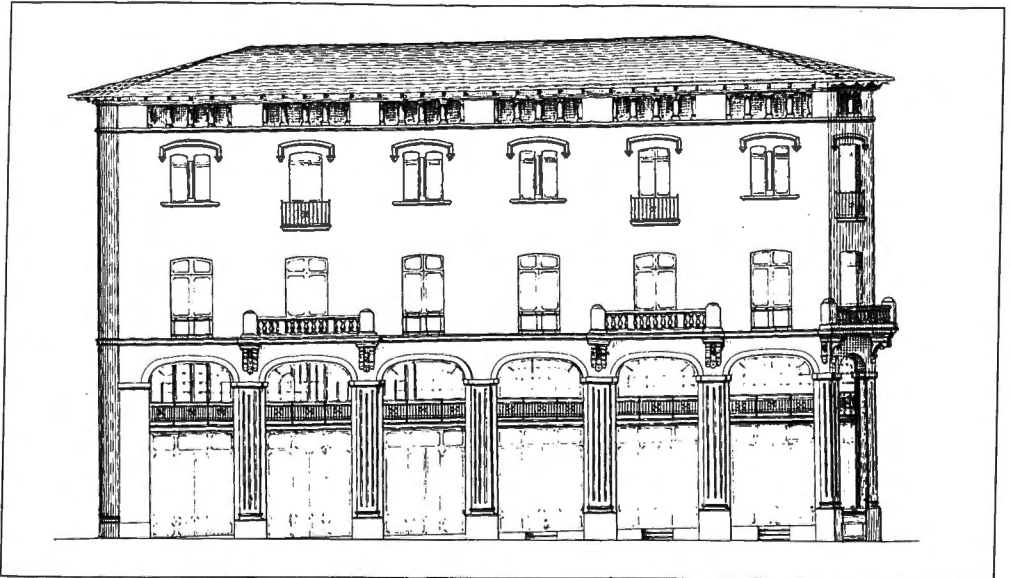
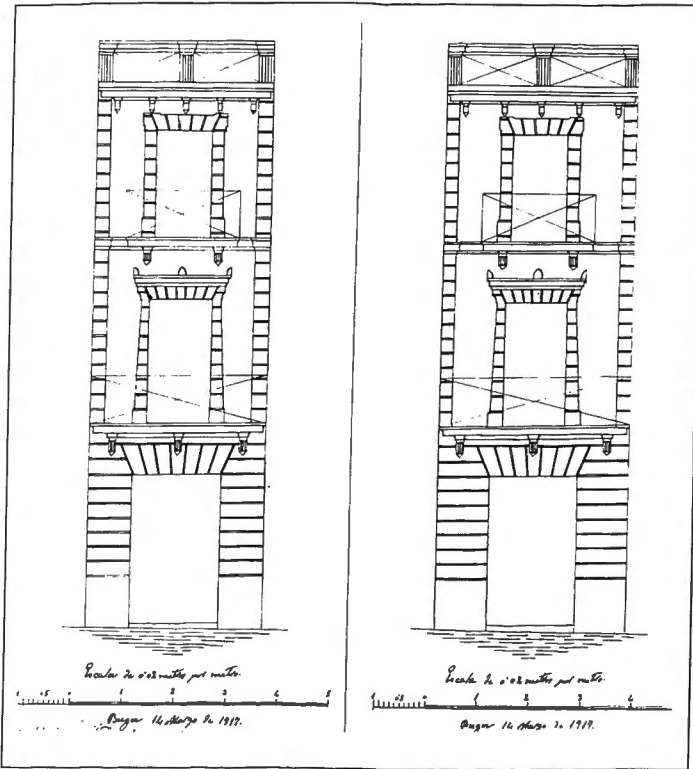

Fig. 6. Josep Alomar. Casa per als germans Jaume i Vicenç Ensenyat. Projecte de la façana del carrer del Comerç (1925).

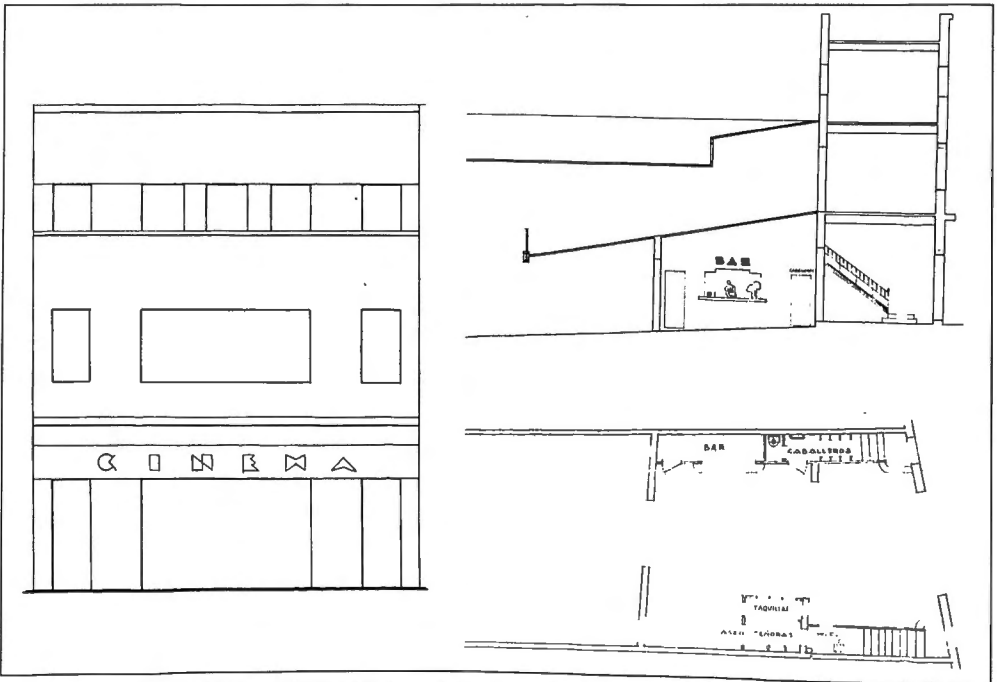

Fig. 7. Josep Oleza. Cinema "Salón Moderno". Projecte de la façana, la secció i la planta (1932).

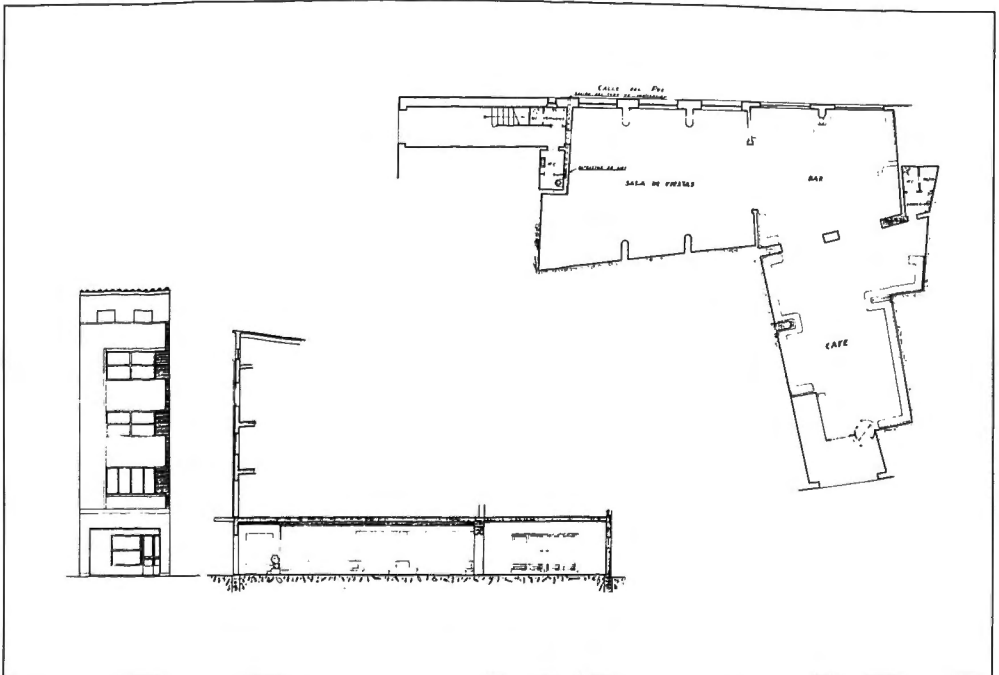

Fig. 8. Francesc Casas. Café Mercantil. Projecte de la façana, la secció i la planta (1935).

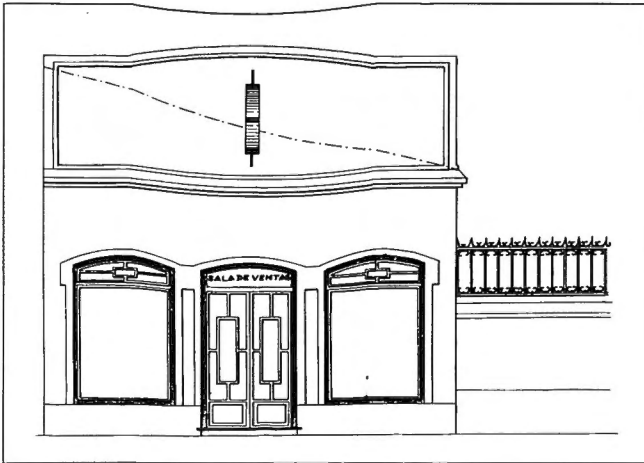

Fig. 9. Enric Juncosa. Reforma de les oficines de GESA. Projecte de la façana (1930).

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ CONSULTADA

- ARXIU MUNICIPAL D'INCA: «Expedients d'obres particulars 1901-1940».
- ARXIU MUNICIPAL D'INCA: «Expedients d'edificis públics i municipals 1885-1940».
- ARXIU MUNICIPAL D'INCA: «Expedients de reformes urbanes 1901-1940».
- CANTARELLAS CAMPS, Catalina: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. 1981.
- FULLANA i LLOMPART, Miquel: *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*. Editorial Moll. Palma. 1988.
- Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Promomallorca Ediciones S.A.
- LLABRÉS MARTORELL, Pere Joan: *Les Germanes de la Caritat a Inca*. Gràfiques Garcia. 1993.
- PIERAS SALOM, Gabriel: *Breu història d'Inca*. Ajuntament d'Inca. 1986.
- RAYÓ BENNÀSSAR, Pere: *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca. 1993.
- SEBASTIAN LÓPEZ, Santiago i ALONSO FERNÁNDEZ, Antonio: *Arquitectura mallorquina moderna i contemporànea*. Gràfiques Miramar. Palma. 1973.
- SEGUÍ AZNAR, Miguel: *Arquitectura contemporànea en Mallorca (1900-1947)*. Universitat de les Illes Balears - Col·legi d'Arquitectes de les Balears. Palma. 1990.

APROXIMACIÓ AL FET MUSICAL D'INCA

SANTIAGO CORTÈS I FORTEZA
JOAN PARETS I SERRA

INTRODUCCIÓ

En el programa de Festes dels Sants Abdon i Senén de l'any 1976 ja vàrem dir (i quasi ja resulta un tòpic) que la Ciutat d'Inca no la podem reconèixer com una ciutat eminentment cultural ja que el seu tarannà industrial ha passat per damunt moltes coses i situacions. Però, així i tot, tenim que al llarg de la seva història ha tingut diverses maneres de manifestar la seva cultura. Amb aquesta comunicació volem tractar com s'ha manifestat la música. Treurem cinc casos concrets que són prou significatius de la vitalitat musical de la ciutat: Els orgues històrics, Sa Revetla, L'Harpa, La Banda i Antoni Torrandell i Jaume.

És necessari posar fil a l'agulla donant uns esquemes sobre la història de la música inquera. Per aquest motiu, avui vos presentam aquest treball amb els següents apartats: Agrupacions Folclòriques i musicals, La Banda de Música, Els Orgues Històrics, Els Músics Compositors, Els Cantants Lírics.

Evidentment, i em som plenaments concients, manquen altres apartats que no hi han pogut tenir cabuda en aquest treball per la limitació de planes. Aquest apartats podrien ser molt bé : Bibliografia musical, Comerços musicals, Cursets musicals, Fons musicals, Institucions musicals, Manifestacions musicals, Catàleg d'arxius musicals, Inventari d'Instrumentos musicals, Aportacions musicals des d'Inca a : «*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*», «*Cancionero Español*» de Pedrell, «*Die Balearen in Wort und Bild geschidert*» de l'Arxiduc Lluís Salvador; «*Costumari Català*» de Joan Amades, «*Mallorca, Menorca Ibiza, Folklore*» d'Antoni Galmés, «*Cançoner Musical de Mallorca*» de Josep Massot i Planes, «*L'Essència de Mallorca, Recull de costums i tonades*» d'Andreu Estarelles, «*Cent i tantes cançons*» d'Antoni Riera, «*Folklore de Mallorca*» de Bartomeu Ensenyat.

Estudis que estam fent però que animam a l'estol de gent jove que té relació amb el **Fet Musical de la Ciutat d'Inca** que vagi gratant per dins aquest terreny per un dia, no molt llunyà entre tots poder treure una verdadera Història Musical de la Ciutat d'Inca.

El *Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca*. ja des d'aquest moment es posa a la disposició dels qui vulguin seguir, oferint el material sobre el tema que té en el seu fons ubicat a la Rectoria de Sineu.

La Música ho mereix, Inca també.

1. AGRUPACIONS MUSICALS

A) *Les agrupacions folklòriques*

SA REVETLA D'INCA

Sa Revetla d'Inca neix pel gremi dels Escudellers a mitjant segle XVI. La seva tasca consistia en acompanyar a les autoritats per les festes dels Patrons. La víspera de la diada patronal ballaven tota la nit pels carrers d'Inca i després a l'Ofici acompanyaven als Jurats per fer l'Oferta. També ballaven a la festa del gremi dels Escudellers el dia de la Santíssima Trinitat.

Desaparegut el gremi dels Escudellers es feu càrrec de Sa Revetla l'Ajuntament. A finals del segle XIX fins els anys trenta l'amon Mateu Planes en fou el seu director. Després fou l'amon Antoni Amorós que fins als anys cinquanta es feu càrrec de Sa Revetla per passar la batuta al seu fill també Antoni, fins que a l'any 1957 en Jaume Serra Beltran, home que provenia de Sa Revetla i de L'Art Vell va unificar aquests dos grups i l'any 1960 la convertí en agrupació folklòrica. L'any 1990 es converteix en Agrupació Cultural.

Dels anys trenta tenim una llista dels seus components:

Bartomeu Vives (Manyo)
 Llorenç Socias (Misseta)
 Antoni Reus (Rosa)
 Bartomeu Pericàs (Campaneter)
 Jaume Serra
 Gabriel Colom
 Jaume Gual (Boquirito)
 Bartomeu Cañelles, músic.
 Miquel Rubert (Clarete)
 Joana Mulet (Pastoreta)
 Antònia Capó (de Cas Sabater nou)
 Antònia Figuerola (Floreta)
 Francisca Coll (Barona)
 Catalina Aloy (de Ca sa viudeta)
 Catalina Ferriol (Vicença)
 Antoni Amorós, Director

L'any 1986 actuà a Ferreries i a Ciutadella.

En el setembre de 1990 viatge per primera vegada a la península per actuar a Santa Coloma de Cervelló i a Torrelles del Llobregat.

El 21 de juliol de 1991 participà al IX Festival de Música de Vic interpretant els balls i les tonades «El Parado de Valldemossa i la Bullanguera» aconseguí el primer premi. En aquest festival internacional hi participaren 60 grups de diversos països essent el primer premi per «Sa Revetla d'Inca», el segon i el tercer foren per Grècia i Itàlia.

Amb motiu del XXVè aniversari de la Coronació Pontifícia de Santa Maria la Major, dia 28 de maig de 1992, la Revetla va reinstaurar el ball dels Cossiers.

REVELTERS DEL PUIG D'INCA

Amb la inquietut de donar a conèixer les cançons, balls i costums dels nostres avantpassats neix l'any 1986 una agrupació amb el nom de Revetlers del Puig D'Inca. De tot d'una ja el formen un grup nombrós de persones, més de cinquanta, i és elegit president Llorenç Llobera.

Ben prest comencen a actuar per tota Mallorca i van a Menorca i Eivissa. Les terres catalanes també seran escenari pels revetlers com ho seran les de Ponferrada, Canàries i les andaluces concretament la Sevilla de la EXPO '92.

A més de la seva activitat com agrupació de cant i ball mallorquí, els Revetlers han duit tota una sèrie d'accions encaminades a donar a conèixer els nostres costums, essent de destacar l'exposició de vestits antics mallorquins que feren a Can Siquier com també la gran ajuda que estan donant per restaurar i conservar així com de fer més acollidor el Puig d'Inca amb l'Ermita de Santa Magdalena.

S'ha de destacar anualment i des de l'any 1987, per les festes patronals, els Revetlers del Puig d'Inca organitzen la Trobada de

Balls Populars en la que participen grups de Mallorca i altres vinguts de fora.

COFRE ANTIC

L'any 1988 «Cofre Antic» és un grup format per dues al·lotes i dos joves, es reuniren per cantar cançons tradicionals mallorquines i s'acompanyaven amb un llaud, una guitarra i una bandurria. Aquest grup, dia 28 d'octubre de 1990, fou ampliat i ja comptà amb tres guitarres, dos llauds, dues bandurries, una mandolina i un contrabaix clàssic. En quant al conjunt vocal l'integraren dues veus femenines i dues veus masculines. Vuit parelles de ball completaven l'Agrupació en torn de la qual es creà l'Escola de Ball. La direcció de la nova Agrupació folklòrica quedà a càrrec de Joana Mestre Janer i Josep Gomez Pujadas.

Mallorca ha estat l'escenari més habitual d'aquest grup però també han actuat a distints pobles de les Illes Menors i de la península destacant les que feren a Olot, amb motiu de la festa de «Giganters i Grallers», la de Múrcia en el «Festival Nacional de Folklore» i a Ciudad Real.

Són famoses les ballades populars que organitza. Bé amb la participació d'altres grups o bé ells mateixos.

Una de les característiques d'aquest grup és que usen la vestimenta que emprava la gent per anar a fer feina al camp.

TUNA JOVENIL CUNIUM

Al redòs dels Revetlers del Puig d'Inca, l'any 1986, nasqué la «Tuna Jovenil Cunium» venia a cubrir el buit deixat per la Tuna del Col·legi de Sant Vicenç de Paul. A més d'alguna actuació esporàdica, animava la nit del Les Verges amb les seves serenates.

B) Cant coral

L'HARPA

Era el 15 de novembre de 1921 quan, a una reunió de la Junta Directiva de l'Orfeó del Centre d'Obrers Catòlics d'Inca, sota la presidència de Mestre Miquel Duran i Saurina, s'acordava posar el nom de «L'Harpa d'Inca» a dit orfeó. Així naixia l'entitat inquera que per mes de setanta anys ha omplert la vida musical de la ciutat. En complir-se, l'any 1971, les Noces d'Or de l'agrupació el seu primer director Mestre Jaume Albertí i Ferrer fou justament distingit amb una medalla commemorativa, a un acte celebrat amb l'assistència de les primeres autoritats municipals.

La primera actuació del nou orfeó «L'Harpa» va tenir lloc el 22 de gener de 1922, a la seva seu del Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca. Poc temps després anà a Ciutat i, havent cantan davant el sepulcre de Ramon Llull en senyal d'homenatge a tan insigne figura mallorquina, es traslladà a l'Ajuntament on interpretà *l'Himne Mallorquí* d'Antoni Pol i Juan. Finalment feren un concert al Teatre Líric, acompanyats de la Banda Mallorquina, de la qual havia estat músic i director el que ho era ara de «L'Harpa», el Sr. Jaume Albertí i Ferrer.

El desembre de 1925 el nou bisbe de Mallorca Mons. Gabriel Llopart celebrà un Pontifical a l'Església parroquial de Santa Maria la Major d'Inca «L'Harpa» hi intepretà magistralment la «*Missa in honorem Stae. Mariae Majoris*», acompanyada a l'orgue pel seu propi autor, Mn. Bernat Salas i Seguí, d'aquest mateix, hi canta també el «*Sacerdos et Pontifex*».

L'any 1928 trobam «L'Harpa» a les Fires i Festes de Sòller, on canta la Missa de Mn. Bernat Salas i el seu himne «*Nostra Senyera*» compost per Rosend Massagué.

L'Orfeó té dues peces molt característiques una la ja citada «*Nostra Senyera*» del mestre Rosend Massagué, amb lletra de mestre Miquel Duran i Saurina, que fou estranat el 30 de juliol de 1928 a l'Ajuntament d'Inca. L'altre és «*Fe, Patria, Amor. Himne de l'Orfeó L'Harpa d'Inca*» amb música de mestre Antoni Torrandell i Jaume i lletra de Mn. Andreu Caimari i Noguera, fou editat a França per l'editor R. Deiss amb la lletra en català i francès traduïda per Georges Blanchard.

Les Festes del setè Centenari de la Conquesta de Mallorca es feren a Ciutat pel setembre de 1929. L'Harpa d'Inca anà a la Colcada que es va fer per commemorar aquest aniversari. Segons comentaris de la gent entre els quals es contaven molts intel·lectuals, la senyera de l'Orfeo, dissenyada per l'arquitecte Guillem Forteza Pinya l'any 1926, fou la cosa de més preu que hi hagué a la desfilada, doncs enmig de tantes representacions, solament L'Harpa d'Inca duia les barres vermelles, símbol de la bandera gloriosa del Rei En Jaume.

Amb motiu de la mort de Mn. Bernat Salas, «L'Harpa» organitza una missa a Santa Maria la Major en memòria, homenatge i sufragi d'aquest bon compositor i millor amic de tota «L'Harpa», interpreten la «Missa» de Mn. Salas.

Els anys de la guerra foren uns anys difícils per l'Orfeo, aquest pateix uns anys, llargs anys de decaïment fins que l'any 1946 es fa càrrec de la presidència el Sr. Antoni Autonell, proposant-se renovar l'agrupació i dur-la un altra vegada a les seves antigues glòries.

Amb tal motiu el P. Miquel Salom i Sansó franciscà del TOR, convoca a una reunió les forces vives i artístiques d'Inca, al teatre «Gran Via», per tal d'organitzar la vida musical de la Ciutat, amb la idea de fer uns concerts setmanals, els dimarts, a dit teatre. I s'anuncia ja per el proper Dimarts Sant un concert sacre a càrrec de la Banda Municipal i de l'Orfeo «L'Harpa» dirigits per Jaume Albertí i Ferrer.

De llavors ençà L'Harpa ha tingut vertaders moments de resorgiment i moments difícils. Els finals dels seixanta i principis dels setanta foren temps de vertadera crisi, sols la il·lusió del seu President Miquel Corró Ramon i la d'uns pocs més que al seu costat mantenien encesa la vacilant flama de L'Harpa i amb la decisiva empenta del Batle, aleshores Antoni Pons i Sastre (home preocupat per a la cultura), l'any 1983 L'Harpa reexi incorporant noves veus i integrant el Coro del Col·legi Sant Vicenç de Paul. Noves peces s'incorporen al seu repertori i participa plenament de la vida cultural i festiva de la Ciutat. El Mestre Miquel Aguiló Serra duu la batuta que darrerament ha cedit a la seva filla Maria Magdalena Aguiló Estrany.

Els darres anys a popularitzat els Concerts d'Any nou i Reis que darrerament dona amb la Banda «Unió Musical Inquera». Es membre de la Federació de Corals de Mallorca.

C) Bandes de música

UNIÓ MUSICAL INQUERA

Una de les institucions musicals més representatives dins la nostra Ciutat és sens dubte la banda de música «La Unió Musical Inquera».

La Renaixença dugué un esclafit de fets culturals no tan sols a la Ciutat de Mallorca si no també a molts indrets de la Part Forana mallorquina. Moltes institucions nasqueren a l'ombra de la il·lusió, empenta, coratge, de moltes persones que feren possible el resorgiment de l'ànima cultural d'un poble endormissada per mol-

tes contrarietats, vicisituds, vexacions, sobre tot les motivades pel decret borbònic de «Nova Planta». El segle XIX fou un temps molt propici i poc a poc sorgiren aquestes ànsies culturals a la Ciutat i a molts indrets de l'Illa. La Cultura ja no és la «Fera ferotja» que tot ho devora, la Cultura és l'esplai de l'esperit, la dignificació de la persona, el fet que diferencia la persona dels demés ens creats.

Inca és una ciutat feïnera, malgrat les onades turbulentes que avui ens amenacen, però també és un poble que ha sabut, amb moltes dificultats, mantenir encesa la llàntia de la cultura. Gairebé coincidint amb la progressiva industrialització començava l'empenta cultural amb aire fresc i juvenivol. Inca a finals de segle ja tenia la seva banda de música. Bandes com la de la Sociedad la Verdad, la den Garcia, la banda de Mestre Nofre, la Banda del Regiment, la Banda Municipal, la Unió Musical Inquera, posaren en tot moment la nota, moltes vegades brillant, musical dins el nostre poble. Les batutes harmoniosament mogudes per valuosos mestres marcaven els festers compassos de les alegres melodies. Quí no recorda les nervioses però segures mans de D. Jaume Albertí i Ferrer? Ell dirigí la Banda Municipal des de l'any 1941 fins l'any 1958 en que una desafortunada desicció municipal la feu desaparèixer. Altres directors ha estat Onofre Martorell, Bartomeu Oliver i Martin, Antoni Llompарт i Rexach, i més en els nostres dies Vicenç Bestard i Garcia i Miquel Genestra i Alomar.

Aquella malifeta de 1958 deixà Inca sense Banda, però el cuquet de l'afició a la música feu que l'any 1960 en torn del gran aficionat i mestre de la música Vicenç Bestard es reunissen per assatjar alguns músics i així fou com sortí «La Unió Musical Inquense», rebelant-se contra la idea de deixar Inca sense banda. I comencen les actuacions, Inca torna a aplaudir les seva banda i els pobles veinats la sol·liciten, no hi ha cap festa civil o religiosa on no es deixin sentir les més o manco afinades, però sempre il·lusionades, melodies. Pasdobles, sarsueles, marxes, himnes, melodies populars... formaran part d'un primer repertori. L'esforç d'aquells músics es vegé premiat quan gràcies a l'escola municipal de música, per la que treballà molt Pere Ballester del Rey, a les hores Director de l'Escola Llevant, i el que en fou el seu primer director i mestre Rafel Martinez i Llorens, donà savia jove i nova a la Banda.

La idea «Unió Musical Inquense» no havia estat una brusca passetjera si no que tendria continuïtat. L'any 1984 Inca fou seu de la IV Trobada de Bandes que organitza el Consell Insular de Mallorca, la nostra Banda fou l'anfitriona i protagonista, el Mestre Bestard amb emoció, al final, dirigí totes las bandes assistents, sens dubte era un reconeixement a la gran tasca duita a terme per aquell grupet que havien sabut posar el fonaments del que ara és «La Unió Musical Inquera» un important element cultural de la nostra Ciutat.

El Mestre Vicenç Bestard pot descansar el pes de la batuta en el jove director Miquel Genestra. El músic Rafel-Pau Cortès Forteza es elegit president de la Banda (1991-1994) i es forma una directiva amb elements antics que aporten l'ex-

periència i elements joves que amb les noves idees ajuden a rejuenir la banda procurant que no manqui mai aquell clima d'amistat dels seus inicis.

Noves peces han anat enriquint el repertori. Els concerts de les fires, de les festes patronals, de Nadal, les processons, són bones ocasions per veure i escoltar la tasca que setmana rera setmana sense descans duen a terme. Una de les millors experiències de que parlen els músics de la Banda d'Inca és l'actuació que per dos anys han tingut a València per les Falles, actuació que fou molt aplaudida.

Per la festa de Santa Cecília de 1991, la Col·lecció «XIMBELLI» obria una secció de Goigs i la començava amb el «*Goigs a Santa Cecília que li canta la Banda de Música d'Inca (Mallorca)*» amb lletra de Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, amb música de Miquel Genestra i Alomar i Sebastià Llabrés i Munar, la nota històrica de Mn. Santiago Cortès i Forteza i el dibuix de Sebastià Llabrés i Munar. Per primera vegada s'imprimí l'escut de la Banda realitzat per Miquel Ramis Ramis segons disseny de Mn. Santiago Cortès. Escut que tots els músics llueixen en plata a la solapa confeccionats per l'empresa barcelonina «Ferthi». També per reconèixer la tasca duita a terme en favor de la Banda, es creà la distinció de «Músic d'honor», els primers nomenaments recaigueren en Mn. Pere-Joan Llabrés i Mn. Santiago Cortès, l'any següent en D. Pere Ballester del Rey.

Un conveni signat amb l'Ajuntament farà que hi hagi una estreta col·laboració entre la Banda i la primera Institució inquera. Es membre de la Federació Balear de Bandes de Música i Associacions Musicals.

BANDA DE TAMBORS I CORNETES DE LA SALLE

Al començament del curs escolar 1958-59 al col·legi de La Salle d'Inca i amb l'empenta i il·lusió de «L'hermano» Lluís Segura es fundà la Banda de Tambors i Cornetes de La Salle. Al principi contava amb 10 tambors i 18 cornetes, dues d'elles amb traspositor en do i en re. Els assaigs començaren per les vacances nadal·lenques de 1958 sota la direcció del Caporal 1é i Cap de la Banda de Tambors i Cornetes del Batallón Llerena n.1 D. Lorenzo Dólera. la edad dels primers components era entre 8 i 13 anys. La primera factura d'instruments i accesoris costà 19.416 ptes. Entre els fundadors hem de destacar Pedro Villalonga, Antoni Rotger i Antoni Villalonga. Ben prest, al mig any ja tenien un repertori de 16 composicions, les més preferides: El pasdoble *Heroína*, la marcha *Semana Santa en Sevilla*, i *Ida*.

A més d'actuar a les festes del Col·legi, a les processons i per les festes d'Inca, ha actuat a distints pobles de Mallorca, Menorca, Barcelona i València (sobre tot per les Falles).

L'any 1973 inclouren dins la Banda un grup de «Majorettes»

BANDA DE CORNETES I TAMBORS D'ADENA

Com una activitat més del Grup Ecologiste Adena-Inca neix l'any 1990 la «Banda de Cornetes i Tambors Adena», formada per 55 components entre nins i

grans. Els responsables foren des del principi Miquel Mateu, per les cornetes i Miquel A. Celià pels tambors.

La seva primera actuació fou per la Setmana Santa Inquera de 1990.

El dia 31 de juliol de 1993, dins les festes patronals d'Inca Adena-Inca organitzà la I Trobada Comarcal de Bandes de Cornetes i Tambors en la que participaren 10 bandes de la comarca d'Inca i com a convidades la banda «L'Amistat» de Palma i una banda municipal menorquina.

2. ELS ORGUES

Inca té el privilegi de ser la localitat, de la part forana de Mallorca, que compta amb major nombre d'orgues històrics, quatre es conserven un, l'antic del convent de Sant Francesc, es perdé substituït llavors, en aquest segle, per un altre.

SANTA MARIA LA MAJOR

Les dates més antigues que hem trobat referent als orgues d'Inca son aquestes: «Octubre any 1419. Jo Perot Comes mestre de orgues habitant a la Ciutat de Mallorques promet... Primerament que yo faré e obraré los dits orguens Pollença de molle de ala los quals seran un pam major de canons que no són aquells que ara e fets a Incha...»

«Item ordinavid quod de cetero Bartomeus Duran, presbiter, teneatur pulsare ORGANA dicte ecclesie...» 7? Octubre de 1563.

L'any 1596 es fundà un benefici de l'orgue.

L'orgue antic de 1595 era de Joan Alenyser. L'actual és de Gabriel Tomà construït entre 1816-1832. Consta de dos teclats; Cadireta i Orgue Major. Té jocs par-tits C/c i 51 teclcs C-d». Afianció 1 tò i 1/2 baix.

El Rector que començà la tasca de fer el nou orgue fou el doctor Damià Llambias, i el que acabà la feina i podem dir que va dur tota la tasca va esser el Rector D. Joan Amengual.

L'any 1990 començà la més recent restauració que du a terme l'orguener algaidí Antoni Mulet i Barceló.

MONESTIR DE SANT JERONI

La primera data que hem trobat referent a dit orgue diu: «Dia 7 de juny de 1638 quatre sous per una ajuda per lo orga» i ja referent a l'orgue actual: «Dia 27 8bre 1694 se extregué de la taule Mummularia docentas lliuras prosehides do dot de Sor Drusiana Vanrell pegades al P en taula a Sebastià i Damià Caymaris a ells feta y Andreu Sirerol pdor de dit convent a compliment plo valor del orgue fesan dits caimaris».

Els organers són Sebastià i Damià Caimari, l'any 1649. Consta d'un teclat octava curta, 45 teclcs C-c''' partit C/c. Afinació dos tons baix.

El mateix orgue du aquesta inscripció: «Este Orga fonch llimpiat y templat per a F. Para Lluch Organista Religiós de St Francs y natural de Fornalug assent Piora de este Sagrat i Religs Monastir la Rda. M. y Sra Sor Maciana Rossello natural de Palma als 15 maig 1865 (?)».

SANT DOMINGO

Mn. Joan Coli ens diu l'any 1921: «hay el órgano que por lo deteriorado y el mal estado en que se encontraba a fines de 1907 se restauró añadiéndole un nuevo registro, o sea la Trompa real, un teclado moderno, y los fuelles nuevos costando todo más de 600 pts, y se bendijo ya en 12 de Enero de 1908, resultando así un órgano para esta Yglesia bastante regular y de sonido muy fino».

Pareix de la família Caimari en el segle XVIII consta d'un teclat octava curta 45 tecles C-c''' partit C/c.

L'any 1987 fou restaurat per l'orguener de Campanet Pere Reynés i Florit. La inauguració de l'orgue restaurat coincidí amb les festes commemoratives del 25è aniversari de la Parròquia.

SANT FRANCESC

És el més modern instal·lat l'any 1940. Antoni Mulet i Barceló ha escrit: «Orgue netament romàntic. Amb el seu sistema pneumàtic, pertany a l'anomenada «època negra» de la orgueneria. Quan l'orgue ha anat perdent la seva personalitat i es limita a imitar a l'orquestra».

Fou construït per la Casa Eleizgaray els anys 1934-1935. És un instrument de transmissió pneumàtica. Amb dos teclats reversibles de 61 notes i un pedaler de 30. Consta de 10 jocs reals. Fou inaugurat el 15 de desembre de 1940.

Antoni Riera i Estarellas escriu a *Diario de Mallorca* 18-XI-1986, pàgina 19: «Allà por los años 1934-1935 la Casa Eleizgaray de San Sebastián instaló en Palma dos órganos de propaganda. Uno en la «Domus Artis» de la calle de San Jaime y otro en Santa Ana, de la Capitanía General. Este último fue muy usado por la Capella Clàssica... Al disolverse esta casa los instrumentos fueron vendidos. El de «Domus Artis» a la Parroquia del Terreno. El de Capitanía lo fue a la Iglesia de San Francisco de Inca».

3. ELS MÚSICS COMPOSITORS

AGUILÓ I CAPLLONCH, Miquel (1924) Fou deixeble del seu oncle Mn. Josep Aguiló i de Mestre Antoni Torrandell i Jaume. Té compost un *Parenostre*, *Avemaria*, *Gloria Patri* i una *Salve*, a més ha musicat lletres de cançons escrites per ell mateix que duen per títol: *Torrent de Pareis*, *Cala Tuent*, *Una ola de calor*, *Sense tu*, *No em fugis*, *Res canviarà*, i per piano: *Tiempo de Vals*.

AGUILÓ I POMAR, Josep (10,VIII,1889 - 4,VI,1946) Don Joan Torrandell fou el que l'inicià al món de la música. Ordenat prevere fou professor de gregorià en el Seminari Conciliar de Mallorca i organista de la parroquia de la Santíssima Trinitat, després passà a Inca on fou nomenat Organista suplent i primatxer de Santa Maria la Major (1918-1944). En 1916 dirigia una coral que s'havia fundat a Inca, orfeo que durà poc temps. Des de la fundació de l'Harpa fou orfeonista actiu arribant a ser Vicepresident Honorari. Com a composicions seves coneixem: *Quid retribuam Domine*, *Himne a Sant Domingo* (1919), *Himne a Santa Maria la Major* i *Missa Nova*.

ALBERTÍ I FERRER, Jaume (Inca 13,IV,1889 - Pollença 16,IX, 1979) Músic. Mestre. Director. Instrumentista. Els seus mestres foren: Onofre Martorell, Nadal Torrandell, Josep Balaguer i Miquel Marquès. Va ser fundador dels Orfeons: L'Harpa d'Inca (1920). L'Orfeo de Sineu (1928) i director de les bandes Mallorquina de Palma (1916-1919), Municipal de Pollença (1925), Municipal d'Inca (1945) i Municipal de Santa Margalida. Fou també professor d'harmonia. Podem dir que no hi havia cap manifestació cultural local que D. Jaume no hi prengué part. Encara que ell manifestàs moltes vegades que no era compositor nosaltres tenim registrades com a seves: *Himno de la Solidaridad Católica* amb lletra de Costa i Llobera amb data de 12-I-1907, *Himno del Miliciano-Pollensa*, *Missa dels siumenges d'Advent* i *Corema* editada per l'Impremta La Esperanza S.A. i *Goigs a Santa Maria Assumpta Gloriosa* amb lletra de Mestre Miquel Duran, *Vos reinau damunt l'altura* 1948, *Somnis de Pescador* 1958.

ALOMAR I PERELLÓ, Antoni (Llubí 29,I,1946-Inca 2,XI,1989) Cantautor. Professor de guitarra clàssica, creà i participà en diversos conjunts com el *Trio Gringos* i *Los Telstar* amb els que gravà nou discos. Sovint era l'autor de les lletres que musicava.

BALAGUER I VALLÈS, Josep (Inca 6,I,1869- Ciutat de Mallorca 16,II,1951) Mestre, Director i Compositor. Tingué per professors a Joan Torrandell, Guillem Massot i Beltran, José Tragó, Pedro Fontanilla i Albéniz. Fou durant dues temporades, mestre concertiste de piano del Teatre Reial. El 1931 entrà a l'Acadèmia de Bellas Artes de San Fernando. A més de dirigir diverses bandes de música militars, 1947 hom li donà el títol de «Maestro-Fundador y Director Honorario de la Orquesta Sinfónica de Mallorca» En Balaguer passarà per un dels millors directors que ha donat Mallorca. Ell mateix va dir que era: «músico ejecutante y Maestro Director. Sólo tengo estas pocas piezas escritas de cuando convivía con el inmenso Uetam»: *Avemaria* (1892), *Himno* (lletra de Costa i Llobera, 1897), *Mi debut* (pasdoble, 1897), *Himno del Regimiento de Infantería de Inca*, *Himno al Sagrado Corazón de Jesús* (1897) *Musas latinas* (pasdoble) *Ñoñerías*, *Romanzas* i *Oh Salutaris Hostia*. Era nebot del cantant d'òpera Francesc Mateu Nicolau «Uetam». L'Ajuntament de

Ciutat de Mallorca li va dedicar un carrer el 1958. Com també li han dedicat els Ajuntaments d'Inca i de Santa Eugènia.

BELTRAN I OLIVER, Gabriel (1884-?) Germà de l'anterior, també es dedicà a la música però en tenim poques notícies, sols sabem que fou director de la banda de Alguazás (Murcia) i que compongué un pasdoble dedicat a les Destil·leries Alguecares

BELTRAN I OLIVER, Llorenç (26,IV,1881-?) Músic. Compongué les obres per a banda: *Pensamiento* (marxa fúnebre), *instantànea*, *Flor de almendro*, *Pilar* i *Socorro* (dues dances per piano que estan editades). L'any 1932 s'estrenà a Palma *Olé Palma*.

CORTÈS I FUSTER, Pere (22,IV,1906) Pianista, compositor i pintor. Podriem dir que la música és el seu «hobby». Es deixeble dels Torrandells: Joan (pare) i Antoni (fill). Té compostes tres peces, totes elles per piano: *Ja són les dues* marxa, *Magda* vals i *Ritme* xotis.

DOMÈNECH I COLL, Jaume (2,I,1926) Gran aficionat a la música dedica llargues hores a la interpretació pianística. Compongué *12 nombres de mujer* que fou enregistrat en un disc interpretat per Cosme Adrover i Vidal en 1976.

FERRAGUT I FERRER, Pere Andreu (13,XI,1778-11,III,1853) Encara que no tenim notícies de que fos compositor creim que no podem deixar de banda aquest religiós dominic exclaustrat que fou mestre de música i que després de l'esclaustració fixà la seva residència a Inca. A més de ser organista de Sant Domingo d'Inca fou professor de música i la seva fama s'estengué més enllà de les nostre illes.

FORTEZA I FUSTER, Bernat, (3,XII,1948) Cantautor, Alumne de La Salle i del Seminari Conciliar de Mallorca, ha estudiat guitarra i flauta i és compositor de les cançons que canta, amb lletres de Miquel Duran i Saurina, Miquel Costa i Llobera i també de pròpies. Entre d'altres té els següents títols: *Els meus set anys*, *Recordanza del meu poble*, *Dos sospirs*, *Mentides*, *Paraigues*, *Els estudis de ma infantesa*. Ha actuat amb el grup «Tramuntana». L'any 1974 guanyà el primer premi del Festival de Música Folk Mallorquina d'Inca.

GENESTRA I ALOMAR, Miquel (1967) Músic de Banda, Director de la Banda de Música d'Inca. Té varies peces instrumentalitzades i ha compost un pasdoble i, juntament amb Sebastià Llabrés, *els Goigs a Santa Cecília* (1991).

GOMILA I AGUILÓ, Antoni (1912) Músic, director, organista. Fou organista de Sant Francesc d'Inca i director del coro. Té distintes composicions modernes i d'estil clà-

sic. Té compost un pasdoble titulat *Chamaco* i un *Himne a Santa Maria la Major* amb lletra de Mn. Santiago Cortès. Actualment viu a Barcelona

GUAL I PLANAS, Bartomeu (11,V,1918) Fou blavet de lluc i tingué com a mestres a Miquel Cerdà i Cabanellas, Miquel Ollers i Fullana i Bartomeu Oliver i Martín. Als 18 anys, fent el servei militar ingressà a la Banda del Regiment de Palma num.36, també toca amb la Banda Municipal d'Inca. Fou fundador de les orquestines *Inca Fax*, *Continental* (Selva), *Caravana* (1950), *Vista Verde...* Compongué música ballable: *Cortijo Vista Verde* (pasdoble)(1962), *Zaragazul* (Torongo-Fandango) *Procopio* (pasdoble), *Pececito de oro* (baión), *Otro invierno en Mallorca* (cançó), *Puebla-Adelfa* (piano), *Baile de cañas*, *Baile de los campanillos*, *Amor en palabras*, *Pio Pérez*, *El Profe*. Les lletres les escrivien els germans Antoni i Manuel Marcos Fernández.

LLABRÉS I FERRER, Pere (24,IV,1932) Franciscà del tercer orde regular. Músic, alumne del conservatori de Mallorca estudià a la Porciúncula, fou ordenat sacerdot a Palma el 1956. Es professor de música i té composts alguns motets eucarístics i Salms.

LLABRÉS I MUNAR, Sebastià (1961) Es professor de l'Escola Municipal de Música d'Inca i músic de la Banda d'Inca. Juntament amb Miquel Genestra ha compost els *Goigs a Santa Cecília* i a més té: *Maringá* (poupurri de carnaval) i està component una introducció per un himne a Inca que escrigué Mn.Bernat Salas.

LLINÀS I CASELLAS, Sebastià (Artà 24,VII,1889 - Inca 15,VI,1921) Franciscà del tercer orde regular i músic. Ordenat de prevere el 1915. Fou superior del convent d'Inca (1920). Com a músic dirigí diferents escolanies i fou organista i professor a Inca. Compongué música religiosa: *Fervent Apòstol d'aquesta terra, que es cantà a les festes del centenari del Pare Rafel Serra, observant de Mallorca* (1921)

LLOMPART I REXACH, Antoni (Inca 31,VIII,1897-Ciutat de Mallorca 14,III,1990) Mestre, Director, Compositor. Es casà a Esporles. Dirigí les bandes de Bunyola, Esporles 1915-1925, Aldeana de Palma 1925-1933, Inca 1939-1945, Consell, Algaida, Alaró. Fou subdirector de la Banda Militar de Palma. Clarinet soliste de la Orquestra Simfònica. Va compondre bastants de pasdobles entre els que hem de destacar: *Fin de fiesta* (1922), *Sagunto*, *Amogávar*, *28 de Línea* (1931), *Antolín* (1935), *Quiebro y gaoneras* (1925), *Manolas*, *Los dos amigos*, *Laberinto 24*, *Pinos de Bellver* (1962), *Fávea*. Compongué, també, diferents marxes militars per cornetes i tambors: *Marte* (1927), *El Tercer Batallón* (1933), *El Glorioso Crucero Canárias* (1937),

MASSOT I BELTRAN, Guillem (Ciutat de Mallorca 1842-1900) Inicià els seus estudis com cantadoret de Santa Maria la Major d'Inca, Tingué per mestre el dominic exclaustrat Pere Andreu Ferragut a qui succeí a la seva mort com organista. Tenia 11 anys. Més tard passa a Ciutat i són els seus mestres el P. Antoni Vanrell i Miquel Tortell. Als 16 anys és nomenat organista de Sant Nicolau. Estudià magisteri a Múrcia, d'on torna a Inca per problemes de salut. Convertit en professor de lletres i música de la Criança, s'estableix definitivament a Ciutat. Tingué una sèrie d'alumnes entre els quals destaquen els seus fills Melcion i Josep, Gabriel Miralles i Pocoví, Antoni Noguera i Balaguer, Miquel Capllonch i Rotger, Josep Balaguer i Vallès, Nicolau Bonnín i Pinya. Té nombroses composicions de tot tipus entre la que destaca els *Laudes per a dos cors i orquestra*, estrenats l'any 1873

PAYERAS I MULET, Francesc (Inca 2,VII,1903-Ciutat de Mallorca 8,V,1964) Músic, organista i compositor. A dins el seu gran afany de saber, també hi tingué lloc la música. Estudià amb Mn. Joan Maria Tomàs i Sabater, del qui fou deixeble predilecte, li dedicà la melodia titulada *Lo violí de Sant Francesc* amb lletra de Mn. J. Verdaguer. Té algunes composicions: *Salve, Parenostre, Recordare Virgo Mater* (1931), *Bendición Sacerdotal* (num.VI-24-25-26)

POU I LLOMPART, Pere. (Inca, 1963) estudià harmonia, contrapunt i fuga amb E. Petrovich i Xavier Carbonell, cursant al mateix temps estudis de piano, flauta i viola. Al llarg del curs 88-89 assistí a les classes del compositor català Carles Guinovart. També ha participat als cursets de Joan Guinjoan, C. Halffter i T. Marco. Es presentà com a músic compositor en el II Encontre de Joves Músics celebrat a Sóller l'any 1986. De les seves obres s'han estrenat: *Axophen, Mirall* per a dues guitarres, *Tocatta i Fuga* per a piano a quatre mans i Sis estudis per a quartet de corda. D'aquesta darrera obra s'ha dit: «es una obra en donde la expresividad y la emotividad juegan un papel muy importante». Fou membre fundador de l'Associació de compositors de les Illes Balears.

RAMIS I BISSELLACH, Rafel (4,XI,1779-1,IV,1838) Prevere. Organista i compositor, fou minyó de Lluc fins el 1799. Ocupà el càrrec de Mestre de Capella de la Parròquia d'Inca i de Lluc. A l'Arxiu de Lluc s'hi troben algunes composicions seves, altres estan a l'Arxiu de Santa Maria la Major d'Inca.

RIPOLL I BAUZÀ, Sebastià (Ciutat de Mallorca 21,VII,1899-Inca 17,I,1959) Músic compositor. Sempre va tocar a la banda d'Inca els instruments de percussió. Una de les seves curolles fou compondre melodies. Entre les que ens ha deixat recordar: *Viva Inca* (pasdoble), *Vals la Constancia, Mazurca, La Margarita, Marcha fúnebre, Una lágrima i Papá* (pasdoble).

RUBERT I BESTARD, Miquel Angel (1957) Cantautor i sicòleg. L'any 1976 gaudeix a Mallorca d'una gran popularitat. A finals de 1985 participà a la *Mostra Musical Illenca* i passa a viure a Barcelona a on treballa. Ha gravat sol els discs: *Mestrestrant* (1977), *Fugida* (1977) i amb altres *¡Abolición!* (1978) i amb el seudònim «Jordi Calafell» *Los grandes éxitos de Lluís Llach* (978). Entre les cançons seves editades: *Per tantes i tantes coses*, *Quatre barres*, *Oliveres del verd camp*, *Fugida*, *Madò Maria...*

SALAS I SEGUÍ, Bernat (Campanet 5,III,1874- Ciutat de Mallorca 21,I,1932) Sacerdot. Organista i Compositor. Encara que sabem que va neixer a Santiani (Campanet) sempre va viure a Inca i els seus pares ho eren. Fou alumne de Joan Albertí, Guillem Massot i Bartomeu Torres. Fou organista de les catedrals de Sevilla i de Ciutat de Mallorca. Es autor d'obres corals i religioses: *himnes*, *goigs*, *motets*, *composicions per piano...* -no copiam la llista ja que són més de seixanta- i d'una *missa* estrenada a la Catedral de Mallorca a gran orquestra. Sense por d'equivocar-nos podem dir que en Salas és un dels millors organistes que ha tingut la nostra illa.

SÀNCHEZ I RODRÍGUEZ, Bonifacio (1967) Músic fundador del grup *Tedeum*, on, a més de ser el vocalista, compona moltes de les cançons que interpreten.

SANTANDREU I MORAGUES, Joan (Geltrú de Vilanova-Barcelona 1907 - Inca 1956) Fou deixeble de Mestre Jaume Albertí. Als setze anys estrenà la seva primera obra que fou una *mazurca*. Dirigí, entre d'altres, les bandes de Petra i Sa Pobla. Es autor de més de cinquanta obres de les quals citam: *Tiempo perdido* (comedia musical) amb lletra de Lluís Estrelrich, *Carlos Compas* (pasdoble) amb lletra d'Antoni Pons i Sastre, *Constancia* (pasdo-ble, *Lágrimas de Pedro* (marxa fúnebre), *Domine non sum dignus* (motete sacre amb acompanyament d'orgue que dedicà «Al gran cantante y amigo Francisco Campins, el día de la boda de los hijos de nuestro profesor D. Jaime Albertí Ferrer». Fou estrenada per Campins.), *Sucedió en Mallorca* (sarsuela còmica), «Somnis de pescador (*comedia musical*), Ara entram al mes d'abril» (cançó que parla dels aucells de la primavera), *Vinguent d'Arnera* (pasdoble).

La sarsuela *Sucedió en Mallorca* fou estrenada a València en el «Teatro Apolo» per la companya del gran cantant Antón Navarro on obtingué un rotund èxit mantenint-se en cartelera dos mesos i no poguent satisfer la demanda del públic. Semblant èxit obtingué a la presentació en el «Teatro Lírico» de Palma i a Inca.

TORRANDELL I JAUME, Antoni (Inca 17,VIII,1881-Ciutat de Mallorca 15,I,1963) Mestre, pianista i compositor. Molt s'ha escrit referent a Torrandell. Fou alumne del seu pare, de Balaguer, Torres, Tragó, Fontanilla, Viñes i Tournemire. Passa bastants anys a França. La seva *Missa Pro Pace*, per a cor i dos orgues, va ser estrenada l'any 1932 a la Catedral d'Orleans amb gran èxit. L'any 1933 retornà a

Mallorca per motius familiars i aquí va alternar la seva tasca concertista i de compositor -més de 100 composicions- amb una intensa labor didàctica. Destaquen en la seva producció musical, a més de l'esmentada Missa, el *Requiem* per gran orquestra, orgue i cor, estrenat a Palma i a Madrid. *Rapsòdia rumanesa*, *Sonata* per violoncel i piano, *Sinfonia* per violí i orquestra i nombroses *obres pianístiques, corals i de cambra*. Es fill il·lustre d'Inca i sens dubte creïm que és el músic més universal que ha donat Mallorca.

VICENS I ROCA, Josep (1,IV,1898-16,III,1928) Fou deixeble predilecte del mestre Antoni Torrandell. Juntament amb D. Antoni Vich fou empresari del Teatre Principal. Formà un trio d'aficionats juntament amb Josep Albadalejo, flauta i músic de Regiment, i Antoni Vich. D'ell coneixem una obra: *Canción Fox* que fou estrenada l'any 1932 a la presentació de la nova Banda d'Inca.

VICENS, Jaume Suposam que era germà de l'anterior però no en tenim cap referència. Sols sabem que era músic compositor i que compongué *Gran marcha* (1932).

4. ELS CANTANTS LÍRICS

Abans de res hem de dir que tant l'Harpa d'Inca com el Cor Seràfic foren cau de cantants que, si bé no destacaren com a solistes, mantingueren viu l'art del cant dins la nostra ciutat i oferiren concerts que deleitaren els bons melòmans inquers.

Vet aquí una llista dels cantants lírics amb una petita resenya de cada un.

CAMPINS MORRO, Francesc. (Inca 1925 - Filadelfia, Estats Units 1987) Tenor. Fou blavet de Lluc. Estudià en el conservatori de Madrid amb Lola Rodríguez de Aragón. El dia 23 de juliol de 1954 donà un recital per Ràdio Nacional d'Espanya, presentat pel P. Antonio Tigar, Censor d'espectacles, amb el següent programa: «Pagliacci» de Leon Cavalla; «Tosca» (Adiós a la vida) de Puccini; «Recuerdos de España» de Torrandell; i «Angel meu». Tornà a Mallorca i es feu molt popular amb un concert setmanal que emetia a Ràdio Mallorca. A Inca solia cantar a Santa Maria la Major -per alguna festa important com per els Patrons- i donà també alguns recitals essent un dels primers el que organitzà la «Peña Truc» en el saló d'actes del «Café-bar Mercantil» acompanyat pel pianista D. Jaume Roig.

Becat pel govern espanyol anà a Itàlia estudiant a Milà i Roma amb el professor Manlio Marcantoni.

El 1958, inicià una gira pels Estats Units i féu concerts al Carnegie Hall i a la Universitat de Miami, entre altres.

Des del 1962, es dedicà a l'ensenyament del cant gregorià a Filadèlfia.

D'ell digué el crític Carlos Walch l'any 1953: «En un futuro próximo, Campins será uno de los mejores tenores dramáticos».

GRAU I MONTANER, Joan. (Inca) Dia 17 de maig de 1958 amb motiu de la constitució oficial de l'Agrupacion Artística «Pindaro» a l'Ateneu Catòlic de San Gervaci, sota la direcció de Magda Badals i Teodoro Grassó intervingué en un festival que La Vanguardia qualifica de «brillante» i a més diu: «obtuvieron una actuación irreprochable los artistas, distinguiendose de un modo especial en «La Reina Mora», el tenor Juan Grau».

LLABRÉS I MUNAR, Joana Ma. (Inca, 1963) Soprano. Es llicenciada en Història de l'Art. Començà de molt jove fent estudis bàsics de música. Es dedicà al violí i a la flauta travessera passant després als estudis de cant primer amb Silvia Corbacho i després al Conservatori amb Francesca Quart. Ha participat diverses vegades en els cursos de Tècnica interpretativa amb el baríton francès Jacques Calatayut a Panticosa. Ha col·laborat amb distintes corals, actuant al Teatre Principal de Palma, a l'Auditorium i a distintes esglésies. Am el grup solistes espanyols ha enregistrat un C.D. Es membre fundadora del grup «Camerata Vocale».

POU LLOMPART, Pere (Inca, 1963) Tenor. Traslladat a Palma, va començar la seva formació musical amb estudis de cant amb Francisca Quart, després continuà a València, Barcelona i actualment a Freiburg amb Wienpied Toll. (Veges biografia de compositors).

REINOSO I AGUILÓ, Miquel (Inca, 1934) Tenor, Destacat solista a la Capella Seràfica d'Inca, la seva veu s'ha deixat sentir a molts concerts donats per l'Harpa d'Inca. En els anys que a Inca es representava per Nadal «*Pastores a Belén*» tenia un paper destacat.

ROSSELLÓ I CORRÓ, Pilar (Inca, 1967) Soprà. Es la cantant solista més novella de la nostra Ciutat. Canta amb l'Harpa d'Inca i ha donat diversos recitals acompanyada per la també jove pianista Maria Magdalena Aguiló.

ROSSELLÓ I MUNAR, Joan (Inca, 1929) Bariton. Destacat solista, també, de «*Pastores a Belén*». Canta a l'Harpa d'Inca i, com a bon afeccionat a la cançó lírica, no defuig d'amenitzar tertúlies i festivals on la seva col·laboració és sol·licitada.

5. FONTS

Fons documental Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca

BIBLIOGRAFIA

- Col·lecció «Ximbellí» (Editats per Santiago Cortès i Forteza).
 DURAN I COLI, Lloç Maria. *L'Harpa d'Inca* (Mallorca, 1982)
 FIOL, Gabriel-MAICAS, Lluís. *Aproximació a la Bibliografia d'Inca* (Inca 1980)
 FORTEZA I FORTEZA, RAFEL. *Fichas para una historia Musical Mallorquina* (Inèdit, Biblioteca Bartomeu March)
 FORTEZA I FORTEZA, Rafel i PARETS I SERRA, Joan. *Catàleg de Músics Compositors mallorquin i llurs obres* (Inèdit, Centre de Recerca)
 GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA. Promomallorca Edicions S.A.
 GUAL TRUYOLS, Simón. *Un siglo de la historia de Inca a través de su guarnición militar 1879-1986* (Palma de Mallorca 1986)
 HOMENATGE a la venerable memòria de Mossèn Bernat Salas Seguí, compositor mallorquí i eminent organista a tres catedrals espanyoles (Inca, 1936)
 PARETS I SERRA, Joan, *Les Bandes de Música* en «Palau Reial, 1» 8 (1987) 28-33
 PARETS I SERRA, Joan, *Els Orgues-Històrics d'Inca Dijous* 12, XI, 1986 p. 14
 PARETS I SERRA, Joan-ESTELRICH I MASSUTÍ, Pere-MASSOT I MUNTANER, Biel *Diccionari de Compositors Mallorquins (Segles XV-XIX)* (Mallorca, 1987)
 PARETS I SERRA, Joan-CARBONELL I CASTELL, Xavier-MASSOT I MUNTANER, Biel-ESTELRICH I MASSUTÍ, Pere. *Els Ministrils i els Tamborers de la Sala* (Palma, 1993)
 PIERAS SALOM, Gabriel *Arxiu parroquial d'Inca. Notes sobre l'actual orgue Dijousdes* del 13 d'abril a l'11 de maig de 1978, sempre a la p. 12 i també el 12 de juny de 1980, p. 12.
 PIERAS SALOM, Gabriel. *Breu Història d'Inca* (Inca, 1986)
 QUETGLAS MARTORELL, Andrés. *Estampas de ayer comentadas hoy* (Inca, 1982)
 REGLAMENTO de la Banda Municipal de Inca (Inca s.d.)
 TORRANDELL, Bernat. *Antonio Torrandell, Músico contemporáneo* (1954)
 VICH CLADERA, Antonio. *Recuerdos de antaño* (Palma de Mallorca s.d.)

REVISTES

- Ca-Nostra
 Ciudad
 Inca Revista
 Programes Dijous Bo (Ajuntament d'Inca)
 Programes Festes Patronals (Ajuntament d'Inca)
 Revista «El Colegial»
 Revista «El Heraldo de Cristo»
 Setmanari «Dijous»

SA REVETLA D'INCA. UNA VISIÓ DES DEL 1991

Un estudi sociològic i antropològic sobre els seus components

DAMIÀ PERELLÓ I FEMENIA

*A la memòria de Joan Rotger i Mir,
sense el qual no hauria pogut rea-
litzar aquest treball.*

INTRODUCCIÓ

Aquest estudi pretén ser una petita aproximació a la Revetla d'Inca i, de manera molt especial, a les persones que la integren en tant que manifestació de la tradició mallorquina i la societat civil que s'hi vincula. El ball popular és una forma molt significativa d'expressar bona part de tots aquells trets que defineixen un poble i els seus costums. El ball comporta un sistema codificat de relació entre les persones que transcendeix més enllà del simple plaer del moment per esdevenir el reflex i la continuació, mitjançant determinats moviments rítmics, de la simbologia que els donà origen.

Mallorca és una terra rica en balls i danses tradicionals, tot i que al llarg dels diversos temps històrics ha hagut de superar distints entrebancs que les institucions establertes li imposaren. L'Església i l'Estat en distintes ocasions han incidit negativament en el seu lliure desenvolupament; els primers per entendre que podrien comportar un perill que atemptaria contra la moral i els bons costums i els segons per dificultar tot allò que fa referència a la personalitat pròpia dels mallorquins, encara que la majoria dels balls són d'origen forà a l'illa.

En els darrers anys, però, s'ha experimentat un important moviment de recuperació d'aquestes tradicions, així han reaparegut grups i se n'han creat de nous.

Diversos investigadors han intentat aprofundir i recopilar balls i músiques que es perden i que només persones d'edat molt avançada recorden de la seva joventut.

Actualment el ball mallorquí viu una etapa molt important, ja que per una part ha normalitzat la seva situació, és a dir, és una expressió artística, tradicional i folklòrica del passat que ha aconseguit mantenir-se viva i quotidiana dins la festa mallorquina, alhora que s'ha allunyat del que podíem entendre com a *folklorismes* caducs o estantissos; només cal recordar l'èxit de les multitudinàries ballades populars, on bona part de la població surt a ballar espontàniament.

La Revetla d'Inca és una mostra importat d'això, i en certa manera ens pot servir com a exemple per a conèixer quina és la situació d'aquestes agrupacions, els seus integrants, la seva organització, la seva tasca i actuacions, etc. El que es pretén amb aquest estudi és, mitjançant una prospecció antropològico-cultural i sociològica dels seus membres, fer més fàcil i comprensiu tot un món que se'ns presenta davant dels nostres ulls en festes i d'altres manifestacions populars. La metodologia seguida per la seva elaboració s'ha fonamentat en entrevistes personals als integrants més significatius, unes enquestes sistematitzades per a balladors i sonadors, i la relativa bibliografia existent al voltant del tema.

ELS ANTECEDENTS

No seria difícil establir paral·lelismes amb les antigues danses paganes de l'Edat Antiga i les seves diverses celebracions, però ens perdríem en dissertacions de molt difícil resolució. Les primeres danses populars que tenim datades a Mallorca són del segle XIV i sembla que consistien en els moviments rítmics d'uns joves donzells que ballaven d'acord amb les notes d'un flabiol per fer un present a una al·lota o família. Serà fàcil a partir d'aquí trobar documentació variada de la visibilitat d'aquests balls fins a la seva prohibició al segle XVI pel Virrei de la monarquia hispana que els considerava escandalosos. Malgrat aquestes mesures sembla clar que el poble continuava ballant d'amagat a festes i, fins i tot, a determinades celebracions molt especials com coronacions, etc. Cap al segle XVIII sembla clar que el ball havia arribat un altre cop al seu ple desenvolupament i era permès, només en algunes ocasions va ser prohibit per no interferir en determinades pregàries religioses en èpoques de tragèdies com les pestes o les sequeres.

Serà però al segle XIX que es produirà un autèntic revifallament dels balls populars de pagès a Mallorca, desapareixeran totes les prohibicions que en altre temps havien existit, i no hi haurà celebració o festa que no vagi acompanyada de ball.

L'ANTIGA REVETLA D'INCA

Revetla és el nom amb què es coneix genuïnament una sèrie de manifestacions que implicaren la celebració de ball popular durant la vigília de les anomenades festes majors a les places dels pobles.

La revetla era, en la majoria dels casos, un ball més en el qual es subhastaven entre els participants les distintes peces a ballar durant la festa. El dia de la revetla solia sortir a ballar tothom que volia, a diferència del dia de la festa major que només ho feien els millors dansaires.

D'entre les revetles més famoses destaca la d'Inca que solia participar a les anomenades *completes* que es celebraven a l'Església de Santa Maria la Major. En elles es trobaven separats per una part les revetleres i per l'altra els revetlers que es miraven profundament durant la missa. Quan aquesta acabava sortien i ballaven a la placeta de l'església, després es dirigien cap a la Casa de la Vila i de les diverses autoritats, on realitzaven també distints balls. Quan passaven per davant la casa d'una al·lota apreciada per un revetler se li feien especials compliments en el ball. D'altres agrupacions històriques importants foren les de Lluc, Selva, Binissalem i Valldemossa.

L'agrupament de balladors conegut com a Revetla d'Inca, segons documents trobats a la localitat, ens asseguren la seva fundació a mitjans del segle XVI. La Confraria dels Escudellers d'Inca, precedent de la Revetla, els quals tenien com a patró a la Santíssima Trinitat, ens consta que celebraven les seves funcions religioses a l'Hospital General de la vila, al segle XVII, amb balls populars mallorquins. A la vigília dels patrons de la localitat, Sant Abdon i Sant Senén, un estol important de la Confraria ballava acompanyant les autoritats a la celebració de les completes al temple parroquial; un cop acabades els dansadors començaven a ballar a l'esplanada de l'església, després davant la casa del batle, regidors i prohoms de la vila, fins a altes hores de la nit.

Amb la decadència que implicaren les circumstàncies històriques, ja esmentades abans, i la desaparició del gremi i la confraria d'escudellers, la revetla va romandre oblidada durant molts anys i només foren manifestacions esporàdiques les que es succeïen al llarg del temps.

Després de l'època en què depengué del Gremi d'escudellers o gerrers se'n feu càrrec l'Ajuntament de la ciutat, fins que a principi de segle l'amo en Planas, més conegut per en *Quinze Unzes* se'n feu dinamitzador i responsable fins a l'any 1936, època en què degut a la Guerra Civil espanyola no ballarà la Revetla. Als primers anys de la post-guerra serà l'amo en Toni Amorós qui se'n farà càrrec fins a mitjan dècada dels anys quaranta. Posteriorment el seu fill, d'igual nom, prosseguirà la seva tasca un parell d'anys més.

L'ACTUAL REVETLA

Aquesta darrera forma de Revetla provindrà de la fusió de dos grups, per una part de l'anomenada Revetla d'Inca, pròpiament dita, i per l'altra *l'Art Vell* que es constituí l'any 1932 per recuperar balls antics, i que amb el temps assolirà profunds lligams amb la Falange Española, per raons òbvies del moment polític. Tot això succeí al final dels anys quaranta, quan de la mà de Jaume Serra, de *l'Art Vell*, els dos grups unificats s'aplegaran per ballar no un cop o dos a l'any com havien fet fins aleshores, sinó per constituir-se en una agrupació permanent que funcionarà tot l'any i que actuassin sempre que fossin requerits.

A partir d'aquest moment els balls que havia recopilat *l'Art Vell* s'incorporaran a la Revetla, a més de nous que s'aniran recopilant. S'incrementaran de manera molt nombrosa les ballades, tan a les barriades de la ciutat com a d'altres poblacions, mantenint-se igual que abans pel que fa a les ballades de Sant Abdon. També s'ha intentat conservar balls com el dels *Lancers* que portà d'Alemanya el Cardenal Despuig cap a l'any 1810, es recuperaren també els dimonis d'Inca, el brot de taronger, les revetles velles i les bullangeres. A més d'aquestes activitats s'ha participat a festivals i s'han fet intercanvis amb altres agrupacions de fora de Mallorca.

La primera constitució formal de la Revetla d'Inca es féu segons la legalitat que es derivava de les entitats a l'empara del Movimiento durant la dictadura franquista. Actualment s'han redactat uns estatuts i es funciona segons la nova llei d'associacions a l'empara de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

COM SÓN ELS ACTUALS COMPONENTS DE LA REVETLA?

La Revetla d'Inca està integrada per unes trenta persones aproximadament, encara que algunes d'elles s'hi incorporin de manera esporàdica, i d'altres que, teòricament hi són habituals, adapten la seva participació a les circumstàncies de la seva vida personal. D'aquesta manera podríem dir que el grup realment actiu de la Revetla es reduiria a una vintena de persones.

De les informacions obtingudes mitjançant l'enquesta podem bestreure les següents conclusions:

Distribució per sexes, l'edat i l'estat civil

Pel que fa referència a aquest apartat podem dir que es troba gairebé equilibrat el grup dels homes i dones pel que fa al nombre de components, encara que aquesta situació es desfà quan comprovem que bona part dels homes només actuen com a sonadors i cantadors, per la qual cosa sempre hi ha moltes més balladores.

L'edat i l'estat civil és un altre aspecte important a esmentar en tot col·lectiu humà que realitza una tasca d'aquesta mena, en tant que suposa una certa garantia en la renovació generacional del grup. D'aquesta manera podem situar la mitja-

na d'edat al voltant dels 28 anys, tot i que d'aquí hauríem de remarcar l'existència de dos grups: per una part els que estan entre la trentena i la quarantena, que es correspondrien amb els més experimentats i arrossegueu una llarga tradició dins la Revetla; i el grup que abraçaria entre els 12 i els 24 anys, dels quals la majoria provenen de les incorporacions fetes aquests darrers anys procedents de l'Escola Municipal de Ball.

En referència a l'estat civil, la major part d'integrants del primer grup estan casats, encara que existeixen algunes notables solteries, mentre que al segon grup tots són fadrins.

Procedència ètnica i lingüística

Tractant-se d'una manifestació pròpia de la tradició cultural mallorquina, i donar-se a Inca una situació de forta immigració de procedència castellano-andalusa des dels anys seixanta i setanta, hem volgut introduir aquesta variable en tant que indicativa de la integració cultural d'aquest contingent humà vingut recentment de fora.

D'aquesta manera s'ha preguntat per la procedència dels pares i la llengua que feien servir habitualment, obtenint-se les següents respostes: Un 66'6% han declarat ser de pare mallorquí, donat-se igual nombre pel que fa referència a les mares, quedant, per tant, un 33'3% de pares de procedència peninsular; d'aquest un 13'3% eren fills de matrimonis mixtos entre peninsulars i mallorquins, mentre que el 60% ho eren de matrimonis únicament entre mallorquins d'origen, i un 26'6% de matrimonis només entre peninsulars.

Com a conseqüència d'això, i fruit del fet lingüístic, en tant que determinant simbòlic pel que fa a la integració a la societat del seu entorn, també hem fet un sondeig sobre quina era la seva llengua d'ús habitual o familiar entre els revetlers. Els resultats obtinguts ens demostren una comprensió total pel que fa a la llengua catalana i a la capacitat de parlar-la, mentre que en referència al seu ús la distribució que se'n fa és la següent: el 73'3% tenen el català com a llengua pròpia, el 6'6% indistintament català i castellà, mentre que un 20% s'expressa regularment en castellà. Val a dir que aquests paràmetres lingüístics són semblants als que es donen a la localitat en la població regular, ja que dels resultats obtinguts en el darrer padró municipal d'habitants, els catalanoparlants d'Inca es situaven entre el 70 i 79 per cent.

La residència

La pràctica totalitat dels integrants de la Revetla resideixen a Inca. La major part d'ells sempre han residit a Inca, només en algun cas es fa esment d'estades temporals a altres localitats. Alguns dels fills de pares immigrants fan constar que varen néixer i residir durant els primers anys de la seva infància a la península.

L'ocupació i el nivell educatiu

En referència a l'ocupació dels integrants de la Revetla es divideixen de la següent manera, els integrants més joves solen ser estudiants, i per tant no tenen altres ocupacions. Pel que fa als més majors, els homes solen ser obrers del sector secundari (calçat, arts gràfiques, electricistes, etc.) o integrants del sector terciari (cambrers, funcionaris, etc.), també hi ha gent desocupada i entre les dones nombroses mestresses de casa.

Pel que fa al nivell d'estudis realitzats pels revetlers és el següent: D'entre el grup de més veterania la majoria es situa al nivell de l'EGB-Graduat Escolar o el simple Certificat d'Escolaritat, es dóna fins i tot el cas de gent sense estudis entre els més grans. Per part dels joves la cosa sembla canviar, però no espectacularment, ja que si bé la majoria continua amb el batxillerat (BUP-FP) n'hi ha que ja es despengen de la vida acadèmica i s'incorporen al món laboral o al col·lectiu dels aturats. Val a dir que també es pot comptar amb algunes comptadíssimes excepcions de gent que ha aconseguit titulació universitària.

Com a nota complementària cal remarcar els escassos o nuls coneixements musicals de la major part d'integrants del grup, bé sigui dels músics, que toquen de memòria, o dels balladors. Els pocs que en tenen nocions no les solen aplicar en aquest tipus de pràctiques per norma general, i quan toquen o canten ho fan més d'orella que d'una manera acadèmica.

Participació en entitats cíviques i culturals

Prop del 50% dels seus integrants pertanyen a altres entitats del món associatiu inquer, d'entre les quals podem esmentar la societat coral «L'Harpa d'Inca» amb 4 revetlers, o el grup ADENA amb 3; d'altres entitats que integren membres són l'Obra Cultural Balear, algunes associacions de veïns (Ponent), confraries de Setmana Santa, i algun partit polític.

Les relacions de parentiu i amistat dins del grup

És normal que dins d'un grup d'aquesta naturalesa existeixin de manera prou fluida tot tipus de relacions personals entre els seus integrants. Les relacions de parentiu i amistat són de gran intensitat. En aquest apartat sembla que tothom manté, almenys, una simple relació circumstancial amb la resta, tot i que en molts de casos el fet de pertànyer al grup ha vingut per raons d'amistat amb un dels membres o pel fet d'estar-hi emparentat. Així podem assenyalar que la major part dels seus integrants mantenen una relació d'amistat molt formal, la qual fa que el seu cercle de relacions, en certa manera, graviti al voltant del grup, fins i tot a través d'ell s'han establert relacions de parella. D'altres, els menys, hi acuden a ballar circumstancialment, són els que tenen el seu cercle d'amistats allunyat del grup. Finalment hi ha gent que l'única relació que té amb el grup és de participació en actes puntuals i no s'hi relacionen.

Ja hem esmentat abans el cas d'aquelles persones que inicien en el grup una relació de parella, així alguns matrimonis han sorgit de la Revetla, i d'aquests, podem dir també, que els seus fills s'han integrant com a balladors. Un altre grup el constitueixen aquells que hi tenen un germà o germana o uns oncles o cosins.

Al marge de les relacions interiors del grup, és important assenyalar les que aquests mantenen amb altres membres d'agrupacions folklòriques distintes de la seva, les quals sempre solen ser de caire personal. Així el 40% afirma tenir aquest tipus d'amistat. La major part d'ells és amb integrants d'agrupacions de la mateixa localitat, però també en trobam que es relacionen amb membres d'integrants de grups d'arreu de l'illa i fins i tot de fora de Mallorca, atesos els nombrosos intercanvis que es produeixen amb agrupacions que no són del país.

Per què ballen a la Revetla d'Inca?

D'entre les moltes respostes que es donen a aquesta pregunta en sobresurt una de manera rotunda: *Perquè m'agrada*. Sembla evident aquesta resposta, tot i que d'altres intenten cercar motivacions tals com les de fer gimnàstica, llevar-se l'estrés, per influència d'una tercera persona, o de manera més simple per diversió.

Pel que fa a la motivació que ha fet que estassin al grup de la Revetla d'Inca, i no a un altre, hi ha respostes per a tots els gusts: des d'aquells que quan varen començar no existia altra agrupació a la localitat, als que et responen que simplement no ho saben; d'altres respostes fan referència a que els agrada el grup, a que coneixien alguna persona vinculada a ell, o que era el camí més natural després d'haver après a ballar a l'Escola Municipal de Ball.

Dins del mateix apartat podem fer referència a que els 13 anys són els que porten ballant en conjunt la major part dels integrants, i que es podria extrapolar en 32 i en 2 anys en els casos més extremats. Si haguéssim de fer referència al cas del seu fundador, en Jaume Serra, de 75 anys d'edat, probablement ens remuntaríem a una vida de més de 65 anys ballant.

Pel que fa als anys de pertinença a la Revetla podem fixar-lo en una mitjana d'11'5 anys extrapolant-la en 32/33 anys en el cas més alt que es situaria en els inicis del grup.

L'aprenentatge dels balladors

La major part dels balladors enquestats han afirmat que el lloc en el qual han après a ballar ha estat a la mateixa Revetla d'Inca, malgrat hagin format part d'altres grups o hagin realitzat cursets a l'Escola Municipal de Ball. Així podem treure les següents proporcions: el 64% afirma que n'ha après a la Revetla, el 14% d'uns parents o amics, igualment que el percentatge que obté l'Escola Municipal de Ball, mentre que el 7% respon de manera indeterminada, encara que pel context sem-

bla deduir-se que es tractaria d'altres agrupacions folklòriques de localitats veïnes, així com de persones majors que han ensenyat les seves passes abans que desappareixessin amb elles.

De la mà de l'aprenentatge hi van els assaigs, els quals, com ja hem assenyalat en un altre apartat, es realitzen prop de tres hores setmanals. Tot i així són pocs els integrants de la Revetla que hi acuden amb regularitat, només els que han de col·laborar d'alguna manera amb les tasques de l'escola de ball hi participen sovint. Malgrat això, és considerable el nombre de persones que sempre troben un buit per acudir als assaigs amb regularitat, una, dues o fins a tres hores setmanals. Sempre que hi ha un assaig general abans de cada gran actuació solen acudir-hi la totalitat de persones que hi pensen participar, igualment que a les mateixes actuacions.

L'auto-valoració

S'ha inclòs un apartat en el qual s'ha intentat analitzar el grau d'autovaloració dels balladors respecte a la seva tasca, així com de les perspectives de futur que auguraven pel seu ball. D'aquesta manera hem pogut arribar a la constatació que en una escala del 0 al 10 el conjunt dels balladors qualifiquen la seva tasca amb la mitjana de 6'2 punts, essent la nota més freqüent 5, 6 i 7. Quan el que es demana és la qualificació, en els mateixos termes del conjunt, del grup la valoració és molt superior, s'arriba a una mitjana de 8'6. D'aquest fet podem deduir un esperit d'auto-crítica amb el treball personal de cada un dels balladors, mentre que pel que fa al conjunt del grup s'és generós en la seva valoració, la qual cosa és positiva, ja que indica una gran apreciació pel que fa, alhora que un intent de superació personal.

Dins la mateixa sintonia es troba el fet que el 87% auguri un bon futur a la continuïtat del ball de bot, mentre que sols el 7% tan sols li atorguen un paper de simple subsistència. Malgrat la implantació a les seves contrades del folklore andalús (sevillanes, etc.) no creuen que aquest interfereixi el nostre ball de manera seriosa i, per tant, que no li suposa un perill de substitució per aquest, malgrat darrera s'hi trobi el fet d'estar avalat per les modes que genera Espanya i ser el propi de molts de ciutadans immigrants a Mallorca des dels indrets en el qual és natural.

Com a nota curiosa, de la gent que practica el ball de bot, un 20% manifesta ballar també sevillanes, d'igual manera que un percentatge semblant confessa els seus coneixements i pràctiques de l'anomenat Ball de Saló, tant posat de moda en els darrer anys a la nostra illa.

Els coneixements bibliogràfics

Dels resultats de l'enquesta podem entendre que són molt pocs els integrants d'aquesta que es preocupen per aprofundir en la naturalesa del ball que practiquen. La majoria d'ells declaren no haver llegit cap llibre que tractàs qüestions folklòriques. Només alguns d'ells, la gent més experimentada confessa haver llegit algunes publicacions.

ORGANITZACIÓ INTERNA DE LA REVETLA D'INCA

Aquest ha estat un dels punts cabdals de l'entitat en els darrers temps. Això és degut que en les darreres dècades havia funcionat sempre com el grup d'En Jaume Serra, ell era el mestre i els altres hi col·laboraven. Però actualment ja no és així. En primer lloc degut que el mestre és un home d'avançada edat i en segon terme perquè les necessitats actuals exigeixen una organització capaç d'assegurar la permanència de l'entitat d'una manera estable i continuada. Amb tal finalitat fa prop de dos anys la Revetla d'Inca es transformà en una associació cultural legalment constituïda. En aquest moment la Revetla està integrada per associats que paguen una quota anual, la qual els dóna tots els drets derivats de la seva pertinença al grup.

De la trentena de persones que la integren podríem distingir aproximadament uns 8 músics, 8 cantadors i uns 15 balladors, cal esmentar que cantadors i sonadors també poden ballar. Tot i així podem manifestar que es troben en un bon moment, ja que d'any en any va creixent el nombre de persones que s'integren al grup, fins i tot consideren que progressivament va augmentant l'interès pels balls mallorquins dins la societat.

La Junta Directiva

Com a conseqüència d'això la responsabilitat del grup recaigué en una Junta Directiva, elegida democràticament, per un període de dos anys entre tots els seus associats que s'oferiren per ocupar els 8 càrrecs que la integren. Aquests es divideixen les següents tasques: un president, un vice-president, un tresorer, un secretari i quatre vocals. Normalment es reuneixen un cop al mes per decidir les activitats a realitzar i fer el seguiment de l'estat de comptes.

El finançament

El finançament de la Revetla ve fonamentalment donat pels següents components: les quotes dels associats, les subvencions de les entitats públiques (Ajuntament, Consell, etc.), les matrícules que es paguen a l'Escola Municipal de Ball, les actuacions remunerades que fan a les festes populars, a sales de festa i hotels. Normalment els ingressos són administrats per la Junta Directiva, si bé en algunes ocasions, aquelles que fan referència a les actuacions a hotels, per exemple, es poden repartir parcialment entre les persones que han realitzat aquella representació.

Per norma general els diners atresorats s'inverteixen en la millora d'infraestructures pel grup, com poden ser equips musicals, etc. o en desplaçaments, viatges que realitzen quan fan intercanvis amb altres agrupacions folklòriques; encara que la majoria de casos, els participants en aquest tipus d'activitats s'han de costejar bona part del seu trasllat.

L'Escola Municipal de Ball

Una de les institucions associades a la Revetla d'Inca és l'Escola Municipal de Ball, la qual està vinculada també a l'Ajuntament què ofereix el local de Sa Quartera per tal que aquesta pugui realitzar els seus assajos i realitzar les seves tasques d'ensenyament. De la Revetla surten, així, els mestres de ball; d'entre ells en sobresurt l'enigmàtica figura d'en Jaume Serra, que n'és el director i que fou gairebé el fundador del grup. Aquest fet fa que molts de joves que s'integren en aquesta escola amb el temps s'incorporen a la Revetla.

L'horari de les classes de ball, l'any 1991, era de 6 a 7 el dilluns pels petits, a partir de sis anys, i de 6 a 7 el divendres pels més grans. En aquestes classes, generalment, s'ensenyen els primers punts i a dur el ritme als més petits, mentre que amb els més grans es repassa i profunditza en tot allò que ja es coneix i s'intenta arribar al perfeccionament d'aquelles peces i moviments que es poden considerar defectuoses per part dels mestres més experimentats. Per accedir a aquestes classes és suficient el pagament d'una matrícula inicial a principi de curs.

El local de la Revetla

Encara que no disposen d'un local propi fan servir dependències cedides per l'Ajuntament, com és el cas de sa Quartera. Aquest fet comporta diverses molèsties, ja que sempre que s'han de realitzar assajos s'han de muntar i desmuntar els aparells musicals, la qual cosa suposa una feina addicional i innecessària si es diposassin d'unes dependències pròpies.

Sa Quartera és un edifici de principis de segle, la seva superfície volta els 200 m², la qual cosa permet un espai adient per a poder ballar tranquil·lament, encara que l'acústica és molt deficient. Anteriorment s'havien emprat altres dependències tals com el claustre del convent de Sant Domingo, el Mercat Cobert o els antics locals que varen pertànyer al desaparegut sindicat vertical, però des de que es constituí l'Escola Municipal de Ball, ara farà més d'11 anys sempre s'ha emprat sa Quartera.

Les relacions amb altres agrupacions folklòriques

No existeixen relacions formals o oficials amb altres agrupacions folklòriques atès que no existeix cap federació o associació que englobi totes aquestes entitats. Tot i així, les relacions són el més cordial possible amb totes les altres agrupacions. Les relacions, generalment, s'estableixen a través del contacte personal entre membres de distints grups en contactes ocasionals o ballades populars. Mereixen una especial menció les relacions existents amb les altres agrupacions folklòriques d'Inca *Revetlers des Puig d'Inca* i *Cofre Antic*, atès que molts d'integrants d'aquestes entitats provenen de la mateixa Revetla, de la qual han sortit per formar la seva pròpia agrupació.

També s'han realitzat intercanvis amb altres grups, principalment del Principat de Catalunya, consistents en convidades per part d'un grup a l'altre a actuar i compartir unes jornades a les localitats respectives. Durant aquests intercanvis es sol romandre a cases particulars, d'aquesta manera es produeix una gran comunicació i coneixement entre els balladors de cada grup.

Les ballades populars és una altra de les formes que aprofiten les agrupacions folklòriques per relacionar-se, en les quals una agrupació actua com amfitriona i en convida a unes altres a celebrar una gran ballada en la qual hi participa tothom de manera espontània, és a dir, que, fins hi tot, s'hi poden sumar persones del públic, tant si en tenen coneixements com si imiten simplement el que fa la resta. És una diversió. Cal esmentar que la Revetla d'Inca n'ha organitzat diverses, d'aquestes ballades.

Finalment podem fer esment de la participació en els festivals folklòrics mundials que es celebren repetides vegades a l'illa. Així, ens expliquen que sempre que han pogut s'hi han inscrit i després de moltes proves de seleccions han estat triats per participar-hi. Un dels avantatges que això comporta és el fet de relacionar-se amb altres agrupacions d'arreu del món, ja que a més del contacte personal, el costum que cada una de les agrupacions mallorquines porti a la seva localitat un parell d'aquestes, així han visitat Inca en varies ocasions grups dels més diversos països d'Europa i el món amb els quals a més de compartir un sopar típic mallorquí han ensenyat i après alguns dels passos característics de les seves respectives danses.

LA INDUMENTÀRIA

El vestit anomenat comunament folklòric, s'emprava encara quan es realitzà l'àlbum de Pons Frau, però només l'usaven algunes dones velles i les joves el dia de festa. En aquests moments només es pot admirar en els grups de balls regionals i determinades celebracions institucionals que requereixen una escenografia típica.

Aquesta indumentària pagesa és la que es portava a l'illa a principis del segle XIX quan s'esdevengué la Guerra del Francès o napoleònica, anomenada per altres de la *Independència*. És com si la moda imperant a la pagesia hagués quedat paralitzada i no evolucionàs més. Els repertoris de gravats de l'Arxiduc Lluís Salvador i la col·lecció d'indumentària del museu de Lluc ho proven suficientment. Es conserva, a més, una llista de les peces de la vestimenta masculina i femenina feta per un banquer francès, amic de George Sand, el 1839.

La fotografia de principis de segle ha intentat captar, sobretot en les dones les quals han mantingut els usos camperols més temps, les principals característiques de la indumentària autòctona de l'illa. Pel que fa als homes ens consta que el 1885 només hi havia mitja dotzena de vells a Andratx que duïen el vestit a l'antiga i el 1900, a Pollença, n'hi havia dues dotzenes.

La indumentària masculina està constituïda fonamentalment per les següents peces: uns calçons amb bufes (llargs i amples), una camisa, un guardapits, una jaqueta o jac, un capell (encara que hi ha precedents de barretina), unes calces de lli, unes sabates o espadenyes i un capó o capa.

Mentre que la vestimenta de la dona es basa principalment en les següents peces: faldetes llargues quasi fins als peus, una camisa, un gipó, un rebosillo o mantell amb vetlereto (del qual sobresurt una llarga trunyella), unes calces i unes sabates.

La indumentària a Inca

A Inca es fa una clara diferenciació entre la roba de pagès que és més basta i de materials per anar a fer feina i la dels diumenges que és una roba de pagès més formal, a més l'existència de gent poderosa a la localitat ha fet que també es conservàs la roba típica de senyor, les dones amb falde amb rossegall, la capa i capot, el llas o floquet de corbatí, el guardapits solia ser de seda o bratsts, etc. Cal esmentar la facilitat amb què Mallorca assimila distintes modes per tal de guarnir una vestimenta tradicional prou original dins tot el seu entorn.

La indumentària que fa servir la Revetlla d'Inca es fonamenta en les informacions que recopilà l'Arxiduc Lluís Salvador, mostres que han deixat les antigues cases de gent acomodada de la localitat, com ara Ca n'Amer, Can Siquier i d'altra gent particular que els ha deixat roba antiga. En aquest sentit existeix un important repertori de formes distintes de rebosillos i d'altres especificitats.

Pel que fa a les teles, no s'empren els mateixos materials, però l'estil i dibuixos es mantenen dels originaris, tot i que aquestes robes es donen de manera molt generalitzada a la major part de països de la conca del Mediterrani. Tal volta fou el comerç mediterrani que influí de manera molt decisiva en aquesta varietat.

Pel que fa a l'ús de la roba típica per part de la Revetlla d'Inca, aquests normalment la fan servir quan es fan actuacions públiques, bé siguin en festes patronals o en general, contractats per alguna empresa, o a exhibicions folklòriques; només en els assajos o ballades populars van vestits amb la roba normal de carrer.

Els balladors i els seus vestits

Interrogats balladors i sonadors respecte a la seva indumentària i l'ús que en feien, hem pogut arribar a les següents conclusions:

Tots ells disposen d'un o varis vestits tradicionals, el nombre dels quals depèn de cada persona. La mitjana pel que fa a vestits és de 4'7 per cada un d'ells, donat-se el cas d'alguns membres que han afirmat tenir-ne fins a 8, 9 i 13. La norma general és tenir-ne de 2 a 3, però quan se'n tenen més ja es sol sobrepassar els 7, encara que n'hi ha alguns pocs que només en tenen 1.

Pel que fa a la confecció i adquisició dels vestits hi ha absoluta unanimitat, els donen a confeccionar a una modista que coneixen a l'efecte i que té una rela-

ció estable amb la Revetla, ningú ha manifestat el cas que se l'autoconfeccionàs o que li fes un familiar.

Pel que fa als elements que complementen la vestimenta, els homes solen fer servir en algunes ocasions faixes, capells o mocadors; mentre que les dones usen de manera molt generalitzada polseres i sobretot cordonets.

La valoració de la roba (en ptes. del 1991) la podem xifrar de la següent manera: pel que fa al conjunt complet el seu preu podria oscil·lar entre les 10.000 i les 20.000 ptes., encara que això depèn molt de les talles i materials que es facin servir, en aquest cas es podria superar de manera molt notòria el valor que hem assenyalat com a referència.

Com a fet significatiu hi ha qui manifesta que la singularitat, i fins i tot anti-uitat, de la seva roba comporta una valoració especial, així la persona que ha manifestat disposar d'un conjunt de 13 vestit els valora en 700.000 ptes, la qual cosa suposa una mitjana de 54.000 ptes. per cada un.

Així podem establir les pautes que la vestimenta típica de pagès, de diari, seria del més barata, li seguiria la del pagès vestit amb la roba dels diumenge, que seria de qualitat i talla, i per acabar la més cara i confeccionada amb teles de molta qualitat i brodats diversos que seria de senyor

L'ús de la vestimenta pel que fa a l'opinió dels balladors s'haurà de fer servir de la següent manera: -gairebé unànime- als assajos, ballades populars i festes espontànies consideren més recomanable la roba de carrer, mentre que a les festes oficials, mostres folklòriques i a les actuacions a sales de festa i hotels és imprescindible la vestimenta típica.

LA NATURALESA DELS SEUS BALLS

Tots els balls populars de Mallorca es solen ballar per parelles d'home i dona, encara que de vegades el que es pretén és que per actuar en públic siguin una espècie de parelles les que actuïn d'una manera coordinada. No existeix el ball de grup, encara que determinades agrupacions folklòriques facin servir coreografies que de vegades no tenen altra finalitat que la de procurar que tothom balli donant espectacle. Aquestes formes de ball en ratlles i cercles són incorporacions artificioses d'aquest mateix segle.

Pel que fa a la naturalesa del ball, aquest s'entronca més amb el fet de festejar i entretenir-se després de la jornada al camp que amb cap altre tipus d'intenció. Juntament amb aquest fet es solien replegar, antigament, per contar-se contarelles, romanços i d'altres fabulacions de l'època. Tot i així hi ha determinats balls que es ballaven més a una determinada època de l'any o esdeveniments particulars.

Pel que fa a la recopilació de ball s'han centrat sobretot en anar a dones i homes vells que ballaven en la seva joventut. S'ha pogut recuperar a Inca, després

de molts anys perduda, una mateixa que porta el nom de Brotet de taronger, a més de dues revetles d'Inca. A part d'això no es produeix cap tipus d'innovació, ja que tenen com a tasca principal la de recuperar i oferir al poble les coses del passat, tal volta una de les formes que sí ha canviat ha estat la major rapidesa en el ritme, però no gaire més.

Existeix, a més d'això, una manera especial de ballar a cada poble, fruit d'una concepció pròpia, amb punts distints, ... això fa que els conceptes siguin distints fins i tot a l'hora de ballar una mateixa peça.

Sobre els balls que practiquen

No hi ha dubte que aquest és el punt central de la seva activitat, i tal volta la part més antropològica de l'estudi. D'entre les diverses manifestacions artístiques de ball que realitza la Revetla d'Inca podem fer esment de les següents formes:

Les mateixes, que són reputades com els balls més antics i típics de Mallorca, encara que semblen provenir de la cort francesa. És un ball de maneres dolces, encara que a determinats indrets de Mallorca hagi assolit una certa rudesia. A Inca, i la seva àrea d'influència, mantenen la finura originària que les caracteritza. La seva estructura consisteix en encaçades de la parella que s'acosta i es separa, arrossegades de peu i traves amb l'intent de la dona embullar l'home.

Els copeos, que són més alegres i vius, vénen de la part de muntanya encara que també es ballen al Pla i en aquests indrets han assolit una espècie de mescla amb les mateixes, fins i tot en els darrers temps s'ha imposat una nova moda: la de la mateixa amb jota. Aquest és un ball on hi predomina el bot, les parelles es miren constantment per contra de les mateixes on les dones solen tenir la vista centrada a terra. És aquest un dels pocs balls en el qual la dona es mou molt.

Els boleros són de procedència i antiguitat discuties, els seus orígens s'atribueixen a Andalusia, on haurien sorgit d'unes gitanes que ballaven amb unes faldes amb boleres, d'altres els atribueixen als balls de les tribus de beduïns, i fins i tot no manquen els que parlen del seu origen romà; però sigui quina sigui la seva procedència sembla inqüestionable que des de fa dos segles han pres carta pròpia de naturalesa a Mallorca. Una de les formes més genuïnes d'aquest ball són els parados, que en certa manera vendrien a representar la forma lenta dels boleros, molt influenciats per l'escola de Valldemossa. L'altra forma oposada, la ràpida, tendria el seu centre més a prop d'Inca, a Selva.

Les jotes mallorquines descendeixen directament de la seva forma aragonesa d'on són originàries, però també amb una gran influència valenciana encara que amb el temps han pres un aire diferenciadament mallorquí. La jota consisteix en tres punts, és a dir punt de tres per tres, i des d'aquí es poden iniciar totes les variacions que es vulguin, són balls molt alegres en els qual la dona comença.

Els fandangos, és una incògnita com arribaren a Mallorca, veus romàntiques apunten que els portaren els mariners encara que no arrelaren gaire a l'illa,

actualment les recuperacions que se n'han fet es fonamenten en la manera que aquest ball s'ha conservat a Menorca.

Les danses de dimonis, mereixen un especial tractament, ja que són una de les peces més característiques del nostre passat que s'han recuperat recentment. Sembla que apareixeren al segle XVII i anaven lligades a la figura de sant Antoni, el qual envoltaven realitzant una dansa de peu pla. La seva tasca sembla ser sinistra en sortir el dia del patró dels animals per fer burla del sant i encaçar els al·lots, a més també sortien per Nadal ballant una dansa molt particular dins la simbologia de l'època. Pel que fa a les característiques d'aquests dimonis s'ha de fer referència a la seva morfologia: són de cara petita, no porten banyes, sinó unes grans orelles i cresta; ballen amb uns calçons molt estrets i una camisa ampla amollada o fermada amb una cinta. Solen dur unes caretes que fan la cara el més desagradosa possible. Els colors que fan servir són el negre i el vermell, encara que no es té massa noció sobre aquest tema.

Els cossiers, cavallets i moratons (variant dels cossiers) es ballaven a Inca antigament, però amb les prohibicions abans ja esmentades, varen desaparèixer a finals del segle passat. No ens ha quedat en l'actualitat cap partitura ni testimoni viu d'aquells esdeveniments, tot i que queda constància de l'existència, els anys cinquanta, de gent, encara viva, que els havia ballat. La Revetla d'Inca ha iniciat una tasca de recuperació dels cossiers, però s'ha vist en la necessitat, davant d'aquest fet d'haver d'imitar, intentant adaptar a la idiosincràsia local, les formes de cossiers ja recuperades a altres localitats. Pel que fa a la vestimenta podem dir que era molt similar entre tots ells. Solen anar vestits de blanc i engalanats amb cintes de colors i un capell amb vidres i miralls; en definitiva, tot el que els pugui engalanar. El ball dels Cossiers consisteix en set homes i una dama, que en l'antiguitat era un mascle disfressat, que l'envoltaven i dansaven amb actituds simbòliques. Per altra part, els Cavallets a Inca, eren quatre homes que reproduïen antigues danses de la fertilitat de l'època pagana, les quals foren adaptades pel cristianisme.

ELS INSTRUMENTS

Els balls populars mallorquins sempre s'han fet acompanyar d'instruments musicals, els més freqüents i originaris han estat les xeremies, el flabiol i el tambor, aquests dos darrers tocats per una mateixa persona a la vegada.

- **La xeremia**: Consisteix en un dipòsit fet de pell de cabra que s'omple d'aire mitjançant un bec. Aquest dipòsit es subjecta i llavors es comprimeix amb el braç i l'aire que conté fa sonar dues xirimies (conductes sonors externs) que s'hi subjecten fortament. El nombre de xirimies no sol ser més de quatre, tres estan juntes i una quarta, anomenada grall, està separada i es fa servir per dur la melodia a través dels seus set forats.

- **El tamboril:** El petit tambor, que marca el ritme del ball, té cinc forats a la part superior i dos a la part inferior i fa uns 40 cm. Canta o ha de fer cantar la melodia juntament amb el grall de la xeremia. Les seves possibilitats musicals són més grosses quan es fan servir les dues mans per tocar-lo, per contra quan acompanya les xeremies es conjunta amb el tamborí i només pot fer servir-se una mà.

Els instruments musicals de la Revetla d'Inca

Els instruments bàsics que es fan servir a la Revetla són el guitarró, el tamborí, les guitarres, el flabiol, la flauta, la bandúrria, el llaüt, les canyes i el violí, encara que quan es començà només es feien servir la flauta, el guitarró, la guitarra i el violí, la resta d'instruments s'han incorporat progressivament, no com a innovacions, ja que la majoria d'ells formen part de l'acompanyament tradicional dels grups folklòrics mallorquins.

Generalment l'aprenentatge de les tonades populars es fa dins del mateix grup, normalment d'orella, ja que encara que n'hi hagi que tinguin coneixements musicals no els fan servir.

El nombre de músics que integren la Revela sol oscil·lar entre els set i els nou. Aquests es reuneixen de manera separada del grup per practicar pel seu compte, excepte quan s'ha de fer la preparació d'alguna important actuació, en aquest cas es reuneixen veus, sonadors i balladors per assajar conjuntament.

Pràcticament, en la totalitat d'actuacions es fa servir la música en directe des de fa sis o set anys, excepte en aquells llocs en què no es considera convenient; tal com pot ser, en actuacions en discoteques i hotels on tenen un públic generalment estranger. La música enregistrada es fa servir també en els assajos informals i en l'Escola de Ball.

Per finalitzar, hem de fer esment a l'adquisició d'un sofisticat equip musical que els permet una certa autonomia a l'hora de plantejar les seves actuacions en públic.

EL PÚBLIC I LES ACTUACIONS

Generalment el públic sol ser gent de totes les generacions, però és el de major edat qui es mostra més interessat. No hi ha una clara diferenciació en la procedència ètnica del públic, per una part hi ha els mallorquins d'origen, i per l'altra la gent de procedència peninsular que han mostrat una plena acceptació del folklore mallorquí en un percentatge bastant significatiu, tot i que no renunciïn al seu propi. Els estrangers comporten un altre vessant del públic, encara que generalment només es vinculen als espectacles que els ofereixen als hotels on compareixen graella amb el folklore andalús-espanyol.

Les ballades populars, en les quals no hi sol haver diferenciació entre públic i balladors, al principi, a la gent li costa llançar-s'hi, però al final sol acabar ballant gent de totes les edats i condicions que s'hi afegeixen massivament.

Els espectadors en solen fer una valoració positiva del ball popular mallorquí, en tant que el consideren una manifestació molt arrelada a la manera de concebre la festa a Mallorca. Tot i així hi ha qui no deixa de pensar que és una manifestació provinciana i folklòrica, en el sentit més despectiu de la paraula, i adopten actituds passives....

El calendari d'actuacions

La distribució de les actuacions durant l'any pot establir-se de manera fixa, i té com a centre principal totes aquelles festes tradicionals de la localitat com ara Sant Abdon i Sant Senen, el Dijous Bo i les fires que el precedeixen, Santa Maria la Major, la Setmana Santa i el Nadal, així com les demés celebracions religioses. També, en cas de ser convidats solen actuar a d'altres pobles veïns o en les festes d'associacions de barriada, i fins hi tot han estat contractats per actuar en algun acte de campanya electoral. A tot això cal afegir-hi les actuacions estivals a hotels, o a l'hivern per als turistes de l'INERSO, encara que aquestes han decaïgut darrerament.

BIBLIOGRAFIA

- Artigues, Antoni. *XEREMERS. Manual de xeremies, flabiol i tamborí*. Ed. Cort. Palma de Mallorca, 1982.
- Galmés Riera, Antoni. *Mallorca, Menorca Ibiza. Folklore*. Ed. Ajuntament de Palma. Impremta Duran (Inca) 1950.
- Galmés Riera, Antoni. *Cultura popular mallorquina. Aplec de Pautes*. Ed. Caixa de Balears. «Sa Nostra». Palma de Mallorca, 1982.
- Varis. (G. Llopart Moragues) *Mallorca: Imatge, fotografia i etnologia*. Ed. Ajuntament de Palma, 1990.

Altres fonts d'informació:

- Entrevistes realitzades als directius de la Revetla.
- Distribució d'un qüestionari entre tots els membres de la Revetla

EL RECALL TOPONÍMIC D'INCA PER A LA NOVA CARTOGRAFIA DE BALEARS

JOSEP BENÍTEZ MAIRATA
FRANCESCA VIVES AMER

*Un mapa sense topònims és un
mapa mut, és un mapa desolat.
Un mapa amb els topònims mal
escrits és un mapa incorrecte.*
(Climent Picornell)

ELS MAPES I LA TOPONÍMIA: QÜESTIONS INTRODUCTÒRIES

La toponímia és un aspecte essencial de la cartografia, entesa en un sentit ample com la tècnica -i en certs aspectes l'art- destinada a la concepció, el traç, la composició i la difusió dels mapes. Els topònims són part elemental del conjunt informatiu d'un mapa.

La toponímia és la disciplina que estudia els noms de lloc, així com l'origen i l'evolució dels noms concrets, i és un dels aspectes que pot definir millor la personalitat i la cultura de cada àrea i de les persones que l'habiten o l'han habitada. Juntament amb l'antroponímia, que estudia els noms de persones, llinatges i malnoms, la toponímia forma part de l'onomàstica.

A la cartografia, la toponímia esdevé una capa més d'informació. La toponímia és a tot mapa una addició necessària (forma part indiscutible del bagatge tècnic dels mapes topogràfics de la mateixa manera que l'altimetria o la planimetria) per a la identificació dels llocs.

Per aquesta raó la toponímia s'inclou en un nivell de lectura elemental que en cap cas no ha de perturbar o impedir l'observació i lectura de la resta de nivells. En aquest sentit tota la informació toponímica recollida és objecte d'una selecció a l'hora d'esser incorporada al mapa.

Des del punt de vista gràfic el tamany dels caràcters ens indicarà la major o menor importància del lloc. La situació i la implantació dels noms, tant de les unitats administratives com dels elements i accidents naturals o dels derivats de l'acció de l'home, s'ha d'estudiar bé i dependrà de si el nom fa referència a un punt concret, a un objecte lineal o a una àrea.

En qualsevol cas la presència de noms, a un mapa que no tengui com a objectiu específic la mostra de toponímia, ha d'esser suficientment discreta com per no sobrecarregar-lo.

Com assenyala F. Joly (1979), a la moderna producció cartogràfica s'observa la tendència a eliminar els topònims superflus o inclús a imprimir-los damunt un full transparent que es pot sobreposar al mapa si es desitja tot i que les tècniques actuals de rotulació permeten incloure gran quantitat de topònims sense que això dificulti la lectura del mapa.

La toponímia comporta una part de feina d'investigació d'arxiu i una altra basada en el treball de camp i les fonts orals a partir de les informacions aportades per persones relacionades amb el territori objecte de la recerca.

El treball de camp consisteix a fer l'entrevista personal, la recolecció dels noms i la seva acurada localització damunt el mapa, a més de les observacions que cada recol·lector trobi pertinents i que solen fer referència a fets històrics o històries populars, particularitats físiques, anècdotes...

En el cas de les Balears, un territori amb una llengua pròpia, històricament la major part dels tècnics que han treballat en la confecció de cartografia oficial i en els reculls de la toponímia, (agrimensors, comissions de triangulació, topògrafs, militars, etc...) eren catellanoparlants o no tenen de coneixements llingüístics en català i d'aquesta manera traduíren el que pogueren (Sa Pobla per *La Puebla* o Ciutadella de Menorca per Ciudadela) i castellanitzaren allò que ells, intuïen, era susceptible de fer-ho (d'aquesta manera, desapareixeren les «es» finals de nom com en els casos de *Porreras* o *Sancellas*, i apareixeren «y» i «ñ» a topònims com *Alayor* o *Santañi*). Aquests errors s'anaren reproduint de mapa en mapa i també, fet que és pitjor encara, es popularitzaren, per exemple, amb els rètols de les carreteres o en la nomenclatura oficial.

En alguns casos la transcripció dels topònims ha estat tan desafortunada que, per exemple, ha convertit la Punta d'es Sebel·lí en Punta d'en Cirili, el Puig de ses Egües en el Puig de Sant Hegos, o la Caseta d'es Paperer en la Caseta d'en Popeye.¹

És per això que la restitució dels topònims a la seva correcta i real ortografia és una recuperació de la normalitat i en definitiva un enriquiment del patrimoni històric i cultural de la nostra terra. Per altra banda el recull de topònims esdevé fonamental quan existeix el perill de la seva desaparició o de la seva substitució.

¹ Climent Picornell, dóna més exemples de topònims incorrectes a l'article «El Parlament de Balears i la toponímia», publicat a *Diario de Mallorca*, 23-03-84.

Les diverses qüestions suscitées a partir de la importància de la toponímia com a element indiscutible dels mapes i com a referent cultural, no són exclusives només de l'àmbit local, sinò que han estat considerades per altres organismes oficials i institucions com el cas de l'Assemblea del Consell d'Europa, que a la seva Recomenació 928/1981 recull quatre apartats dedicats a la qüestió toponímica, afirmant en un d'ells: «...*Es recomana l'adopció progressiva, en cas necessari, conjuntament amb la denominació que ha arribat a ésser habitual, de les formes correctes de de la toponímia, a partir de les llengües originals de cada territori per petit que sigui...*»²

De la mateixa manera i a l'àmbit de les Illes Balears, el decret 36/1988 de 14 d'abril «Pel qual es publiquen en el Butlletí Oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears les formes oficials dels topònims de les Illes Balears (BOCAIB nº 51, 28-IV-88, pp. 1984-1988), regula la toponímia local i l'Estatut d'Autonomia estableix que sigui la Universitat de les Illes Balears la institució amb autoritat per prendre decisions sobre aquestes qüestions.

UNA NOVA CARTOGRAFIA PER A LES ILLES BALEARS: EL MAPA TOPOGRÀFIC BALEAR ESCALA 1:5.000

La cartografia constitueix una eina i un suport indispensable per al coneixement del territori i per a la planificació i seguiment de totes les accions que hi incideixen.

El mapa topogràfic és el que inclou els resultats de les observacions topogràfiques, que es refereixen a la posició planimètrica i altimètrica, la forma, les dimensions i identificació dels elements concrets, fixos i durables existents a la superfície del sòl en un moment donat (PANAREDA, 1984). Tot i que els mapes topogràfics inclouen també, sovint, altra informació com la vegetació o els usos del sòl.

El segle passat, l'Estat espanyol va iniciar l'elaboració del mapa topogràfic nacional que abastàs la totalitat del territori estatal. D'aquesta manera el Mapa Topogràfic Nacional de España (MTN) es va iniciar l'any 1853 i la publicació del primer full (corresponent a Madrid) té lloc el 1875. Les darreres fulles referides a diverses parts de les Illes Canàries, es varen publicar el 1968.

L'escala elegida per a la confecció del Mapa Topogràfic Nacional fou la 1:50.000, adoptada també per molts altres països. Per a dur a terme la tasca cartogràfica es varen crear instituts estatals especialitzats com l'Instituto Geográfico Nacional, que col·laboraria estretament amb el Servicio Cartográfico del Ejército.

Alguns fulls del MTN, entre els que es troben els corresponents a les Illes Balears, han estat ampliat en quatre fulls d'escala 1:25.000.

² Posteriorment i aquesta vegada en el sí de la conferència quinquennal d'estiu de la Organització de les Nacions Unides (ONU), l'any 1982 es va acceptar per unanimitat que «...*la forma dels topònims és obligatòria i universalment la que proposa l'Estat afectat...*» com a expressió de respecte a la toponímia local.

Per altra part des de finals dels anys 80, la Comunitat Autònoma de les Illes Balears comptava també amb una serie de plànols a escala 1:10.000 confeccionats a partir d'un vol fotogramètric de l'any 1979, que no cubrien, emperò, la totalitat del territori insular.

En general, fins ara, la base cartogràfica de les illes estava formada per uns mapes a unes escales excessivament petites per a la majoria d'activitats que havia de dur a terme la Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori (COPOT) del Govern Balear. Entre aquestes activitats hi destaquen els estudis d'ordenació territorial, els inventaris medi-ambientals, els projectes d'explotació de la xarxa viària, la gestió del litoral, la planificació hidràulica i el planejament urbanístic.

En aquest context s'ha d'entendre la creació per part de la COPOT d'un Servei de Cartografia, amb un modern equipament tècnic. Paral·lelament a la creació d'aquest servei es varen començar a definir les característiques de la que seria la cartografia bàsica del territori balear.

Per als usos requerits havia d'esser una cartografia topogràfica d'escala compresa entre 1:2.000 i 1:10.000. La primera, al haver-se d'aplicar sobre una superfície superior a les 500.000 has, resultava econòmicament inabordable, i per altra banda tampoc no era la més aconsellable per a un territori que en la seva major part no és urbà. Mentre que l'experiència amb la cartografia 1:10.000 havia demostrat que era excessivament petita per a les actuals necessitats.

Per això, finalment es va optar per l'escala 1:5.000 que era la més gran que el projecte podia assumir, decisió confirmada també per les experiències d'altres comunitats autònomes.

En definitiva, aquesta nova cartografia seria coneguda com el Mapa Topogràfic Balear escala 1:5.000 (MTB) i consistiria en una base de dades informatitzada tridimensional amb una cobertura territorial que abastaria la totalitat de la CAIB.

Cada full de mapa correspon a 1/64 part del full del MTN 1:50.000, i està format en la seva totalitat per 770 fulls, els quals es reparteixen per illes de la següent manera; Mallorca (522 fulls), Menorca (114), Eivissa (101) i Formentera (33).

La primera fase del procés d'elaboració del MTB es va iniciar el 1989 i consistí en la realització d'un vol fotogramètric escala 1:22.000 que cobria tot el territori balear. Seguidament es realitzaren les contractacions per a la producció cartogràfica. Així, els mapes dels municipis costaners de Mallorca foren encomenats a l'Empresa Municipal d'Informàtica S.A. (EMISA) de l'Ajuntament de Palma de Mallorca, mentre que els mapes corresponents als municipis interiors de Mallorca i la totalitat de Menorca i les Pitiuses foren adjudicades a l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC) depenent del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

Cinc anys després, el projecte s'ha conclòs i ha suposat un cost total de 150 milions de pessetes. Tot i que la COPOT és el principal usuari del MTB donades les activitats territorials que desenvolupa, això no implica que sigui l'únic. De fet les

distintes conselleries del Govern Balear, les Administracions Locals i empreses públiques estatals com Gas y Electricidad S.A. (GESA) o la Compañía Telefónica, han mostrat el seu interès en l'ús del MTB. Aiximateix els particulars interessats en l'adquisició de còpies dels mapes, tant en suport paper com en suport informàtic, ho poden fer a les dependències de la COPOT.

En conclusió el MTB 1:5.000 ha suposat la disposició per primera vegada en aquesta comunitat d'una base de dades cartogràfica informatitzada, uniforme i contínua del territori insular.

La toponímia del Mapa Topogràfic Balear 1:5.000

Paral·lelament a l'elaboració d'aquesta nova cartografia 1:5.000, s'ha duit a terme un nou recull toponímic. La recollida de topònims pot plantejar-se a dos nivells, com a recull toponímic en sí mateix, o com a recull que tengui com a finalitat la seva inserció en cartografia, i que és el cas que ens ocupa.

Aquest recull es caracteritza per la seva dependència respecte de la base cartogràfica, en tant en quant l'objectiu final és la creació d'un mapa on la toponímia és un dels nivells d'informació. És per aquest motiu que la tasca de recollida de noms venia condicionada pel marge de temps que imposaven els plaços de la producció i pel tipus d'escala al que cal ajustar-se. En aquest cas, els mapes a escala 1:5.000 permeten reproduir la toponímia gairebé a tots els nivells, i tan sols presenten l'inconvenient que la informació toponímica d'indrets concrets no pot ser íntegrament reproduïda perquè es perjudicaria la visió de les zones urbanes o molt poblades.

El recull es va fer de forma directe, el que implica treballar sobre el terreny amb el corresponent mapa amb l'objectiu de situar-hi la informació toponímica obtinguda pel mètode de l'enquesta. La localització dels noms recollits ha de tenir la màxima exactitud, seguretat i precisió. Al mateix temps, és també molt important la correcta transcripció fonètica, que quan és pertinent ha de reflectir fidelment la pronúncia del informador. Pel que fa a l'enquesta, el més aconsellable és dirigir-se a persones que veritablement coneguin el territori. Generalment es tracta d'informadors, del mateix lloc, que hi han viscut o treballat (pagesos, caçadors, pastors, guardes forestals...).

En definitiva es tracta d'un recull més d'acord amb les exigències dels tècnics cartògrafs, que són cada cop més estrictes i rigurosos en l'elaboració dels mapes, i que al mateix temps confien la confecció i revisió toponímica a especialistes que arpleguen i interpreten els topònims amb criteris científics.

En aquest cas la tasca fou encarregada al Departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears (UIB), en forma de projecte d'arplega toponímica sota la direcció dels professors Climent Picornell Bauzà i Antoni Ordines Garau.

El recull toponímic del MTB 1:5.000 ha durat quasi tres anys, i en ell hi ha participat un equip interdisciplinari (geògrafs, filòlegs, historiadors i biòlegs) format per més de 60 persones.

S'han entrevistat més de 800 informadors i s'han recollit més de 50.000 topònims sobre una extensió de 4.542 km². D'aquest nombre de topònims recollits resulta una densitat mitjana per a Balears de 11'6 topònims/km², xifra molt superior a l'obtinguda en anteriors reculls, tant a nivell insular com de l'arxipèlag, que presentaven unes densitats mitjanes que no superaven els 5 topònims/km².³

Amb aquest recull s'ha constituït un exhaustiu banc de dades toponímiques de les Illes Balears, connectat amb la previsible creació del Gabinet de Toponímia i Antroponímia de la UIB. Aquest gabinet permetrà la coordinació de futures o pendents recollides, la realització de nous estudis, cursos i jornades, així com l'establiment d'un servei públic de consulta.

Finalment i com a resultat d'aquest treball, la nostra comunitat autònoma se situa entre les capdeventeres de l'Estat espanyol, tant en el camp de la recollida toponímica (compta amb el corpus toponímic més complet de l'Estat) com en el de la cartografia.

El recull toponímic del municipi d'Inca

L'arreglega toponímica per al municipi d'Inca, de la qual avui en presentam una petita mostra, forma part del gran recull duit a terme per a l'elaboració del MTB 1:5.000.

El terme municipal d'Inca abasta un total de 13 fulls del nou Mapa Topogràfic Balear, on no apareixen tots els topònims que es varen recollir en un principi.

En total s'han recollit uns 800 topònims, que relacionats amb la superfície del terme municipal d'Inca (58'21 km²) ens donen una densitat que es troba entorn als 13 topònims/km², xifra superior a la densitat mitjana de Balears que és de 11'6 topònims/km².

Alguns d'aquests mapes presenten zones buides de noms com en el cas del Puig de Santa Magdalena o de la zona d'Alijares, degut a que es tracta d'àrees restringides a usos militars de les quals no es pot disposar d'informació cartogràfica⁴.

Pel que fa a la toponímia del nucli urbà, tan sols s'han recollit els noms de les principals vies i places públiques, les edificacions més notòries (esglésies, col·legis, edificis públics i de serveis, etc...) i els noms de les barriades.

³ Aquesta densitat mitjana de Balears amaga diferències entre les diferents illes. Així, Formentera és la que presenta una densitat de topònims per quilòmetre quadrat més elevada amb 13,1, seguidament, Eivissa i Mallorca amb 12,8 i 11 topònims/km² respectivament tenen valors entorn a la mitjana de Balears, mentre que el valor més baix es troba a Menorca amb 9,3 topònims/km².

⁴ Altres zones de Mallorca de les quals no es disposa cartografia per tractar-se d'àrees restringides a usos militars són, a més de les dues indicades del municipi d'Inca, la badia de Palma, l'illa de Cabrera, Cap de Pinar (Alcúdia), Puig Major de Son Torrella (Escorca), Cap Blanc (Llucmajor) i diverses parts de municipis com Calvià, Estellencs, Banyalbufar, Esporles, Valldemossa, Bunyola, Consell, Santa Maria del Camí o Santa Eugènia. En altres casos, municipis com Marratxí o Puigpunyent han estat censurats en la seva totalitat.

Una vegada descrits els resultats del recull toponímic que duguerem a terme, l'objecte d'aquest petit estudi és donar a conèixer alguns topònims, classificats per grups segons allò a que facin referència, i que demostrin la varietat i la riquesa dels nostres noms de lloc⁵.

1. *El paisatge natural*

En aquest apartat hi podem incloure tots els topònims que fan referència al medi físic i que es poden agrupar en:

1.1. **El relleu.** Els topònims del relleu reben el nom d'orònims i segons l'element al que es refereixen, podem trobar:

Accidents positius o que indiquen elevacions del terreny com, Puig de Son Catlar, Puig de Santa Magdalena, Puig de Son Gual, Puig de Son Sastre, Puig de Son Vivot, Molins d'es Serral, Putxet d'en Reure, Puig de Cal Senyor Pere, Puig de la Minyó⁶.

Accidents negatius que pel contrari indiquen depressions del terreny com Comellar de Can Pobles o Comellar de l'Infern i també les cavitats com ses Coves o Cova de s'Arena.

Les superfícies inclinades poden aparèixer a topònims com per exemple, Coster d'es Freres o Costa de Son Fuster.

Els terrenys amb absència de relleu també donen lloc a noms com sa Plana, i quan un mateix lloc presenta distintes altituds, els topònims ho solen diferenciar com en el cas d'es Bosquet d'Alt i es Bosquet d'Abaix, o les Cases d'es Mitjà Fondo d'Alt per distinguir-les de les Cases d'es Mitjà Fondo d'Abaix.

A vegades la composició dels terrenys també queda reflectida en els topònims. Alguns d'aquests casos són, els Terrers de Mandrava o es Blanquer (referits a sòls argilosos), es Claperàs (derivat de claper, i que designa un caramull de pedres) o ses Roquetes que indica clarament un terreny rocós.

1.2. **L'aigua.** És molt habitual trobar topònims referits a l'aigua i que anomenem hidrònims. Alguns d'ells donen nom a cursos d'aigua, entre els quals destaquen els torrents, com Torrent d'Inca, Torrent de Pina, Torrent de Son Bordils, Torrent de Massanella, Torrent de s'Estorell o sa Torrentera.

D'altres indiquen un aprofitament de l'aigua per part de l'home com els safeiretxos, Safereig de Can Panxa, Safereig Gran de Son Vivot o Safereig de sa Central (també a Son Vivot), els pous com Pou d'es Rasquell, Pou d'es LLadres,

⁵ La classificació utilitzada és una petita variant de la que proposa Antoni Ordines en el seu llibre «Els noms de lloc del terme de Selva» (1989), a qui agraïm que l'ens hagi cedida amablement.

⁶ Aquest topònim que anomena el punt més alt del Puig de Santa Magdalena, on hi ha la creu, també l'hem trobat referenciat en les formes Puig del Minyó o Puig dels Minyons.

Pou d'es Vidre, Pous de Son Fiol, Pou de s'Hort de Can Bombarda o Pou d'es Porquers, i d'altres com sa Síquia, Sínia de Son Seriol o Plena de s'Aigua que dóna nom a un indret on l'aigua queda retenguda i permet el seu aprofitament.

Pel que fa als torrents, crida l'atenció el fet que el seu nom canviï segons els distints llocs que travessa el seu curs.

1.3. La vegetació. Molt sovint el noms de lloc reflecteixen el tipus de vegetació del paisatge. Algunes vegades ho fan de forma genèrica com en el cas dels boscs, Bosc de Ca Na Mena, Bosquet de Son Beltran, Bosc de Son Catiu, Bosc de Son Seriol, Bosquet de Son Gual o Bosc de Son Catlar, o altres formacions com la garriga, en el cas de Garriga de Son Bordils.

En altres ocasions fan referència a una determinada espècie vegetal com per exemple, s'Alzinar, s'Alzinar o ses Alzines, s'Ullastrar, es Pinaret, Pinar de Son Vivot, Plaça d'es Pins, s'Argelagar, es Canyar, s'Estepar, Corral de ses Figueres de Moro o es Pollanques.

1.4. La fauna. Els zootopònims són els topònims referits als animals, dels quals alguns exemples poden ser, Caseta de ses Someres, Son Pappara, Plaça d'es Porcs o d'es Bestiar i es Colomer.

2. El paisatge humanitzat

Aquest gran grup de topònims el formen els noms que d'alguna manera plasmen l'acció de l'home damunt el medi. La gran diversitat i complexitat d'aquestes accions fa que la classificació dels noms sigui més heterogènea que en el paisatge natural.

2.1. Les construccions. Es tracta de noms que designen obres fetes per l'home, tant en el passat com més recentment. A Inca trobam referències de restes prehistòriques com ho manifesten els topònims, Vilassos de Son Vic o Talaiot de s'Ermita.

Per altra banda també apareixen noms per a les construccions rudimentàries o auxiliars de les tasques del camp com, Caseta de ses Someres, sa Boval, Solls de ses Veles, Caseta d'es Sequer, els Estadors, ses Païsses, Vaqueria de Son Bordils, Caseta d'es Figueral, Caseta de s'Era, Corral de ses Figueres de Moro, s'Era Vella o s'Era d'es Moros.

D'altres construccions més específiques presenten noms com, Hostal de Can Rinya, Hostal d'es Bòvol, Caseta d'es Caminers, Caseta d'es Xilindro, o els sempre presents molins, Molí de n'Arnavet, Molí d'en Barona, Molí de Son Bennassar, etc.

2.2. La propietat. Els topònims de les distintes propietats poden respondre a criteris molt distints. La forma més corrent de designar la propietat és la formulada com

a Can (Casa d'en), Cas (Casa d'es) i Cal (Ca el) o les seves formes femenines Cana, Ca sa, Ca la, seguides d'un antropònim (nom, llinatge o malnom) Alguns exemples poden ser, Can Portals, Cas Sabater, Ca Na Menuda o Can s'Escolana, i molts d'altres que analitzarem més detalladament quan parlem de l'antroponímia.

Una altra forma usual per anomenar una propietat és la que utilitza la partícula Son (Això d'en) acompanyada d'un antropònim com en els casos de Son Vivot, Son Bordils, Son Gual, Son Catlar, Son Bosc Vell, Son Bosc Nou, Son Fam, Son Sastre o Son Beltran, i que normalment fan referència a propietats de major extensió que les anteriors.

Cas apart mereixen els topònims que evidencien un poblament o una divisió de la terra més recent com en els casos, els Establlits o Camí dels Establlits. Aquests noms poden fer referència a un procés d'abandó del camp i de les activitats agràries, de creixement i extensió de la ciutat i de la parcel·lació, urbanització i construcció de segones residències.

El nostre municipi, juntament amb Lloseta i Marratxí, és dels que presenta una densitat de residències secundàries en poblament dispers més elevada de Mallorca (SALVÀ, P.A.; BINIMELIS, J., 1993).

Aquest fet ha accelerat sens dubte el procés de desaparició i/o substitució dels noms de llocs tradicionals a la ruralia d'Inca.

Altres característiques de les propietats i de les finques com la forma, el tamany o la situació també apareixen reflectides en alguns topònims, com per exemple Punta de Can Amer, Punta de Can Cocó, sa Punta o Punta de s'Hostalet, referits a la forma o a l'acabament de la propietat, sa Rota Llarga, ses Veles o sa Vela per descriure la seva forma geomètrica, Darrera sa Vinyota, Tanca de Davant ses Cases i Davant es Pletó per localitzar determinats indrets, o finalment Camp Gran de Son Gual, indicatiu del seu tamany.

2.3. Les comunicacions. Dins aquest apartat hi podem diferenciar les vies de comunicació més importants com són les carreteres, que sovint reben el nom del lloc on es dirigeixen, Carretera de Selva, Carretera d'Alcúdia, Carretera de Llubí, etc...

De manera distinta, els camins i d'altres, reben noms que poden referir-se a diversos aspectes com així ho demostren per exemple, Camí de ses Cimenteres, Camí de Can Pototxo, Camí d'es Rasquell, Camí d'es Polvorí, Camí dels Establlits, Camí Vell de Llubí, Camí d'Alijares, Camí de s'Empalme, Camí d'en Tarí, Camí de Cabrero, Camí de s'Eriçal, Camí de Can Gisca, Camí Vell de Costitx o Carreró de sa Bataia.

Altres topònims com Creuer dels Hostalets o sa Volta indiquen un punt concret del camí.

2.4. L'agricultura i la ramaderia. Les àrees conrades per l'home sempre han estat designades per topònims que les diferencien unes de les altres, sa Rota

Llarga, Sementer de Son Bordils, ses Tanques, Sementer d'es Sequer, Rota d'es Senyor, Camp Redó, Sementer de s'Era Vella, Sementer de Davant ses Cases, Sementer d'es Pont, Camp d'en Bort, sa Tanca d'es Molí o ses Tanquetes, en són bons exemples.

Pel que fa als cultius, generalment, les espècies cultivades donen nom al terreny que ocupen. Els més freqüents son els horts com, Hort d'en Trobat, Hort de Can Vic, els Horts, Hort de Cas Xigarro o Hort de Can Cullera i les vinyes com Vinya de Son Fuster, sa Vinyota, Vinya de Son Salat o Vinya de Can Mairata.

Altres cultius han donat lloc a noms com, es Tarongerar, es Figuerar, sa Plantada dels Ametlers Joves, es Pomerar, Figuerar de Son Vivot, s'Oliverar, els Garrovers, Camp d'es Morers, sa Tanca de s'Ametlerar, etc...

Els llocs boscosos o de terres no conradisses per a pasturatge del bestiar, s'anomenen pletes i així ho reflecteixen alguns topònims com, es Pletó o sa Pleta. De la mateixa manera trobam el nom sa Parellada referit a un terreny llaurat i que pot explicar-se seguint l'etimologia de «terra llaurada per un parell de bous» (MOREUREY, 1982).

3. *L'antroponímia i els personatges*

En el cas d'Inca els topònims que porten el nom d'un personatge són els més nombrosos.

Alguns dels noms propis que apareixen en els topònims són, Xesquet (diminutiu de Xesc), Lluç i Lluca (masculí i femení respectivament), Mariano, Calisto, Blai, Filomena, Joanet o Joaní (ambdós diminutius de Joan), Nofre, Matavet (diminutiu de Mateu), Tomàs, Ramoneco (diminutiu de Ramon), Marina, Apolònia, Felip o Rafelino (diminutiu de Rafel), entre d'altres.

Pel que fa als llinatges alguns exemples poden ser, Rigo, Pieras, Coll, Pons, López, Mairata, Monroig, Mulet, Frau o Serra.

Els malnoms, ja no tan corrents en l'actualitat, formen part d'un gran nombre de topònims com són els casos de Cas Botiguet, Can Remuc, Can Gisca, Can Rabassó, Can Patxorra, Can Pintat, Cas Ballerot, Ca Na Ruixa, Can Poteta, Ca Na Corritja, per anomenar-ne uns quants. Altres vegades el nom apareix seguit del malnom, fet que completa encara més la precisió del topònim, com Can Pere de sa Mossa, Can Ramon Xarries, Ca l'Amo Antoni de ses Veles, Can Joan d'es Forn, Can Toni Nou, Can Xesc de sa Sínia i Ca Na Margalida d'es Cantó.

Un dels grups de topònims que més crida l'atenció és el que es refereix a un aspecte molt concret de la persona. Així podem citar:

Antropònims que fan referència a oficis i ocupacions com, Cas Menescal, Cas Pastoret i Can Pastora, Cas Jutge Campaner, Cas Peixeter, Cas Fidever, Cas Corder, Cas Sereno, Cas Secretari, Cas Sastre, Cas Pagès, Cas Metge, Cas Gerreret, Cas Dentista, Cas Quefe (de «jefe») o Cas Sabater. Altres noms manifesten l'origen de la persona amb el gentilici, Cas Pobler, Ca s'Alaroner, Ca s'Eivissenc, Cas

Català, Can Menorquí o Cas Pollencí o també amb el nom propi del lloc d'origen com Can Sineu i Can Búger.

La gent d'esglèsia i els estaments eclesials (del més baix al més alt), han aparegut tradicionalment en els antropònims. Alguns exemples d'aquest tipus a Inca són, Ca s'Escolà i Ca s'Escolana, es Coster d'es Frares, Can Vicari, Son Frare, Cas Canonge, Cas Capellans de Can Lau o fins i tot Cas Beato i Can Missa.

D'altres noms fan referència al cos humà o a l'apariència i defectes físics, Can Guixa, Can Panxa, Ca Na Morra i Can Ditet o Ca Na Menuda i Can Menut, Can Ros, Can Pelut, Can Mengo o Can Ravull.

També trobam antropònims referits a aliments, objectes i coses vàries, com, Can Ciuró, Can Balança, Can Fideu, Can Xulla, Can Gelat, Can Tro, Can Flor o Can Bombarda (de bomba).

En un darrer grup hi podem incloure els noms que indiquen colors, Can Blanquet, Can Blancos, Ca Madò Vermella o Can Verd, a més dels referits a animals com, Can Caragol, Can LLebre, Can Cadenera, Can Peixet, Cas Cabrit, Can Bovet o Can Perdiu.

Després d'aquesta mostra de topònims, tan sols podem conclure fent constar que aquesta és una feina inconclusa que ens agradaria continuar sense limitacions, conscients de que la pèrdua de molts de noms i la desaparició dels darrers grans coneixedors i informadors vàlids afecta al nostre patrimoni cultural.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, C. (1982): «Una tasca urgent: salvar la toponímia». *Rev. Estudis Baleàrics*, (Palma), núm. 5.
- AGUILÓ, C.; RULLAN, O. (1986): «Un nou estat de la qüestió dels reculls exhaustius de toponímia mitjançant fonts orals a Mallorca». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, (Sant Hipòlit), núm. XXVI.
- ALCOVER, A. M^a (1905): «Per què serveix la toponímia?». *Butlletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, (Palma), núm. II.
- AMIGO, R. (1980): «Normes per a reculls de topònims». *Butlletí Interior de la Delegació d'Ensenyament en Català. Omnium Cultural*, (Barcelona), núm. 154.
- ANÒNIM (1981): «Visió oficial de la cartografia». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, (Sant Hipòlit), núm. VI.
- ANÒNIM (1983): «Estandardització dels topònims per les Nacions Unides». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, (Sant Hipòlit), núm. XI.
- COLOMER, I.M^a. (ed. 1989): *Cartografia de Catalunya i dels Països Catalans*. Ed. Institut Cartogràfic de Catalunya (Col. Monografies, núm. 5). Barcelona.
- CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I ESPORTS (1988): «Decret 36/1988, de 14 d'abril, pel qual es publiquen en el BOCAIB les formes oficials dels topònims de les Illes Balears». BOCAIB, núm. 51, 28-IV-88, pàgs.1984-1988.
- COROMINES, J.; MASCARÓ PASSARIUS, J. (1989): «Aproximació a la toponímia balear». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, (Barcelona), núm. X.
- ESTÉBANEZ, J.; PUYOL, R. (1976): *Análisis e interpretación del mapa topográfico*. Ed. Tebar Flores. Madrid.

- FONT, J. i d'altres (1985): «Revisió i correcció toponímica del mapa 1:25.000 de les Illes Balears (Extrets)». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, (Barcelona), núm. XIX.
- LLAUGER, J.A. (1994): «El Servicio Cartográfico del Gobierno Balear. El Mapa Topográfico Balear escala 1/5.000». *Mapping*, (Madrid) núm.15.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1962-67): *Corpus de Toponímia de Mallorca*. Gráficas Miramar, 6 vols., Palma.
- MIRALLES, J. (1982): «Els estudis de toponímia a Mallorca. Estat de la qüestió». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, (Sant Hipòlit), núm. IX.
- MOLL, J; TORT, J. (1985): *Toponímia i Cartografia. Assaig de sistematització*. Ed. Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona.
- MOREU-REY, E. (1965): *Els noms de lloc. Introducció a la Toponímia*. Ed. U.E.C. Barcelona.
- MOREU-REY, E. (1982): *Els nostres noms de lloc*. Ed. Moll (Col. Els treballs i els dies, núm. 22). Palma.
- MOREU-REY, E. (1985): «Observacions sobre normes cartogràfiques». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, (Sant Hipòlit), núm. XXII.
- ORDINES, A. (1993): *Actualització del recull bibliogràfic de toponímia i antroponímia de les Illes Balears*. Col. Quaderns de toponímia, onomàstica i cultura popular, núm. 3. Universitat de les Illes Balears. Palma. (En premsa).
- ORDINES, A.; PICORNELL, C. (1993): «El major recull toponímic de les Balears». *El Mirall*, (Palma), núm. 63.
- PANAREDA, J.M^a. (1984): *Como interpretar el mapa topográfico*. Ed. Anaya, (Col. Técnicas Didácticas). Madrid.
- PICORNELL, C.i d'altres (1984): «Recull bibliogràfic de toponímia de les Illes Balears». *Trabajos de Geografía*, núm. 37. Departamento de Geografía, Universidad de Palma. Palma.
- VARIS AUTORS (1980): *La Cartografia al Servei de les Autonomies*. Ed. Associació Catalana de Ciència Regional, Servei d'Estudis del Banco Occidental. Barcelona.

EMIGRACIÓ I IMMIGRACIÓ A INCA

MÀXIM CAMPILLO ILLAN
SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS

A les darreries del segle XIX, degut a la crisi agrícola provocada per la filoxera, l'estructura de la propietat, la problemàtica social i el desitjos de millorar la situació econòmica i social es va donar una emigració molt intensa sobre tot a l'Argentina, Cuba, Puerto Rico i Xile.

A partir de 1880-90, és quan afirmam que es dóna un període inicial d'emigració de masses, malgrat abans ja s'havia donat una important emigració cap a Argèria i cap a Amèrica del Sud.

Les causes d'aquesta emigració mallorquina són, sobretot, per raons socioeconòmiques com: els jornals baixos, el caciquisme i la misèria. També hi ha causes de caràcter psicològic i polític com la insatisfacció, el desig d'aventures i la necessitat de millores socials. Un cas específic d'emigració és el dels que intentaven sortir del Servei Militar obligatori, que afectava, sobretot, les classes populars.

Diferents glossats ens expliquen particularitats de l'emigració.

El glossador Borràs, als anys 80 del segle passat, escrivia i deia entre altres coses:

Sen van de Santa Maria
Consey, Lloseta y Alaro
d'Inca, Campos, Lummajó
y de cualsevol punt sia,
ciudadans y pajesia
á Bonas-Aires parteix;
si es govern no a impedeix
ò á dá remey se descuida,
Mallorca á quedá ben buida
arribará si sequiex.

A l'Argentina es varen prendre un conjunt de mesures legislatives per afavorir la immigració.

Determinats glossats en fan ressò. És el cas del glossat imprimit a 1.889 titulat

«BONAS-AYRES»

lo qu'es el seu govern y relació de sa proteccio
que poren trobá els emigrans que pasan
abaix de sa bandera
de sa Republica Argentina.

Entre altres estrofes destacam el següent paràgraf:

<p>Emigrants no tremole si teniu grust d'anarhí, perque lo qui es aqui jens de consol trobareu, y allá sempre tendreu bon terreno explotado, y si voleu conrarlo dines bastans goñareu, y de lo que avensareu fareu vida de señó, si tot lo qu' apleguereu heu sabeu aprofitá, dintre poch temps vos dará es cent per cent, ja'a voreu, y aqui res ne trendreu.</p>	<p>perque de lo que treureu un altre en disfrutará, y per no dishó mes clá, cuant es llop's entregará de sas mans vos ho pendá cuant manco vos pensareu y voltros ¿com quedareu?.. com es gat de Tulixant que mori miulant, miulant, mirant, y no'a toquereu, si't costa pena es creureu pots segui y tirá endevant qu'es refranch diu: sopegant en que siga en tant en tant de caminá bé aprendeu.</p>
---	---

Palma, juriol 1889.

L'anomenada «PLAGUETA DE CANSONS NOVAS» titulada «Sa Despedida d'un trabajadó que fuig de sa fam y sa Terra que parla» de Bartomeu Pastor, reflecteix la complexitat del tema, i fa èmfasi en les qüestions socials:

Terra.- Sabent sert que heyá de sobres
no veig motiu per fogí;
jo no'n cas de produhí
y per mi no heyá rics ni pobres
lo que respect son ses obres
que tots junts hem de cumplí.

Trebayado.- No tenc fincas per fe blat,ç
ni tenc casa per està;
vaig a jornal per comprá

es pa qu'han adulterat
y de sobra molt a n'es veinat
pero jo no puc menjá.

Aquest procés es donà a Inca d'una manera peculiar, ja que existia un corrent emigratori amb distintes oscil·lacions a la vegada que es donava un desenvolupament industrial i artesanal, sobretot, en el terreny de la sabata.

La crisi filoxera, que va afectar greument les vinyes, i la pèrdua de les colònies espanyoles de Puerto Rico i Cuba a final de segle són dues fites molt importants pel que fa a mercats i a corrents migratòries.

El moment de forta emigració del final del segle XIX es veu reflectit en el baix creixement de la població inquera entre 1875 i 1900, si bé en aquesta mateixa època es modernitzava la indústria del calçat i teixit.

Als grups d'emigrants característics de Cuba i Puerto Rico, encara colònies, hem d'afegir importants grups a l'Argentina, Xile i alguns al Brasil.

A Buenos Aires, Mendoza i Tucuman hi trobam amb freqüència llinatges com Amengual, Marquès, Noguera, Gener, Llompert, Mateu, Pons, Ferrer, Bernat, Catany..., els emigrants procedents d'Inca a la República Argentina l'any 1.918 eren una quarantena de caps de família i l'any 1.929 una cinquantena. Aquestes dades estan extretes de les guies d'emigrants, elaborades meticulosament per en Garcies Moll.

A Xile, l'any 1.918, hi trobam les famílies Alomar, Amengual, Borràs, Figuerola, Coll, Ferrer, Melis, Payeres, Pons, Socies.

Al Brasil, el mateix any 1.918, hi trobam les famílies Mateu i Pomar.

En el període de 1916 a 1920, en un informe que l'Ajuntament d'Inca va enviar a l'Institut Nacional d'Estadística segons el qual el nombre d'obers que varen emigrar durant aquests anys és de 180, el destí dels emigrants és el següent:

França	118
Argentina	27
Suïssa	15
Xile	12
Cuba	5
Alemanya	3

L'informe al qual feim referència diu que la causa de l'emigració és el desig de millorar fortuna i afirma que no hi ha cap obrer en atur forçós a aquesta ciutat. Però les causes les hem de cercar a les males condicions de treball, el difícil accés a la propietat, i no només per una qüestió de feina, ja que el dit informe fa referència a un període (1916-1920) on Inca rep un corrent immigratori com veurem posteriorment. De fet la primera gran guerra facilita l'exportació i fa que existeixi una aturada de l'emigració sobretot a l'Argentina.

A través de diversos articles de la premsa local es demostra la preocupació social per aquest fet. Es fan advertències de possibles enganys. «El Eco de Inca», l'any 1.900, en el seu núm. 24, publica:

«Estas advertencias debidas a una víctima, no deben desaprovecharse para cuantos cifran su porvenir en un viaje les más de les veces precipitado, aconsejamos a todo emigrante que medite antes de abandonar esta tierra, sobre el relato apuntado y evitará aumentar el número de víctimas de una emigración empujada y favorecida por una propaganda criminal y mentirosa»

Un altre article de l'any 1917 de «La Veu d'Inca» en el núm. 114, ens mostra la cara oposada, es tracta d'un inquer, N'Antoni Ferrer Estrany, el qual ha fet fortuna a Xile com a industrial sabater.

«Dever nostre és ja ocupar-nos d'aquest compatriota nostre, que si un dia es separà de nostres, emigrant a terres llunyanes per crear-se una posició, ho va fer duguent-se allà quelcom del nostre caràcter industrial i afanyos que tant nos honra en el món comercial, i amb el qual ha arribat a aixecar en la ciutat Xilena una de les fàbriques nacionals més importants d'aquella capital.»

El mateix any, 1917, en el núm. 107 de «La Veu d'Inca», també s'informa de la difícil situació a l'Argentina, i es proposa que es paralizzi l'emigració a aquest país.

«Com conseqüència d'aquesta difícil situació econòmica, nostre representant a Buenos Aires proposa que es paralicí l'emigració a aquella república, car els qui hi vagin en cerca de treball no trobaran més que misèria i desolació.»

També tenim un altre article publicat l'any 1.918 en el núm. 164 de «La Veu d'Inca» dirigit als possibles emigrants on els intenta convèncer que no se'n vagin. Es tracta de l'associació de Sant Rafel, dedicada a l'ajuda dels emigrants, la qual comença un comunicat que diu el següent:

«No emigres. Si no tienes causa grave para emigrar no emigres.
Se han arrepentido la mayor parte de los que han emigrado, pero ya tarde.»

És ben patent, així, l'interès pel fet de l'emigració, com a conseqüència, sobretot, de la crisi de 1914 a l'Argentina.

A continuació analitzarem el període que va de 1900 a 1955, per etapes, facilitarem així la comprensió de les peculiaritats d'aquest procés al municipi d'Inca.

Al període de 1900 a 1920 Inca experimenta un fort corrent immigratori de població procedent d'altres municipis de l'illa, provocat per un progrés agrícola i industrial que ha de menester una considerable mà d'obra. En aquest moment, l'any 1.900, el 5,2 per cent del total de la població d'Inca té el seu origen a altres municipis de Balears.

Els moviments immigratoris intermunicipals indiquen una primera fase de l'èxode rural, amb la fuga de jornalers atrets per les millors perspectives de la ciutat. El paper d'Inca i de la seva activitat econòmica en són determinats.

A partir de l'anàlisi exhaustiva dels Padrons Municipals podem analitzar un conjunt de característiques de la població inquera.

L'evolució de la **població total de dret** en aquest segle és la següent:

- 1900	7.579	- 1960	13.816
- 1910	8.353	- 1965	15.759
- 1920	9.439	- 1970	16.078
- 1930	10.398	- 1975	17.711
- 1940	12.176	- 1981	20.287
- 1950	12.522	- 1991	22.287

Les característiques dels immigrants intermunicipals d'Inca l'any 1900:

Procedència:

Palma	25%	Costitx	4%
Pollença	10%	Mancor	3%
Selva	10%	Sencelles	3%
Binissalem	5%	Llubí	3%

Professions:

Homes

Jornalers	34%	Picapedrers	7%
P. Liberals	12%	Comerciants	6%
Botiguers	9%	Funcionaris	5%
Sabaters	9%	Propietaris	5%
Agricultors	8%	Dependets	3%

Dones

Criades	62%	Propietàries	10%
Mestres	24%	Botigueres	5%

Nivell d'instrucció:

Analfabetisme: Homes 45% Dones 82%

En quant als immigrants procedents de la Península, representen el 0,6% del total de població d'Inca, l'any 1900 quasi tots de Catalunya i el País Valencià, amb una proporció important de funcionaris.

Característiques dels immigrants de fora de Balears l'any 1900:

Procedència:

Catalunya	21%	Madrid	6%
P. València	13%	Saragossa	6%

Professions:

<i>Homes</i>		<i>Dones</i>	
Funcionaris	53%	Criades	20%
Jornalers	47%		

Nivell d'instrucció:

Analfabetisme: Homes 67% Dones 67%

Al decenni de 1910 a 1920 el corrent immigratori anterior s'accentua, com a conseqüència de l'auge industrial que implica la Primera Guerra Mundial a les fàbriques de calçat.

Entre 1920 i 1930, la crisi que segueix la Gran Guerra, a més de provocar una disminució de la immigració promou una dèbil emigració. Es notaran els efectes de la crisi de 1.929.

Entre 1930 i 1940, etapa dins la qual la indústria sabatera presenta un important desenvolupament relacionat amb la Guerra Civil, es reuneix una important mà d'obra composta, fonamentalment, per immigrants peninsulars i també d'altres municipis de l'illa. L'any 1930 els immigrants comarcals representen el 18% de la població del municipi, mentre que els de fora de Balears són el 2,6%.

Característiques dels immigrants intermunicipals d'Inca l'any 1930:

Procedència:

Selva	13%	Mancor	4%
Palma	12%	Binissalem	4%
Lloseta	6,3%	Sencelles	3%
Pollença	5,4%	Campanet	2,4%
Llubí	5%	Costitx	2,2%

Professions:

Homes

Jornalers	21%	Criats, xofers	4%
Sabaters	19%	Escriptors	4%
Agricultors	8%	Funcionaris	3%
Empleats	6%	Comerciants	3%

Dones

Criades	45%	Teixidores	5%
Sabateres	15%	Brodadores	5%

Jornaleres	12%	Propietàries	3%
Sastresses	5%	Obreres	3%

Nivell d'instrucció:

Analfabetisme: homes 25% Dones 42%.

Característiques dels immigrants de fora de Balears l'any 1930:

Procedència:

Catalunya	31%	Múrcia	5%
P. Valencià	24%	Madrid	5%
Andalusia	7%		

Professions:

<i>Homes</i>		<i>Dones</i>	
Jornalers	26%	Criades	64%
Sabaters	23%	Dependentes	9%
Empleats	20%	Mestres	9%
P. Liberals	21%	Teixidores	9%
Funcionaris	10%	Sastresses	9%

Nivell d'instrucció:

Analfabetisme: Homes 9% Dones 14%

Els efectes de la Guerra Civil de 1936 es detecten en molts d'aspectes. Entre 1940 i 1950, el moviment de la població ve determinat per les variacions a la indústria inquera, on predominen les situacions crítiques. A més, l'emigració és un fet. Hi ha nous destins com Veneçuela; però, també el clàssics com Europa i Amèrica.

El quinquenni de 1950 a 1955 representa per a la ciutat d'Inca una estabilitat industrial que repercuteix en la població, que torna tenir un creixement regular.

Segons les dades que aporta el padró municipal d'habitants de l'any 1955, el nombre d'immigrants d'altres nacionalitats i regions de l'Estat Espanyol ja és considerable, un 11,1 % del total de la població. També constatam un canvi de tendència a l'origen de la població immigrada; ocupa el primer lloc Andalusia, seguida del País Valencià i Murcia. A més destaca el fet que molts d'immigrants procedeixen d'una mateixa localitat d'una província determinada, com és el cas d'Aguilar a Còrdova i Monovar a Alacant. Aquest fet reflecteix l'existència d'una comunicació entre els immigrants i el seu lloc d'origen. Igualment hem pogut apreciar que hi ha molts d'immigrants de zones amb tradició sabatera, el cas d'Alacant, els quals a Inca continuen amb la mateixa professió.

Característiques dels immigrants d'altres regions de l'Estat Espanyol l'any 1955:

Procedència:

Andalusia	37,5 %
P. Valencià	15 %
Murcia	9 %
Catalunya	8,3 %
Castella-La Manxa	5,9 %

Professions:

<i>Homes</i>		<i>Dones</i>	
Sabaters	40%	Sabateres	49%
Agricultors	17%	Criades	18%
Funcionaris	6,6%	Jornaleres	15%
Miners	7,1%	Teixidores	9,5%
Curtidors	3%	Agricultors	3%

Nivell d'estudis:

Analfabetisme: Homes 6% Dones 14%

Pel que fa als immigrants intermunicipals, l'any 1955, ja arriben a una xifra molt important: un 22,8%. El fort increment dels immigrants d'altres localitats de l'illa es deu a l'èxode rural, molt pronunciat de 1950 a 1955. La primera onada de jornaleros és seguida d'una segona de petits propietaris agrícoles, arrendadors, amb poques perspectives econòmiques.

Característiques dels immigrants intermunicipals l'any 1955:

Procedència:

Selva	12%	Llubí	4%
Palma	9%	Sencelles	4%
Lloseta	5%	Mancor	4%
Moscari	4%	Campanet	3%
Pollença	4%	Caimari	3%
Binissalem	4%	Sineu	3%
		Búger	3%
		Sa Pobla	3%

Professions:

<i>Homes</i>		<i>Dones</i>	
Sabaters	31%	Sabateres	35%
Agricultors	21%	Jornaleres	15%
Funcionaris	10%	Agricultors	19%
Comerciants	8%	Teixidores	10%

Escrivents	9%	Criades	7%
Criats, xofers	6%	Comerç	7%
Empleats	6%	Brodadores	3%
Industrials	3%		

Nivell d'instrucció:

Analfabetisme: Homes 10% Dones 16%

En definitiva, en el període de 1900 a 1955 a Inca, observam dues etapes d'immigració: 1900-1920, 1930-1940 i altres dues etapes d'emigració: 1920-1930, 1940-1950. Aquestes corresponen a situacions àlgides o crítiques de la indústria sabatera local. Per tant, és evident la influència que aquesta indústria ha tingut a la població del municipi.

Creixement absolut i vegetatiu d'Inca de 1900 a 1955:

	<i>Creixement Absolut</i> (habitants/any)	<i>Creixement Vegetatiu</i> (habitants/any)
1900-10	77,4	40
1920-20	108,6	60
1920-30	95,9	100
1930-40	177,8	112
1940-50	34,6	80
1950-55	80	60

A partir del quinquenni 1961-1966 el nombre d'immigrants és molt elevat globalment a les Balears, amb saldos migratoris altament positius, a diferència de dates anteriors, en què els saldos positius només es registraven a Palma i, en alguns períodes, a Inca, com hem comprovat anteriorment.

Els saldos migratoris del municipi d'Inca en valors absoluts, a partir de 1955, segueixen essent positius i en algun moment són considerables, com veurem a continuació:

	<i>Valors absoluts</i>	<i>Tant per mil</i>
1955-60	354	5,30
1960-65	1.167	15,77
1965-70	350	4,23
1970-75	131	1,50
1975-81	2.103	21,87

A partir de 1981 es produeixen canvis substancials però es consolida la forta immigració.

A continuació tractem la situació d'Inca en aquest aspecte, l'any 1991, segons les dades oferides pel padró d'habitants comparades amb les de Balears en conjunt.

El nombre d'immigrants a Inca és d'una magnitud important, com a conseqüència d'onades immigratòries anteriors. Tant és així que els habitants d'Inca nascuts fora de les Balears representen el 22,1 % del total. En quant a la seva procedència, bàsicament, coincideix amb la tendència global de Balears. Predomina Andalusia, seguida de Castella la Manxa, País Valencià, Múrcia,...

Origen dels immigrants d'altres nacionalitats i regions de l'Estat Espanyol l'any 1991:

	Valors <i>Absoluts</i>	Valors <i>Relatius</i>	Valors <i>Població total</i>
Andalusia	1.115	38,7%	8,5%
C. la Manxa	920	18,6%	4,1%
P. Valencià	598	12,0%	2,6%
Múrcia	292	6,0%	1,3%
Aragó	276	5,5%	1,2%
P. Basc	238	4,8%	1,0%
Extremadura	206	4,1%	0,9%
Galícia	198	4,0%	0,8%
Catalunya	104	2,1%	0,5%
C. Lleó	78	1,6%	0,4%

Els immigrants intermunicipals registrats al padró d'habitants de 1991 també representen un grup considerable, arriben al 14,4 del total de la població d'Inca. Es manté la tònica anterior pel que fa als municipis d'origen:

Palma	15,0%
Selva	6,8%
Sencelles	3,6%
Sa Pobla	2,8%
Costitx	1,9%
Lloseta	1,1%

Els nivells d'instrucció segueixen essent baixos. Sobretot, hem de destacar el percentatge de persones sense estudis.

	<i>Homes</i>	<i>Dones</i>
Analfabets	1,7 %	5,7 %
Sense estudis	26,15%	28,2 %

Certificat escolaritat	39,7 %	13,9 %
Graduat escolar	15,3 %	13,9 %
BUP - COU	2 %	1,9 %
FP - 2 Grau	1,1 %	0,8 %
Estudis Universitaris	3,1 %	2,7 %

En darrer lloc, hem d'esmentar els immigrants amb origen fora de l'Estat Espanyol, encara que a la ciutat d'Inca aquest aspecte de la immigració no tengui tanta incidència com a altres municipis de Balears. En xifres absolutes, el nombre d'immigrants estrangers empadronats a Inca és el següent:

Argentina	10
Uruguai	7
Marroc	9
Alemanya	5
França	8
Veneçuela	3

Queden molts d'aspectes sociològics, culturals, històrics i polítics a tractar respecte a la problemàtica de l'emigració i de la immigració.

Un dels reptes és tractar la integració. El debat i els estudis han començat a ser una realitat. Les actuacions i els programes d'integració van més endarrerits.

Des del punt de vista de la investigació tractam amb un conjunt de fonts documentades que en general es troben disperses.

La tasca de recollida d'aquest tipus de font, la duen a terme un conjunt de persones i està en fase avançada en alguns pobles i ciutats i més endarrerida en altres.

L'equip d'investigadors comença un programa d'Història Oral, que inclou entrevistes sistematitzades però amb la flexibilitat necessària que cal tenir amb aquest tipus de font. Oferim a continuació el qüestionari tipus que utilitzam i que va ésser presentant a les «III JORNADES DE HISTÒRIA Y FUENTES ORALES», per part d'Arnau Company Matas, Antònia Ripoll Martínez i Sebastià Serra Busquets.

QÜESTIONARI SOBRE IMMIGRACIÓ

Entrevista:

A) FITXA TÈCNICA

Sexe.

Edat.

Lloc d'Origen.

Any d'Arribada.

Municipi de Residència.

Altres llocs de Mallorca on ha residit.

Professió.

Nivell d'estudis.

B) QÜESTIONARI BÀSIC

1. Per què va triar les Illes Balears per viure?
2. Qui el va incitar a venir?
3. Hi ha al vostre barri altres persones del vostre lloc d'origen?
4. Quan va partir de casa seva es plantejava si era per sempre o per una temporada?
5. Va venir tot sol o amb la família?
6. Tenia feina quan va arribar?
7. De què treballava al seu lloc d'origen?
8. La seva parella, si en té, d'on és?
9. Quants de fills té i on han nascut?
10. Quin tipus d'educació reben els vostres fills?
11. A quina escola van?
12. Amb quina llengua parlen?
13. Es consideren mallorquins?
14. Si pogués se'n tornaria al seu lloc d'origen?
15. Acostuma a visitar els seu poble d'origen? Quan hi sol anar?
16. Es relaciona indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?
17. A quins llocs sol assistir habitualment?
18. Quina opinió té dels mallorquins?
19. Coneix la llengua catalana? La utilitza?
20. Quins tres fets històrics coneix de Mallorca?
21. Quins plats de la cuina de Mallorca coneix?
22. Quina és la zona de Mallorca que més bé coneix?

QÜESTIONARI SOBRE EMIGRACIÓ

Dades Biogràfiques

Nom, llinatges i malnom.
Lloc i data de naixement.
Professions.
Estat civil.
Estudis.
El seus pares.
Domicili actual.

Estada a Mallorca abans d'emigrar

On vivíeu.
Professió que realitzàveu.
Condicions laborals.
Condicions econòmiques.
Relació amb la gent del poble.

La Decisió d'emigrar

Quan decidíreu emigrar?
Raons per què vàreu voler emigrar.
Com i per què vàreu triar el lloc on volíeu anar.
Coneixíeu algú que ja hi estàs.
Quin temps hi pensau estar.
Hi havia altres mallorquins.

Tràmits per la partida

Data de partida.
Com contactàreu per poder partir cap allà.
Hi havia altres persones pròximes a vós que també partien cap a Amèrica.
Papers que havíeu de menester per anar a Amèrica. I com els arreglàreu.
Doblers i objectes personals que vos endúieu.

El viatge

Preu del bitllet.
On el vàreu comprar.
El vaixell.

Descripció del trajecte: D'on venia el vaixell. Ports on féreu escala. Relacions amb altra gent dins el vaixell. Contactes i converses sobre l'anada a Amèrica amb altres passatgers. Condicions de vida dins el vaixell: Camarots, tipus de passatgers, menjar (què menjàveu, menjades diàries). Dies de durada del trajecte. Impressions personals del fet de deixar Mallorca (nostàlgia, ganes de tornar enrera).

L'Arribada a Amèrica

Data i lloc d'arribada.

Primeres impressions d'aquella nova terra per a vós.

Què féreu quan arribàreu. Vos esperava algú.

Contactes que hi teníeu.

L'Estada a Amèrica

Llocs on vàreu residir.

Treballs que vàreu fer. Condicions del lloc de treball: propietaris, altres mallorquins que hi treballaven, divisió del treball, la dona al treball (quins tipus de treballs feien), sous, sindicació.

Grau associatiu i entitats associatives del mallorquins.

Solidaritat amb els altres mallorquins.

Relacions i matrimonis amb els nadius o persones que residien allà.

A més del treball, quines altres activitats desenvolupàveu.

Grau d'integració dins la societat.

Quins comportaments i trets culturals xocaren més amb la vostra pròpia tradició cultural.

Semblances i diferències de la societat d'allà amb la mallorquina. Quin era el vostre grau econòmic.

Quina visió teniu d'aquell país.

Descripció del sistema polític d'aquell país.

El tema de la llengua (dificultats per parlar castellà, noves paraules i formes d'expressió adquirides..) Quines relacions manteníeu amb Mallorca i amb la vostra família. Enviàveu doblers o altres coses a Mallorca.

El retorn i el viatge

Motius i causes d'aquest retorn.

Data de la tornada.

Persones que venien amb vós o tornàveu sol. Hi havia altres mallorquins que també tornaven.

Situació econòmica que teníeu a la tornada. Doblers i objectes que dúieu cap a Mallorca.

El vaixell.

Preu del bitllet. Descripció del trajecte. Ports on va fer escala. Relacions amb altra gent dins el vaixell. Converses sobre l'estada a Amèrica amb altres passatgers. Condicions de vida dins el vaixell. Camarots, tipus de passatgers, menjar. Dies de durada del trajecte. Escales. Impressions personals quan deixàveu Amèrica. Pensàveu tornar-hi o anar a un altre lloc.

L'Arribada a Mallorca

Data de l'arribada.

Impressions quan tornàreu veure Mallorca.

Principals canvis que observàreu que havia sofert Mallorca en aquests anys.

Nivell econòmic que teníeu quan tornàveu.

Expectació dels vostres familiars i amics per la vostra arribada.

Feines, negocis i inversions dels doblers estalviats.

Pensàreu en tornar emigrar.

BIBLIOGRAFIA

- BARCELÓ PONS, B.: «L'emigració a les Illes Balears». Lluc núm. 750 Pàgs. 3-6. Palma. 1989.
- BARCELÓ PONS, B.: Evolución reciente y estructura actual de la población en la Islas Baleares. CSIC. Palma. 1970.
- BARCELÓ PONS, B.: El segle XIX a Mallorca. Obra Cultural Balear. Palma. 1964.
- BARCELÓ PONS, B.: Inca y su termino. Iniciación a la Geohistoria del municipio. Palma. Imprenta Politécnica.1958. -PICORNELL BAUZÀ, C./SEGUÍ PONS, J.M.: Geografía humana de las Islas Baleares. Barcelona. Oikos-Tau. 1989.
- SALVÀ TOMÀS, P.A.: La dinámica de la población de las Islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900). Trabajos de Geografía nº 38. Palma. 1982
- SALVÀ TOMÀS, P.A.: «Moviment natural de la població de les Illes Balears des dels anys 1901 a 1940». En Homenatge a Lluís Soler Sabarís. Separata d'Acta Geològica Hispànica. Vol. 14. Barcelona. 1982.
- SALVÀ TOMÀS, P.A.: «Els efectes de la transacció demogràfica il·lenca sobre el territori: l'emigració a les Illes Balears entre 1878 i 1955». Comunicació presentada al Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica. Palma. Gener. 1992. Institut d'Estudis Baleàrics.
- SEGUÍ LLINÀS, M.: «La població a la comarca de Mallorca septentrional o comarca d'Inca al segle XX». Randa nº 22. Barcelona. 1987.
- SERRA BUSQUETS, S.: «L'emigració mallorquina: una perspectiva històrica». A Les Migracions. Ajuntament de Palma. 1989.
- SERRA BUSQUETS, S.: «L'emigració mallorquina a Amèrica Llatina de començaments de segle fins els anys 30». A Quinze anys dels premis d'investigació Ciutat de Palma. Ajuntament de Palma. Palma. 1986.
- SERRA BUSQUETS, S.: «La emigración de las Islas Baleares a América». CEDEAL. Madrid. 1992.
- SERRA BUSQUETS, S.: «L'emigració de les Illes Balears a Amèrica». Ponència presentada al Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica. Palma. Gener 1992. Institut d'Estudis Balears.
- SERRA BUSQUETS, S./RIPOLL MARTÍNEZ, A./COMPANY MATAS, A.: «Mallorca: de la emigración a la inmigración». Actes de les III Jornades de Historia y Fuentes Orales. «Memoria y Sociedad en la España Contemporánea». Avila. Fundación Cultural Santa Teresa. 1993.

L'ENSENYAMENT EN CATALÀ A LA COMARCA D'INCA

MIQUEL SBERT I GARAU

INTRODUCCIÓ

Quan hom assumeix el principi que el català sigui la llengua de l'ensenyament no fa seva una aventura arriscada cap al no res o emprèn un viatge sense destí, ben al contrari, dóna satisfacció a una autèntica necessitat.

L'increment i resituació de la presència de la llengua pròpia del país en la vida dels nostres centres docents és una **resposta** -l'única coherent- capaç de resoldre en positiu les necessitats educatives específiques dels alumnes de les Illes Balears, de **tots** els alumnes de les Illes, qualsevol que sigui la seva llengua familiar.

L'ensenyament en català és l'única resposta educativa consistent al repte que tenim plantejat socialment, perquè ¹: des del punt de vista lingüístic, els nostres escolars

a. puguin assolir una competència comunicativa equivalent en català i en castellà -segons marca la normativa, LOGSE, LNL, etc., i aconsella la lògica-. Equivalent no significa «exactament igual». Fa referència a un mateix nivell de resultats comunicatius i cognitius («*utilitzar normalment i correctament*» ambdues llengües, en termes de la Llei de Normalització Lingüística del 1986), però no al·ludeix al mateix *format*, és a dir, al nombre i proporció d'elements que integren la competència comunicativa desitjada,

b. siguin capaços d'adquirir les destreses psicolingüístiques bàsiques, tant a nivell intralingüístic (escoltar, llegir, escriure en les dues llengües) i interlingüístiques (interpretar i traduir d'una llengua a l'altra);

¹ Vegeu V. Pascual i V. Sala (1991) **Un model educatiu per a un sistema escolar amb tres llengües. I. Proposta organitzativa**, Generalitat Valenciana Direcció General d'Ordenació i Innovació educativa, València, pàg. 109 i següents.

c. puguin assolir les competències metalingüístiques imprescindibles per a la reflexió sobre els usos lingüístics i l'estructura de la llengua.

I des del punt de vista psicològic i social, adquireixin:

a. percepció del valor del domini de la llengua per a la realització personal i social,
 b. percepció del valor de la llengua com a base de la pròpia identitat i lligam que identifica l'individu amb la seva societat,

c. eliminació de prejudicis lingüístics i autoodi, amb incorporació dels valors culturals que integren la llengua,

d. consciència de la situació de minorització de la llengua catalana i adopció d'actituds positives envers la normalització d'aquesta llengua,

e. afavoriment de la integració lingüística, cultural i social de la població no catalanoparlant.

Però existeixen encara moltes altres consideracions possibles a l'entorn de qualificar l'ensenyament en català com a opció definitiva i definitiva i no és la menys significativa la de la coherència educativa. L'entorn, allò que és a l'abast més immediat de l'alumne i que l'envolta i agombola, la societat on es desenvolupa no són només, per a una concepció educativa que es vol renovada, punts de referència a incorporar com a recurs didàctic, sinó que constitueixen un aspecte més de la realitat educativa. L'escola ha d'integrar l'entorn com a recurs interactiu, és a dir, l'ha d'assimilar a la tasca quotidiana i sobre ell ha de projectar la seva labor instructiva i formativa. La mistificació del component més substancial dels que conformen una societat, la **llengua pròpia**, forçosament comportarà factors de desintegració social i individual, oposats a qualsevol principi educatiu.

Des de les consideracions que hem fet, que no abracen ni d'un bon tros totes les perspectives, és des d'on cal analitzar les motivacions subjacents a l'hora de considerar l'ensenyament en català com una fita ineludible a assolir pel nostre sistema educatiu, al nivell general de les Illes Balears i al nivell puntual de cada centre escolar.

Una situació ideal d'equilibri lingüístic amb el català com a primera llengua als nostres centres docents és, avui com avui, molt lluny de les possibilitats reals del nostre sistema educatiu, per raons ben conegudes. Però, també és cert que, dia a dia, el compromís, la tossuderia, dels docents i dels pares amb llur país, la fidelitat a la llengua d'amplis sectors socials, la voluntat de normalització lingüística i cultural d'aquests grups, han provocat que s'envesteixin **projectes lingüístics de centre**, més o menys sistematitzats, concretats en tractaments de les llengües amb una clara tendència a la voluntat de contribuir a l'assoliment, entre d'altres, dels objectius educatius que plantejàvem just ara i de fer de les escoles un instrument per a la integració lingüística i cultural de la població no catalanoparlant i, en general, un catalitzador actiu de la normalització lingüística del nostre poble.

Amb deu anys, a les Illes Balears, hem passat d'un desert absolut en matèria d'ensenyament en català a una situació que ofereix unes dades indiscutiblement

considerables que palesen una voluntat ferma d'autoafirmació. En un text elaborat pel qui signa, llegit com a manifest de la X TROBADA DE LES ESCOLES MALLORQUINES dèiem fa pocs dies ²:

El curs escolar 1983-84 un total de 15 centres de les Illes Balears impartien algun tipus d'ensenyament en català. 11 eren de Mallorca (4 de Palma i 7 de la part forana) i 4 de Menorca. Això representava que un 26'6 % dels centres illencs feien servir la llengua pròpia com a llengua de l'ensenyament. El nombre d'alumnes implicats, que no consta als arxius, era gairebé insignificant en termes absoluts.

Enguany, als nivells d'EI i EP/EGB, de 104.312 matriculats, 34.300 tenen la catalana com a llengua vehicular d'una part significativa del seu currículum. Representen un 32'8 % del total de la població escolar illenca d'aquest nivell. D'aquests n'hi ha 17.737 (17 %) que reben tot l'ensenyament en català, llevat de les àrees lingüístiques naturalment. A l'ensenyament mitjà les dades s'aproximen al 65% dels centres públics amb autorització per ensenyar en català i al 25 % en el cas dels concertats.

Aquest és el context on volem emmarcar la comunicació que presentam.

La informació que oferim es presenta estructurada per nivells educatius (EI, EP/EGB i ES). Es refereix al municipi d'Inca i aporta també les dades dels centres escolars d'ensenyament primari de la comarca, els alumnes dels quals continuen majoritàriament els estudis d'ensenyament mitjà a la capital del Raiguer.

Les dades sobre l'ensenyament en català ³ s'estructuren en dues grans categories, corresponents als models predominants a les Illes:

- **ENSENYAMENT TOTAL EN CATALÀ**, és a dir, centres on el català és la llengua primera, cosa que comporta: lecto-escritura en català i ús vehicular d'aquesta llengua en la major part de les àrees curriculars. El català sol ser, de manera molt majoritària, la llengua d'ús del centre en les comunicacions internes i externes, a nivell oral i escrit.

- **ENSENYAMENT PARCIAL EN CATALÀ** quan el català és usat com a vehicular en algunes àrees del currículum. En certs casos, com en el dels instituts d'Inca i en alguns centres de primària, pot ser que sigui la llengua principal i fins i tot exclusiva de comunicació del centre, en d'altres la situació pot variar substancialment.

Hem d'anotar també que aportam dades sobre l'ensenyament en català que es fa realment, segons informacions dels propis centres, no només ho feim amb les d'a-

² Sbert, M. **10 anys d'Escoles Mallorquines**, text llegit el dia 30 d'abril de 1994 a l'IB RAMON LLULL de Palma en el marc de la X TROBADA DE LES ESCOLES MALLORQUINES.

³ Les dades procedeixen de les fonts següents:

- **ENSENYAMENT EN CATALÀ 93/94 (EI/EP/EGB)**. Document elaborat pel SERVEI D'INSPECCIÓ EDUCATIVA (SITE) de la Direcció Provincial del MEC de Balears.

- **MATRÍCULA EDUCACIÓ SECUNDÀRIA CURS 1993/94 BALEARS**. Document elaborat pel SERVEI D'INSPECCIÓ EDUCATIVA (SITE) de la Direcció Provincial del MEC de Balears.

- Fitxes amb les dades de matrícula elaborades pels centres i trameses al SITE a l'inici del curs escolar 1993-94.

- Informacions dels propis centres recollides personalment.

quells col·legis que tenen la preceptiva autorització de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear i del MEC per impartir programes en català, que són els únics que figuren a les estadístiques oficials. Aquesta observació s'ha de tenir molt en compte a l'hora de ponderar les dades d'Inca, perquè pot induir a formar la imatge d'un panorama més ric del que en realitat és. Pensi's en la precarietat -programació, continuïtat, mitjans, sistemàtica, etc.- que representa la impartició esporàdica i voluntarista de l'ensenyament en català, per dir-ho d'alguna manera no formalitzat.

1. L'ENSENYAMENT PRIMARI

El municipi d'Inca

Les dades relatives a l'ensenyament en els primers estadis del procés educatiu suposen a la Inca urbana la constatació d'un dèficit molt remarcable.

Així no existeix **cap** centre, públic ni privat, que tengui autorització per fer l'ensenyament en català. L'estadística de l'alumnat constata el fet que de **3.818 alumnes matriculats**, oficialment no n'hi ha ni un que rebi ensenyament en la llengua pròpia de les Illes Balears. La situació real és un poc més matisada perquè, tant als centres de titularitat pública com als privats-concertats, en alguns casos, s'imparteixen de manera esporàdica algunes àrees en català que, en no comptar amb l'autorització formal permeten de suposar un grau d'indefinició important. El quadre següent reflecteix el panorama:

MUNICIPI D'INCA. ENSENYAMENT EN CATALÀ (PARCIAL)

NIVELL EI/EP/EGB (Centres sense autorització formal)

	ALUMNES	ENS. CAT. PARC	%
PÚBLICS	560	221	39'5
PRIVATS	3.258	668	20'5

Les àrees impartides en català són

CENTRES PÚBLICS:	Socials i Naturals	101
	Socials i Matemàtiques	120
		221
CENTRES PRIVATS:	Educació Física	138
	Socials i Ed. Física	38
	Música-Plàstica-Ed. Física	37
	Socials-Plàstica-Música-Ed. Física	116
	Socials-Naturals	110
	Socials	229
	668	

La situació és molt anòmala perquè, entre d'altres conseqüències, suposa que:

1. **Cap alumne** escolaritzat a Inca, d'entre els 3 i els 6 anys, rep alguna mena d'ensenyament en català, que no sigui informal oralment.

2. **Cap alumne** de la ciutat aprèn a llegir i escriure en català, llengua pròpia d'Inca.

3. Les àrees que s'imparteixen en català no suposen, en cap cas, més enllà d'un 20 % del currículum i això de manera informal i des d'una lectura optimista no gaire exigent.

En resum, hem d'afirmar que, avui com avui, l'ensenyament a Inca ciutat és una bona mostra d'immersió en llengua castellana. El predomini aclaparador de la llengua oficial de tot l'Estat palesa una clara i contundent marginació de la llengua pròpia del país en el camp de l'ensenyament.

La comarca

Alaró, Binissalem, Búger, Campanet, Consell, Lloseta, Santa Maria del Camí, Selva, Biniamar, Moscarí, Caimari, Sencelles i Lluc són pobles de l'entorn que aporten alumnat a la ciutat d'Inca i presenten, des de la perspectiva que ens ocupa, una panoràmica molt distinta. Els **13 centres públics** existents tenen **tots** autorització per a l'ensenyament en català i **4 dels concertats** també en tenen. Les dades queden manifestes en el quadre següent:

MUNICIPIS DE LA COMARCA D'INCA ENSENYAMENT EN CATALÀ (TOTAL I PARCIAL)

MUNICIPI	ALUMNAT	CAT.	%	TOTAL	%	PARCIAL	%
ALARÓ	443	353	79,7	202	45,6	151	34,1
BINISSALEM	482	482	100,0	74	15,3	408	84,6
BÚGER	53	53	100,0	53	100,0	0	0,0
CAMPANET	239	239	100,0	239	100,0	0	0,0
CONSELL	194	175	90,2	64	33,0	111	57,2
ESCORCA	52	52	100,0	52	100,0	0	0,0
LLOSETA	379	302	79,7	182	48,0	120	31,7
MANCOR	63	63	100,0	35	55,6	28	44,4
STA. MARIA	442	365	82,6	50	11,3	315	71,3
SELVA	300	287	95,7	135	45,0	152	50,7

Els percentatges del que hom anomena ENSENYAMENT TOTAL que, com hem indicat, suposa l'aspecte fonamental de l'aprenentatge de la lecto-escriptura en la llengua del territori és, a nivell comarcal, molt remarcable.

Quant a les àrees impartides en català, la del Coneixement del Medi és la més habitual en català -gairebé hi és impartida exclusivament-. L'ús del català com a llengua vehicular de l'ensenyament varia segons l'antiguitat dels processos d'im-

plantació: així en els centres públics es dona la coexistència de l'ensenyament total al EI i al cicle inicial de l'EP amb la presència que va des d'una àrea a la totalitat en els cicles mitjà i superior. en els centres concertats, des de la totalitat -cas de l'Escolania de Lluç, centre emblemàtic entre els avantguardistes d'un ensenyament arrelat al medi- fins a la utilització del català només en una o dues de les àrees curriculars.

L'ensenyament secundari

La matrícula actual de l'Educació Secundària a Inca es distribueix de la manera següent:

CENTRES PÚBLICS	ALUMNAT
IES PAU CASASNOVAS (ESO i FP)	1.117
IB BERENGUER D'ANOIA (BUP i COU)	985
CENTRES PRIVATS	
COL. LA PURESA DE MARIA (FP1)	78
COL. RAMON LLULL (BUP i COU)	353
TOTAL	2.533

Els dos centres públics gaudeixen d'autorització per a l'ensenyament en català des de fa anys, la qual cosa comporta que la **totalitat de l'alumnat** rep bona part del currículum en llengua catalana. Si consideram les dades globals, el **82'98 %** de l'alumnat d'Ensenyament Mitjà no és un indicador gens menyspreable de l'estat de la qüestió. Una gran varietat de matèries curriculars, des de la Música a la Física i la Química, passant per les Matemàtiques, la Història, la Informàtica, l'Electrònica, l'Economia, etc. són impartides en català amb normalitat, naturalitat i eficàcia.

En aquests centres públics el català, com a llengua primera que és per acord de les comunitats escolars respectives, gaudeix d'un estatus coherent amb l'opció lingüística expressa. No només és la llengua més usada, a la pràctica ho és exclusivament, en els àmbits docents (explicacions orals, apunts, llibres de text) sinó que també ho és en els àmbits administratius (comunicacions) i socio-culturals, als nivells oral i escrit. Ara bé, aquestes observacions optimistes haurien de ser matisades i afinades per una anàlisi sociolingüística acurada, treball que, per informacions que són al nostre abast, s'està realitzant al efectes d'elaboració del **projecte lingüístic** de l'Institut Pau Casesnoves i existeix un estudi realitzat fa dos anys en el mateix sentit a l'IB Berenguer d'Anoia.

Quant als centres de titularitat privada, la presència del català com a llengua vehicular de l'ensenyament és gairebé insignificant, si bé tenim constància que al Col·legi Ramon Llull en algunes de les assignatures s'usa amb regularitat el català, oralment i per escrit, així com en l'elaboració de material didàctic audiovisual de gran vàlua.

La perspectiva global de l'Ensenyament Mitjà a Inca quant a l'ús de català és, doncs, homologable amb la de la resta de les Illes Balears i la supera amb escreix en el sector públic. Pensem que les darreres dades a l'abast (referides al curs 1992-93) presentaven uns índex del 62'7 % de l'alumnat dels centres públics i un 23'47 del de centres privats (s'entén de centres autoritzats) ⁴.

Conclusions: reflexions i perspectives de futur

1. La situació de l'ensenyament en català a la ciutat d'Inca és irregular en relació a la resta de Mallorca o de les Illes Balears:

ALUMNES QUE REBEN ENSENYAMENT TOTAL + PARCIAL EN CATALÀ
(EI/EP/EGB curs 1993-94)

	MATRICULATS	ENSENYAMENT EN CATALÀ	%
MALLORCA	82.993	27.752	33,4
MENORCA	8.802	3.513	39,9
EIVISSA/FORMENTERA	12.517	3.035	24,2
TOTALS	104.312	34.300	32,8
INCA	3.818	889	23,2 *

* Pensem que són centres sense autorització, la qual cosa comporta una manca de cohesió i de plantejament del projecte lingüístic, per contra la resta dels centres comptats tenen el permís preceptiu, amb tot el que això comporta.

Inca doncs, es troba en una situació, en relació a la normalització lingüística de l'ensenyament, molt inferior a la de la mitjana illenca i, fins i tot, a nivells més reduïts que els de la zona menys integrada lingüísticament com és la d'Eivissa-Formentera. La ciutat del Raiguer presenta un índex lleugerament inferior al de Palma (23'4 % d'ensenyament en català, sempre referit a centres amb autorització oficial) i molt allunyat del 46'2 % de la Part Forana mallorquina.

Aquí no hi ha indicis seriosos de l'intent -als nivells primaris- d'integració lingüística de la població immigrant. Sense canvis de plantejament en un futur immediat les perspectives són tèrboles. El procés de substitució lingüística compta, a nivell estadístic, amb un aliat de primer ordre a les escoles inquieres. Quant al nivell de coneixement i domini de la llengua catalana exigible, que ha de ser idèntic, segons la legislació, al de la castellana, si bé no hi ha estudis empírics, basant-nos en el fet indiscutible que resulta insuficient l'estudi de la llengua sense els seu ús

⁴ Sbert i Garau, M. *El català a l'ensenyament a Palma (curs 1992-93)* a LLUC, núm. 779 (març-abril de 1994).

com a vehicular de l'aprenentatge per assolir-e un bon nivell, tant als d'origen familiar castellanoparlant com catalanoparlant, es plantegen seriosos dubtes sobre la seva funcionalitat.

2. No existeix continuïtat entre la ciutat i la comarca a nivell de tractament escolar de la llengua. La presència de la població immigrant al nucli urbà només explica en part el fet, caldria una anàlisi aprofundida de les raons d'un trencament tan remarcable. Observi's com, tot i les diferències constitutives, la discontinuïtat entre Palma i la Part Forana de Mallorca no és tan espectacular.

3. No hi ha una gradació coherent en relació als usos de la llengua entre l'ensenyament primari i el secundari. Tot i que no s'han plantejat problemes greus o tensions fortes provocades per qüestions lingüístiques no sembla aquesta la situació més profitosa per a la població escolar i, per extensió, per a la ciutadania.

4. Els desequilibris són palesos però, també, sortosament, han estat objecte d'anàlisi i consideració a Inca per part dels diferents agents que integren la comunitat escolar en àmbits distints. Així hi ha hagut intercanvis d'idees, diàlegs i fins i tot confrontacions en àmbits distints, centres, tribunes públiques, mitjans locals de comunicació... El tema de l'ensenyament en català és una qüestió que, per diversos motius, un dels quals i no el de menor entitat és el del desig de coherència -pedagògica, legal, patriòtica- de pares i professors, ha estat present a Inca. Els resultats d'aquest estat de coses són perceptibles i es poden exemplificar amb el fet que, per al curs vinent són quatre els centres escolars d'EP de la ciutat, dos públics i dos privats, que han sol·licitat autorització per desenvolupar programes en català. Tant de bo que aquest sigui l'inici d'un camí favorable cap al total redreçament nacional del nostre país, des d'Inca estant.

Ajuntament d'Inca